

Författningskommentar

Inledning

I det följande presenteras författningskommentarer till de lagförslag som utredningen lägger fram.

Materialet är indelat i sex avsnitt. I avsnitt 1 behandlas inledningsvis de omfattande ändringsförslag som berör föräldrabalken. Vidare innehåller avsnittet de nya lagar som föreslås reglera ställföreträdarskapet på hälso- och sjukvårdens respektive den sociala välfärdens område (i det följande betecknade LSH respektive LSV). Dessutom redovisas lagstiftningen om ställföreträdarskap grundat på förordnanden i framtidsfullmakter respektive i form av anhörigas representation i vissa ekonomiska angelägenheter (med beteckningen LFA).

I de därpå följande avsnitten behandlas följdändringar på olika rättsområden. Dessa gäller det medicinskrättsliga området (avsnitt 2), det socialrättsliga området (avsnitt 3), forskningsområdet (avsnitt 4), det finansrättsliga området (avsnitt 5), trafikområdet (avsnitt 6) och övriga områden (avsnitt 7).

Det är ofrånkomligt att vissa av författningsförslagen har beröringspunkter med andra rättsområden än dem där de har placerats. Den måhända grova kategoriseringen tjänar dock syftet att förenkla för läsaren att hitta författningsförslag hänförliga till det område som han eller hon berörs av. Dessutom är den ägnad att åskådliggöra systematiken inom de olika rättsområdena på ett sätt som inte är möjligt när författningsförslagen återges utifrån grundförfattningens ordningsnummer i Svensk författningssamling.

Några formliga förslag till föreskrifter i förordningar läggs inte fram. I en särskild bilaga presenteras dock utkast till vissa förordningsföreskrifter av särskilt intresse (bilaga 5).

Åtskilliga författningar berörs av de genomgripande ändringarna i 11 kap. föräldrabalken. Det finns t.ex. ett mycket stort antal lagar och förordningar som innehåller regler om att personer inte får inneha olika befattningar eller yrken om de har förvaltare enligt 11 kap.

7 § (11 kap. 9 § enligt utredningsförslaget). Lagar som endast berörs av dylika hänvisningsändringar har inte föreslagits få ny lydelse. I stället har utredningen valt att lösa problemet genom en övergångsbestämmelse i föräldrabalken som innebär att ändringsbestämmelsen i föräldrabalken skall tillämpas vid hänvisningar i lag eller författningar till föreskrift som har ersatts genom ändringsbestämmelsen. När sådana hänvisningar ingår i författningar som även av andra skäl bör ändras har dock hänvisningen korrigerats.

Inte heller har utredningen närmare granskat vilka följdändringar i författningar med bestämmelser om särskilda personregister som bör bli följden av utredningens ställningstaganden till ställföreträdarskap i frågor om personuppgiftsbehandling (se förslaget till ny 35 a § personuppgiftslagen [1998:204]). Enligt uppgifter från Datainspektionen saknas en aktuell kartläggning av vilka s.k. registerförfattningar som finns (jfr Sören Öman/Hans-Olof Lindblom, Personuppgiftslagen. En kommentar, 2001, s. 25). En kartläggning av vilka registerförfattningar som skulle kunna bli aktuella är förenad med avsevärda arbetsinsatser och leder utanför ramarna för denna utrednings arbete.

Vad som inte framgår av författningskommentaren annat än fläckvis är de överväganden som gjorts kring lagar för vilka något ändringsförslag inte lämnas. Detta gäller främst lagar som har medicinsk- eller forskningsrättslig förankring, såsom lagen (1995:832) om obduktion, steriliseringslagen (1975:580), lagen (1944:133) om kastrering, lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall och lagen (1991:114) om användning av viss genteknik vid allmänna hälsoundersökningar. Utredningens ställningstaganden i dessa delar har således utelämnats från redogörelsen.

När det gäller övergångsbestämmelser har i allmänhet någon särskild författningskommentar inte upprättats när övergångsbestämmelser inte föreslås.

Vissa ändringsförslag i det följande är i praktiken gemensamma med dem som lämnades i utredningens delbetänkande, SOU 2003:51. I vissa fall har endast paragrafhänvisningar ändrats. Utredningen räknar med att de tidigare lämnade förslagen kommer att genomföras tidigare än vad som här föreslås, nämligen den 1 juli 2007.

1 Föräldrabalken och nya lagar

1.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

Föräldrabalken innehåller rättsregler angående barn. Dit hör föreskrifter om vårdnad men också om förmynderskap, dvs. frågor om företrädarskap för barnet på det ekonomiska området. Föräldrabalken tar emellertid också upp de grundläggande reglerna om representantskap för hjälpbehövande vuxna, främst beträffande ekonomiska angelägenheter men också i fråga om personliga.

Utredningens förslag kräver omfattande ändringar i främst den del av föräldrabalkens regler som gäller vuxna hjälpbehövande och deras angelägenheter. Därmed väcks frågan om den nuvarande regelstrukturen på rättsområdet är ändamålsenlig. Det kan för den juridiskt oskolade förefalla överraskande att finna reglerna om representantskap för vuxna som har svårigheter att sörja för sin person eller ekonomi i en lag med rubriken Föräldrabalk. Det skulle också kunna hävdas att en uppdelning av regelstoffet på två eller flera lagar skulle ha pedagogiska fördelar och göra materien mera gripbar för allmänheten. En sådan omdisposition är emellertid inte självklar och kräver ingående överväganden inte minst av teknisk art. Den ligger hur som helst utanför denna utrednings uppdrag. Utredningens förslag bör alltså genomföras inom ramen för föräldrabalken och dess kapitelindelning. Några smärre omflyttningar mellan balkens kapitel föreslås dock.

6 kap.

6 kap. 8 b §

Paragrafen är ny och kommenteras närmare i avsnitt B 12.6.

Paragrafen innebär att rätten på ansökan av socialnämnden kan utse en *tillfällig särskilt förordnad vårdnadshavare* för barnet. I

praktiken torde det ofta vara den person som har hand om barnet som gör socialnämnden uppmärksam på behovet av ställföreträdare. Frågor om tillfälliga särskilt förordnade vårdnadshavare bör handläggas enligt reglerna om domstolsärenden.

Behovet av ställföreträdare vid vårdnadshavarens förhinder får bedömas från fall till fall. Bestämmelserna om tillfälliga särskilt förordnade vårdnadshavare skall endast användas då det finns ett reellt behov av ställföreträdare. Den omständigheten att vårdnadshavaren på grund av t.ex. en sjukhusvistelse inte fysiskt kan ta hand om sitt barn innebär inte att det skall utses en tillfällig särskilt förordnad vårdnadshavare. Inte heller det faktum att vårdnadshavaren är medvetlös under en tid behöver nödvändigtvis innebära att det finns behov av att utse en ställföreträdare. En typisk situation då en tillfällig särskilt förordnad vårdnadshavare kan utses är när den ordinarie vårdnadshavaren drabbas av en allvarlig skada och under lång tid inte bedöms kunna ta ställning i frågor som rör barnet. En annan situation kan vara att vårdnadshavaren försvinner och det är oklart vad som har hänt honom.

Den tillfällige särskilt förordnade vårdnadshavaren kan i princip besluta i samtliga personliga angelägenheter som rör barnet. Det ligger emellertid i sakens natur att den tillfällige särskilt förordnade vårdnadshavaren begränsar sitt beslutsfattande till frågor som är av omedelbar betydelse för barnet och som inte kan anstå till dess den ordinarie vårdnadshavaren åter kan ta hand om barnet. Han skall således inte annat än i yttersta undantagsfall fatta beslut som är av central betydelse för barnets framtid, jfr vad som gäller enligt 6 kap. 13 § andra stycket föräldrabalken då endast en av vårdnadshavarna är förhindrad att ta del i vårdnaden.

När behovet av en tillfällig särskilt förordnad vårdnadshavare upphör skall det tillfälliga ställföreträdarskapet avvecklas. Den vanligaste anledningen till att behovet upphör är naturligtvis att den tidigare förhindrade vårdnadshavaren åter klarar av att ta hand om barnet. Anledning till att avveckla det tillfälliga ställföreträdarskapet kan emellertid också uppstå, om behov av ett permanent ställföreträdarskap uppkommer. Så kan vara fallet, om barnets föräldrar avlider till följd av den olyckshändelse som inledningsvis motiverade en tillfällig särskilt förordnad vårdnadshavare.

Rätt att ansöka om att den tillfällige särskilt förordnade vårdnadshavaren skall entledigas tillkommer socialnämnden eller den "ordinarie" vårdnadshavaren, dvs. den som har ersatts av den tillfällige särskilt förordnade vårdnadshavaren. Är det socialnämnden som

begär att den tillfällige särskilt förordnade vårdnadshavaren skall entledigas, behöver rätten normalt inte närmare efterforska den tidigare förhindrade vårdnadshavarens hälsotillstånd. Är det däremot den tidigare förhindrade vårdnadshavaren som ensam ansöker om entledigande, bör rätten försäkra sig om att denne verkligen klarar av att ta hand om barnet. Ett läkarintyg kan härvid räcka för att rätten skall entlediga den tillfällige särskilt förordnade vårdnadshavaren. Saknas sådan dokumentation bör rätten låta socialnämnden yttra sig över den tidigare förhindrade vårdnadshavarens begäran.

Den tillfällige särskilt förordnade vårdnadshavaren omfattas av samma regler som övriga särskilt förordnade vårdnadshavare. Således gäller bl.a. reglerna i 6 kap. 10 a–c §§ föräldrabalken beträffande förordnande, entledigande och misskötsamhet. En tillfällig särskilt förordnad vårdnadshavare skall redovisa förmynderskapsdelen av sitt uppdrag till överförmyndaren. Han har vidare rätt till ersättning enligt vad som föreskrivs i utredningens förslag till ny utformning av 12 kap. 16 § föräldrabalken, se avsnitt B 14.5.

9 kap.

9 kap. 2 a §

I paragrafen ges regler för den ekonomiska självständighet som en underårig med eget hushåll har. I *första stycket* har gjorts en precisering av vilka rättshandlingar som får ingås, nämligen sedvanliga sådana som har anknytning till den underåriges egen dagliga livsföring och sådana som har anknytning till uppfostran av barn som hör till hushållet. Hit kan inte anses höra anskaffande av ny bostad, vare sig det rör sig om fast egendom eller hyresrätt. Någon saklig ändring åsyftas inte; ändringen är föranledd av preciseringen av vilka rättshandlingar en god man får företa utan huvudmannens uttryckliga samtycke enligt bl.a. den föreslagna 11 kap. 7 § (se 11 kap. 5 § andra stycket i gällande lydelse) och 2 kap. 2 § lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga (LFA), till vilka hänvisas. Beträffande *andra stycket* hänvisas till författningskommentaren till 11 kap. 7 § fjärde stycket.

9 kap. 3 §

Den ålder vid vilken en underårig i många fall ges en friare ställning enligt föräldrabalken sänks generellt till 15 år. En underårig får genom ändringen i denna paragrafs *första stycke* redan efter det att han eller hon fyllt femton år tillgodogöra sig, sköta och på olika sätt förfoga över vad han eller hon förvärvat genom eget arbete, avkastningen härav och vad som trätt i dess ställe. Tidigare gällde en 16-årsgräns.

Andra stycket har blivit föremål för språkliga ändringar.

9 kap. 3 a §

Regleringen i paragrafens *första stycke*, som tidigare fanns i 9 kap. 5 § första stycket lagen om bank- och finansieringsrörelse, behandlar medel som en omyndig person själv har satt in hos bank eller kreditmarknadsföretag. Regleringen presenteras närmare i avsnitt A 3.6.2.1.

Enligt huvudregeln i 9 kap. 1 § föräldrabalken får en omyndig inte själv råda över sin egendom. Förevarande paragraf gör dock undantag för medel som den omyndige själv har satt in hos bl.a. bank efter det att han fyllt 15 år. I 9 kap. 5 § lagen om bank- och finansieringsrörelse nämndes endast bank, men till följd av att bankernas inlåningsmonopol har avskaffats har kreditmarknadsföretagen och företag som driver verksamhet enligt lagen (2004:299) om inlåningsverksamhet också tagits med i paragrafen. Kreditmarknadsföretagen – men inte inlåningsföretagen – omfattas i likhet med bankerna av den s.k. insättningsgarantin.

Till följd av att omyndiga som avses i paragrafen själva råder över insatta medel, får banken eller kreditmarknadsföretaget eller inlåningsföretaget inte utan den omyndiges samtycke betala ut medel varom nu är fråga till förmyndaren. En förmyndare kan dock med överförmyndarens samtycke omhänderta den omyndiges medel, om det är erforderligt med hänsyn till den omyndiges uppföstran eller välfärd, se 9 kap. 3 och 4 §§ föräldrabalken. Om förmyndaren får överförmyndarens tillstånd till att omhänderta medel som den omyndige själv har satt in på konto hos bank eller kreditmarknadsföretag eller inlåningsföretag, får den omyndige inte längre förfoga över medlen. Innan tillstånd lämnas skall den underårige få yttra sig.

I paragrafens *andra stycke* klargörs att utländska banker, kreditmarknadsföretag och inlåningsföretag som driver verksamhet från en filial här i landet också omfattas av bestämmelserna i första stycket.

9 kap. 4 §

För förevarande paragraf innebär den i anslutning till 9 kap. 3 § nämnda sänkningen av åldersgränserna att överförmyndarens samtycke skall inhämtas när den underårige erhållit bl.a. en gåva redan om den underårige har fyllt 15 år (jämfört med nuvarande 16 år). Överförmyndaren, som enligt hänvisningen till 9 kap. 3 § andra stycket skall lämna samtycke till att förmyndaren gör bruk av sin rätt att ta hand om egendomen, får därigenom i fler fall än för närvarande tillfälle att påverka förmyndarens tänkta åtgärder med egendom som den underårige enligt villkor själv skall få råda över.

10 kap.

10 kap. 1 §

Paragrafen har försetts med tre nya stycken om förmyndares grundläggande skyldighet, behörighet att företräda den omyndige och undantag härifrån. Bestämmelserna har hämtats från 12 kap. 1 §. Bestämmelserna i paragrafens fjärde stycke kvarstår sedan tidigare.

10 kap. 2 §

Till följd av att 1 § fått ny lydelse har hänvisningen i denna paragrafs första stycke ändrats.

10 kap. 8 a §

Paragrafen är ny och kommenteras närmare i avsnitt B 12.4. Genom hänvisningen blir det möjligt för en förordnad förmyndare att under de förhållanden som nämns i 11 kap. 23 § sätta någon annan i sitt ställe. Observera att hänvisningen inte omfattar föräldrar som är förmyndare.

10 kap. 11 §

Ändringen är föranledd av att behörigheten för en domstol i ärenden om förordnande och entledigande av förmyndare föreslås knytas till barnets folkbokföringsort i stället för till den plats där det har sitt hemvist, se utredningens delbetänkande God man för ensamkommande flyktingbarn SOU 2003:51 avsnitt 7.7.

10 kap. 13 §

Ändringen är föranledd av att behörigheten för en domstol i mål beträffande förordnande och entledigande av förmyndare föreslås knytas till barnets folkbokföringsort i stället för till den plats där det har sitt hemvist, se avsnitt 7.7 i utredningens delbetänkande God man för ensamkommande flyktingbarn SOU 2003:51.

10 kap. 18 §

Ändringen i *första stycket* innebär att åldersgränsen för den enskildes rätt att göra ansökan hos rätten i frågor om förordnande eller entledigande av förmyndare sänks från 16 år till 15 år.

I *andra stycket* har åldersgränsen helt tagits bort när det gäller möjligheten för underårig att få tillfälle att yttra sig. I stället blir det normalt den underåriges mognad som avgör om han eller hon skall få yttra sig eller ej.

11 kap.

Omfattande ändringar görs i kapitlet. De nyheter som föranleder behov av nya bestämmelser har i huvudsakliga delar berörts i avsnitten B 4 och 5.

Anordnande av godmanskap för vuxna hjälpbehövande och av förvaltarskap har framhävts genom att bestämmelserna härom har lyfts fram i kapitlet. Bestämmelser om förordnande av god man enligt nuvarande 11 kap. 1–3 §§ har följaktligen flyttats längre bak i paragrafordningen. Även tillägg och ändringar av rubriker har gjorts.

Det skulle kunna anföras skäl för att göra ytterligare förändringar av kapitlets disposition utifrån logiska utgångspunkter. Utredningen har emellertid stannat för att det inte finns tillräcklig anledning att

lämna förslag med sådan inriktning. Detta beror främst på att de som tillämpar bestämmelserna i kapitlet troligen är väl förtrogna med deras inbördes ordning.

Bestämmelsen i nuvarande 11 kap. 3 a §, som ger vid handen att rätten är ensam behörig att förordna god man i fall som anges i 18 kap. 1 § första stycket äktenskapsbalken och 20 kap. 2 § första stycket FB föreslås upphävd. Innehållet förs över till de nämnda paragraferna.

Om ställföreträdare för hjälpbehövande vuxna enligt särskilt lagstiftning

11 kap. 1 §

Paragrafen är ny.

Av paragrafen framgår att föreskrifter om ställföreträdare för vuxna personer som inte är i stånd att ta ställning i uppkommande egna angelägenheter, dvs. som saknar beslutsförmåga, finns i särskild lagstiftning. De lagar som berörs är i första hand lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga (LFA), lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) och lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden (LSV). Föräldralkens föreskrifter om ställföreträdare är subsidiära till särskilda föreskrifter som anges där eller i annan lagstiftning med samma skyddsobjekt. Som exempel på andra särskilda lagar med specialbestämmelser om ställföreträdare kan nämnas personuppgiftslagen, sekretesslagen och transplantationslagen, vidare lagstiftning om forskning och vissa andra lagar om medicinska ingripanden.

Om god man för hjälpbehövande vuxna

11 kap. 2 §

Paragrafen har sin motsvarighet i gällande lydelse av 11 kap. 4 §.

I *första stycket* anges nu uttryckligen att godmanskap enligt bestämmelsen endast kan komma i fråga för personer som är över 18 år. De personer som blir aktuella för godmanskap enligt denna paragraf är därmed, enligt den nya terminologin, att klassificera som

hjälpbehövande vuxna. Givetvis kan dock beslutet fattas före 18-årsdagen (se 11 kap. 30 § första stycket). För underåriga personer som är i behov av ställföreträdare är naturligtvis förmyndare och vårdnadshavare att betrakta som ställföreträdare (i den mån den underårige inte företräds av god man enligt 11 kap. 16–18 §§).

Vårdnaden av en underårig kan ha upphört, nämligen om den underårige har ingått äktenskap eller registrerat partnerskap. Uppstår ett behov av ställföreträdarskap saknas därvid möjligheter att anordna godmanskap enligt denna paragraf. Uppkommande angelägenheter torde dock kunna handhas av den underåriges förmyndare i de troligen mycket sällsynta fall då situationen skulle kunna inträffa (se särskilt 10 kap. 1 § tredje stycket FB enligt förslaget). Särskilda regler utanför FB beaktar dessutom förekomsten av denna kategori.

Kriterierna för anordnande av godmanskap har kastats om och kompletterats med skada. Någon saklig ändring är emellertid inte åsyftad; även enligt nuvarande regler kan personer med hjälpbehov hänförligt till olika typer av skador, t.ex. sådan som uppstår i anslutning till trafikolyckor eller fosterskador, anses vara i behov av ett godmanskap enligt 11 kap. 4 §, i synnerhet när den enskildes hjärnfunktion skadats. Därutöver torde vissa svåra rörelsehinder kunna utgöra grund för att aktualisera paragrafen, på samma sätt som ett försvagat hälsotillstånd förutsätts kunna göra det. Om inte skadekriteriet är tillämpligt, bör funktionshindret kunna berättiga till godmanskap såsom ett liknande förhållande. Även t.ex. spelmissbruk skall kunna höras till denna kategori.

Utvecklingsstörning och demens är två praktiskt viktiga exempel på tillstånd som kan påverka hjälpbehovet. I enlighet med klassificeringen i annan civilrättslig lagstiftning (se prop. 1990/91:194) ryms tillstånden inom vad som i paragrafen anges som psykisk störning.

Godmanskap enligt paragrafen skall kunna anordnas i ekonomiska och i personliga angelägenheter. Angående indelningen i dessa båda kategorier hänvisas till avsnitten B 5.1 och 5.2 i allmänmotiveringen. Av 11 kap. 3 § första stycket framgår att uppdraget skall anpassas efter den enskildes behov.

Till ekonomiska angelägenheter hör i princip vad som i dag brukar räknas till förvaltning av egendom (jfr även 11 kap. 5 § första stycket). En särskild precisering rörande erhållande av sociala förmåner framgår av 11 kap. 3 § andra stycket. Frågor om var den enskilde skall bo skall generellt anses höras till den enskildes personliga angelägenheter. Gäller det frågor om t.ex. inköp, försäljning av en bostad eller

villkor vid hyra är det dock de ekonomiska angelägenheterna som står i fokus. Det kan även i övrigt tänkas bereda svårigheter att avgöra om en angelägenhet är att hänföra till det ekonomiska eller personliga området. I vissa fall torde det vara försvarligt att göra den tolkningen att en fråga kan sortera under båda beteckningarna. Några sådana situationer uppmärksammas i avsnitt B 11.2 om företrädare i allmän domstol för processobehöriga personer.

Liksom tidigare skall lagrummet omfatta både fall då huvudmannen saknar beslutsförmåga och då han har sådan förmåga. Vidare kan det vara fråga om övergående tillstånd eller mer permanenta.

Godmanskap skall inte anordnas, om den enskilde kan få tillfredsställande hjälp genom ställföreträdare som anges i lagstiftning som berörs i 11 kap. 1 § eller på något annat sätt (jfr med vad som enligt gällande rätt skall iakttas inför anordnande av förvaltarskap enligt 11 kap. 7 § första stycket).

En person som har rättslig handlingsförmåga men som lider av en psykisk störning, sjukdom, skada eller liknande kan tänkas få hjälp genom att han upprättar fullmakt. En förutsättning är alltså att hans psykiska tillstånd är sådant att han kan ingå giltiga rättshandlingar. Förekomsten av sådana fullmakter eller annan hjälp som den enskilde själv kan mobilisera, t.ex. genom olika banktjänster, bör naturligtvis undersökas när ett godmanskap aktualiseras (jfr vad som anges i prop. 1987/88:124 s. 168 beträffande alternativ till förvaltarskap).

Detsamma gäller förekomsten av eventuella framtidsfullmakter. Finns en framtidsfullmakt med samma omfattning som det aktuella hjälpbehovet, bör undersökas om denna är i kraft. Om så ej är fallet bör det kontrolleras om den enskilde är införstådd med att hjälpbehovet kanske kan täckas genom att han eller hon upprättar en kompletterande "vanlig" fullmakt, att gälla fram till den tidpunkt då framtidsfullmakten tar vid (dvs. när den enskilde varaktigt och i huvudsak är ur stånd att ha hand om de angelägenheter fullmakten avser, se 1 kap. 1 § LFA).

Är den enskilde utan beslutsförmåga när godmanskapet aktualiseras kan hans behov av representation på olika rättsområden möjligen tillgodoses genom reglerna i 2 kap. LFA beträffande vissa enklare ekonomiska angelägenheter. I hälso- och sjukvårdsangelägenheter finns särskilda bestämmelser om ställföreträdare i LSH, och i LSV regler om representation i socialrättsliga frågor. Nämnda lagar ger utrymme för att anhöriga eller vårdombud skall kunna fungera som ställföreträdare utan något myndighetsförordnande. I många fall lär

den enskilde därigenom anses sakna behov av ett godmanskap. Undantagsvis bör det även, såsom ett komplement till de här nämnda representationsformerna, kunna anordnas godmanskap i angelägenheter där det finns behov av representation men för vilka den enskilde varken har utsett någon egen representant eller har anhöriga som kan företräda honom eller henne.

Att ställföreträdare enligt det sagda redan finns eller skulle kunna ta på sig uppgiften vid framtida behov skall dock inte i sig nödvändigtvis tala emot anordnande av ett godmanskap. Exempelvis kan den enskilde själv, vare sig han är beslutskompetent eller inte, eller någon annan peka på att den (presumtive) ställföreträdaren är olämplig för uppgiften. – Här skall anmärkas att en enskild som upprättat framtidsfullmakt inte utan vidare bör kunna avböja representation genom en viss framtidsfullmäktig sedan han själv blivit beslutsförmögen; det måste beaktas att fullmaktsgivaren vid en tidpunkt då beslutsförmågan var intakt faktiskt pekat ut en viss person som han eller hon velat anförtro angelägenheterna åt.

Även om en ställföreträdare enligt de nyss nämnda lagarna, dvs. framtidsfullmäktig, vårdombud eller anhörig, redan har inträtt och verkat som ställföreträdare, kan frågan om godmanskap bli aktuell. Detta är fallet, om ställföreträdaren själv förklarar att han eller hon inte kan eller vill ha uppgiften som representant eller av någon anledning, t.ex. visad olämplighet, bör avlägsnas från sin funktion.

I det senare fallet kan orsaken till att ärendet väcks vara signaler från hälso- och sjukvårdsansvariga eller förmångsgivare, exempelvis socialnämnd, som kommit i kontakt med den enskilde och dennes ställföreträdare.

Det kan också handla om att en framtidsfullmäktig påstås vara oförmögen att ta till vara fullmaktsgivarens intressen på det sätt som får anses vara förutsatt i framtidsfullmakten. I praktiken kan det bl.a. röra sig om att fullmäktigen utnyttjar framtidsfullmakten på ett illojalt sätt. Detta är en faktor som särskilt skall beaktas av rätten när ett godmanskap (eller ett förvaltarskap) övervägs, trots att en tillämplig framtidsfullmakt finns (se 1 kap. 18 § andra stycket LFA).

Under alla förhållanden bör frågan om representation av den enskilde i enlighet med de i 11 kap. 1 § angivna lagarna tas upp med den enskilde inför ett anordnande av godmanskap i den utsträckning som detta är genomförbart. Även utan den enskildes medverkan måste frågan beaktas, vilket kan ske genom att anhöriga genom överförmyndaren tillfrågas om förekomsten av eventuella framtidsfullmakter eller deras egen beredvillighet att t.ex. företräda den anhörige vid

dennes beslutsinkompetens. Information om huruvida det finns någon som enligt särskild lagstiftning kan och vill fungera som den enskilde ställföreträdare lär framkomma i samband med att yttranden inhämtas enligt 11 kap. 27 §. Det får förutsättas att ämnet i många fall undersöks av överförmyndaren inför en ansökan till rätten; om så inte har skett, kan frågan behöva tas upp vid muntlig förhandling.

I *andra stycket* anges att ett beslut om godmanskap inte får meddelas utan samtycke av den hjälpbehövande, om det inte är uppenbart att han eller hon saknar förmåga att själv ta ställning i frågan eller att meddela sin mening, med andra ord saknar beslutsförmåga. Uppenbarhetskravet i denna paragraf, liksom i den föreslagna 11 kap. 7 § tredje stycket, ger således inte utrymme för tveksamhet.

Oförmågan att själv ta ställning kan yttra sig i en avsaknad av förmåga att tillgodogöra sig information om vad godmanskapet innebär eller att självständigt överväga konsekvenserna av ett ställningstagande till godmanskapet. (Jfr 3 § första stycket LSH.) Brister i något av dessa hänseenden innebär således att den enskildes samtycke kan avvaras.

Godmanskap skall följaktligen i vissa fall kunna anordnas även för personer som förklarar att de motsätter sig ett sådant beslut. Det i bestämmelsen angivna uppenbarhetsrequisitet innebär dock att osäkerhet rörande den enskildes beslutskompetens i relation till frågan bör föranleda att hans eller hennes negativa inställning till ställföreträdarskapet måste respekteras.

11 kap. 3 §

I paragrafens *första stycke* föreskrivs att godmanskapet bör anpassas efter det konkreta behovet, vilket i det enskilda fallet kan inskränka sig till ställföreträdarskap beträffande viss egendom eller en viss angelägenhet. Det är således av vikt att rätten eller, i förekommande fall, överförmyndaren (se 11 kap. 30 och 35 §§ FB) anger i beslutet vilka begränsningar som skall gälla för godmanskapet. Avgränsningen kan ta sig uttryck i en angiven kombination av ekonomiska och personliga angelägenheter.

Någon möjlighet till tidsbegränsning av godmanskapet, exempelvis med anledning av att en ordinarie ställföreträdare är förhindrad under viss tid, ges inte. Samma resultat kan dock uppnås genom att

godmanskapet upphävs sedan det konstaterats att behovet inte längre föreligger.

I *andra stycket* görs ett förtydligande beträffande kategoriseringen av ekonomiska sociala förmåner, såsom pensioner, bidrag och ersättningar (se avsnitt B 5.2). Ett godmanskap i personliga angelägenheter innefattar rätt att företräda den enskilde i frågor om att erhålla förmånerna, även om dessa är av ekonomisk natur. Annat kan dock framgå av rättens beslut. Så kan förordnas att dessa ärenden inte skall falla under godmanskapet, utan under ett förvaltarskap (se 11 kap. 10 §). Det är också möjligt att hänföra dem till ett godmanskap för (i första hand) rent ekonomiska angelägenheter. En kanske ofta användbar konstruktion är att förordnandet får omfatta ekonomiska angelägenheter samt frågor om att erhålla ekonomiska sociala förmåner från det allmänna.

För att en god man även skall kunna förvalta eventuella utbetalda medel krävs att denne har behörighet i ekonomiska angelägenheter.

Ett godmanskap avseende personliga frågor skall, som förutsätts i *tredje stycket*, kunna avse även åtgärder inom hälso- och sjukvården. För att detta skall vara fallet krävs dock att det uttryckligen framgår av beslutet om att anordna godmanskap. Ett godmanskap enligt 11 kap. 2 § skall kunna avse ställföreträdarskap i enbart sådana frågor.

Av förslaget till 21 § lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor framgår att samtycke till forskning i samband med verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) följer behörigheten att samtycka till åtgärder inom själva hälso- och sjukvården, om inte annat framgår av förordnandet. Behörighet för en god man att samtycka till annan forskning följer enligt samma lagrum redan av ett förordnande som allmänt omfattar personliga angelägenheter. Kopplingen mellan förordnandets utformning och behörigheten att lämna samtycke till deltagande i kliniska läkemedelsprövningar respektive insamlande och bevarande av vävnadsprover berörs i förslagen till 13 d § läkemedelslagen (1992:859) och 3 kap. 2 b § lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m.

11 kap. 4 §

Paragrafen motsvarar 11 kap. 4 § andra stycket i gällande lag. Att flera gode män kan förordnas inom ramen för det beslutade godmanskapet framgår av 11 kap. 22 §.

11 kap. 5 §

Paragrafen är ny. Innehållet i *första stycket* har berörts i avsnitt B 5.1.

En god man skall alltid ha en skyldighet att bevaka den enskildes rätt inom ramen för sitt uppdrag. Uppgiften medföljer både ett uppdrag med inriktning på ekonomiska angelägenheter och ett uppdrag med inriktning på personliga sådana. Godmanskap som enbart går ut på att få sin rätt bevakad bör således inte komma i fråga, om förordnandet vilar på 11 kap. 2 § (jfr nu gällande lydelse av 11 kap. 4 §; annorlunda förhåller det sig med godmansförordnanden enligt 11 kap. 17 och 18 §§).

Den gode mannens behörighet som juridisk representant i förhållande till de angelägenheter som omfattas av uppdraget är oinskränkt, såvida det inte är fråga om representation i förhållande till en sådan strikt personlig fråga som berörs av 11 kap. 6 §. Vidare följer av 11 kap. 7 § att rättshandlingar som utgångspunkt inte kan företas utan samtycke av den enskilde. Det gäller också processhandlingar.

En person som får förvaltarskap anordnat för sig fråntas sin rättsliga handlingsförmåga i vissa avseenden. Så är inte fallet för en person för vilken godmanskap anordnas. Detta klargörs nu i *andra stycket*, i vilket sägs att ett beslut om godmanskap inte i och för sig begränsar den enskildes behörighet att företa rättshandlingar. En person som har ett godmanskap enligt 11 kap. 2 § är följaktligen som utgångspunkt oförhindrad att ingå rättshandlingar utan sin gode mans medverkan eller samtycke. Att den enskilde likväl kan ha nedsatt beslutsförmåga i sådan utsträckning att han – oavsett beslutet – inte kan ingå rättshandlingar med giltig verkan är en annan sak. Förhållandets inverkan på olika rättshandlingar får prövas från fall till fall (se lagen [1924:323] om verkan av avtal, som slutits under påverkan av en psykisk störning och 13 kap. 2 § ärvdabalken).

11 kap. 6 §

Paragrafen är ny. Bakgrunden och tillämpningen har närmare kommenterats i avsnitt B 5.2 i allmänmotiveringen.

En god man skall inte ha en oinskränkt rätt att företräda den enskilde i personliga angelägenheter, även om själva beslutet om godmanskap synes oinskränkt. Sådana angelägenheter som är av strikt personlig natur utesluter den gode mannens företrädarätt. I första meningen ges vissa exempel i vilka den gode mannen inte kan ge rättsligt bindande besked. Ytterligare exempel finns i avsnitt C 2.2. Att uppräkningsen inte är uttömmande framgår också av andra meningen, i vilken tillika klargörs att en fråga kan vara av utpräglat personlig karaktär men likväl fordra ett ställningstagande; i de sistnämnda fallen skall den gode mannen anses ha behörighet att företräda den enskilde. Vilka dessa fall är får överlämnas till rättstillämpningen att bedöma. I klarhetens intresse bör också i lagar på sakområden anges att vissa beslut kräver personligt ställningstagande. Redan av bestämmelser i gällande rätt kan utläsas att så är fallet, t.ex. av 4 kap. 5 och 5 a §§ FB om samtycke till adoption.

Att en god man inte skall anses ha rätt att företräda den enskilde hindrar naturligtvis inte att han bistår den enskilde i dennes beslutsfattande eller rättshandlande i saken med information, råd och stöd. Detta lär tvärtom ofta vara både tillrådligt och erforderligt, eftersom det kan tänkas gagna den enskilde (se 12 kap. 3 §).

11 kap. 7 §

Paragrafen motsvarar 11 kap. 5 § i gällande lydelse och har berörts i avsnitt B 5.1.

I *första stycket* anges utgångspunkten för vad som krävs för att den gode mannens rättshandling skall vara bindande för den enskilde, nämligen att den gode mannen har handlat inom ramen för förordnandet.

I *andra stycket* tas det kompletterande samtyckeskravet upp. För att rättshandlingen skall binda den enskilde måste denne ha samtyckt till rättshandlingen. För att ett giltigt samtycke skall föreligga fordras naturligtvis att den enskilde har tillräcklig beslutsförmåga. – Om den enskilde uppenbart har saknat förmåga att själv ta ställning eller att meddela sin mening, erfordras dock inte samtycke. Förutsättningarna för att samtycket skall kunna undvaras är de-

samma som anges i 11 kap. 2 § andra stycket beträffande möjligheten att anordna godmanskap utan samtycke från den enskilde.

Som framgår av 11 kap. 19 § är paragrafen även tillämplig på gode män som förordnats enligt 11 kap. 16–18 §§. För en god man som bevakar en bortavarandes rätt får paragrafen tillämpas på så sätt att den bortavarande just p.g.a. sin oförmåga att själv vara på plats för att bevaka sin rätt är ur stånd att meddela sin mening (se prop. 1987/88:124, s. 164 f). Behovet av att inhämta samtycke från underåriga vars rätt bevakas enligt samma lagrum är dock beroende av deras förmåga att själva ta ställning.

Paragrafens *tredje stycke* svarar mot 11 kap. 5 § andra stycket i gällande lydelse och utgör ett komplement till regeln om att den enskildes samtycke krävs. Rör det sig om en rättshandling av det slag som sedvanligen företas med anknytning till en persons dagliga livsföring skall samtycke från huvudmannen anses föreligga. Presumptionsregeln bryts dock, om den enskilde dessförinnan har gett uttryck för tredje man att han inte vill gå med på rättshandlingen.

En närmare redogörelse för vad som rymms inom rättshandlingar av sedvanlig karaktär med anknytning till en persons dagliga livsföring ges i avsnitt B 7.3.1 och i författningskommentaren till 2 kap. 2 § LFA. En anhörig ställföreträdarens behörighet enligt nämnda lagrum att vidta rättshandlingar rymms inom ramen för vad en god man enligt denna paragraf skall kunna företa utan öppet samtycke från huvudmannen. Därigenom utökas i viss utsträckning presumptionsregelns tillämpningsområde. Som ett exempel kan anges att en god man skulle kunna köpa en TV-apparat till huvudmannen utan att först efterfråga dennes samtycke. Det är i vart fall tveksamt om motsvarande åtgärd skulle rymmas inom vad som enligt 11 kap. 5 § andra stycket FB i gällande lydelse anses höra till ”den dagliga hushållningen”.

Den måttstock som ges för presumptionsregelns räckvidd hänförs sig till vad som sedvanligen företas med anknytning till en persons dagliga livsföring. Det är alltså inte nödvändigtvis fråga om vad den hjälpbehövande själv före den tidpunkt då hjälpbehovet uppstod hade för vanor. Det kan emellertid mycket väl vara det. Som angetts i kommentaren till 2 kap. 2 § LFA kan vad som i det konkreta fallet har betydelse för den enskildes dagliga livsföring skifta från individ till individ.

Det skall anmärkas att en viss rättshandling kan utgöra ett förled till en annan. Ett uttag av pengar i bank kan t.ex. tänkas föregå ett inköp av livsmedel eller kläder. Om uttaget är ett förled i ett inköp

av exempelvis en pälskappa är uttaget av pengarna inte en rättshandling av sedvanlig karaktär, även om det till nöds skulle kunna sägas vara till stöd för den enskildes dagliga livsföring. Själva inköpet av pälsen, som teoretiskt skulle kunna genomföras med medel som inte först har tagits ur från bank, är naturligtvis inte heller en rättshandling av sedvanlig karaktär. Denna tillämpning får anses överensstämma med gällande rätt (jfr Walin/Vängby s. 11:26).

En god man kan ha behörighet även i personliga angelägenheter. Regeln synes emellertid knappast bli aktuell inom andra angelägenheter än de ekonomiska.

Även om en god man med stöd av den angivna regeln kan binda den enskilde också utan att ha inhämtat dennes samtycke, skall den gode mannen givetvis handla på det sätt som bäst gagnar den enskilde och dessutom beakta dennes uttryckta eller förmodade inställning (se förslaget till ny lydelse av 12 kap. 3 §).

Angående möjligheten att inhämta läkarintyg som utvisar den enskildes bristande förmåga att samtycka till den gode mannens rättshandlingar hänvisas till 11 kap. 37 §.

I *ffjärde stycket*, som är nytt, anges att tredje stycket är tillämpligt också på en rättshandling som är av annat slag än som anges i det stycket, såvida tredje man varken insåg eller borde ha insett rätta förhållandet. Regeln är avsedd att tillämpas på rättshandlingar som tredje man med fog (men felaktigt) har antagit vara av sådant slag att samtycke kan presumeras. – I resonemangen nedan bortses från att en rättshandling p.g.a. ratihabition kan bli bindande för den enskilde, trots att förutsättningarna för ingående av en bindande rättshandling inte förelegat inledningsvis.

En rättshandling, som i efterhand visar sig vara varken sedvanlig eller åsyftad för den enskildes dagliga hushållning, kan med dagens regler aldrig bli bindande för den enskilde så länge denne inte har lämnat sitt samtycke. Detta kan te sig oskäligt mot tredje man. Införandet av ett godtrosskydd syftar till att ge ett bättre skydd för olika tredje män än vad som är fallet med nuvarande regler. En motsvarande bestämmelse föreslås bli införd i 2 kap. 8 § LFA när det gäller anhöriga som företräder en beslutsinkompetent släkting i vissa ekonomiska angelägenheter.

I förgrunden står i princip dels frågan om rättshandlingen är sedvanlig, dels frågan om den är företagen med anknytning till någons dagliga livsföring. Det sistnämnda kriteriet är nära förknippat med en behovsbedömning.

När det gäller vissa inköp o.d. är regelns tillämplighet närmast oproblematiske. Svårare är det ibland vid penninguttag från t.ex. bank eller överföringar från olika konton. Rör det sig om mindre belopp, inestående på s.k. fria konton (se 14 kap. 8 § FB), torde någon undersökningsplikt knappast åvila t.ex. bankpersonal. Vid större uttag bör emellertid en förfrågan göras. Någon form av bedömning av nödvändigheten av uttaget eller transaktionen måste då komma till stånd. En rimlig förklaring till rättshandlingen bör dock ofta kunna accepteras. Tredje mans erfarenhet av den gode mannen får naturligtvis också betydelse i sammanhanget.

11 kap. 8 §

Paragrafen motsvarar 11 kap. 6 § i nu gällande lydelse. Endast en paragrafhänvisning har ändrats. Av hänvisningen i 11 kap. 19 § framgår att paragrafen tillämpas även på gode män som förordnats enligt 11 kap. 16–18 §§.

Om förvaltare

11 kap. 9 §

Paragrafen anger förutsättningarna för att anordna förvaltarskap och motsvarar således 11 kap. 7 § i gällande lagtext. Till förtydligande har tillagts att en förutsättning för bestämmelsens tillämplighet är att den som berörs har fyllt 18 år.

Som angetts i avsnitt B 5.2 skall förvaltarskap endast kunna anordnas i ekonomiska angelägenheter. Behöver den enskilde hjälp i personliga angelägenheter (eller är han eller hon helt ur stånd att hantera dem) är det således enligt huvudregeln endast godmanskap som kan anordnas i de angelägenheterna. Detta kan någon gång få till följd att en person som under protest försetts med ett förvaltarskap i ekonomiska angelägenheter helt saknar ställföreträdare i personliga angelägenheter, eftersom godmanskap enligt 11 kap. 2 § enligt huvudregeln fordrar samtycke. Att en förvaltare trots det nämnda har en skyldighet att informera sig om den enskildes personliga förhållanden följer dock av 12 kap. 3 §. Vidare ges en möjlighet att anordna förvaltarskap beträffande erhållande av ekonomiska sociala förmåner i 11 kap. 10 § andra stycket.

Som preciserande förutsättningar anges att förvaltare för en person som är ur stånd att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter endast får anordnas när det är påkallat för att hindra att den enskildes ekonomi utsätts för väsentliga risker eller att han eller hon utnyttjas ekonomiskt på ett otillbörligt sätt (se avsnitt B 5.1, jfr NJA 1978 s. 350). Detta innebär emellertid inte någon egentlig förändring av rättsläget utan är i stället avsett att ha en pedagogisk effekt. Även om nu nämnda förutsättningar är uppfyllda, kan det finnas utrymme för att välja mindre ingripande hjälpåtgärder.

11 kap. 10 §

Paragrafen, som i princip är identisk med 11 kap. 7 § andra stycket i gällande lydelse, svarar i *första stycket* mot vad som angetts beträffande anordnande av godmanskap i 11 kap. 3 § såtillvida att förvaltare skall erhålla en sådan begränsning som motiveras av den enskildes behov. Utöver att förvaltare skall kunna avse viss egendom eller angelägenhet skall det även kunna avse egendom överstigande ett visst värde.

Erhållande av sociala förmåner är enligt den definition som lämnas i 11 kap. 3 § andra stycket att hänföra till de personliga angelägenheterna i ett ställföreträdarskap, även om förmånen är av ekonomisk karaktär. Ett förvaltare skall emellertid kunna avse rätten till sociala förmåner av ekonomisk natur, trots att förvaltare i övrigt reserveras för mer strikt ekonomiska angelägenheter. Detta framgår av *andra stycket*. Skälen för ett sådant undantag från förvaltarens rent ekonomiska inriktning har redovisats i avsnitt B 5.2.

Tredje stycket berör rättens möjlighet att överlåta bestämmanderätten rörande förvaltarens utformning. Till förtydligande av att det endast är detaljerna som överförmyndaren genom delegation kan få råda över sägs nu att överförmyndaren närmare får bestämma uppdragets avgränsning. Enligt förarbetena till den ursprungliga bestämmelsen, som i gällande lagstiftning finns i 11 kap. 7 § tredje stycket, skall möjligheten utnyttjas framför allt när det kan bli aktuellt att låta den enskilde själv disponera över en del av sin pension e.d., vilket kan ske genom att överförmyndaren inom ramen för rättens beslut ställer upp vissa begränsningar (företrädesvis beloppsgränser) och förbehåll (se prop. 1987/88:124 s. 169 f). Det bör således inte komma i fråga att rätten i mer vidsträckt mening låter överförmyndaren bestämma över i vilka avseenden förvaltarens

skall gälla. Inte heller kan ett beslut som beskrivs i 11 kap. 13 § andra stycket delegeras till överförmyndaren (se Walin /Vängby s. 11:35).

11 kap. 11 §

Motsvarigheten till paragrafen finns i dag i 11 kap. 7 § fjärde stycket.

11 kap. 12 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 9 §. Ett förtydligande har gjorts i *första stycket* såtillvida att det nu anges att förvaltaren ensam företräder den enskilde i alla angelägenheter som omfattas av uppdraget. Vidare har en hänvisning gjorts till 11 kap. 13 och 14 §§, av vilka följer bl.a. att vissa angelägenheter enligt huvudregeln inte ingår i ett förvaltaruppdrag och att den enskilde med förvaltarens samtycke själv kan företa rättshandlingar som i och för sig omfattas av förvaltaruppdraget. Tilläggen innebär inte någon ändring i sak.

11 kap. 13 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 8 §. Ett förtydligande har gjorts i *första stycket* av innehåll att det är beslutet om *anordnande* av förvaltarskap som skall relateras till vilka angelägenheter som den enskilde själv råder över.

11 kap. 15 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 11 §. Genom den nya hänvisningen till 11 kap. 13 § erinras om att en rättshandling som förvaltaren vidtagit kan falla utanför förvaltarens uppdrag och därmed sakna bindande verkan för den enskilde, trots att förhållandet inte särskilt framgår av beslutet.

Om god man med anledning av bortavaro, jäv eller andra särskilda förhållanden

11 kap. 16 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 1 § och tar sikte på situationen då en förmyndare för en omyndig person på grund av sjukdom eller av någon annan anledning inte klarar av att utöva förmynderskapet eller blir skild från utövningen av det. För underåriga utländska eller statslösa personer som är i behov av en ställföreträdare skall det normalt utses en god man enligt den föreslagna lagen (2005:000) om god man för ensamkommande barn m.fl. och således inte enligt 11 kap. 16 §. Med hänsyn härtill har paragrafen tillförts ett *tredje stycke* i vilket det finns hänvisning dels till lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, dels till lagen (2005:000) om god man för ensamkommande barn m.fl.

11 kap. 17 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 2 §.

Ett nytt *fjärde stycke* har tillförts. Innebörden är att överförmyndaren kan förordna god man i stället för den "ordinarie", om den först utnämnde på grund av sjukdom eller annan orsak inte kan utöva ställföreträdarskapet. En god man kan också förordnas för en förvaltare som av motsvarande skäl inte kan fullgöra sitt uppdrag. Det får i förordnandet anges att den gode mannen har förvaltares behörighet.

Ett beslut enligt fjärde stycket aktualiseras först när en fullmäktig eller annan medhjälpare enligt 11 kap. 23 § inte kommer i fråga (jfr även förslaget till 11 kap. 16 §). Något riktmärke kan inte fastställas för hur lång frånvaro som kan tolereras utan att överförmyndaren behöver fatta ett dylikt beslut. Detta är av naturliga skäl beroende av vilken hjälp den enskilde kan tänkas behöva under den aktuella tiden.

Den särskilt förordnade gode mannen bör naturligtvis entledigas när den "ordinarie" ställföreträdaren åter är tillgänglig; behovet av en sådan ställföreträdare har då upphört (jfr 11 kap. 31 §). Först genom beslutet återfår den senare sin behörighet. Med stöd av 11 kap. 33 § får såväl den först utnämnde som den tillfällige ställföreträdaren anses behörig att påkalla den tillfällige ställföreträdarens entledigande.

I formell mening är den särskilt förordnande gode mannen underkastad reglerna om redovisning av förvaltd egendom. I förslaget till 14 kap. 18 § fjärde stycket FB anges emellertid att om den särskilt förordnande gode mannens förordnande upphör innan tiden för avgivande av årsräkning eller sluträkning inträffar, får sluträkning rörande förvaltningen begränsas till att avse en redogörelse endast för de åtgärder som vidtagits av den särskilt förordnade gode mannen. Har ställföreträderskapet utövats under endast kort tid eller i övrigt inte föranlett några större dispositioner, kan det finnas skäl för överförmyndaren att befria ställföreträderen från kravet på att lämna års- eller sluträkning, alternativt att tillåta att sådana räkningar lämnas i förenklad form (jfr 14 kap. 19 §). Skyldigheten att inge förteckning över egendom som står under den särskilt förordnade gode mannens förvaltning skall kunna begränsas till lös egendom som den gode mannen har tagit hand om (se förslaget till 14 kap. 1 § andra stycket).

Visar det sig i efterhand att den först utsedde gode mannen eller förvaltaren inte har möjlighet att återinträda inom rimlig tid, bör denne naturligtvis entledigas.

11 kap. 19 §

Paragrafen är ny. Eftersom god man för hjälpbehövande vuxna nu behandlas avskilt från övriga godmanskap och rubriksättningen således har ändrats, görs en hänvisning till att bestämmelserna om god mans behörighet att ingå rättshandlingar med bindande verkan (11 kap. 7 §, motsvarande 11 kap. 5 § i gällande lydelse) och om god mans skadeståndsskyldighet gentemot godtroende tredje man (11 kap. 8 §, motsvarande 11 kap. 6 § i gällande lydelse) är tillämpliga inte bara på gode män som har förordnats enligt 2 §, utan även sådana som har förordnats enligt 16–18 §§.

*Gemensamma bestämmelser om god man och förvaltare***11 kap. 20 §**

Paragrafen motsvarar nuvarande 12 kap. 2 § andra stycket första meningen.

11 kap. 21 §

Paragrafen motsvarar delvis nuvarande 11 kap. 12 § första stycket och kommenteras närmare i avsnitt B 13.3.2 och 13.4.1.

I *första stycket* har en ny bestämmelse införts som tar sikte på den hjälpbehövandes möjlighet att påverka valet av förordnad ställföreträdare. Sålunda skall den person som den hjälpbehövande föreslår utses till förordnad ställföreträdare, om den föreslagne personen uppfyller de allmänna lämplighetskraven och är villig att åta sig uppdraget. Givetvis får det förutsättas att förslaget är lämnat utan obehöriga påtryckningar för att det skall ges företräde. Det bör betonas att den nya bestämmelsen inte innebär att rätten eller överförmyndaren får ställa lägre krav i fråga om lämplighet bara för att den hjälpbehövande själv har föreslagit en viss ställföreträdare.

Paragrafen har tillförts ett *tredje stycke* i vilket det föreskrivs att överförmyndaren ansvarar för att förordnade ställföreträdare erhåller erforderlig utbildning. Utbildningsinsatserna bör vara uppdelade i en allmän del och en särskild del. Den allmänna delen bör omfatta de grundläggande kunskaperna som förordnade ställföreträdare bör ha, dvs. kännedom om innehållet i relevant lagstiftning och information av praktiska karaktär, t.ex. hur räkenskaper skall föras och hur en årsräkning skall utformas. Den särskilda delen av utbildningen bör ses som en form av påbyggnadsutbildning som ger den förordnade ställföreträdaren möjlighet att förkovra sig inom ett speciellt ämne. Det kan t.ex. vara fördjupad information om demenssjukdomar eller olika former av funktionshinder. Vidare kan inom ramen för den särskilda utbildningen ges information om ny lagstiftning.

Det är inte obligatoriskt att genomgå den utbildning som överförmyndaren erbjuder, men det torde ligga i den förordnade ställföreträdarens intresse att ta emot utbildningen, inte minst med hänsyn till att ställföreträdaren utför sitt uppdrag under skadeståndsansvar.

11 kap. 22 §

I paragrafen anges bl.a. att flera gode män eller förvaltare kan förordnas för den enskilde, när omständigheterna motiverar det (se nuvarande 11 kap. 13 §).

En följd av att förvaltarskap endast skall kunna anordnas i ekonomiska angelägenheter lär bli att fler personer än för närvarande har förvaltarskap anordnat i ekonomiska angelägenheter medan de har godmanskap i personliga sådana (se avsnitt B 5.2). Detta är i och för sig en tänkbar lösning redan med gällande regler, även om den endast lär komma i fråga undantagsvis. För att fästa uppmärksamhet på möjligheten att förordna både god man och förvaltare för samma person framhålls detta särskilt i den föreslagna paragrafen. En ställföreträdare kan på en gång vara både god man och förvaltare för samma huvudman.

Utgångspunkten är att de som förordnas som gode män respektive förvaltare får gemensam behörighet, om inte något annat anges i beslutet. Det kan dock ofta finnas anledning att besluta om delat ansvar. Förordnanden med innebörd att flera företrädare ges behörighet beträffande en hjälpbehövandes personliga angelägenheter är således i och för sig möjliga men rekommenderas inte. (Jfr 12 kap. 12 § som bl.a. ger besked om hur ett uppdrag mellan flera företrädare kan delas upp och hur eventuella meningsskiljaktigheter mellan ställföreträdarna skall lösas.)

11 kap. 23 §

Gode mäns och förvaltares möjlighet att sätta någon annan i sitt ställe behandlas i avsnitt B 12.2–5.

I paragrafens *första stycke* anges i vilka situationer en god man eller förvaltare genom fullmakt kan uppdra åt någon utomstående att utföra uppgifter som egentligen ankommer på den förordnade ställföreträdaren. För det första avses situationen då den gode mannen eller förvaltaren vill sätta någon annan i sitt ställe inför ett tillfälligt förhinder, t.ex. en semesterresa eller en planerad sjukhusvistelse. För det andra avses situationen då den förordnade ställföreträdaren behöver hjälp i en viss, särskilt angiven angelägenhet.

Den gode mannens eller förvaltarens förordnande utgör den yttersta gränsen för vad denne kan uppdra åt någon utomstående att göra. Fullmäktigen får aldrig större rätt än den förordnade ställ-

företrädaren. De inskränkningar som gäller i förhållande till den gode mannen eller förvaltaren, t.ex. överförmyndarspärrear på konton, gäller således också i förhållande till fullmäktigen. Har huvudmannen sin rättshandlingsförmåga i behåll skall en god man inhämta erforderligt samtycke innan någon fullmakt utfärdas.

Fullmakten skall vara skriftlig och som huvudregel vara ställd till en eller flera namngivna fysiska personer. Det finns dock ett undantag från denna huvudregel. En god man eller förvaltare kan vilja låta en bank eller ett kreditmarknadsföretag eller ett värdepappersbolag sköta förvaltningen av den enskildes egendom, och i sådana situationer får den förordnade ställföreträdaren – i en viss, särskilt angiven angelägenhet – utfärda fullmakt till ett sådant företag. I samband härmed bör framhållas att vid en tillämpning av 14 kap. 21 § första stycket punkten 2 föräldrabalken förutsätts förordnade ställföreträdare ha en rätt att i fullmakt ge en bank eller ett kreditmarknadsföretag rätt att förvara och förvalta den enskildes egendom.

Det finns inget krav på att en fullmakt enligt 11 kap. 23 § skall vara bevittnad.

Vid tillfälligt förhinder kan den gode mannen eller förvaltaren lämna fullmakt till annan endast i vissa ekonomiska angelägenheter. Detta framgår av paragrafens *andra stycke* där det anges att fullmakten får avse endast rättshandlingar som anges i 11 kap. 7 § tredje stycket föräldrabalken, dvs. rättshandlingar av det slag som sedvanligen företas med anknytning till en persons dagliga livsföring. Meningen är att fullmäktigen skall kunna företa bara de nödvändigaste åtgärderna, t.ex. betala hyra och andra återkommande räkningar, i avvaktan på att den gode mannen eller förvaltaren återkommer. Vad som avses med rättshandlingar som företas med anknytning till en persons dagliga livsföring behandlas i avsnitt B 7.3.1. Rättshandlingar som en fullmäktig företar vid den förordnade ställföreträdarens förhinder omfattas av ett godtrosskydd för tredje man motsvarande det som finns i 11 kap. 7 § tredje stycket föräldrabalken.

En fullmakt som utfärdas vid behov av hjälp i en viss, särskilt angiven angelägenhet kan avse såväl den enskildes ekonomiska som personliga förhållanden. Observera att begränsningen i *andra stycket* gäller endast vid tillfälligt förhinder för den gode mannen eller förvaltaren. Vid behov av hjälp i en viss, särskilt angiven ekonomisk angelägenhet är det endast den förordnade ställföreträdarens förordnande som utgör begränsning för fullmaktens innehåll.

I paragrafens *tredje stycke* anges att i stället för att lämna fullmakt till någon utomstående, kan den gode mannen eller förvaltaren upp-

dra åt annan att i eget namn företa rättshandlingar på den enskildes vägnar.

I paragrafens *fjärde stycke* behandlas autogiomedgivanden och andra uppdrag om stående betalningsöverföringar från den enskildes medel. Ett autogiomedgivande är att betrakta som en form av fullmakt och skulle normalt ha träffats av regleringen i paragrafens första stycke, vilket skulle innebära att betalningsformen i fråga skulle kunna användas endast i begränsad utsträckning. Emellertid får gode män och förvaltare lämna autogiomedgivanden och medge andra former av stående betalningsöverföringar utan hinder av restriktionerna i 11 kap. 23 § första–tredje styckena föräldrabalken. I denna rätt ligger naturligtvis också en rätt för den gode mannen eller förvaltaren att återkalla autogiomedgivanden och andra medgivanden till stående överföringar, även sådana som den enskilde lämnat innan han förlorade sin beslutsförmåga. Genom regleringen i paragrafens fjärde stycke blir det sålunda möjligt för den förordnade ställföreträdaren att själv besluta när ett autogiomedgivande skall lämnas. Regleringen möjliggör vidare för den gode mannen eller förvaltaren att lämna autogiomedgivande till en juridisk person.

När det gäller autogiomedgivanden och andra medgivanden till stående överföringar bör framhållas att regleringen i fjärde stycket inte innebär att en god man eller förvaltare kan använda dessa institut hur som helst. Ställföreträdarens förordnande utgör alltid en yttersta gräns för vilka rättshandlingar han kan företa. En god man som enbart har till uppgift att ha hand om den enskildes personliga angelägenheter får naturligtvis inte lämna några autogiomedgivanden på den hjälpbehövandes vägnar. Regleringen i fjärde stycket befriar inte heller den förordnade ställföreträdaren från skyldigheten att inhämta erforderliga samtycken från den hjälpbehövande respektive överförmyndaren.

Om förfarandet vid förordnande av god man eller förvaltare och anordnande av godmanskap eller förvaltarskap

11 kap. 25 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 15 §. Paragrafhänvisningar har ändrats. Vidare har den åldersgräns vid vilken den som ansökningen avser själv får göra ansökningen sänkts från 16 till 15 år.

Till skillnad från tidigare är avsikten inte att paragrafen skall ge ett uttömmande besked om vilka som är behöriga att ansöka om en åtgärd. Att det i ett enskilt fall kan finnas andra ansökningsberättigade än de i paragrafen nämnda framgår av den allmänna hänvisningen i 11 kap. 1 § till särskilda bestämmelser i lag om ställföreträdare för vuxna (se 1 kap. 18 § LFA och 27 § LSH).

11 kap. 26 §

Paragrafen motsvarar delvis nuvarande 11 kap. 16 § första stycket.

I paragrafens *första stycke* behandlas rättens och överförmyndarens skyldighet att bereda den hjälpbehövande tillfälle att yttra sig i samband med tillkomsten av ett godmanskap eller förvaltarskap, se avsnitt B 13.4.3. I den nya bestämmelsen finns inte någon åldersgräns för när rätten eller överförmyndaren skall låta den hjälpbehövande yttra sig. Denne skall sålunda alltid ges tillfälle att yttra sig, om det kan ske. Låg ålder, utvecklingsstörning, försvagat hälsotillstånd eller någon liknande omständighet kan emellertid innebära att det inte är möjligt eller meningsfullt att inhämta något yttrande från den hjälpbehövande. I sammanhanget skall framhållas att lagen (1996:242) om domstolsärenden är tillämplig på rättens handläggning av frågor om förmyndarskap, godmanskap och förvaltarskap. Enligt 22 § i nämnda lag får ett ärende inte avgöras utan att den som är part har fått kännedom om en uppgift som har tillförts ärendet genom någon annan än parten och har fått tillfälle att yttra sig över uppgiften.

I paragrafens *andra stycke* har införts en bestämmelse som föreskriver att lämpligheten hos en person som kommer i fråga för ett ställföreträdaruppdrag skall kontrolleras i erforderlig utsträckning. Ämnet behandlas närmare i avsnitt B 13.2. När det gäller kontrollen av en blivande ställföreträdarens lämplighet är det viktigt att överförmyndaren gör en aktiv efterforskning. Hur omfattande en sådan kontroll bör vara får avgöras från fall till fall. Normalt bör dock kontroll av såväl kronfogdemyndighetens register som belastningsregistret ske. Härutöver bör eventuella referenspersoner intervjuas. Det bör framhållas att det inte gör någon skillnad om den tilltänkte ställföreträdaren är en släkting till den hjälpbehövande. I vissa situationer kan dock lämplighetskontrollen förenklas. Så kan vara fallet om den tilltänkte ställföreträdaren redan har uppdrag och i samband därmed har fått sin lämplighet kontrollerad. I en sådan situation kan

överförmyndaren normalt nöja sig med att konstatera att det tidigare uppdraget fungerar väl.

11 kap. 27 §

Som framgår av *första stycket* är paragrafen tillämplig i ärenden inför rätten om anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 2 § eller förvaltarskap.

Andra stycket, som i stora delar motsvarar de gällande bestämmelserna i 11 kap. 16 § andra stycket, ger utgångspunkten för förfarandet, nämligen att den som ansökningen avser skall höras muntligen. Förutsättningarna som måste vara uppfyllda är dock att hörandet kan ske utan skada för honom eller henne, vidare att det inte är uppenbart att han eller hon inte förstår vad saken gäller. Om någon av de nämnda situationerna är för handen, skall den enskilde således inte höras. Skyldigheten att förordna god man för den enskilde i sådana situationer framgår av 11 kap. 40 §.

Ett annat fall då rätten kan välja att avstå från att höra den enskilde muntligen är när denne själv har gjort ansökan eller har medgett förordnandet. Vidare kan det finnas särskilda skäl för att inte höra den enskilde. Särskilda skäl kan utgöras av att det är fråga om ett tämligen begränsat förordnande av utfyllande karaktär, t.ex. i syfte att komplettera ett ställföreträdarskap som inte fullt ut svarar mot den enskildes behov och som företrädesvis är grundat på en framtidsfullmakt eller behörighet i vissa ekonomiska angelägenheter för en anhörig.

Oavsett hur rätten tolkar förutsättningarna för eller behovet av att höra den enskilde, skall den enskilde alltid ha rätt att bli hörd muntligen, om det framställs en sådan begäran från honom eller henne. Denna rättighet torde den enskilde för övrigt redan ha enligt gällande rätt med stöd av Europakonventionen till skydd för de mänskliga rättigheterna.

Enligt *tredje stycket* skall rätten inhämta yttrande i ärendet från den enskildes make (varmed givetvis likställs registrerad partner) eller sambo och barn, liksom från överförmyndaren och inrättning där den enskilde får vård. Yttrande skall dock inte behöva inhämtas, om det är obehövligt; presumtion finns alltså i dessa fall för att yttrande inhämtas. Detta överensstämmer med vad som är gällande rätt.

Denna överensstämmelse gäller också rättens skyldighet att, om det behövs, dessutom inhämta yttranden från andra närstående och

den eller de kommunala nämnder som fullgör uppgifter inom socialtjänsten och den eller de nämnder som ansvarar för kommunens eller landstingets insatser enligt LSS. Endast begreppsändringar har därvid genomförts. En nyhet är dock att rätten också under samma förutsättningar skall inhämta yttrande från den som enligt särskild lagstiftning är att anse som den enskildes ställföreträdare i visst hänseende. Med denna skrivning berörs de lagar som anges i 11 kap. 1 §. Av naturliga skäl får en bedömning i det enskilda fallet göras av i vilken utsträckning ställföreträdaren enligt annan lagstiftning, t.ex. ett vårdombud med uppgifter endast inom hälso- och sjukvården av den enskilde, kan ha något att tillföra ärendet. Detta markeras också av att det endast skall inhämtas yttrande, om det behövs.

Slutligen sägs i stycket att myndigheter och inrättningar har en skyldighet att lämna rätten uppgifter av betydelse. Detta överensstämmer med vad som i dag föreskrivs i 11 kap. 16 § fjärde stycket.

11 kap. 28 §

Paragrafen, som gäller överförmyndarens handläggning, motsvarar nuvarande 11 kap. 16 § tredje stycket. Ett tillägg har gjorts med innebörd att handläggningen hos överförmyndaren i ärenden om anordnande av godmanskap enligt 2 § eller förvaltarskap skall innefatta inhämtande av yttranden enligt vad som sägs i 11 kap. 27 § tredje stycket. Detta blir således ett led i handläggningen inför rättens prövning av frågan.

Tanken med att låta överförmyndaren få tillgång till information av betydelse för ett anordnande av ställföreträdarskap är att en ansökan till rätten om god man eller förvaltare skall vara så fullständig som möjligt redan från början. Meningen är däremot inte att överförmyndaren skall behöva anställa förhör med den enskilde. Med hänsyn härtill bör reglerna om muntligt förhör inte gälla hos överförmyndaren i ett ärende om anordnande av ställföreträdarskap. Det innebär emellertid inte något förbud för överförmyndaren att höra den enskilde muntligen, om han eller den enskilde anser att det underlättar handläggningen. Reglerna om muntligt förhör skall däremot givetvis tillämpas i överförmyndarens "egna" ärenden om förordnande av ställföreträdare.

Myndigheter och inrättningar som anges i nuvarande 11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken är enligt samma paragrafs fjärde stycke skyldiga att lämna rätten sådana uppgifter som kan vara av betydelse

i ärendet. Detta innebär att myndigheterna och inrättningarna inte med hänvisning till sekretesslagstiftningen kan underlåta att lämna vissa upplysningar i ett av domstolen begärt yttrande. Skyldigheten att lämna uppgifter gäller emellertid inte i förhållande till överförmyndaren. Detta är enligt utredningens uppfattning otillfredsställande. Eftersom överförmyndaren i enlighet med vad som anförts ovan kan ha lika stor nytta av ifrågavarande information som domstolen bör det finnas en skyldighet för angivna myndigheter och inrättningar att bistå också överförmyndaren med nödvändiga upplysningar. Denna skyldighet bör omfatta både "egna" ärenden om förordnande av ställföreträdare, dvs. vid byte av god man eller förvaltare, och ärenden som syftar till att en ansökan om anordnande av ställföreträdarskap skall kunna ges in till rätten.

Den föreslagna utformningen av 11 kap. 28 § föräldralken innebär att myndigheter och inrättningar som anges i förslaget till 11 kap. 27 § tredje stycket föräldralken är skyldiga att lämna överförmyndaren uppgifter av betydelse i ärendet. När det gäller sjukvårdsinrättningar skall framhållas att uppgiftsskyldigheten omfattar såväl den allmänna som den enskilda hälso- och sjukvården. För det allmänna gäller enligt 14 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) att nämnda myndigheter och inrättningar inte får vägra att lämna ut upplysningar med hänvisning till sekretess, om uppgiftsskyldigheten följer av lag eller förordning. När det gäller den enskilda hälso- och sjukvården finns motsvarande regel i 2 kap. 8 och 9 §§ lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område. De uppgifter som överförmyndaren får in genom en tillämpning av 11 kap. 28 § i kombination med 11 kap. 27 § föräldralken omfattas av överförmyndarsekretessen i 9 kap. 14 § sekretesslagen.

Har överförmyndaren inhämtat yttranden behöver rätten normalt inte inhämta yttranden på nytt när ärendet når domstolen.

11 kap. 29 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 17 §.

Vissa omformuleringar har gjorts, liksom en ändring beträffande paragrafhänvisningen.

Bestämmelser om inhämtande av läkarintyg finns även i 11 kap. 31 § (i ärenden om upphörande av ställföreträdarskapet), i 11 kap. 35 § (i ärenden om prövningen av omfattningen av ställföreträdarskapet) och i 11 kap. 37 §.

Utan att detta sägs särskilt bör regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kunna meddela verkställighetsföreskrifter om sådan utredning (jfr nuvarande 11 kap. 17 § andra stycket).

11 kap. 30 §

Paragrafen, som berör möjligheten att meddela interimistiska beslut, motsvarar nuvarande 11 kap. 18 §.

Överförmyndaren har möjlighet att fatta interimistiska beslut i ärenden om förordnande av god man eller förvaltare. Gällande regler ger dock rätten ensam behörighet att fatta beslut i frågor om anordnande av godmanskap (enligt 11 kap. 4 §) eller förvaltarskap. Ofta har ärendet då inletts hos överförmyndaren, som är taleberättigad.

Som framgår av avsnitten B 5.2 och B 8 skall en god man kunna ges behörighet i hälso- och sjukvårdsangelägenheter. Krav kan då ställas på ett snabbt agerande från myndigheternas sida när det gäller att anordna ett godmanskap som innefattar sådana frågor. I många fall lär det nämligen finnas behov av ett omedelbart ställningstagande för en beslutsinkompetent patients räkning i en uppkommen behandlingssituation.

För att tillgodose behovet av en snabb hantering av frågan, som ofta lär väckas av läkare eller annan hälso- och sjukvårdspersonal, skall därför överförmyndaren ges egen behörighet att fatta interimistiskt beslut om anordnande av godmanskap enligt 2 §. Detta anges nu i *första stycket*. Behörigheten gäller godmanskap generellt – däremot inte förvaltarskap.

Beslutet får fattas av överförmyndare endast om saken är särskilt brådskande. Visserligen framgår av den föreslagna 21 § LSH att en medicinsk åtgärd under vissa förutsättningar får vidtas även utan att samtycke har inhämtats från en ställföreträdare, nämligen om ett uppskov med en åtgärd skulle medföra risk för patientens liv eller för icke obetydlig skada på hälsan. Redan om en situation kan uppkomma i vilken åtgärden genomförs på dessa premisser skall saken dock hos överförmyndaren anses särskilt brådskande. Vid bedömningar i anslutning till anmälningar från ansvarig hälso- och sjukvårdspersonal måste överförmyndaren dels förhöra sig om vilka åtgärder som kräver eventuella omedelbara ställningstaganden från en ställföreträdare, dels beakta den tidsutdräkt som ett ansökningsärende i tingsrätten skulle kunna medföra.

Överförmyndaren kan naturligtvis välja att inte fatta något beslut sedan hälso- och sjukvårdspersonal eller annan vänt sig till honom. Detta kan bero på att överförmyndaren inte delar uppfattningen hos den ansökningsberättigade eller anmälaren om behovet av ställföreträdarskap. Orsaken kan också vara att överförmyndaren inte uppfattar frågan som särskilt brådskande, även om han i sig delar uppfattningen om behovet av ett ställföreträdarskap på sikt. Överförmyndaren bör i ett sådant fall lämna den ansökningsberättigade – eller anmälaren – besked om hur han ställer sig till hänvändelsen och i förekommande fall upplysa om möjligheten att direkt underställa rätten frågan om behovet av ett ställföreträdarskap. Givetvis kan personer som är behöriga att ansöka om interimistiskt beslut, liksom enligt gällande föreskrifter, göra detta direkt hos rätten. För hälso- och sjukvårdssammanhang skall nämnas att verksamhetschef i hälso- och sjukvården skall ges en självständig ansökningsrätt enligt 27 § LSH.

Inte sällan lär överförmyndaren, i samband med en fråga om interimistiskt anordnande av godmanskap, se anledning att belysa behovet av ett mera generellt ställföreträdarskap, trots att initiativet bara har rört ett konkret behov i t.ex. en hälso- och sjukvårdsfråga. Detta bör emellertid inte tillåtas hejda proceduren. Inget hindrar att överförmyndaren i ett senare skede gör en mer grundlig undersökning av behovet eller kompletterar vad som tidigare har ingetts till rätten med en ansökan som tar sikte på även andra behov än det som legat till grund för det interimistiska beslutet. Den behörighet som överförmyndaren ges att fatta interimistiskt beslut om anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 2 § avser endast det särskilt brådskande behovet, vilket också framgår av ordalydelsen. – Har däremot överförmyndaren redan bibringats en god uppfattning om hur behovet kan gestalta sig på sikt, kan naturligtvis detta underställas rätten genom en ansökan samtidigt som överförmyndarens eget beslut anmäls (se vad som sägs om fjärde stycket nedan).

Möjligheten att vända sig till överförmyndaren för att få till stånd ett interimistiskt beslut om anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 2 § ställer krav på tillgänglighet och viss jourverksamhet från överförmyndarnas sida, vilket närmare har utvecklats i avsnitt A 6.3.

Någon möjlighet att särskilt överklaga överförmyndarens beslut ges inte, se förslaget till 20 kap. 11 §.

Enligt *fjärde stycket* skall överförmyndaren alltid ha en skyldighet att anmäla sitt beslut till rätten. Det rör sig här således endast om beslut i vilka överförmyndaren faktiskt har anordnat godmanskap

enligt 11 kap. 2 §. I regel är då anmälningen förenad med en av överförmyndaren gjord ansökan om godmanskap i enlighet med beslutet. Om överförmyndaren inte har för avsikt att göra någon ansökan, t.ex. för att behovet av godmanskapet varit temporärt, bör han anmäla även detta förhållande. Endast rätten har nämligen behörighet att häva ett dylikt interimistiskt beslut. Rätten har en skyldighet att ex officio granska och ta ställning till överförmyndarens beslut, oavsett om en kompletterande ansökan kan förväntas.

Om upphörande eller jämkning av godmanskap och förvalterskap och om entledigande av god man eller förvaltare

11 kap. 31 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 19 §. Till följd av omflyttningar i kapitlet har paragrafhänvisningarna ändrats. Dessutom har tillagts en föreskrift om att läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd skall kunna inhämtas. Bestämmelsen är fakultativ.

11 kap. 32 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 20 §.

11 kap. 33 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 21 §.

I första stycket har endast en paragrafhänvisning ändrats.

Det skall erinras om att uppräkningsberättigade i första stycket inte är uttömmande. Enligt 17 § LSH, som blir tillämplig genom hänvisning i 11 kap. 1 §, skall den som har ansvaret för hälso- och sjukvård av en patient ansöka om entledigande av patientens gode man, om den senare anses uppenbart olämplig som ställföreträdare eller i klar strid med patientens intresse vägrar samtycke till en åtgärd.

11 kap. 35 §

Paragrafen, som handlar om skyldigheten att pröva om omfattningen av ett godmanskap eller ett förvaltarskap bör jämkas, motsvarar nuvarande 11 kap. 23 §. Jämningsmöjligheten, som skall tillgodose att ett ställföreträdarskap vid varje tillfälle har den lämpligaste omfattningen, kan utnyttjas både till att öka och till att minska vidden av ett tidigare meddelat beslut i frågan.

I *första, tredje och fjärde styckena* har paragrafhänvisningarna ändrats. Vidare har en föreskrift förts in i första stycket om att läkarintyg eller motsvarande utredning skall kunna inhämtas rörande den enskildes hälsotillstånd. Till skillnad från vad som anges i 11 kap. 29 § beträffande anordnande av förvaltarskap och, i vissa fall, godmanskap enligt 2 §, är inte inhämtande av läkarintyg ett obligatorium.

I tredje stycket har ett tillägg gjorts med innebörd att även överförmyndaren i särskilt brådskande fall skall ha behörighet att pröva omfattningen av ett godmanskap enligt 11 kap. 2 §. Detta lär i första hand bli aktuellt när ett godmanskap är anordnat för en patient men godmanskapet inte omfattar behörighet i hälso- och sjukvårdsangelägenheter. Angående tillämpningen hänvisas till författningskommentaren till 11 kap. 30 §. Av hänvisningen till 11 kap. 30 § fjärde stycket följer bl.a. att ett beslut om jämkning av överförmyndaren enligt tredje stycket i denna paragraf genast måste anmälas till rätten. Rätten skall ex officio kontrollera beslutet. – Någon möjlighet att särskilt överklaga överförmyndarens beslut ges inte, se förslaget till 20 kap. 11 §.

Om hörande av den som avses bli förordnad eller entledigad som god man eller förvaltare

11 kap. 36 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 24 §. Endast en paragrafhänvisning har ändrats.

Om läkarintyg i visst fall

11 kap. 37 §

Paragrafen är ny och har kommenterats närmare i avsnitt B 5.1. Den innebär att en god man, en förvaltare eller överförmyndaren skall kunna utverka ett beslut från rätten om att läkarintyg skall inhämtas beträffande en person som har god man enligt 11 kap. 2 § eller förvaltare.

Som anges i paragrafen måste syftet med en begäran om läkarintyg vara att intyget skall utgöra grund för bedömningar av i vilken utsträckning den enskilde är i stånd att ta ställning i egna angelägenheter eller att meddela sin mening i dessa.

Främsta tillämpningsområdet för bestämmelsen lär bli i förhållande till de enligt 11 kap. 2 § anordnade godmanskapen. Om en uppenbar brist föreligger hos den enskilde i nämnda avseenden, saknar nämligen den enskilde förmåga att lämna samtycke till rättshandlingar som en god man har behörighet att företa inom ramen för förordnandet. Ett intyg som utvisar förhållandet kan då behöva visas upp för tredje man för att denne skall kunna vara säker på att rätts handlingen blir bindande för den enskilde, om den gode mannen företar den (se 11 kap. 7 § andra stycket 2).

Av ordalydelsen framgår att en förutsättning för bestämmelsens tillämplighet är att den enskilde redan har god man enligt 11 kap. 2 § eller förvaltare. Som anförts i allmänmotiveringen bör rätten vid sitt beslutsfattande överväga om annan utredning som onödiggör ett särskilt läkarintyg redan finns tillgänglig. Av betydelse är om denna fyller den funktion som ett läkarintyg enligt ansökningen skulle kunna få. Den enskilde måste också beredas tillfälle att yttra sig i ärendet.

Utän att detta sägs särskilt bör regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kunna meddela närmare föreskrifter om sådan utredning (jfr nuvarande 11 kap. 17 § andra stycket).

Om behörig domstol och överförmyndare

11 kap. 38 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 25 § och behandlar forumfrågor. Enligt huvudregeln i *första* och *andra styckena* är det tingsrätten respektive överförmyndaren i den ort där den hjälpbehövande

är folkbokförd som skall handlägga frågor om godmanskap enligt 2, 16 och 17 §§. Tidigare styrdes domstolens och överförmyndarens behörighet av den hjälpbehövandes hemvist, vilket visade sig vara ett alltför stelt system, eftersom hemvistet inte alltid speglar de faktiska förhållandena. Med den nya ordningen torde platsen där den hjälpbehövande befinner sig i större utsträckning än tidigare sammanfalla med den plats där domstolen respektive överförmyndaren finns.

Om den hjälpbehövande inte är folkbokförd i Sverige styrs behörigheten för domstol och överförmyndare av den enskildes vistelseort.

Skulle den hjälpbehövande varken vara folkbokförd eller vistas i Sverige anges i *tredje stycket* Stockholms tingsrätt och Överförmyndaren i Stockholms kommun som reservforum.

De nya forumbestämmelserna behandlas närmare i utredningens delbetänkande God man för ensamkommande flyktingbarn SOU 2003:51 avsnitt 7.7.

11 kap. 39 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 26 §. Endast paragrafhänvisningarna har ändrats.

Om stöd till den enskilde vid handläggningen i domstol

11 kap. 40 §

Paragrafen, som behandlas närmare i avsnitt B 13.4.3, motsvarar delvis 20 kap. 2 § andra och tredje styckena. Bestämmelserna har flyttats, eftersom de uteslutande behandlar fall som berörs i 11 kap. och därmed lämpligen bör återfinnas där.

Av *första stycket* framgår att en särskild god man skall förordnas att bevaka rätten för en person i ett ärende som rör förvaltarskap eller utvidgning av ett förvaltarskap i vissa fall.

Ett tillägg har gjorts om förordnande av god man även när det är fråga om ärenden om anordnande eller utvidgning av godmanskap enligt 2 §. En god man skall förordnas för den enskilde i sådana ärenden när den enskilde uppenbarligen inte förstår vad saken gäller, om det inte är obehövt. Skäl för att underlåta att förordna god man för den enskilde, trots att denne uppenbarligen inte förstår vad saken gäller, torde främst vara att det rör sig om en mindre ut-

vidgning av godmanskapet. Att ärendet brådskar utgör således inte skäl mot att förordna god man. Förordnandet torde få sin största betydelse i fall då den enskilde ger uttryck för att motsätta sig godmanskapet.

Paragrafen är avsedd att tillämpas endast vid förfarandet i rätten. Avsikten är således inte att överförmyndaren inför ett interimistiskt beslut enligt de förslagna lydelseerna av 11 kap. 30 och 35 §§ skall förordna en god man.

Till god man bör rätten förordna en juridiskt kunnig och i övrigt lämplig person (jfr prop. 1987/88:124 s. 198 f).

I *andra stycket* föreskrivs samrådsskyldighet för den gode mannen. Den enskilde kan, trots att han inte bedöms förstå vad saken gäller, tänkas ha synpunkter på t.ex. valet av ställföreträdare. Resultatet av samrådet med den enskilde kan också ha betydelse för överväganden kring hur den enskilde ställer sig till alternativa former av ställföreträdarskap – och de personer som står på tur för att utöva detta – i den fråga som ett godmanskap avses omfatta. Samråd behöver dock endast äga rum i den mån det kan ske.

11 kap. 41 §

Paragrafen motsvarar – med ändringar av paragrafhänvisningen – nuvarande 20 kap. 2 a §.

Om kungörande av beslut angående förvaltare

11 kap. 42 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 kap. 27 §. En paragrafhänvisning har ändrats.

12 kap.

Vissa ändringar genomförs även i 12 kap. 12 kap. 1–2 §§ utgår, varvid innehållet flyttas till andra kapitel. Kapitlet erhåller en ny paragraf, 12 kap. 15 a §, om kommunens skadeståndsansvar för skada orsakad av en ställföreträdare.

I något fall sker också omflyttningar mellan kapitlets paragrafer.

12 kap. 3 §

Paragrafen behandlar allmänna handlingsnormer för ställföreträdaren. Som angetts i avsnitt B 5.3.1, till vilket hänvisas för en närmare motivering, bör i lagtext utsägas att den enskildes egen uttryckta eller förmodade inställning måste beaktas av ställföreträdaren när denne fullgör sitt uppdrag. Detta framgår nu av paragrafens *första stycke*.

Något krav bör inte ställas på att den enskilde har beslutsförmåga för att hans uttryckta inställning skall beaktas.

Saknas beslutsförmåga bör ställföreträdaren också försöka bilda sig en uppfattning om hur den enskilde skulle ha ställt sig eller själv agerat, om beslutsförmåga funnits vid tillfället (jfr prop. 2003/04:32 s. 75 angående betydelsen av en patients förmodade vilja i förhållande till deltagande i klinisk läkemedelsprövning). En förutsättning för dylika resonemang är av naturliga skäl att beslutsförmågan faktiskt har funnits, varför den förmodade inställningen får sin klaraste betydelse i fall då det är fråga om ställföreträdarskap för en vuxen person som har förlorat sin beslutsförmåga. – Paragrafen blir tillämplig även på förmyndare för barn. Vad som sägs om betydelsen av den förmodade inställningen kan dock inte appliceras på små barn. Där emot kan det vara av betydelse att deras inställning undersöks.

Vidare anges att det finns särskild lagstiftning utanför föräldrabalken om hänsyn till den enskildes vilja i olika situationer, närmare bestämt när en god man agerar för en person som anses sakna beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården eller i en angelägenhet som berör den sociala välfärden. Annan särskild lagstiftning som berörs är exempelvis lagen om etikprövning av forskning som avser människor (se bl.a. 19 §), läkemedelslagen (se bl.a. 13 f §) och lagen om biobanker i hälso- och sjukvården m.m. (se bl.a. 3 kap. 2 a §).

I *andra stycket* hänvisas till att särskilda regler om samtycke från den enskilde finns i 11 kap. 7 §. Meningen har – med justering i paragrafhänvisningen – hämtats från 12 kap. 7 § andra stycket.

12 kap. 4 §

I paragrafen anges vissa grundläggande bestämmelser för användningen av den enskildes medel. I *första stycket* har tillagts att medlen i skälig omfattning kan användas för den enskildes välbefinnande, vilket är en utveckling av vad som nu sägs beträffande användning till

den enskildes nytta. Tillägget till bestämmelsen har avhandlats i avsnitt B 5.3.1.

12 kap. 7 §

Enligt nuvarande lagstiftning är det först när någon har fyllt 16 år som förmyndaren, om det lämpligen kan ske, skall höra den omyndige. I *första stycket* har åldersgränsen tagits bort, vilket innebär att omyndiga i fler fall än f.n. skall höras.

Paragrafens *andra stycke* har delats upp. Hänvisningen till att det i 11 kap. finns bestämmelser om samtycke från den som har god man har flyttats till 12 kap. 3 § andra stycket. Paragrafen renodlas därigenom till att endast avse hörande av den enskilde och dennes make eller sambo.

12 kap. 9 §

Paragrafen har behandlats i avsnitt C 2.5.

I *andra stycket* klargörs att förmyndare, gode män och förvaltare har en skyldighet att – utöver upplysningar – lämna överförmyndaren de handlingar om verksamheten som denne begär. Det får rimligen krävas att överförmyndaren preciserar vilka handlingar som avses med begäran. Om någon sådan precisering inte är görlig står det givetvis överförmyndaren fritt att låta föreläggandet avse rena upplysningar, något som i ett eventuellt senare led kan leda fram till att handlingar kan begäras in.

Det kan erinras om att en överförmyndare har möjlighet att begära en fylligare redogörelse för föräldrars förvaltning enligt 13 kap. 18 §, vilket är en paragraf som kan sägas komplettera den förevarande.

Med stöd av ett tillägg till 16 kap. 13 § kan överförmyndaren komma till rätta med en ställföreträdare som inte följer en begäran enligt paragrafen, genom att förelägga vid vite.

12 kap. 12 §

Föräldrar har som utgångspunkt gemensam behörighet i sin roll som förmyndare. Flera förordnade förmyndare, gode män eller förvaltare kan också förordnas med gemensam behörighet. Detta är utgångs-

punkten, om inte något annat har angetts i förordnandet (jfr 11 kap. 22 §). Förordnanden av flera företrädare lär dock bli aktuella endast i sällsynta fall. Det kan komma i fråga t.ex. när ställföreträdarna förutsätts övervaka varandra eller uppgifterna är vidlyftiga (se Walin/Vängby s. 12:24). Paragrafen ger besked om hur uppgifterna eller uppdraget kan delas upp och hur eventuella meningsskiljaktigheter ställföreträdarna emellan skall slitas.

Paragrafen har ändrats så att indelningen i ekonomiska och personliga angelägenheter får genomslag. I huvudsak lär den få betydelse i fall då en persons ekonomiska angelägenheter har anförtratts flera ställföreträdare.

12 kap. 15 §

Paragrafen behandlar frågan om preskription av anspråk på ersättning från föräldrar och förordnade ställföreträdare i anledning av deras förvaltning. Paragrafen kommenteras närmare i avsnitt A 4.3.1.

I paragrafens *första stycke* har preskriptionstiden förlängts till tre år. Vidare har det införts ytterligare ett undantag från preskriptionsbestämmelsen. Det gäller situationen då den enskildes skadeståndstalan grundar sig på en omständighet som inte har framgått av redovisningshandlingarna. En ställföreträdare som uppsåtligen eller av vårdslöshet underlåter att redogöra för någon del av sin förvaltning kan således krävas på skadestånd trots att det har gått längre tid än tre år från det att redovisningshandlingarna överlämnades till den redovisningsberättigade. Det bör framhållas att för det fall den enskilde efter preskriptionstidens utgång upptäcker att en omständighet som grundar rätt till skadestånd från ställföreträdaren har utlämnats i redogörelsen för förvaltningen, kan hans skadeståndstalan endast grundas på ifrågavarande omständighet. Det är alltså inte möjligt att samtidigt kräva skadestånd för en omständighet som *har* framgått av ställföreträdarens redogörelse.

Paragrafen har tillförts ett *andra stycke* som innebär att den s.k. fria föräldraförvaltningen under vissa förhållanden kan omfattas av den treåriga preskriptionstiden i första stycket. En förutsättning är att föräldern presterar en redogörelse för sin förvaltning av sitt barns medel. Hur omfattande denna redogörelse bör vara varierar från fall till fall. Med hänsyn härtill görs en hänvisning till 12 kap. 5 § som föreskriver att föräldrar är skyldiga att föra räkenskaper och

göra anteckningar endast i den utsträckning som kan anses behövlig med hänsyn till egendomens omfattning och omständigheterna i övrigt. Om föräldern endast har förvaltat ett traditionellt banksparande, torde det räcka med att föräldern sparar kontoutdrag som visar vilka transaktioner som har skett till och från kontot. Rör det sig om situationer då barnet t.ex. har erhållit egendom i arv eller gåva kan det krävas att föräldern visar hur egendomen har använts.

För att den kortare preskriptionstiden skall börja löpa måste föräldern underrätta barnet eller annan redovisningsberättigad person om att redogörelsen för förvaltningen finns tillgänglig för granskning. Det krävs alltså inte att handlingarna i fråga översänds till barnet eller den redovisningsberättigade personen. Om någon under rättelse inte sker, gäller i stället den allmänna tioåriga preskriptionen som räknas från barnets myndighetsdag.

12 kap. 15 a §

Paragrafen är ny och innebär att kommunen är skyldig att solidariskt med en förordnad ställföreträdare ersätta den enskilde för sakskada eller ren förmögenhetsskada som ställföreträdaren inom ramen för sitt uppdrag vållar sin huvudman genom förmögenhetsbrott. Ämnet behandlas närmare i avsnitt A 4.3.2.2.

Kommunens skadeståndsskyldighet är enligt *första stycket* begränsad till ett belopp motsvarande fem gånger prisbasbeloppet och är knuten till ställföreträdaruppdraget, vilket innebär att kommunen svarar för skador som sammanlagt uppgår till ett värde motsvarande fem gånger prisbasbeloppet. Det saknar med andra ord betydelse hur många förmögenhetsbrott den förordnade ställföreträdaren har begått mot sin huvudman och hur stor skada vart och ett av dem har medfört. Om den förordnade ställföreträdaren t.ex. vid ett tillfälle förskingrar medel motsvarande fem gånger prisbasbeloppet och vid ett annat tillfälle medel motsvarande tre gånger prisbasbeloppet, kan den enskilde få ersättning med maximalt fem prisbasbelopp. Skulle den brottslige ställföreträdaren ersättas med en annan ställföreträdare som också gör sig skyldig till förmögenhetsbrott, kan den enskilde få ersättning med ytterligare fem prisbasbelopp för den skada som den senare ställföreträdaren vållar.

Kommunen får när skadeståndet skall utges avräkna vad som utgått eller som kan komma att utgå ur föreliggande försäkringar som

har tecknats av andra än den hjälpbehövande, t.ex. av kommunen själv eller av godmansföreningar.

I *andra stycket* anges att kommunen får återkräva utbetalt skadestånd från den brottslige ställföreträdaren.

I paragrafens *tredje stycke* anges att ansvarig kommun är den kommun vars överförmyndare utövade tillsynen vid den tidpunkt då ställföreträdaren begick brottet. Vad som nu sagts innebär att mer än en kommun kan bli skadeståndsskyldig i samband med att en förordnad ställföreträdare gör sig skyldig till t.ex. förskingring av huvudmannens medel. Det kan ju tänkas att huvudmannen flyttar från en kommun till en annan, varvid tillsynen flyttas till en ny överförmyndare.

12 kap. 16 §

Paragrafen behandlar reglerna för arvode och annan ersättning till förordnade ställföreträdare.

Genom ett tillägg i paragrafens *första stycke* berättigas överförmyndaren att besluta om ersättning till förmyndare som är särskilt förordnade vårdnadshavare även till den del uppdraget avser vårdnadsuppgifter. Tidigare har överförmyndaren kunnat besluta om ersättning endast i förmynderskapsdelen. En förutsättning för att en särskilt förordnad vårdnadshavare skall kunna få ersättning i vårdnadsdelen är dock att han eller hon inte samtidigt är familjehemsförälder och i anledning därav uppbär kommunal ersättning till familjehem. Ämnet behandlas närmare i avsnitt B 14.7.

I paragrafens *andra stycke* har införts en ny bestämmelse som föreskriver att överförmyndarens beslut om ersättning till förordnade ställföreträdare bör vara fattat inom fyra månader från det att ställföreträdaren har gett in sin årsräkning eller sluträkning till överförmyndaren, om inte särskilda skäl föreligger. Bestämmelsen kommenteras närmare i avsnitt B 14.3. Syftet med bestämmelsen är att definiera vad som kan betraktas som rimlig tid i nu aktuellt hänseende. En granskningstid om fyra månader tar sikte på en förhållandevis okomplicerad årsräkning som är komplett från början. Rör det sig om en omfattande årsräkning eller en årsräkning som utgör redovisning för en komplicerad förvaltning, kan det dock föreligga särskilda skäl, varvid överförmyndaren får göra avsteg från den rekommenderade tidsgränsen. På samma sätt får avsteg ske, om årsräkningen måste kompletteras i något hänseende eller överförmyndaren

daren finner skäl att göra en närmare granskning av årsräkningen på grund av t.ex. misstanke om brott från ställföreträdarens sida. För att undvika anhopningar vid tiden kring den 1 mars varje år föreslås överförmyndaren kunna besluta om olika redovisningsperioder, se 13 kap. 14 § och 14 kap. 15 §.

I paragrafens *tredje stycke* har reglerna kring den hjälpbehövandes ersättningsskyldighet förtydligats, se avsnitt B 14.6. Med den nya utformningen framgår klart att det är den enskildes inkomst efter avdrag för skatt som skall vara utgångspunkt för bedömningen om den hjälpbehövande helt eller delvis skall betala för den förordnade ställföreträdarens tjänster. Gränsen för återbetalningsskyldighetens inträde går fortfarande vid två prisbasbelopp, men med hänsyn till att det är inkomsten efter skatt som är relevant får den enskilde något bättre marginaler än tidigare. Det klargörs vidare att den del av den enskildes inkomst som överstiger gränobeloppet får tas i anspråk för arvode, ersättning för utgifter och socialavgifter. Med den enskildes inkomst avses skattepliktig inkomst enligt inkomstskattelagen (1999:1229). Kapitalvinster skall dock inte anses vara en inkomst vid beräkningen av den hjälpbehövandes sammanlagda inkomst.

I slutet av tredje stycket har införts en upplysning om vilket prisbasbelopp som skall tillämpas för det fall överförmyndaren med stöd av den föreslagna regleringen i 14 kap. 15 § har valt att tillämpa ett annat räkenskapsår än kalenderåret, se avsnitt B 14.4.

13 kap.

13 kap. 2 §

Paragrafen har tillförts ett *fjärde stycke* i vilket det föreskrivs att en förälder som har överlämnat en gåva till sitt barn och i samband därmed har ställt upp ett villkor om särskild överförmyndarkontroll inte får återkalla ett sådant villkor.

Bakgrunden till bestämmelsen behandlas i avsnitt A 3.6.6.4. Den omständigheten att en förmyndare sätter in pengar på sitt barns konto innebär inte att de insatta medlen får sakrättsligt skydd mot förmyndarens borgenärer. Ett sätt att skapa ett sådant skydd är att förmyndaren ställer upp som villkor för gåvan att den skall vara föremål för särskild överförmyndarkontroll. Genom att återkalla ett sådant villkor kan emellertid förmyndaren återfå full råidighet

över de insatta medlen. Med hänsyn härtill skall en förmyndare inte få återkalla ett uppställt villkor om särskild överförmyndarkontroll.

13 kap. 7 §

Paragrafen, som tar sikte på den del av barns pengar som inte place-
ras i värdepapper eller fastigheter, har tillförts en ny mening som
innebär att banker och värdepappersbolag likställs ur föräldrabalkens
perspektiv när det gäller köp och försäljning av värdepapper. En när-
mare genomgång av problematiken bakom förslaget till ändringen
ges i avsnitt A 3.6.2.3.

13 kap. 9 §

I paragrafens *tredje stycke* har tillförts en ny mening i vilken det före-
skrivs att kravet på överförmyndarens samtycke enligt 13 kap. 8 §
FB i fråga om medel som inte står under särskild överförmyndar-
kontroll skall hävas, om det inte av särskild anledning behövs för att
trygga förvaltningen. Ändringen kommenteras närmare i avsnitt A
3.6.1.3. Genom ändringen tydliggörs att presumtionen beträffande
medel som sätts in på ett spärrat konto med stöd av 16 kap. 11 §
första eller andra stycket FB är att spärren skall hävas, om medlen
inte har satts in med föreskrift om särskild överförmyndarkontroll.

13 kap. 10 §

I *första stycket* har en ny *punkt 5* införts med innebörd att en
förälder inte utan överförmyndarens samtycke får säga upp eller
överlåta avtal om hyresrätt till en bostadslägenhet. Bestämmelsen
har behandlats i avsnitt C 2.3.

Samtycke till en åtgärd med en bostadslägenhet som innehas med
hyresrätt bör lämnas endast om åtgärden är lämplig med hänsyn till
egendomens natur och andra omständigheter (*tredje stycket*).

Närmare överväganden finns i författningskommentaren till den
korresponderande bestämmelsen i 14 kap. 11 §.

13 kap. 12 §

Paragrafen behandlar föräldrars möjlighet att ingå rättshandlingar som innebär att den omyndige sätts i skuld m.m. Bestämmelserna härom behandlas närmare i avsnitt A 3.6.5.6.

Innehållet i paragrafens *första stycke*, punkten 1, har ändrats på så sätt att begreppet *ingå någon annan skuldförbindelse* har ersatts med *företa någon annan rättshandling som innebär att den omyndige sätts i skuld*. Som framgår i den allmänna motiveringen är begreppet skuldförbindelse inte helt välfunnet för att beteckna ett avtal som innebär skuldsättning. Det bör i stället klart framgå att en förälder som huvudregel inte får företa en rättshandling som innebär att barnet sätts i skuld med mindre överförmyndaren har gett sitt samtycke.

I paragrafens *andra stycke*, som behandlar undantag från kravet på överförmyndarens samtycke vid skuldsättning av barn, har gjorts ett tillägg som innebär att en förälder utan samtycke från överförmyndaren får företa en rättshandling som innebär att barnet får ett kortare anstånd med betalning för en vara eller en tjänst av ett mindre belopp som från början är bestämt till sin storlek. Tillägget motiveras av att det bör vara möjligt för föräldrar att under vissa förhållanden ingå avtal i barnets namn utan överförmyndarens samtycke trots att avtalet innebär skuldsättning. De situationer som avses är vardagliga företeelser som rör mindre belopp. Det kan handla om böcker, leksaker, idrottsutrustning m.m. som betingar ett värde om några hundra kronor och som skickas till barnet mot faktura. Observera att skulden redan vid rättshandlingens ingående skall vara bestämd till ett visst belopp. Det innebär att en förälder inte kan teckna ett mobiltelefonabonnemang i barnets namn, eftersom samtalskostnadens storlek kan bestämmas först i efterhand.

13 kap. 13 §

I enlighet med ändringarna i bl.a. 9 kap. 3 § FB har gränsen för när föräldrar får låta underårig driva rörelse sänkts från 16 till 15 år. Samtidigt har kravet på tillstånd från överförmyndaren för att den omyndige skall få driva rörelse relaterats till denna ålder (jfr även 9 kap. 5 §).

13 kap. 14 §

I paragrafens *första stycke* har införts en ny bestämmelse som innebär att överförmyndaren vid kontrollerad föräldraförvaltning får besluta att föräldrarnas årsräkning skall avse en annan tolv månadersperiod än kalenderåret som är den normala redovisningsperioden. Syftet med bestämmelsen är att överförmyndaren skall kunna sprida ut sitt arbete med att granska årsräkningar över hela året och därmed undvika anhopningar vid tiden kring den 1 mars varje år, se avsnitt B 14.4.

Paragrafens *tredje stycke* utgörs av en bestämmelse som för närvarande finns i 12 kap. 1 § andra stycket föräldrabalken.

13 kap. 19 §

Paragrafen innehåller regler om åtgärder som överförmyndaren kan vidta för att trygga förvaltningen av den omyndiges egendom.

I *första stycket* har uppräkningsen av finansiella institut i punkten 2 utökats med värdepappersbolag. Detta för att överförmyndaren skall kunna spärra likvidkonton hos dessa bolag, se avsnitt A 3.6.2.3.

Den nuvarande bestämmelsen i första stycket punkten 4 om att överförmyndaren kan kräva att premieobligationer som tillhör barnet skall skrivas in i statsskuldboken har utgått. Anledningen härtill är att premieobligationer i dag endast förekommer i elektronisk form. Bestämmelsen i fråga tar endast sikte på premieobligationer i fysisk form, och några sådana finns inte i omsättning, se avsnitt A 3.6.2.2. I stället har i punkten 4 införts en bestämmelse som gör det möjligt för överförmyndaren att spärra ett tillgångskonto genom att direkt ta kontakt med en central värdepappersförvarare alternativt ett kontoförande institut eller ett fondbolag alternativt den som har fått i uppdrag att för fondbolagets räkning föra dess register. Till skillnad från tidigare behöver överförmyndaren inte uppmana den omyndiges förmyndare att se till att VP-konton respektive fondkonton överförmyndarspärmas, se avsnitt A 3.6.1.4. I detta sammanhang bör framhållas att det i förslaget till 4 kap. 17 § 7 lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument (kontoföringslagen) föreskrivs att värdepappersförvararen på ett avstämningskonto skall ange inskränkningar enligt förslaget till 13 kap. 19 § första stycket 4 och 14 kap. 21 § första stycket 3 föräldrabalken. I förslaget till 4 kap. 11 § tredje stycket lagen (2004:46) om investe-

ringsfonder föreskrivs att om kontoföringslagen inte är tillämplig på andelarna i en fond, skall den som för registret över andelarna där anteckna inskränkningar enligt 13 kap. 19 § första stycket 4 föräldrabalken.

Nuvarande punkten 5 som behandlar överförmyndarens möjlighet att uppmana en utbetalare att göra utbetalningen till en bank eller ett kreditmarknadsföretag blir i stället punkten 6.

I punkten 5 införs en ny bestämmelse som innebär att överförmyndaren kan spärra värdepapper som förvaras i depå hos t.ex. en bank, se avsnitt A 3.6.1.4. Förutom på svenska värdepappersinstitut är bestämmelsen tillämplig på ett motsvarande utländskt institut som är underkastat en offentlig reglering som väsentligen stämmer överens med den som gäller för värdepappersinstitut här i landet. I lagen (1991:980) om handel med finansiella instrument införs samtidigt i 3 kap. en ny paragraf, 5 §, i vilken det föreskrivs en skyldighet för värdepappersinstitut att anteckna inskränkningar i rätten att förfoga över finansiella instrument som förvaras och förvaltas i depå hos dem.

I paragrafens *andra stycke* har bestämmelsen om att en förmyndare vid beslut enligt första stycket punkten 3 kan välja mellan att träffa avtal om förvaring av värdepappren eller låta registrera en spärr hos den centrale värdepappersförvararen utgått. Beslut enligt paragrafens första stycke punkten 3 tar numera sikte endast på värdepapper i fysisk form. Existerar ett värdepapper eller fondandel i elektronisk form, kan överförmyndaren enligt vad som föreskrivs i första stycket punkten 4 själv låta överförmyndarspärra VP-kontot eller fondkontot. Om överförmyndaren vill säkra förvaltningen av värdepapper i fysisk form måste han sålunda uppmana förmyndaren att överlämna dessa till ett värdepappersinstitut för förvaring och förvaltning. När värdepappren väl har överlämnats till ett sådant institut, kan överförmyndaren med stöd av punkten 5 besluta att värdepappren t.ex. inte får avyttras utan överförmyndarens samtycke. Med hänsyn härtill behövs inte längre föreskriften att förmyndaren skall träffa avtal med värdepappersinstitutet om förvaltning av värdepappren på villkor som överförmyndaren har godkänt.

14 kap.

14 kap. 1 §

Till följd av omstruktureringen i 11 kap. har en paragrafhänvisning ändrats i *andra stycket*. Vidare har skyldigheten att inge förteckning över egendom begränsats för gode män som har förordnats i en annan god mans eller förvaltares ställe enligt 11 kap. 17 § fjärde stycket.

14 kap. 4 §

I *andra stycket* har en språklig felaktighet rättats.

14 kap. 7 §

Paragrafen behandlar förordnade förmyndares, gode mäns och förvaltares hantering av den del av huvudmannens pengar som inte används för placering i värdepapper eller fastighet, se avsnitt A 3.6.2.3 och författningskommentaren till 13 kap. 7 § ovan.

14 kap. 8 §

Medel som en förordnad förmyndare, god man eller förvaltare har satt in hos bank eller kreditmarknadsföretag för en enskilds räkning får han i princip inte ta ut utan överförmyndarens samtycke (se första stycket). Överförmyndarens samtycke till ett uttag av en god man kan alltså inte undvaras trots att en beslutsför huvudman har gett samtycke till det. (Omvänt kan överförmyndarens samtycke inte dispensera från kravet på att den som har god man och som är beslutskompetent själv skall lämna samtycke till den gode mannens uttag, se 11 kap. 7 §, jfr avsnitt C 2.2 och slutet av kommentaren till den här paragrafen.)

I paragrafens *andra stycke* görs ett undantag från principen om att medel på konto är spärrade för en förordnad ställföreträdare. Utöver att ränta får lyftas (punkten 1) får även uttag göras av pengar som behöver hållas tillgängliga för den enskildes uppehälle eller vården av hans eller hennes egendom om den förordnade förmynda-

ren, gode mannen eller förvaltaren vid insättningen gjort förbehåll om att de får tas ut utan överförmyndarens samtycke (punkten 2).

Paragrafen hindrar inte att en person som är satt under godmanskap själv tar ut pengar eller att han ger en god man i uppdrag att ta ut pengar med stöd av fullmakt, allt under förutsättning att han har rättslig beslutsförmåga.

Beträffande rätten att ta ut ränta slås i punkten 1 fast att denna rätt omfattar endast innevarande års ränta samt ränta upplupen under fjolåret, se avsnitt A 3.6.1.3.

I punkten 2 föreskrivs enligt förslaget att uttag skall få göras utan överförmyndarens samtycke av pengar som behöver hållas tillgängliga för rättshandlingar av det slag som sedvanligen företas med anknytning till den enskildes dagliga livsföring, vilket ersätter den nuvarande skrivningen om pengar som behöver hållas tillgängliga för den enskildes uppehälle. Föremålet för dessa uttag beskrivs efter förebild från presumtionsregeln i 11 kap. 7 § tredje stycket i förslagen lydelse (tidigare 11 kap. 5 § andra stycket). Angående tillämpningen kan hänvisas till författningskommentaren till 11 kap. 7 §. Den nya skrivningen kan tyda på att det med stöd av denna bevekelsegrund för den gode mannens – eller någon annan förordnad företrädares – uttag skulle kunna lyftas större belopp än vad som med gällande regler är möjligt. Den praktiska skillnaden torde dock inte vara så stor.

Pengar skall därutöver under samma förutsättningar som ovan alltjämt kunna tas ut för vården av den enskildes egendom. Det kan röra sig om pengar som i och för sig skulle kunna tas ut inom ramen för vad som sedvanligen företas med anknytning till den enskildes dagliga livsföring, men också om medel för andra ändamål än de mer allmogliga, såsom större reparationer av hus och liknande. Sammantaget kan alltså ett uttag vara större än vad presumtionsregeln i 11 kap. 7 § tredje stycket medger.

Liksom tidigare skall en ytterligare förutsättning för uttag av pengar enligt andra punkten vara att det vid insättningen gjorts förbehåll om lyftningsrätt för de angivna ändamålen (med en något vilseledande term brukar talas om "fria konton").

Det är angeläget att erinra om att en god mans uttag, oavsett om de sker enligt första eller andra punkten i andra stycket, är underkastade de allmänna reglerna i 11 kap. om krav på samtycke från den enskilde. Är den enskildes tillstånd så pass gott att han eller hon inte uppenbart saknar förmåga att själv ta ställning eller att meddela sin mening, träffas nämligen uttaget av kravet på samtycke från den

enskilde i 11 kap. 7 § (se första och andra styckena), såvida det inte är fråga om uttag inom ramen för presumtionsregeln i samma paragrafs tredje stycke. Den enskilde kan dock häva presumtionsregelns verkan genom att i förväg lämna banken ett sådant meddelande som anges i tredje stycket (se prop. 1987/88:124 s. 166). – Det kan också erinras om att berättigade uttag enligt andra stycket punkten 2 till stor del sammanfaller med vad som anses vara rättshandlingar som inte kräver samtycke enligt 11 kap. 7 § tredje stycket.

14 kap. 10 §

Ändringen är föranledd av att bestämmelsen i 14 kap. 9 § FB upphävs.

14 kap. 11 §

I *första stycket* har en ny *punkt 5* införts med innebörd att en förordnad förmyndare, god man eller förvaltare inte utan överförmyndarens samtycke får säga upp eller överlåta avtal om hyresrätt till en bostadslägenhet. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt C 2.3.

Samtycke till en åtgärd med en bostadslägenhet som innehas med hyresrätt bör lämnas endast om åtgärden är lämplig med hänsyn till egendomens natur samt den enskildes behov och samlade tillgångar (*tredje stycket*). Några mer precisa riktlinjer för när samtycke till att en hyresrätt, som den enskilde använder för permanentboende, avvecklas kan inte ges. Faktorer som exempelvis möjligheterna till och behovet av sjukvård, omvårdnad och service är av stor vikt. Av betydelse är givetvis också vilka åtgärder som planeras för den enskilde i övrigt. Inte sällan har den enskilde redan beviljats och tagit i anspråk bistånd i form av särskilt boende och i praktiken bytt bostad när avvecklingen aktualiseras. Utsikterna till att den enskilde någon gång flyttar tillbaka får då vägas in. Man får också hålla i åtanke att det endast mer sällan torde vara ekonomiskt försvarligt att upprätthålla dubbla boenden för den enskildes egen räkning när någon återflyttning inte framstår som realistisk inom överskådlig tid. Vad som nu sagts ställs naturligtvis i ett annat ljus, om exempelvis en make har ett fortsatt behov av bostaden (jfr 12 kap. 34 § jordabalken om överlåtelse av hyresrätt till närstående som varaktigt sammanbor med hyresgästen). – För underåriga med

förordnad förmyndare bör naturligtvis den enskildes ålder beaktas (se 13 kap. 10 § tredje stycket).

En hjälpbehövande vuxen under godmanskap som har beslutsförmåga kan naturligtvis avstyra eventuella initiativ från en god man om uppbrott från bostaden (se förslaget till 11 kap. 7 §). Att han samtycker hindrar inte att överförmyndarens godkännande krävs till en uppsägning som skall göras av den gode mannen. Godkännandet lär då normalt lämnas.

En uppsägning eller överlåtelse av en hyresrätt i vilken den enskilde bor får anses vara en förvaltningsåtgärd av större vikt. Skyldighet finns därmed för överförmyndaren att inhämta yttranden från den enskildes make eller sambo och närmaste släktingar (16 kap. 9 §).

Frågor om var den enskilde skall bo skall generellt anses höra till den enskildes personliga angelägenheter (jfr författningskommentaren till 11 kap. 2 §). Uppsägning av en hyresrätt får dock anses ha ekonomisk betydelse för den enskilde, varför behörighet i ekonomiska angelägenheter får anses vara en förutsättning för att en god man skall vara behörig.

14 kap. 13 §

Paragrafen behandlar en förordnad ställföreträdarens möjlighet att ingå rättshandlingar som innebär att huvudmannen sätts i skuld, se avsnitt A 3.6.5.6.

Ändringarna i paragrafen motsvarar dem som genomförts i 13 kap. 12 § FB, se författningskommentaren till denna paragraf.

14 kap. 14 §

I paragrafens *första stycke* har kravet på att överförmyndaren skall samtycka till att en god man tillåter att hans huvudman driver rörelse avskaffats.

En person som har sin rättsliga handlingsförmåga i behåll får utan samtycke från en god man eller överförmyndaren fatta beslut i såväl ekonomiska som personliga angelägenheter som angår honom. Det gör härvid inte någon skillnad om de ekonomiska angelägenheterna avser en av den enskilde driven rörelse. Det krav på samtycke som i dag ställs upp i 14 kap. 14 § första stycket första meningen FB bör därför avskaffas, se avsnitt C 2.2.

Observera att en god man som i eget namn avser driva huvudmannens rörelse alltså måste ha samtycke till detta från överförmyndaren.

14 kap. 15 §

I paragrafens *första stycke* har införts en ny bestämmelse som innebär att överförmyndaren får besluta att en förordnad ställföreträdarens årsräkning skall avse en annan tolv månadersperiod än kalenderåret som är den normala redovisningsperioden. Syftet med bestämmelsen är att överförmyndaren skall kunna sprida ut sitt arbete med att granska årsräkningar över hela året och därmed undvika anhopningar vid tiden kring den 1 mars varje år, se avsnitt B 13.7.

Paragrafens *tredje stycke* innehåller en bestämmelse som för närvarande finns i 12 kap. 1 § andra stycket föräldrabalken.

14 kap. 18 §

Paragrafens *fjärde stycke* föreslås omfatta även den situation som beskrivs i förslaget till 11 kap. 17 § fjärde stycket FB, nämligen fallet att den "ordinarie" gode mannen eller förvaltaren på grund av sjukdom eller annan orsak inte kan utöva ställföreträdarskapet och överförmyndaren därför förordnar en god man i den förstnämndes ställe att ha hand om den enskildes ekonomiska angelägenheter.

Den särskilt förordnade gode mannens uppdrag upphör i samband med att den ordinarie ställföreträdaren åter kan träda i tjänst. På samma sätt som är fallet med en god man enligt 11 kap. 16 § FB bör skyldigheten för en särskilt förordnad god man enligt 11 kap. 17 § fjärde stycket FB att redogöra för sitt uppdrag kunna begränsas till de åtgärder som den särskilt förordnade gode mannen har vidtagit. I övrigt skall redogörelse för förvaltningen lämnas av förmyndaren, den ordinarie gode mannen eller förvaltaren även för den tid det särskilda godmanskapet har varat.

14 kap. 21 §

Paragrafen behandlar överförmyndarens möjligheter att vidta åtgärder för att trygga förvaltningen av egendom som tillhör någon som har förordnad förmyndare, god man eller förvaltare.

Punkten 1 i paragrafens *första stycke* motsvaras av 13 kap. 19 § första stycket punkten 2 föräldrabalken. De föreslagna punkterna 3 och 4 är identiska med 13 kap. 19 § första stycket punkterna 4 och 5 föräldrabalken, se författningskommentaren till detta lagrum. Nuvarande punkten 3 som behandlar överförmyndarens möjlighet att uppmana en utbetalare att göra utbetalningen till bank eller kreditmarknadsföretag blir i stället punkten 5.

I paragrafens *andra stycke* har bestämmelsen om att en förordnad ställföreträdare vid beslut enligt första stycket punkten 2 kan välja mellan att träffa avtal om förvaring av värdepappren eller låta registrera en spärr hos den centrale värdepappersförvararen utgått. Beslut enligt paragrafens första stycke punkten 2 tar nämligen numera sikte endast på värdepapper i fysisk form. Existerar ett värdepapper eller fondandel i elektronisk form, kan överförmyndaren enligt vad som föreskrivs i första stycket punkten 3 själv låta överförmyndarspärta VP-kontot eller fondkontot, se även här kommentaren till 13 kap. 19 § föräldrabalken.

15 kap.

15 kap. 6 §

I paragrafens *andra stycke* har införts en möjlighet för förmyndare, gode män och förvaltare att för sin huvudmans räkning godkänna ett testamente trots att godkännandet kan anses innefatta ett avstående från arv. För att en ställföreträdare skall få göra det krävs dock att det finns särskilda skäl och att överförmyndaren samtycker till godkännandet.

Som närmare utvecklas i avsnitt C 2.1 får en ställföreträdare normalt inte avstå från arv på sin huvudmans vägnar. Det bör observeras att när det i föräldrabalken talas om avstående från arv och testamente avses samtliga sådana avståenden, också sådana som inte uppfyller de skatterättsliga kraven på ett sådant avstående, se avsnitt A 3.6.6.4 och kommentaren till 16 kap. 11 § föräldrabalken.

Ett godkännande av ett testamente som har upprättats av en beslutsförmögen person och som uppfyller samtliga formkrav kan inte anses innefatta ett avstående av arv. Om däremot testamentet är behäftat med formfel eller om testator var beslutsförmögen vid upprättandet, kan testamentet angripas genom en klandertalan som, om den bifalls, kan leda till att de legala arvingarna i stället får dela

på den avlidnes kvarlåtenskap. Genom att godkänna ett testamente som kan antas vara ogiltigt ger emellertid arvingen upp sin möjlighet att väcka klandertalan, och härigenom får han anses ha avstått från det arv som annars kanske hade tillkommit honom.

En ställföreträdare som för sin huvudmans räkning delges ett testamente som verkar vara ogiltigt bör normalt överväga att klandra det. Som nyss framgått kan detta i slutänden innebära att huvudmannen får ta del av det arv som annars hade tillfallit testamentstagaren. I vissa situationer kan det emellertid vara mycket svårt att avgöra huruvida ett testamente är ogiltigt och det framstår som högst ovisst om det är möjligt att nå framgång med talan om klander av testamentet. Under sådana förhållanden kan en ställföreträdare som har beslutat sig för att inte klandra testamentet vilja godkänna detta. I andra fall kan det tänkas att ställföreträdaren anser sig kunna nå framgång med en klandertalan, men med hänsyn till omständigheterna ändå vill låta testators vilja råda genom att godkänna testamentet. Så kan t.ex. vara fallet om den avlidne genom ett i och för sig ogiltigt testamente har uteslutit en bror med vilken han aldrig har haft någon kontakt från arv till förmån för sina systersöner som han har haft desto större kontakt med. En god man för den från arv uteslutne brodern kan i en sådan situation välja att godkänna testamentet trots att det är behäftat med fel. Godkännandet kan under sådana förhållanden också användas som en del i en förlikning mellan arvingar och testamentstagare.

Vad som nu sagts är tillämpligt också på situationen då ett i och för sig giltigt testamente inkräktar på en huvudmans laglott.

I situationer av den typ som nu nämnts kan det sålunda finnas särskilda skäl för en ställföreträdare att godkänna ett testamente trots att godkännandet kan anses innefatta ett avstående från arv. Vid sin prövning har ställföreträdaren också anledning att beakta arvingens aktuella eller förmodade inställning i frågan, jfr 12 kap. 3 § FB.

Om en ställföreträdare anser att det finns särskilda skäl att godkänna ett ogiltigt testamente eller ett testamente som inkräktar på huvudmannens laglott, måste han begära överförmyndarens samtycke. Överförmyndaren skall härvid göra en sammanvägning av samtliga omständigheter i ärendet och försäkra sig om att det är rimligt ur den enskildes perspektiv att testamentet godkänns. När det gäller testamenten som inkräktar på huvudmannens laglott bör överförmyndaren inte utan starka skäl lämna samtycke till att testamentet godkänns. Även om det genom den föreslagna regleringen

öppnas en möjlighet för överförmyndaren att samtycka till att ett ogiltigt testamente eller ett testamente som inkräktar på huvudmannens laglott godkänns, bör detta ske med restriktivitet.

Som framgått ovan under avsnitt C 2.1 får en ställföreträdare (med ensambehörighet) anses behörig att för huvudmannens räkning ta emot delgivning av ett testamente. I och med delgivningen börjar en sexmånadersfrist att löpa, varefter arvingens rätt att klandra eller påkalla laglottsjämkning är förlorad, se 7 kap. 4 § andra stycket och 14 kap. 5 § ÄB. Om ställföreträdaren förhåller sig passiv under dessa sex månader, kan huvudmannen därefter inte klandra testamentet trots att testamentet var ogiltigt. Han kan inte heller påkalla jämkning av testamentet med avseende på eventuell laglott. Huvudmannen kan dock väcka skadeståndstalan mot ställföreträdaren med stöd av 12 kap. 14 § FB för den förlust han lidit till följd av ställföreträdarens försumlighet.

En ställföreträdare behöver inte begära överförmyndarens samtycke, om det testamente som han godkänner är helt i sin ordning. Som antytts ovan kan det emellertid i vissa fall vara svårt att avgöra huruvida testamentet är giltigt. I sådana situationer bör ställföreträdaren inte godkänna testamentet utan att dessförinnan ha inhämtat överförmyndarens samtycke. Ett godkännande utan överförmyndarsamtycke av ett testamente som visar sig vara ogiltigt kan nämligen inte göras gällande mot huvudmannen. Eftersom ställföreträdaren under alla förhållanden är behörig att ta emot delgivning av testamentet i fråga löper dock klanderfristen. Även om godkännandet inte kan göras gällande mot huvudmannen, torde han således förlora sin rätt att väcka talan efter sex månader. Härfter är han hänvisad till att väcka skadeståndstalan mot ställföreträdaren.

I det föregående har intresset när det gäller avstående genom en god man varit inriktat på fallet med en beslutsoförmögen huvudman. Har denne i stället kvar sin beslutsförmåga är han oförhindrad att på egen hand avstå från ett arv, i samband med godkännande av testamente eller annars. Med hänsyn till detta torde det bli en sällsynthet att den gode mannen överväger att avstå från arv för den enskildes räkning men med dennes samtycke; skulle så vara fallet är emellertid restriktionerna enligt 15 kap. 6 § FB alltjämt tillämpliga.

Det kan tänkas att fråga uppkommer huruvida ett godkännande av eller avstående från testamente är ogiltigt, t.ex. på grund av tvång, vilseledande eller psykisk sjukdom. I ett rättsfall från år 1992, NJA 1992 s. 820, som handlar om avstående från testamente, har Högsta domstolen uttalat bl.a. följande:

Reglerna om klander av testamente gäller inte, ifall en tvist uppstår om giltigheten av ett avstående från rätt enligt ett testamente. Skulle en sådan tvist sluta med att det genom en lagakraftvunnen dom – eller förlikning – fastslås att avståendet saknar verkan, uppkommer samma situation som om avståendet aldrig hade ägt rum. I det läget får reglerna i 14 kap. ÄB normalt tillämpas så att fristen för klandertalan räknas från domen respektive förlikningen. Därmed undviks att den som i god tro förlitat sig på ett avstående råkar ut för en oacceptabel rättsförlust.

15 kap. 10 §

Till följd av omstruktureringen i 11 kap. har en paragrafhänvisning ändrats.

16 kap.

16 kap. 1 §

I andra stycket har ett tillägg gjorts som svarar mot vad som föreskrivits i 12 kap. 4 § första stycket.

16 kap. 2 §

Ändringarna i *första stycket* har föranletts av att behörigheten hos en överförmyndare i tillsynsfrågor föreslås knytas till den ort där den enskilde är folkbokförd i stället för till den plats där han har sitt hemvist. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, skall överförmyndaren för den kommun där den enskilde vistas anses behörig. Ändringsförslaget i övrigt har närmare kommenterats i utredningens delbetänkande SOU 2003:51. Till följd av omstruktureringen i 11 kap. har därutöver en paragrafhänvisning ändrats i *andra stycket*.

16 kap. 7 §

Paragrafen behandlar den hjälpbehövandes och hans anhörigas rätt att utan föregående sekretessprövning ta del av överförmyndarens handlingar som rör ställföreträdarskapet, se avsnitt A 4.3.2.1.

De handlingar som finns i ett ärende om ställföreträdarskap innehåller främst uppgifter om den hjälpbehövande, men ibland även om andra personer, t.ex. den gode mannen eller förvaltaren. I och med

att överförmyndaren föreslås få tillgång till Rikspolisstyrelsens belastningsregister för att kunna kontrollera den gode mannens eller förvaltarens lämplighet kommer uppgifter ur detta register att bli tillgängliga bland handlingarna hos överförmyndaren. Med hänsyn till känsligheten hos sådana uppgifter skall utdrag ur belastningsregistret uttryckligen undantas från paragrafens tillämpningsområde.

Förutom belastningsregisterutdrag kan det finnas andra känsliga uppgifter som det inte är självklart att anhöriga till den hjälpbehövande bör få ta del av utan vidare. Det rör sig om personuppgifter från folkbokföringen som är skyddade på ett eller annat sätt. Det kan tänkas att den hjälpbehövande eller den förordnade ställföreträdaren har varit utsatt för brott eller trakasserier och på grund härav beviljats sekretessmarkering hos folkbokföringen eller s.k. kvarskrivning i samband med byte av adress eller kanske till och med fingerade personuppgifter. Det förekommer dessvärre att den som förföljer den hjälpbehövande eller den förordnade ställföreträdaren finns bland den hjälpbehövandes anhöriga. Med hänsyn härtill bör även personuppgifter av nu nämnt slag undantas från de anhörigas direktinsyn.

Eventuella utdrag ur belastningsregistret eller skyddade personuppgifter som förvaras i överförmyndarens akt kan sålunda lämnas ut först efter en sedvanlig sekretessprövning av överförmyndaren, se 9 kap. 14 § sekretesslagen (1980:100).

Åldersgränsen för när en omyndig person kan få begära att ta del av handlingarna hos överförmyndaren har sänkts till 15 år.

16 kap. 9 §

I första stycket ges överförmyndaren skyldighet att låta de närmast berörda yttra sig över en förvaltningsåtgärd av större vikt. När det gäller hörande av omyndiga har den tidigare åldersgränsen tagits bort. Den omyndige skall i stället beredas tillfälle att yttra sig när det är lämpligt. I praktiken innebär detta att den omyndiges mognad ofta får fälla avgörandet.

16 kap. 10 §

Paragrafens *andra stycke* har omarbetats. Första meningen är en erinran om den upplysningsskyldighet vissa myndigheter enligt lag har i förhållande till överförmyndaren. Sådan upplysningsskyldighet följer bl.a. av 15 § punkten 6 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade och av utredningens förslag till 11 kap. 1 a § socialtjänstlagen (2001:453). Andra meningen i andra stycket utgör en upplysning om att regeringen kan meddela ytterligare föreskrifter om skyldighet för myndigheter att lämna information till överförmyndaren. Exempel på sådana bestämmelser är 2 och 3 §§ förordningen (2001:423) om vissa frågor rörande Skatteverkets handläggning enligt 20 kap. ärvdabalken och 5 § förordningen (1949:661) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken m.m.

16 kap. 10 a §

Paragrafen är ny och utgör ett komplement till 16 kap. 10 § FB. Den kommenteras närmare i avsnitt A 3.6.3.2.

Tidigare har överförmyndaren med stöd av 9 kap. 5 § lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse kunnat begära uppgifter från banker om bl.a. inestående medel som tillhör omyndiga personer och personer som har god man eller förvaltare. Genom den nya paragrafen blir det möjligt för överförmyndaren att få tillgång till *samtliga* uppgifter som en bank har beträffande en omyndig kund eller en kund som har god man eller förvaltare. Uppgiftsskyldigheten omfattar, förutom banker, även kreditmarknadsföretag, värdepappersbolag, centrala värdepappersförvarare och kontoförande institut, fondbolag och förvaringsinstitut samt företag som driver verksamhet enligt lagen (2004:299) om inlåningsverksamhet. Vidare omfattas genom regleringen i paragrafens *andra stycke* motsvarande utländska finansiella företag under förutsättning att de driver verksamhet från en filial här i landet.

Det är överförmyndaren som avgör vilka uppgifter som han önskar från det finansiella institutet. Berört institut skall således inte göra någon självständig bedömning av vilka uppgifter som skall lämnas ut. Beträffande personer som har god man eller förvaltare bör observeras att uppgiftsskyldigheten endast gäller etablerade ställföreträdarskap, därav placeringen i 16 kap. FB. Överförmyndaren kan

sålunda inte använda sig av bestämmelsen för att undersöka huruvida någon är i behov av en god man eller en förvaltare. Hänvisningar till den nu föreslagna paragrafen bör införas i 1 kap. 8 a § lagen (1991:981) om värdepappersrörelse, 8 kap. 2 a § lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument, 2 kap. 20 § lagen (2004:46) om investeringsfonder och 1 kap. 11 § lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse.

16 kap. 11 §

Paragrafen behandlar situationer då omyndiga personer erhåller medel genom arv eller testamente eller på grund av en försäkring. Under vissa förhållanden är den som gör en utbetalning från ett dödsbo eller ett försäkringsbolag skyldig att sätta in medlen i fråga hos bank eller kreditmarknadsföretag med föreskrift om att medlen inte får tas ut utan överförmyndarens tillstånd samt göra anmälan härom till förmyndaren och överförmyndaren.

I paragrafens *första stycke* har förutom arv och testamente uppmärksammas medel som härrör från avstående från arv eller testamente, se avsnitt A 3.6.6.4. Egendom som tillfaller en omyndig person genom avstående från testamente anses utgöra arvfallen egendom medan egendom som den omyndige erhåller genom avstående från arv behandlas som en gåva. För att samtliga former av avståenden skall omfattas av paragrafen läggs sålunda avståenden från arv och testamente till uppräknningen i första stycket.

När det i lagtexten talas om avstående från arv eller testamente avses samtliga utbetalningar från ett dödsbo till en underårig på grund av ett gjort arvs- respektive testamentsavstående. Kravet på att utbetalda medel skall sättas in på ett spärrat konto omfattar således även sådana avståenden som inte betraktas som avstående från arv respektive testamente i skatterättslig mening, se avsnitt A 3.6.6.4.

I första stycket har vidare beloppsgränsen för när utbetalda medel skall sättas in på spärrat konto sänkts från två prisbasbelopp till ett prisbasbelopp.

I paragrafens *andra stycke* föreskrivs numera att även Brottsoffermyndigheten och myndighet som betalar ut ersättning i anledning av skadeståndsanspråk mot staten skall sätta in de utbetalda medlen på spärrat konto, om beloppet överstiger ett prisbasbelopp.

I paragrafens *tredje stycke* har i likhet med vad som skett i första stycket lagts till avstående från arv eller testamente.

Ändringen i paragrafens *femte stycke* är av redaktionell karaktär.

16 kap. 13 §

Paragrafen anger i vilka fall överförmyndaren kan besluta om vitesföreläggande för en ställföreträdare som inte fullgör sina skyldigheter. I avsnitt C 2.5 i allmänmotiveringen har angetts att möjligheten att meddela ett sådant föreläggande även skall finnas då en ställföreträdare underlåter att enligt 12 kap. 9 § lämna de upplysningar och de handlingar om sin verksamhet som begärs. Tillägg om detta har nu förts in i *första stycket*.

19 kap.

19 kap. 2 §

Systemet med överförmyndarnämnd föreslås kunna bli utbyggt genom samverkan mellan två eller flera kommuner, antingen i en gemensam nämnd eller i kommunalförbund, där rollen övertas av det verkställande förbundsorganet. Närmare bestämmelser om detta föreslås i 16 och 17 §§, och en erinran härom har för sammanhangets skull gjorts i 2 §.

19 kap. 14 §

I *andra stycket* har en paragrafhänvisning ändrats till följd av omflyttningarna i 11 kap. I enlighet med vad som angetts i avsnitt A 6.2.3 har i andra stycket också gjorts ändringar som vidgar delegationsmöjligheterna, dels i fråga om interimistiska beslut om entledigande vid misskötsel eller olämplighet, dels beträffande vitesföreläggande.

I avsnitt A 6.3 har anförts att överförmyndarna fortsättningsvis skall kunna fatta interimistiska beslut om anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 2 § resp. om omfattningen av befintliga sådana godmanskap i särskilt brådskande fall (se 11 kap. 30 och 35 §§ FB). Sådana beslut skall kunna delegeras till en ledamot, en ersättare som har kallats till tjänstgöring eller en tjänsteman (se åter avsnitt A 6.2.3). För detta krävs ingen ändring i första eller andra styckena. Listan i *tredje stycket* över ärenden som i vissa fall skall hänskjutas till överförmyndare eller nämnd för beslut eller meddelande har emeller-

tid kompletterats. En mening har också tillagts om hänskjutande av tveksamma frågor om vitesföreläggande.

19 kap. 16 §

I *andra stycket* har upptagits bestämmelser som klargör att kommuner kan komma överens om att ha en gemensam överförmyndarnämnd (se avsnitt A 6.2.4). Det är inget som hindrar att de samverkande kommunerna hör till skilda län. Ordningen med gemensamma nämnder har stöd i kommunallagen (1991:900). Varken bestämmelserna i denna paragraf om gemensam nämnd eller de i 17 § om kommunalförbund får tas till intäkt för att andra, särskilda lagar på det kommunalrättsliga området kräver föreskrifter där, om de allmänna reglerna i kommunallagen beträffande de två instituten skall bli tillämpliga på de angelägenheter som de särskilda lagarna reglerar. Att uttryckliga bestämmelser i ämnet föreslås i föräldrabalken har sin förklaring i den – inte obefogade – osäkerhet som har rått om de båda institutens användning just i fråga om överförmyndarverksamheten.

Utgångspunkten är att en gemensam överförmyndarnämnd skall följa samma regler som en inomkommunal överförmyndarnämnd. I en andra mening i *andra stycket* har emellertid angetts att vad som är särskilt föreskrivet i kommunallagen om gemensamma nämnder skall gälla också de gemensamma överförmyndarnämnderna.

Det är alltså bara de speciella reglerna om gemensamma nämnder i kommunallagen som träffas av bestämmelsen i *andra meningen*. Dit hör naturligtvis de grundläggande reglerna i 3 kap. 3 a, 3 b och 3 c §§, men även vissa andra föreskrifter. Av särskilt intresse är föreskrifterna i 6 kap. 9 § tredje stycket. Där sägs att ledamöter och ersättare i gemensam nämnd väljs av fullmäktige i de samverkande kommunerna och att var och en av dessa skall vara representerad i den gemensamma nämnden med minst en ledamot och en ersättare. Härigenom och genom bestämmelserna i 4 kap. 2 och 5 §§ om valbarhet till kommunala nämnder i allmänhet undanröjs det hinder mot en gemensam nämnd som måhända annars skulle ligga i bestämmelsen i 19 kap. 8 § första stycket FB om att ledamöter och ersättare (underförstått samtliga) i en överförmyndarnämnd skall vara folkbokförda i "kommunen".

I *andra stycket* har inte gjorts någon reservation för avvikelser som följer av 19 kap. FB. Det sammanhänger just med att andra

stycket endast tar sikte på de speciella reglerna i kommunallagen om gemensamma nämnder. Gäller det förhållandet mellan de allmänna bestämmelserna om nämnder i kommunallagen och föreskrifterna i 19 kap. FB tillämpas 16 § första stycket som upptar en sådan reservation. Så skall t.ex. reglerna om delegation i 19 kap. 14 § FB tillämpas på en överförmyndarnämnd, vare sig den är en kommuns egen eller en gemensam nämnd; den särskilda bestämmelsen i 6 kap. 33 § andra stycket kommunallagen har ingen annan betydelse än att den begränsar delegationsmöjligheten i fråga om anställda till att gälla anställda inom någon av de samverkande kommunerna.

En gemensam överförmyndarnämnd är inte någon egen juridisk person utan en företrädare för alla de samverkande kommunerna (se prop. 1996/97:105 s. 38). Detta betyder bl.a. att kommunala förpliktelser enligt föräldrabalken ligger på de enskilda, berörda kommunerna, fastän beslut i anslutande ärenden fattas av den gemensamma överförmyndarnämnden. Så är fallet med skyldigheten enligt 12 kap. 16 § FB för en kommun att betala arvode och ersättning till förordnade företrädare och den ersättningsskyldighet för sådana företrädares förskingringar m.m. som enligt förslaget i 15 a § samma kapitel skall åvila en kommun.

19 kap. 17 §

Paragrafen är ny. Den äldre 17 § om länsstyrelsernas tillsyn har fått beteckningen 18 §. I 17 § ges nu föreskrifter om möjligheten att överlåta överförmyndaruppgifterna till ett kommunalförbund, se om detta avsnitt A 6.2.4 i allmänmotiveringen.

Utgångspunkten är att kommunallagens regler om kommunalförbund skall komma i tillämpning när ett kommunalförbund ingås för överförmyndarverksamheten. Med hänsyn till dennas speciella karaktär har emellertid några förtydliganden i 19 kap. FB ansetts motiverade.

Sålunda har i paragrafen angetts att överförmyndaruppgifterna inom förbundet är en angelägenhet för det verkställande organet, nämligen förbundsstyrelsen eller förbundsdirektionen, om förbundet är organiserat med en direktion. Detta organ kommer närmast att fungera som en överförmyndarnämnd. Vissa mer speciella regler i 19 kap. FB som avser sådana nämnder har i paragrafen gjorts tillämpliga på förbundsorganet. Det gäller följande: 5 § femte stycket om anmälan av val till länsstyrelsen, föreskriften i 8 § första stycket

i fråga om obehörighet för ledamot eller ersättare som är i konkurs eller har förvaltare, 8 § andra stycket om obehörighet för lagfaren tjänsteman vid tingsrätt, 9 § om entledigande av olämplig ledamot eller ersättare, 13 § om beslutsregler och om viss dokumentation, 14 § om delegation till ledamot, ersättare eller kommunal tjänsteman samt 18 § om tillsyn m.m. Det kan anmärkas att, för enkelhetens skull, någon modifikation inte har gjorts av delegationsreglerna med tanke på den speciella organisationsform som ett kommunalförbund utgör.

I övrigt är inte reglerna i fråga om överförmyndarnämnd i 19 kap. direkt tillämpliga när överförmyndaruppgifterna har överlåtits till ett kommunalförbund, något som ger en något större handlingsfrihet än som annars skulle ha varit fallet. Allmänna regler om nämnder och val m.m. i kommunallagen (se 3 kap. 21 §) och vissa särskilda bestämmelser i samma lag torde dock i stort ge samma resultat som en tillämpning av de här ”överhoppade” reglerna i 19 kap. FB. Särskild uppmärksamhet förtjänar bestämmelsen i 4 kap. 23 a § andra stycket kommunallagen att ledamöter och ersättare i ett kommunalförbunds förbundsstyrelse väljs bland dem som har rösträtt vid val till *någon* av förbundsmedlemmarnas fullmäktige. Förbundsstyrelsen utses av förbundsfullmäktige. Varje förbundsmedlem skall enligt 3 kap. 23 § samma lag vara representerad i förbundsfullmäktige – liksom i en ev. direktion – med minst en ledamot och en ersättare. Till ledamot eller ersättare i (förbundsfullmäktige och) direktion får väljas endast den som är ledamot eller ersättare i förbundsmedlemmens fullmäktige. Med dessa bestämmelser skall jämföras den likartade, fastän inte helt överensstämmande regleringen i 19 kap. 8 § första stycket FB av behörigheten att vara ledamot eller ersättare i en överförmyndarnämnd.

Ett kommunalförbund är en självständig juridisk person. I 3 kap. 22 § kommunallagen sägs att när ett kommunalförbund har hand om en specialreglerad verksamhet skall den regleringens bestämmelser om kommuner gälla för förbundet. De skyldigheter som enligt kommentaren till 16 § skulle åvila resp. kommun när förvaltningen ligger hos en gemensam nämnd kommer följaktligen med en organisation i kommunalförbund att träffa förbundet.

19 kap. 18 §

Paragrafen, som delvis motsvarar nuvarande 19 kap. 17 § FB, behandlar länsstyrelsernas tillsyn och därmed besläktade uppgifter och kommenteras närmare i avsnitt A 7.

I paragrafens *första stycke* anges att tillsynen över överförmyndarnas och överförmyndarnämndernas tillämpning av FB och andra föreskrifter skall utövas av en länsstyrelse. Härigenom möjliggörs för länsstyrelserna att samverka över länsgränserna i tillsynsfrågor, dvs. länsstyrelsen i ett län kan utöva tillsyn förutom över överförmyndarna i det egna länet också över överförmyndare i angränsande län. Tillsynen behöver inte nödvändigtvis avse samtliga överförmyndare i ett annat län, utan det kan röra sig om överförmyndare i vissa kommuner, i praktiken sådana som samarbetar inbördes.

I *andra stycket* framhålls att länsstyrelserna skall verka för en optimal utformning av överförmyndarverksamheten och utgöra ett stöd för landets överförmyndare. – Länsstyrelsernas rådgivning är i detta sammanhang av central betydelse. Det rör sig dels om rådgivning i enskilda frågor, dels om generella råd som, fastän länsvisa, bör utarbetas gemensamt under ledning lämpligen av Länsstyrelsen i Stockholms län. När det gäller de senare råden är dessa viktiga för tillskapandet av en enhetlig rättstillämpning bland överförmyndarna. Utöver rådgivning i enskilda fall och utfärdande av allmänna råd bör länsstyrelserna sprida information bland överförmyndarna beträffande ny lagstiftning, viktiga rättsfall, uttalanden av JO m.m. – Vidare skall länsstyrelserna se till att utbildningen av överförmyndare är tillfredsställande, se avsnitt A 6. Länsstyrelsen skall informera sig om vilka utbildningsinsatser som görs för överförmyndare och ledamöterna i överförmyndarnämnder samt deras ersättare. Det finns ingenting som hindrar att länsstyrelserna tillhandahåller utbildning av överförmyndare, men det är inget krav att så skall ske. Syftet med bestämmelsen är att länsstyrelserna säkerställer att de personer som utför uppdrag som överförmyndare eller som ledamöter av överförmyndarnämnd eller ersättare besitter nödvändig kunskap för uppdraget i fråga. – Slutligen skall länsstyrelserna verka för att överförmyndarverksamheten organiseras på ett ändamålsenligt sätt. Tanken är att länsstyrelsen, om den upptäcker att en viss kommun har en svag eller annars bristfällig överförmyndarorganisation, skall kunna lämna kommunen förslag till förbättringar. Förslaget kan gälla olika former av samverkan mellan kommuner.

I paragrafens *tredje stycke* anges att länsstyrelserna skall samverka över länsgränserna för att uppnå rättslikhet och effektivitet i sin verksamhet. Tanken är härvid att representanter för de olika länsstyrelserna bör samlas under ledning av en länsstyrelse – Länsstyrelsen i Stockholms län föreslås – för att utarbeta gemensamma riktlinjer för hur tillsynsverksamheten skall bedrivas. Vidare förutsätts att länsstyrelserna gemensamt skall kunna utarbeta allmänna råd till överförmyndarna. När det gäller det regionala planet är tanken att samarbetet skall innebära att två eller flera länsstyrelser samverkar i tillsynsfrågor bl.a. på det sätt som angetts ovan.

20 kap.

Vissa omflyttningar föranleder att några av bestämmelserna om rättegången förs över till 11 kap. Innehållet i nuvarande 20 kap. 2 a § flyttas till 11 kap. 41 §, vilket får till följd att nuvarande 2 b § blir 2 a § och nuvarande 2 c § blir 2 b §. I övrigt berörs några paragrafer av ändrade paragrafhänvisningar.

20 kap. 2 §

Första stycket tar sikte på en situation i vilken talan riktas mot en bortavarende eller en person som under vissa förutsättningar inte kan delges och inte heller ställer ombud för sig. En sådan persons rätt skall bevakas av god man enligt 11 kap. Ett tillägg till paragrafen har gjorts med innebörd att det är rätten som skall förordna god man. Detta framgick tidigare av 11 kap. 3 a §, som nu föreslås upphävd.

Paragrafen innehåller i nuvarande lydelse bestämmelser i andra stycket om att god man skall utses för den enskilde i ärenden om anordnande eller utvidgning av ett förvaltarskap, om den enskilde uppenbarligen inte förstår vad saken gäller eller skulle lida skada av att få del av handlingarna i ärendet. Stycket har nu flyttats till 11 kap. 40 §. Därav följer att vad som tidigare var tredje stycket i paragrafen nu är *andra stycket*. I detta föreskrivs följaktligen att en god man enligt första stycket skall samråda med den för vilken han har förordnats, om det kan ske.

20 kap. 2 a §

Paragrafen motsvarar nuvarande 20 kap. 2 b §. Överföringen av bestämmelser i nuvarande 20 kap. 2 och 2 a §§ till 11 kap. har inneburit att paragrafhänvisningarna har ändrats.

20 kap. 3 §

I *första stycket* har en paragrafhänvisning ändrats till följd av omflyttningar i 11 kap.

20 kap. 4 §

I paragrafens *första stycke* har i uppräknningen lagts till beslut enligt förslaget till 9 kap. 3 a § FB. Vidare har åldersgränsen sänkts från sexton år till femton år.

20 kap. 9 §

I paragrafen anges för närvarande att länsstyrelsens beslut i ett ärende enligt 19 kap. 17 § FB, dvs. ett beslut i ett ärende om tillsyn över överförmyndare eller överförmyndarnämnd, får överklagas hos regeringen. Enligt förslaget upphävs denna paragraf. Motiveringen för detta återfinns i avsnitt A 7.3. I avsaknad av särskild bestämmelse om överklagande har man att falla tillbaka på bestämmelsen i 22 a § förvaltningslagen (1986:223), enligt vilken beslut av en förvaltningsmyndighet överklagas hos allmän förvaltningsdomstol, närmare bestämt länsrätt. En förutsättning är dock att beslutet som sådant är överklagbart (22 § förvaltningslagen). Som framgår av den allmänna motiveringen torde detta endast mycket sällan kunna gälla ett tillsynsbeslut av nu aktuellt slag.

20 kap. 11 §

Vissa hänvisningar har ändrats i paragrafen, som avser möjligheten att överklaga interimistiska beslut meddelade av rätten.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

En närmare redogörelse för *punkterna 1 och 2* har lämnats i avsnitt D.

Ändrade paragrafhänvisningar i föräldrabalken

Utredningen har gjort flera ändringar i föräldrabalken. Bl.a. har strukturen i 11 kap. ändrats.

Anordnande av godmanskap eller förordnande av god man som har skett enligt äldre bestämmelser bör anses ha meddelats enligt motsvarande nya bestämmelser i 11 kap. FB. Detta framgår nu av *punkt 3*.

Om utredningens förslag genomförs, kommer detta att leda till att ett flertal författningar behöver ändras redan på grund av att paragrafer har fått en annan placering. Detta kan i viss mån pareras genom att det i *punkt 4* i övergångsbestämmelserna förs in en föreskrift om att den nya bestämmelsen skall tillämpas (jfr *punkt 7* i övergångsbestämmelserna till 1995 års reform och prop. 1993/94:251 s. 298).

Ärenden m.m. som är anhängiggjorda vid ikraftträdandetidpunkten

Utredningen föreslår vissa mindre ändringar i handläggningsreglerna för godmans- och förvaltarärenden. Som exempel kan nämnas justeringar vad beträffar den enskildes rätt att bli hörd muntligen i ett ärende om anordnande av ställföreträdarskap. Den enskilde skall också kunna förSES med god man i ärenden om anordnande eller utvidgning av godmanskap enligt nya 11 kap. 2 §. När de nya reglerna träder i kraft bör dessa tillämpas i det redan pågående ärendet. Vad som nu sagts fordrar ingen särskild övergångsbestämmelse.

Frågor som har anhängiggjorts före ikraftträdandet av lagändringarna skall bli föremål för fortsatt handläggning vid den domstol eller hos den överförmyndare där en viss ansökan tagits upp, givetvis under förutsättning att domstolen eller överförmyndaren enligt äldre regler var behörig. I övrigt skall frågor om förmyndarskap, godmanskap och förvaltarskap avgöras av den domstol resp. den överförmyndare som bestämmelsernas nya lydelse utpekar. Motsvarande princip skall gälla påbörjade tillsynsärenden (*punkterna 5 och 6*, se förslagen till övergångsbestämmelser till ändringar i föräldrabalken,

punkterna 3 och 4, och utredningens delbetänkande SOU 2003:51 s. 151 f och 167 f).

Frågor om skadestånd och preskription

Enligt utredningens förslag skall talan om ersättning mot en ställföreträdare väckas inom tre år från det att handlingar som anges i 16 kap. 8 § lämnats över till behörig mottagare (12 kap. 15 § första stycket) eller underrättelse skett om att handlingar enligt 12 kap. 5 § är tillgängliga för granskning (12 kap. 15 § andra stycket). I det förstnämnda fallet innebär förslaget en förlängning av preskriptionsfristen medan det i det senare blir en avsevärd förkortning.

För att inte riskera att en redan utlöp preskriptionsfrist åter väcks till liv bör gälla att de nya reglerna endast skall ta sikte på preskriptionsfrister som börjar löpa efter ikraftträdandetidpunkten. Detta återspeglas i *punkt 7*.

För ställföreträdare som med nuvarande regler inte är skyldiga att avge sådan redovisning som avses i 16 kap. 8 § bör dock gälla att de skall kunna dra nytta av de nya reglerna genom att lämna sådan underrättelse som avses i 12 kap. 5 §. Någon särskild bestämmelse för den senare situationen krävs inte.

Kommunernas skadeståndsansvar

I en ny bestämmelse i FB, 12 kap. 15 a §, föreslår utredningen att kommunerna skall kunna åläggas skadeståndsansvar för vissa skador som tillfogats enskilda av deras ställföreträdare genom brott. Att kommunerna redan i dag har ett visst skadeståndsansvar har konstaterats i avsnitt A 4.2.3. De nya bestämmelserna, som bl.a. innehåller en begränsning av skadeståndets storlek för kommunernas vidkommande, bör endast avse sådan skada som har inträffat efter ikraftträdandet. En särskild regel härom har för tydlighetens skull tagits in i *punkt 8*.

Gränsbeloppet i 12 kap. 16 §

Genom förslaget till ändring i 12 kap. 16 § FB införs en ny modell för beräkning av den enskildes inkomst. Detta har betydelse för den enskildes betalningsansvar för arvode m.m. till en förordnad ställ-

företrädare. Följden av ändringen blir att kommunerna i fler fall än f.n. får svara för hela arvudet eller för en större del av det.

Ändringen är angelägen för många personer med mindre god ekonomi. Det nya beräknings sättet bör tillämpas omedelbart, dvs. trots att den period för vilken ställföreträdaren är berättigad till arvode och ersättning för utgifter hänförs till tiden före ikraftträdandet. Någon särskild övergångsbestämmelse för att uppnå detta resultat krävs inte. – Utredningen har i avsnitt D påtalat att det kan vara angeläget att under lagstiftningsproceduren separat behandla den nu omnämnda bestämmelsen. Om så blir fallet, lär ikraftträdandetidpunkten kunna läggas på ett sådant sätt att risken minimeras för att enskilda bedöms på olika sätt när det gäller ansvaret för sådana kostnader. Överförmyndarna bör alltså ha möjlighet att tillämpa samma fördelningsregler för åtminstone merparten av de fall som hänförs till ett visst år.

Särskild överförmyndarkontroll

Utredningen föreslår ett tillägg i 13 kap. 2 § med innebörd att villkor om särskild överförmyndarkontroll som föräldrar ställt upp i samband med att gåvor lämnats till deras barn inte skall kunna återkallas. Av redogörelsen i avsnitt A 3.6.7.4 framgår att detta är en förändring av rättsläget. Bestämmelsen bör därför tillämpas endast på sådana gåvor som lämnats efter ikraftträdandet (*punkt 9*).

En skärpt kontroll som åstadkommit före ikraftträdandet har de rättsverkningar som är förenade med då gällande regler. Sakrättsligt skydd som uppnåtts har fortsatt verkan, trots att villkoret om särskild överförmyndarkontroll i och för sig kan återkallas.

Äldre fullmakter från gode män och förvaltare till tredje man

För närvarande saknas det reglering av den förordnade ställföreträdarens möjlighet att sätta någon annan i sitt ställe och det får anses oklart i vilken utsträckning detta kan ske. I utredningens förslag till 11 kap. 23 § FB ges emellertid en uttrycklig möjlighet för en god man eller en förvaltare att under vissa förhållanden genom fullmakt uppdra åt någon utomstående att utföra en del åtgärder som faller inom ramen för ställföreträdarskapet.

Enligt vad utredningen har erfarit förekommer det redan i dag att gode män och förvaltare, trots avsaknad av bestämmelser härom, genom fullmakt uppdrar åt utomstående att rättshandla på den enskildes vägnar. Då det är oklart om och i vilken utsträckning en god man eller förvaltare kan lämna fullmakt till tredje man att företa rättshandlingar för den hjälpbehövandes räkning får det överlämnas åt rättspraxis att avgöra vilken verkan dessa fullmakter kan ha. Dessa fullmakter kommer även efter ikraftträdandet av 11 kap. 23 § FB att ha den giltighet som de kan anses ha enligt nu gällande rätt. Någon särskild övergångsbestämmelse föreslås därför inte.

Gemensam överförmyndarnämnd och kommunalförbund

Enligt 6 kap. 13 § kommunallagen beslutar kommunfullmäktige om mandattiden för andra nämnder än kommunstyrelsen. Detta innebär att en ny nämnd, även en som är gemensam för flera kommuner, kan inleda sin verksamhet när som helst under en mandatperiod för kommunfullmäktige.

Den beslutande församlingen i ett kommunalförbund väljs enligt 3 kap. 24 § kommunallagen för fyra år om inte en kortare mandattid anges i förbundsordningen. Mandattiden räknas fr.o.m. den 1 januari året efter det då val av fullmäktige har ägt rum, om inte annat medges i förbundsordningen.

Det är önskvärt att kommuner som vill skall kunna föra över överförmyndarverksamheten till en gemensam överförmyndarnämnd eller till kommunalförbund efter lagens ikraftträdande utan att behöva invänta att en ny mandatperiod för fullmäktige börjar. De ovan redovisade reglerna torde medge sådana arrangemang. Någon särskild övergångsbestämmelse behövs alltså inte i denna del.

1.2 Förslaget till lag om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga

1 kap. Om framtidsfullmakter m.m.

1 kap. 1 §

I paragrafens *första stycke* ges en definition av framtidsfullmakter. Paragrafen har behandlats i bl.a. avsnitt B 6.2.1.

En framtidsfullmakt är således en fullmakt som träder i kraft vid den tidpunkt då fullmaktsgivaren varaktigt och i huvudsak är ur stånd att ha hand om de angelägenheter som fullmakten avser. Anledningen till oförmågan att ha hand om angelägenheterna kan vara psykisk störning, sjukdom, skada eller liknande förhållande (jfr förslaget till 11 kap. 2 § FB, som också nämner försvagat hälsotillstånd).

Ett krav för att upprätta en framtidsfullmakt skall vara att beslutsförmåga finns vid tidpunkten för fullmaktens upprättande. Att fullmaktsgivaren är föremål för godmanskap är således inte något formellt hinder mot att han eller hon upprättar en framtidsfullmakt. Fullmakten skall ta sikte på en framtida situation i vilken fullmaktsgivaren saknar beslutsförmåga.

Oförmågan skall enligt huvudregeln vara varaktig för att framtidsfullmakten skall träda i kraft. Härmed skall förstås att någon utsikt till bättring i den enskildes rättshandlings- och beslutsförmåga inte kan förväntas. I vissa fall kan det vara relevant att göra en tidsmässig bedömning, t.ex. för personer som befinner sig i koma. Om tillståndet kan antas fortgå under endast någon kort tid och den enskilde därefter förväntas återfå sin beslutsförmåga, bör framtidsfullmakten inte träda i kraft. Sådana tillstånd får definitionsmässigt anses vara av tillfällig karaktär. Motsvarande gäller naturligtvis när personer, som annars är fullt beslutskapabla, sövs inför en operation, drabbas av tillfällig medvetlöshet eller p.g.a. trötthet, stress, rädsla eller oro saknar förmåga att fatta beslut. Av särskilda regler i annan lagstiftning följer att en framtidsfullmakt kan träda i kraft även om beslutsinkompetensen inte bedöms vara permanent, nämligen inom hälso- och sjukvården (se 8 § lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. [LSH]) och inom den sociala välfärden (se 8 § lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden [LSV]). Å andra sidan kan en person som befinner sig i ett sådant tillstånd som generellt har aktiverat framtidsfullmakten anses vara kapabel att trots allt fatta egna beslut i hälso- och sjukvårdsange-

lägenheter och i angelägenheter rörande social välfärd, nämligen om vederbörande i det konkreta fallet anses kunna ta ställning själv. I sådana fall är fullmaktsgivaren ensam beslutsfattare.

Fullmaktsgivaren kan ibland anses vara ur stånd att ha hand om vissa av sina ekonomiska angelägenheter t.ex. handel med värdepapper och fastighetstransaktioner, medan han eller hon fortfarande har tillräcklig beslutsförmåga för att sköta vardagliga ekonomiska frågor. Om en bedömning resulterar i att fullmaktsgivaren i huvudsak saknar beslutsförmåga inom ramen för de angelägenheter framtidsfullmakten avser, träder framtidsfullmakten dock i kraft inom hela det område som den anvisar. En annan sak är att fullmäktigen och fullmaktsgivaren då har konkurrerande behörighet i vissa avseenden.

Som framgår av avsnitten B 6.2.1 och 6.2.4 kan en framtidsfullmakt, trots det ovan anförda, träda i kraft vid olika tillfällen under förutsättning att det går att dra en skiljelinje mellan de olika angelägenheter som framtidsfullmakten är avsedd att täcka. En sådan gräns bör kunna dras mellan ekonomiska och personliga angelägenheter, i den mån framtidsfullmakten ger behörighet inom båda områdena. Exempelvis kan fullmaktsgivaren bedömas vara varaktigt oförmögen att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter men alltså ändå kunna fatta beslut i personliga sådana, t.ex. frågor om var han eller hon skall bo. – Angående gränsdragningen mellan ekonomiska och personliga angelägenheter hänvisas till motivtext till 11 kap. FB.

Av *andra stycket* framgår att en framtidsfullmakt kan upprättas av den som har fyllt 18 år. Att den som upprättar fullmakten har uppnått erforderlig mognad är av avgörande betydelse för ställningstagandet att en åldersgräns bör sättas. Något behov av att medge personer under 18 år att upprätta framtidsfullmakter finns knappast annat än helt undantagsvis.

1 kap. 2 §

I allmänmotiveringen har bestämmelsen berörts i avsnitt B 6.2.1.

Av *första stycket* framgår att framtidsfullmakten kan avse såväl ekonomiska som personliga angelägenheter. Till den senare kategorin hör forskning på person. Vidare anges att ett krav som uppställs är att det klart skall framgå att den har verkan efter den tidpunkt som anges i 1 §. Bestämmelsen syftar till att närmare särskilja framtids-

fullmakter från sådana fullmakter som bara har verkan när fullmakts-givaren alltjämt har beslutsförmåga.

En hänvisning kan finnas till den varaktiga beslutsinkompetensens inträde så som denna har formulerats i 1 §. Andra tydliga hänvisningar bör också kunna godtas.

Åtgärder inom hälso- och sjukvården ingår principiellt i handhavandet av en fullmaktsgivares personliga angelägenheter. För att sådana åtgärder skall omfattas av ett förordnande i en framtidsfullmakt skall dock enligt *andra stycket* krävas att detta uttryckligen anges i framtidsfullmakten (se även förslaget till 11 kap. 3 § FB och avsnitt B 6.2.7). Har en sådan precisering gjorts, får den betydelse också för framtidsfullmäktigens behörighet i vissa fall att lämna samtycke till forskning (se t.ex. författningskommentaren till 21 § etikprövningslagen).

1 kap. 3 §

Av bestämmelsen framgår att en fullmäktig i en framtidsfullmakt inte kan ges sådan behörighet som anges i den föreslagna 11 kap. 6 § FB. Därmed kan fullmaktsgivaren inte förordna en fullmäktig att företräda honom eller henne i vissa strikt personliga angelägenheter (se vidare författningskommentaren till nämnda lagrum).

I avsnitt B 6.2.7 har närmare kommenterats varför det bör råda kongruens mellan generella förordnanden i framtidsfullmakter och icke inskränkta godmanskap enligt den föreslagna 11 kap. 2 § FB (11 kap. 4 § enligt gällande rätt).

1 kap. 4 §

I paragrafen ges vissa formkrav för upprättande av framtidsfullmakter. En utförlig motivering har lämnats i avsnitt B 6.2.1.

En framtidsfullmakt skall enligt *första stycket* upprättas skriftligt med två vittnen. Fullmaktsgivaren skall skriva under framtidsfullmakten i vittnenas samtidiga närvaro, alternativt intyga inför dem att han eller hon har skrivit under handlingen. Vittnena skall ha kännedom om att det är en framtidsfullmakt de bevittnar och skall bekräfta handlingen genom sin underskrift (jfr 10 kap. 1 § ÄB). Vidare bör fullmaktsgivaren datera framtidsfullmakten.

Eftersom framtidsfullmakter får anses vara en strängt personlig rättshandling, bör det inte accepteras förordnanden genom ställföreträdare (motsvarande gäller beträffande testamenten, se Walin s. 348 och förslaget till 11 kap. 6 § FB). Däremot kan, som nämnts i allmänmotiveringen, fullmaktsgivaren låta annan skriva hans eller hennes namn (jfr Walin s. 233 f). Därvid blir naturligtvis vittnenas roll av stor betydelse.

Vissa krav uppställs i *andra stycket* på vem som kan tas till vittne genom hänvisning till vad som gäller för upprättande av testamente enligt 10 kap. 4 § första stycket AB. Detta innebär att till testamentsvittne inte får tas den som är under femton år eller som p.g.a. psykisk störning saknar insikt om vittnesbekräftelsen. Inte heller får fullmaktsgivarens make eller någon som står i rätt upp- eller nedstigande släktskap eller svägerlag till honom eller henne eller är hans eller hennes syskon tas till vittne.

I *tredje stycket* föreskrivs slutligen att inte heller den som anges som fullmäktig i framtidsfullmakten får vara vittne.

1 kap. 5 §

Paragrafen, som har berörts i avsnitt B 6.2.1, behandlar olika krav som bör vara uppfyllda för att en framtidsfullmakt inte skall kunna ifrågasättas i efterhand. Det är följaktligen inte fråga om några formkrav för framtidsfullmaktens giltighet i sig (se även rekommendationen om datering av framtidsfullmakten i 4 § första stycket).

En orsak att ifrågasätta en framtidsfullmakts tillkomst kan vara att fullmaktsgivarens psykiska tillstånd varit sådant att han inte förstått handlingens innebörd. En underförstådd förutsättning för framtidsfullmaktens giltighet är nämligen att fullmaktsgivaren alltjämt har kvar sin rättshandlingsförmåga när han eller hon låter upprätta framtidsfullmakten. Inte sällan lär dock en fullmaktsgivare se särskild anledning att upprätta en framtidsfullmakt, om vederbörande vet med sig att han eller hon befinner sig i ett inledande stadium av en demenssjukdom. Annan orsak att ifrågasätta en framtidsfullmakt kan vara att denna har tillkommit efter t.ex. tvång eller svek.

I *första stycket* anges att vittnena på framtidsfullmakten bör anteckna iakttagelser om fullmaktsgivarens hälsotillstånd och andra omständigheter som är av betydelse för framtidsfullmaktens giltighet. Bestämmelsen har sin förebild i 10 kap. 2 § första stycket AB. Iakttagelser eller andra omständigheter av betydelse kan ha bäring

på att fullmaktsgivaren, enligt vittnets uppfattning, har handlat med sunt och fullt förstånd och av fri vilja. En annan faktor kan vara att det funnits anledning att läsa upp den undertecknade framtidsfullmakten. Förhållandena i det särskilda fallet får betydelse för vad som bör antecknas.

Utan att detta sägs särskilt är det naturligtvis lämpligt att vittnena även antecknar sin adress och vid vilken tidpunkt de har bevittnat testamentshandlingen. Detsamma kan gälla anteckningar om vittnens yrken eller personliga kvalifikationer; har t.ex. någon med medicinsk utbildning bekräftat handlingen, kan eventuella nedtecknade iakttagelser om fullmaktsgivarens hälsotillstånd väga tungt. – Tillräckliga skäl har inte ansetts föreligga för att införa en motsvarighet till 10 kap. 2 § andra stycket ÄB om tilltro till vittnens intygande.

Enligt *andra stycket* bör till en framtidsfullmakt bifogas läkarintyg eller annan likvärdig utredning om fullmaktsgivarens hälsotillstånd. Särskilt när det i efterhand kan finnas anledning att ifrågasätta fullmaktsgivarens psykiska tillstånd, t.ex. för att denne under viss tid lidit av någon form av störning, kan det finnas anledning för fullmaktsgivaren att försäkra sig om att fullmaktshandlingen håller streck i omgivningens ögon.

1 kap. 6 §

Bestämmelsen, som har berörts i avsnitt B 6.2.8, säger att en framtidsfullmakt inte skall kunna göras oåterkallelig. Således kan framtidsfullmakten återkallas av fullmaktsgivaren, under förutsättning att han har kvar sin rättsliga handlingsförmåga.

Ännu sedan framtidsfullmakten har trätt ikraft kan det finnas anledning att ersätta t.ex. en olämplig fullmäktig. Detta förutsätter emellertid regelmässigt att andra än den beslutsinkompetente enskilde agerar för att få fullmaktens verkningar att upphöra. Som framgår av 19 § är remediet i sådana situationer anordnande av godmanskap (förvaltarskap) för den enskilde. Fullmaktsgivaren kan själv åstadkomma en prövning av om det finns behov av godmanskap, även om han anses sakna beslutsförmåga (se 18 §).

1 kap. 7 §

Bestämmelser om återkallelse av framtidsfullmakter har berörts i avsnitt B 6.2.8.

Första stycket motsvarar vad som anges i 16 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (avtalslagen) beträffande återkallelse av en ”vanlig”, skriftlig fullmakt. För att framtidsfullmakten skall kunna återkallas i enlighet med vad som sägs i paragrafen fordras naturligtvis att fullmaktsgivaren har tillräcklig rättshandlingsförmåga för att ingå giltiga rättshandlingar. Sak samma gäller en begäran om att fullmaktshandlingen skall återställas.

I paragrafens *andra stycke* anges att återkallelse kan åstadkommas gentemot tredje man genom att denne får ett särskilt meddelande med detta innehåll. Bestämmelsen svarar delvis mot 12 § andra stycket och 20 § avtalslagen.

1 kap. 8 §

I *första stycket* hänvisas till regler i avtalslagen om återkallelse m.m. Av 17 § avtalslagen framgår att en fullmaktshandling kan förklaras kraftlös på talan av fullmaktsgivaren. I 19 § ges fullmaktsgivaren under vissa förutsättningar en skyldighet att meddela tredje man att fullmakt återkallats eller förklarats kraftlös vid påföljd att fullmaktsgivaren annars inte äger åberopa upphörandet gentemot en godtroende tredje man. Enligt 20 § kan en fullmaktsgivare meddela fullmäktigen att denne bl.a. inte får göra bruk av fullmakten, vilket leder till att rättshandlingar som fullmäktigen företar mot en ondtröende tredje man inte blir gällande.

En framtidsfullmakt uppfyller det krav på skriftlighet som uppställs i 27 § andra stycket avtalslagen för fullmakter att sluta avtal om köp, byte eller gåva av fast egendom. Fullmakter enligt nämnda lagrum återkallas exklusivt i enlighet med vad som anges i 16 § avtalslagen. De kan också förklaras kraftlösa i enlighet med vad som sägs i 17 § avtalslagen. Motsvarande bör gälla återkallelse av framtidsfullmakter i de delar som berör åtgärder med fast egendom. Innehållet i 16 § avtalslagen motsvarar vad som anges i 7 § första stycket i detta kapitel. Hänvisningar till de berörda bestämmelserna görs i *andra stycket*.

1 kap. 9 §

I allmänmotiveringen har bestämmelsen kommenterats i avsnitt B 6.2.4.

Av *första stycket* framgår att det är fullmäktigen som skall ta ställning till när framtidsfullmakten träder i kraft. I praktiken lär det ofta finnas anhöriga eller myndigheter som ger fullmäktigen sådana signaler som krävs för att denne skall anse att det är aktuellt att ta ställning i frågan. Något särskilt anmälnings- eller prövningsförfarande i myndigheternas regi skall dock inte finnas.

Förutsättningarna för att en framtidsfullmakt skall träda kraft framgår av 1 §. Det lär ofta vara svårt att avgöra för en lekman i vilka avseenden en mer generell framtidsfullmakt har trätt i kraft, inte minst om det är fråga om ett tillstånd som är under utveckling. I många fall lär dock framtidsfullmakten – i vart fall i ekonomiska angelägenheter – vara ämnad att ta vid i det skede då en redan befintlig fullmakt enligt avtalslagen upphör att gälla, varvid gränsdragningsproblemen bör kunna undvikas.

Det kan tänkas att en tredje man som har att göra med en fullmäktig för en sådan person ser anledning att ifrågasätta om framtidsfullmakten verkligen har trätt i kraft, varvid han kan tänkas kräva ytterligare utredning om fullmaktsgivarens rättshandlingsförmåga i en viss fråga. Ett annat alternativ för tredje man är att vända sig direkt till fullmaktsgivaren. Visar det sig att fullmaktsgivaren – enligt tredje mans bedömning – har tillräcklig beslutsförmåga för att själv ingå rättshandlingen, lär tredje man också acceptera att den som utfärdat framtidsfullmakten låter sig företrädas med stöd av en vanlig fullmakt enligt avtalslagen (gäller det andra områden än ren förmögenhetsrätt kan avtalslagens regler om fullmakter vara analogt tillämpliga, se Adlercreutz s. 147). Då krävs att fullmaktsgivaren upprättar en ny ”vanlig” fullmakt för samma fullmäktig, om alltså inte ett sådant förordnande redan finns enligt vad som sagts i föregående stycke. Tredje man har här att göra samma bedömning av den enskildes rättshandlingsförmåga som redan enligt gällande regler måste företas inför olika typer av rättshandlingar (se t.ex. lagen [1924:323] om verkan av avtal, som slutits under påverkan av en psykisk störning).

Enligt den i *andra stycket* intagna bestämmelsen ges fullmäktigen behörighet att ta del av uppgifter om fullmaktsgivarens hälsotillstånd för att kunna effektuera fullmaktsförordnandet. Detta kan således ske oberoende av fullmaktsgivarens eget aktuella medgivande.

Bestämmelsen ger inte stöd för att alla uppgifter om den enskildes hälsotillstånd kan lämnas ut, dvs. oavsett om de säger något om den enskildes avsaknad av rättslig handlingsförmåga eller ej. Detta följer av att uppgifterna måste behövas för att göra en bedömning av om kriterierna i 1 § är uppfyllda.

Bestämmelsen förutsätts få sitt tillämpningsområde i situationer då fullmaktsgivaren är i ett sådant skick att han inte längre förmår lämna sitt medgivande till att uppgifter inhämtas av den utnämnde fullmäktigen. Det kan dock inte uteslutas att en fullmäktig utnyttjar framtidsfullmakten på ett illojalt sätt genom att begära ut sekretessbelagd information om den enskildes hälsotillstånd långt innan det finns fog för det. Att fullmaktsgivaren kan ha valt ut en fullmäktig med illojala ambitioner får dock anses vara en risk som fullmaktsgivaren normalt är beredd att ta.

Uppgifterna bör kunna utlämnas i form av ett intyg (se avsnitt B 7.3.2).

1 kap. 10 §

Enligt bestämmelsen, som har behandlats i avsnitt B 6.2.5, skall en fullmäktig snarast uppfylla en underrättelseskyldighet gentemot såväl fullmaktsgivaren som dennes make eller sambo och närmaste släktingar när fullmaktsgivaren av fullmäktigen bedöms vara i ett sådant tillstånd att framtidsfullmakten trätt i kraft. Underrättelseskyldigheten skall även gälla framtidsfullmaktens innehåll. En fullmaktsgivare som inte delar fullmäktigens bedömning ges då en möjlighet att återkalla framtidsfullmakten, förutsatt att han eller hon har kvar sin rättsliga handlingsförmåga.

Om fullmaktsgivaren och fullmäktigen således är oense om huruvida framtidsfullmakten har trätt i kraft eller ej, kan olika tillämpningsproblem uppstå. Om fullmäktigen t.ex. vägrar att acceptera fullmaktsgivarens återkallelse med hänvisning till att fullmaktsgivaren saknar tillräcklig rättslig handlingsförmåga, kan han eller hon teoretiskt trots återkallelsen genomföra rättshandlingar med stöd av framtidsfullmakten. Avgörande i det enskilda fallet blir om en tänkt motpart accepterar det underlag som fullmäktigen presenterar, t.ex. ett läkarintyg, rörande det faktum att förutsättningarna för ikraftträdande är uppfyllda.

Om det i efterhand visar sig att fullmaktsgivarens tillstånd trots allt inte är eller varit sådant som fullmäktigen bedömt det, kan han

eller hon ådra sig ett skadeståndsansvar gentemot tredje man (se hänvisningen i 15 § till 25 § avtalslagen). Fullmäktigen kan också ådra sig skadeståndsansvar gentemot fullmaktsgivaren (se hänvisningen i 16 § till 18 kap. handelsbalken).

1 kap. 11 §

Paragrafen har närmare kommenterats i avsnitt B 6.2.7 i allmänmotiveringen.

Bestämmelsen i *första stycket* sätter gränser för fullmäktigens behörighet i fråga om rättshandlingar eller rättegångar mellan fullmaktsgivaren och fullmäktigen eller någon som står fullmäktigen nära. Förebilden till bestämmelsen finns i 12 kap. 8 § andra stycket FB i vilken finns ett motsvarande förbud för gode män och förvaltare.

Utgångspunkten är att en fullmäktig inte får ge bort fullmaktsgivarens egendom, varken till sig själv eller någon annan. Givetvis kan fullmäktigen med stöd av framtidsfullmakten dock ha behörighet att ge bort egendom till sig själv och sina anhöriga eller till utomstående personer eller organisationer. Genom bestämmelsen i *andra stycket* luckras grundbestämmelsen i första stycket upp genom en hänvisning till att fullmäktigen med stöd av framtidsfullmakten kan ha behörighet att lämna personliga presenter eller andra gåvor.

Fullmäktigen har rätt till arvode genom hänvisningen i 16 § till bl.a. 18 kap. 5 § handelsbalken. Ett särskilt undantag från första stycket i den här paragrafen har ställts upp för fullmäktigens rätt att bestämma arvodet utifrån vad som sägs i framtidsfullmakten eller får anses skäligt. Detsamma gäller för fullmäktigens rätt till ersättning för kostnader (jfr Tiberg/Dotevall s.34).

Av *tredje stycket* framgår att god man kan förordnas i fullmäktigens ställe när det finns stridiga intressen mellan fullmäktigen m.fl. och fullmaktsgivaren, t.ex. när en situation som anges i första stycket föreligger. En sådan god man har aldrig större behörighet än vad framtidsfullmakten, dvs. det ursprungliga förordnandet, medger. Det är till följd av hänvisningen till den föreslagna 11 kap. 17 § FB överförmyndaren som skall meddela ett sådant förordnande.

1 kap. 12 §

Paragrafen svarar mot vad som anges i 10 § första stycket och 26 § avtalslagen. I *första stycket* slås fast att fullmaktsgivaren är direkt bunden av de rättshandlingar som fullmäktigen genomför med stöd av framtidsfullmakten. I *andra stycket* regleras den på framtidsfullmakten grundade passiva behörigheten för fullmäktigen.

1 kap. 13 §

Fullmaktsgivaren kan ha gett fullmäktigen särskilda inskränkande föreskrifter beträffande vad fullmäktigen får göra. Har tredje man varit i god tro härom, är rättshandlingen bindande mot fullmaktsgivaren, trots att fullmäktigen därigenom överskridit sin befogenhet. Detta motsvarar vad som anges i 11 § första stycket avtalslagen.

Särskilda regler gäller inom hälso- och sjukvård och området för social välfärd rörande inskränkningar av detta slag, se 22 § LSH och 20 § LSV. Reglernas tillämplighet följer av de generella hänvisningarna i 1 kap. 24 § denna lag (se även avsnitt B 6.2.12).

1 kap. 14 §

Paragrafen upptar en speciell situation som har behandlats i avsnitt B 6.2.12. Den syftar till att avstyra ständigt återkommande kontroller från en tredje mans sida rörande stabiliteten i fullmaktsgivarens tillstånd.

Enligt 19 § avtalslagen, som för framtidsfullmakter blir tillämplig genom hänvisningen i 1 kap. 8 §, gäller att fullmaktsgivaren om möjligt skall meddela en om återkallelsen okunnig person, som det finns särskild anledning anta att fullmäktigen kommer att ingå rättshandlingar med, att framtidsfullmakten återkallats eller förklarats kraftlös; gör han inte det, får han inte åberopa mot en godtroende tredje man att framtidsfullmakten upphört att gälla.

Om däremot fullmaktsgivarens tillstånd förbättrats på ett sådant sätt att framtidsfullmakten av just den anledningen har upphört att gälla (se 1 kap. 20 §), blir inte 19 § avtalslagen tillämplig. Därför föreskrivs i denna paragraf att fullmaktsgivaren har motsvarande skyldighet att informera en viss, om fullmaktsgivarens tillstånd okunnig tredje man om att framtidsfullmakten inte längre gäller, dvs. utan att den i sig har återkallats eller förklarats kraftlös. Görs inte detta, får

fullmaktsgivaren inte åberopa mot en godtroende tredje man att framtidsfullmakten upphört att gälla.

1 kap. 15 §

I paragrafen anges att en fullmäktig ansvarar gentemot en tredje man för att han eller hon har nödvändig fullmakt; fullmäktigen lämnar med andra ord ett slags garanti för att det finns en framtidsfullmakt, att denna har trätt i kraft och att han får ingå en viss rättshandling med stöd av denna. En hänvisning görs till 25 § avtalslagen, i vilken ansvaret för "falsus procurator" slås fast. Bevisbördan för att nödvändig framtidsfullmakt finns åvilar således fullmäktigen, som vid brister i fullmaktsförhållandet riskerar att ådra sig ett skadeståndsansvar mot en godtroende tredje man.

Trots att en fullmäktig handlat utan nödvändig fullmakt ges ett visst utrymme i 25 § avtalslagen för att en rättshandling likväl skulle kunna binda fullmaktsgivaren, nämligen om rättshandlingen blivit godkänd av fullmaktsgivaren eller ändock är gällande mot denne. – Som angetts i avsnitt B 6.2.13 bör utrymmet vara tämligen litet för en godtroende tredje man att genom hänvisningar till ratihabition, passivitet eller konkludent handlande från fullmaktsgivarens sida peka på att fullmaktsgivaren är bunden vid en viss rättshandling när en framtidsfullmäktig saknat behörighet. Detsamma bör då naturligtvis gälla även den uppgivne fullmäktigens möjligheter att styrka ett sådant förhållande, om hans föregivne huvudman rent faktiskt befinner sig i ett sådant tillstånd som anges i 1 § (däremot bör rättsgrunden obehörig vinst stundom kunna åberopas).

1 kap. 16 §

Paragrafen reglerar det inbördes förhållandet mellan fullmaktsgivaren och fullmäktigen; en närmare redogörelse för vad som avses har lämnats i avsnitt B 6.2.6. Bestämmelsen i *första stycket* innebär att sysslomannaregler skall tillämpas beträffande sådant som skadeståndsskyldighet gentemot huvudmannen, redovisningsskyldighet och arvodering. Vissa regler blir tillämpliga först i den mån något annat inte har föreskrivits i framtidsfullmakten.

I paragrafens *andra stycke* anges särskilt att fullmäktigen skall hålla fullmaktsgivarens medel avskilda från sina egna. Detta har angetts

närmast av pedagogiska skäl, trots att en syssloman i regel anses skyldig att hålla sin huvudmans medel avskilda från sina egna tillgångar (se Tiberg/Dotevall s. 31).

1 kap. 17 §

En utförlig redogörelse för paragrafen har lämnats i avsnitt B 6.2.11.

Inget hindrar att fullmaktsgivaren i framtidsfullmakten föreskriver att även annan än överförmyndaren, t.ex. en släkting eller en advokat, skall ha behörighet att begära upplysningar eller redovisning från fullmäktigen. Fullmaktsgivaren kan också föreskriva att detta skall ske med viss regelbundenhet.

1 kap. 18 §

Paragrafen har berörts i avsnitt B 6.2.8.

I *första stycket* erinras om att det finns regler i föräldrabalken om ställföreträdarskap. I den föreslagna 11 kap. 25 § FB anges vilka som är behöriga att ansöka om anordnande av godmanskap eller förvaltarskap. En framtidsfullmäktig skall med stöd av denna lag också ha sådan behörighet jämte övriga ansökningsberättigade. Behörigheten skall inte vara inskränkt till de områden inom vilka fullmäktigen har behörighet enligt framtidsfullmakten.

Det kan finnas skäl för framtidsfullmäktigen att ansöka om ställföreträdarskap enligt FB av flera anledningar, t.ex. att den behörighet som framtidsfullmakten ger inte är heltäckande eller att fullmäktigen inte har möjlighet att fullfölja uppdraget som ställföreträdare för den enskilde.

Krav uppställs inte på att framtidsfullmakten skall ha trätt i kraft för att fullmäktigen skall ha rätt att ansöka om ställföreträdarskap enligt FB. Således ges framtidsfullmäktigen ett slags förtida behörighet i detta avseende på ett sätt som kan jämföras med fullmäktigens behörighet att utkräva uppgifter om fullmaktsgivarens hälsotillstånd enligt 9 §.

Om inte fullmäktigen själv är aktuell att inträda som god man eller förvaltare, bör uppmärksamhet ägnas åt att anordnande av ställföreträdarskap enligt FB innebär att den enskilde får en annan ställföreträdare än den han haft i åtanke vid framtidsfullmaktens upprättande,

men även åt att framtidsfullmakten upphör att gälla i de avseenden som godmanskap eller förvaltarskap anordnas (se 19 § denna lag).

De överväganden som skall göras av rätten inför ett anordnande av godmanskap eller förvaltarskap skall naturligtvis även göras av överförmyndaren i den mån denne har behörighet att fatta interimistiskt beslut i ärendet (se 11 kap. 30 och 35 §§ FB i föreslagen lydelse).

I *andra stycket* framhävs en grund för att ett godmanskap eller förvaltarskap skall kunna anordnas, trots att den enskilde redan formellt har (eller för en framtida situation har utsett) en ställföreträdare. Grunden kompletterar förutsättningarna för anordnande av godmanskap och förvaltarskap i FB. Bestämmelsen får betydelse oavsett om det är framtidsfullmäktigen eller någon annan ansökningsberättigad som har gjort en ansökan. Vid behovsbedömningen skall rätten särskilt beakta, om framtidsfullmäktigen inte kan ta till vara fullmaktsgivarens intressen på det sätt som får anses förutsatt i fullmakten. Det kan i det enskilda fallet handla om att fullmäktigens kapacitet inte är sådan att han eller hon förmår leva upp till de förväntningar som har ställts, kanske p.g.a. sjukdom. En annan omständighet att beakta är att fullmäktigen inte följer givna instruktioner eller på annat sätt agerar illojalt mot den enskilde. Något missbruk i straffrättslig mening behöver det således inte vara fråga om för att förevarande paragraf skall åberopas, även om detta i sig skulle kunna utgöra anledning att anse att godmanskap eller förvaltarskap bör anordnas (jfr den föreslagna 11 kap. 32 § FB om entledigande av god man och förvaltare; ett framtidsfullmaktsförordnande är av naturliga skäl mer knutet till innehavaren av fullmaktsbehörigheten än vad som normalt är fallet med ett godmanskap i relation till en god man).

Vid missbruk eller illojala beteenden i anslutning till utövande av förordnandet i framtidsfullmakten blir de i FB angivna reglerna att tillämpa (se de föreslagna 11 kap. 2 och 9 §§). Detta blir också följderna när fullmäktigen visar bristande vilja att ta sig an uppdraget eller inte klarar av det. Naturligtvis bör också frågor av prejudiciell karaktär, företrädesvis att framtidsfullmakten är ogiltig, få betydelse för en bedömning av om godmanskap skall anordnas. En sådan prövning sker dock inte mot bakgrund av vad som sägs i detta stycke – om framtidsfullmakten är ogiltig, är det ointressant om fullmäktigen kan ta till vara fullmaktsgivarens intressen i enlighet med vad som anges eller förutsatts i framtidsfullmakten.

Däremot bör inte ren osämja mellan t.ex. den enskildes närmaste släktingar och framtidsfullmäktigen eller bristande tillit i generellt avseende till den senare från de anhörigas sida kunna utgöra skäl

för att anordna ett ställföreträderskap enligt FB; hänsynen till det val som den enskilde gjort i fråga om person och representationsform bör ges företräde, om inte andra förutsättningar finns för att upphäva framtidsfullmaktens verkan (och därigenom avlägsna framtidsfullmäktigen från rollen som ställföreträdare).

1 kap. 19 §

I avsnitt B 6.2.8 har angetts att ett beslut om anordnande av godmanskapskap enligt 11 kap. 2 § FB eller förvaltarenskap bör släcka ut verkningarna av en framtidsfullmakt. Detta kommer till uttryck i förevarande paragraf. Som framgår av ordalydelsen är det endast företräderskapet i de angelägenheter som är gemensamma för beslutet om godmanskapskap (eller förvaltarenskap) och förordnandet i framtidsfullmakten som berörs; en framtidsfullmakt i vissa angelägenheter kan leva kvar vid sidan om ett befintligt godmanskapskap. Så kan vara fallet exempelvis när framtidsfullmakten generellt ger behörighet i personliga angelägenheter medan godmanskapskapet avser ekonomiska sådana. Detta kan bli följden även om framtidsfullmaktens verkningar inskränkts under återopande av att fullmäktigen i vissa angelägenheter ansetts olämplig. – Andra kombinationer är givetvis också tänkbara.

Rätten bör i sitt beslut om anordnande av godmanskapskap enligt 11 kap. 2 § FB eller förvaltarenskap anmärka i beslutet att detta tagits med insikt om att en framtidsfullmakt därigenom helt eller delvis elimineras, t.ex. med erinran om att framtidsfullmakten enligt förevarande paragraf är utan verkan (helt eller delvis). En sådan anmärkning är av vikt också för att en framtidsfullmakt, som en gång eliminerats p.g.a. av framtidsfullmäktigens olämplighet, inte skall kunna väckas till liv på nytt med hänvisning till att framtidsfullmakten inte tidigare blivit uppmärksammas. Av betydelse är också att den som har ansvaret för hälso- och sjukvården av en patient under godmanskapskap enligt 16 § LSH skall anmäla till överförmyndaren att patienten utsett en annan person än den gode mannen som framtidsfullmäktig (se också 16 § LSV), dock inte om det är uppenbart onödigt. En sådan anmälan blir onödig, om det av beslutet om godmanskapskap framgår att framtidsfullmakten medvetet åsidosatts.

Det kan tänkas att en framtidsfullmakt, som i och för sig är upprättad i enlighet med formföreskrifterna, uppmärksammas först sedan den enskilde förlorat sin rättshandlingsförmåga/ beslutsförmåga

och tillika har satts under godmanskap (eller förvaltarskap). Framtidsfullmakten är då utan verkan i de delar som täcks av beslutet om anordnande av godmanskap. Eftersom godmanskapet inte tillkommit för att uttradera verkningarna av den sålunda uppmärksammade framtidsfullmakten, bör denna kunna tillerkännas verkan, dock först sedan en prövning resulterat i att god man eller förvaltare inte längre behövs (11 kap. 31 § FB). Vid denna behovsprövning skall förekomsten av framtidsfullmakten, dess ändamålsenlighet och framtidsfullmäktigens inställning till att ta sig an uppdraget vägas in. Däremot är inte tanken att framtidsfullmäktigens lämplighet skall ha någon framträdande roll vid prövningen.

En speciell situation kan uppstå om ett godmanskap anordnas för en person, tillika fullmaktsgivare, som visserligen inte kan ses som beslutsinkompetent men likväl p.g.a. psykisk störning, sjukdom, skada eller liknande förhållande behöver *hjälp* med sådana ekonomiska eller personliga angelägenheter som framtidsfullmakten avser (se nuvarande 11 kap. 4 § och den föreslagna 11 kap. 2 § FB). Frågan är närmast vad som händer med den tidigare utfärdade framtidsfullmakten. Eftersom anordnande av godmanskap i det tänkta läget förutsätter samtycke, får detta tolkas som att fullmaktsgivaren accepterar att fullmaktsförordnandet upphör till förmån för godmanskapet (i vart fall i de delar där den förordnade gode mannens och den tilltänkte fullmäktigens behörighet sammanfaller), även om den enskilde senare skulle hamna i ett sådant tillstånd att förutsättningarna för framtidsfullmaktens ikraftträdande i och för sig är uppfyllda. Den enskilde bör uppmärksammas på att framtidsfullmakten inte kommer att aktiveras sedan godmanskap eller förvaltarskap anordnats och att framtidsfullmakten därför bör återkallas.

Även personer som redan har god man kan upprätta framtidsfullmakter, förutsatt att de kan företa giltiga rättshandlingar på de områden som framtidsfullmakten avser. En annan sak är att framtidsfullmakten inte får någon verkan i den mån godmanskapet fortsätter att gälla. Också i denna situation kan det finnas anledning att uppmärksamma den enskilde på detta förhållande och möjligen väcka frågan om godmanskapet kan eller bör upphävas. – Framtidsfullmaktens förhållande till förordnande av vårdombud inom hälso- och sjukvården avhandlas i avsnitten B 6.2.9 och 8.12.5

1 kap. 20 §

En framtidsfullmakt träder i kraft när fullmaktsgivarens hälsotillstånd är sådant som anges i 1 § i visst eller vissa avseenden. Om fullmaktsgivarens tillstånd förbättras i sådan utsträckning att han eller hon i huvudsak återfår sin beslutsförmåga, upphör verkningarna av fullmaktsförordnandet. En förutsättning för att detta skall vara fallet är också att det beslutsinkompetenta tillståndet inte längre bedöms vara varaktigt; högst tillfälliga och kanske oväntade perioder av tillfrisknande föranleder inte att framtidsfullmakten skall anses vara satt ur spel. (Annat gäller enligt särskilda regler för hälso- och sjukvårdsområdet respektive i vissa sammanhang inom den sociala välfärden, jfr 8 § LSH och 8 § LSV.)

Gentemot en godtroende tredje man kan dock framtidsfullmakten ha verkan även sedan fullmaktsgivaren inte längre anses vara varaktigt utan huvudsaklig beslutsförmåga, enligt den särskilda bestämmelsen om denna situation i 14 §; om denna paragraf erinras i 20 §.

1 kap. 21 §

I paragrafen finns hänvisningar till bestämmelser i avtalslagen som tar sikte på vad som inträffar sedan fullmaktsgivaren har avlidit, gått i konkurs eller fått förvaltare. Under vissa förutsättningar ges framtidsfullmakten en förlängd verkan. Bestämmelsernas tillämplighet har kommenterats närmare i avsnitten B 6.2.8 och 6.2.12. En förutsättning för att framtidsfullmakten skall ges en sådan verkan är att framtidsfullmakten har trätt i kraft och brukats av fullmäktigen. En dylik förlängd behörighet skall inte kunna göras gällande i relation till fullmaktsgivarens personliga angelägenheter.

När det gäller fullmaktsgivarens dödsfall kan anmärkas att en framtidsfullmäktig som därefter utnyttjar fullmaktsförordnandet på ett illojalt sätt naturligtvis inte kan bli eliminerad genom anordnande av ett godmanskap. Å andra sidan sätter redan bestämmelserna i avtalslagen gränser för vad en fullmäktig kan företa sedan dödsfallet inträffat. Framtidsfullmakten kan i vissa avseenden ha förlorat sin giltighet, eftersom förutsättningarna för dess brukande helt enkelt inte längre är för handen. I fullmäktigens uppdrag får – om inget annat sägs i fullmakten – anses ingå att bibehålla egendomen tills dödsboförvaltning i egentlig mening kan ta vid. Fullmäktigen skall och kan således fortsätta att vårda egendomen tills den kan läggas

under dödsbodelägarnas samförvaltning eller kommer under förvaltning av boutredningsman eller testamentsexekutor i enlighet med vad som skulle ha ankommit på en god man eller förvaltare (se 19 kap. 2 § ÄB).

Vad som sägs i 24 § avtalslagen om tillåtande av nödvändiga rättshandlingar från fullmäktigens sida sedan fullmaktsgivaren inte längre råder över sig och sitt gods är tillämpligt endast när fullmaktsgivaren sätts under förvaltarskap eller försätts i konkurs, således ej om framtidsfullmaktens verkan bryts i anledning av att godmanskap anordnats.

Någon bestämmelse ges inte om tillåtande av nödvändiga rättshandlingar från fullmäktigens sida för det fall fullmäktigens tillstånd inte längre är sådant som anges i 1 kap. 1 §, jfr 1 kap. 20 § denna lag.

1 kap. 22 §

Paragrafen har avhandlats i avsnitt B 12.4.1 (jfr avsnitt B 6.2.2 om möjlighet att meddela s.k. subsidiära förordnanden).

Utgångspunkten är att ett förordnande i en framtidsfullmakt är ett personligt uppdrag. Orsaken är att behörigheten enligt framtidsfullmakten i princip inte skall kunna överföras till en person som fullmaktsgivaren inte själv har pekat ut.

Från denna princip görs undantag i paragrafen. Där hänvisas nämligen till att en framtidsfullmäktig trots allt kan överlåta behörighet att företräda fullmaktsgivaren i vissa fall, nämligen om det följer av en tillämpning av föreskriften i 11 kap. 23 § FB (se vidare denna paragraf). En tillämpning av nämnda lagrum blir aktuell, om framtidsfullmäktigen skulle drabbas av tillfälligt förhinder eller har behov av hjälp i en viss, särskilt angiven angelägenhet. Behörighet kan i det senare fallet även överlåtas till juridisk person, nämligen bank eller kreditmarknadsföretag, om det handlar om förvaltning av den enskildes egendom. Vidare har en framtidsfullmäktig, enligt vad som följer av hänvisningen till 11 kap. 23 § fjärde stycket FB, rätt att inom ramen för sitt förordnande lämna skriftlig fullmakt till annan att hos kreditinstitut eller annan tredje man uppbära medel för periodiskt återkommande betalningar eller lämna medgivande till andra periodiska betalningsöverföringar från den enskilde, dvs. oavsett om fullmäktigen i och för sig är förhindrad att genomföra åtgärden på annat sätt eller är i behov av hjälp (jfr 23 § i detta kapitel).

I andra meningen sägs att ytterligare inskränkningar i rätten att överlåta behörighet följer av vad som är särskilt föreskrivet. En

framtidfullmäktig skall inte utan stöd i framtidfullmakten kunna överlåta behörighet i hälso- och sjukvårdsangelägenheter eller i frågor om forskning på person (se 5 § tredje stycket LSH samt etikprövningslagen, läkemedelslagen och biobankslagen).

Vad som nu sagts skall dock inte gälla, om annat anges i framtidfullmakten. Fullmaktsgivaren kan nämligen uttryckligen ha tagit ställning till att fullmäktigen inte skall ha rätt att överlåta behörighet till annan ens i de fall som nämns i 11 kap. 23 § FB. Omvänt skall fullmäktigen även i andra fall än de nu nämnda kunna delegera uppgifter vidare till någon annan, t.ex. någon som fullmäktigen själv finner lämplig, under förutsättning att detta är särskilt medgivet i framtidfullmakten (se främst 5 § LSH).

1 kap. 23 §

Paragrafen, som utförligt har kommenterats i avsnitt B 6.4, behandlar i *första stycket* skriftliga fullmakter för annan att i visst avseende uppbära medel för periodiskt återkommande betalningar och andra penningöverföringar för de ändamål som anges i 2 kap. 2 §, dvs. sedvanliga rättshandlingar med anknytning till den enskildes dagliga livsföring samt insättning av medel hos bank eller kreditmarknadsföretag. Det rör sig här således enbart om fullmakter i olika ekonomiska angelägenheter. Sådana fullmakter är inte i sig att anse som framtidfullmakter så länge inte kraven för dessa har uppfyllts (se 1 kap. 2 § första stycket andra meningen och 4 §). Till skillnad från andra "vanliga" fullmakter på vilka avtalslagen är tillämplig har de dock en fortsatt verkan även efter den tidpunkt vid vilken den enskilde varaktigt och i huvudsak är ur stånd att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter, med andra ord sedan fullmaktsgivaren har förlorat sin rättsliga handlingsförmåga (se förslaget till 22 § avtalslagen). I första hand träffas autogirobetalningar av bestämmelsen, men även andra periodiskt återkommande överföringar kan komma i fråga. Av hänvisningen till 6 § i detta kapitel följer att en sådan fullmakt inte kan göras oåterkallelig.

I *andra stycket* anges att vad som sägs i första stycket skall i tillämpliga delar gälla även andra skriftliga medgivanden om periodiska betalningar eller penningöverföringar från den enskildes medel för samma ändamål, dvs. när medgivandet inte kan anses knutet till en fullmakt.

Det kan anmärkas att paragrafen även omfattar stående överföringar av medel mellan olika konton som tillhör den enskilde, också mellan olika banker eller kreditmarknadsföretag (se 2 kap. 2 § tredje stycket).

Både fullmakter och andra medgivanden som träffas av paragrafen kan vara utställda för juridiska personer.

1 kap. 24 §

I paragrafen erinras om att särskilda föreskrifter som berör framtidsfullmakter finns i de förslagna lagarna om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) respektive inom den sociala välfärden (LSV). Detta gäller inte minst tidpunkten då en framtidsfullmakt skall anses träda i kraft (se 8 § i respektive lag). Särskilda regler finns även beträffande hälso- och sjukvårdens och olika förmånggivares skyldighet att agera för att få en ny ställföreträdare för den enskilde (se 11 § i respektive lag). Som angetts i författningskommentaren till 13 § denna lag finns också särskilda regler i de nämnda lagarna om skyldigheten att följa instruktioner för handlande inom ramen för behörigheten (se även avsnitt B 6.2.12). Även andra avvikande föreskrifter föreslås, t.ex. i lagstiftningen om forskning, genom hänvisningar till LSH. Också de har som specialregler tillämpningsföreträdare framför de allmänna reglerna om framtidsfullmakter i detta kapitel.

2 kap. Anhöriga ställföreträdare i vissa ekonomiska angelägenheter

2 kap. 1 §

Bestämmelsen har behandlats i avsnitt B 7.3.1. Kapitlets räckvidd begränsas till ekonomiska angelägenheter som en enskild över 18 år p.g.a. psykisk störning, sjukdom, skada eller liknande förhållande saknar förmåga att ha hand om. Därvid kan under vissa förutsättningar anhöriga ges en behörighet att utan förordnande företräda den enskilde. – Att kapitlet inte är tillämpligt när den enskilde redan i samband med att myndighetsåldern uppnås på grund av bestående funktionsnedsättning befinner sig i ett beslutsinkompetent tillstånd framgår av 4 § andra stycket (se även avsnitt B 7.2).

Kriterierna för beslutsinkompetens – vilket i praktiken är desamma som avsaknad av rättslig handlingsförmåga – är desamma

som anges i 1 kap. 1 §. Även i detta kapitel uppställs således krav på att tillståndet är varaktigt.

Att förhållandet skall anses uppenbart tar närmast sikte på att rättshandlingsförmåga i de avseenden som här åsyftas ofta torde kunna föreligga även sedan den enskilde uppvisat vissa brister i denna. Anhörigas behörighet enligt detta kapitel inträder således inte redan när den enskilde är *in huvudsak* ur stånd att ha hand om de angelägenheter som berörs av lagstiftningen (jfr 1 kap. 1 § om tidpunkten för framtidsfullmaktens ikraftträdande). I gränsfall, t.ex. när en enskilds demenssjukdom inte är alltför långt framskriden, torde han ha kvar tillräcklig beslutsförmåga för att med bindande verkan åstadkomma enkla, vardagliga rättshandlingar, samtidigt som rättshandlingsförmågan inte räcker till i mer komplicerade angelägenheter. Ett mer utförligt resonemang kring effekterna av nedsättningar i rättshandlingsförmågan förs i avsnitt B 6.3.

2 kap. 2 §

Som framgår av *första stycket* gäller behörigheten först och främst sedvanliga rättshandlingar med anknytning till den enskildes dagliga livsföring, vilket också har framhållits i avsnitt B 7.3.1. Det kan röra sig om olika utgifter som periodiskt förfaller till betalning och som utgör en förutsättning för att den enskilde skall kunna upprätthålla sin levnadsnivå och sina levnadsförhållanden även sedan han eller hon har förlorat sin rättsliga handlingsförmåga. Vidare kan det vara fråga om rena inköp av förnödenheter i samma syfte. Även mer sporadiska och engångsbetonade utgifter, exempelvis kostnader för läkarbesök och nöjen, avses falla in under den anhöriges behörighet.

Vad som i det konkreta fallet har betydelse för den enskildes dagliga livsföring kan skifta från individ till individ. En person med stora sparade tillgångar kan ha vant sig vid en viss standard. Tanken är då naturligtvis inte att ställföreträdarens behörighet skall anses inskränkt till rättshandlingar som har verkan på mindre kostsamma alternativ. Samtidigt är det uppenbart att en person som p.g.a. ett funktionshinder inte längre är i stånd att tillgodogöra sig vissa varor eller tjänster inte heller skall behöva lägga pengar på att dessa alltjämt finns tillgängliga; rättshandlingar som avser sådana angelägenheter kan inte sägas utförda med anknytning till den enskildes dagliga livsföring.

En exemplifiering av för vilka syften rättshandlingar kan utföras med stöd av behörighet enligt detta kapitel ges i *andra stycket*. Som ett led i tillgodoseendet av den enskildes behov ingår t.ex. nödvändiga reparationer hänförliga till boendet. Däremot kan det inte anses ingå behörighet att avtala om ombyggnad för handikappanpassning.

Till rättshandlingar hänförliga till transporter hör betalning för sådant som tåg- eller bussbiljetter och taxiresor. Ansökningar om tillstånd till färdtjänst regleras av LSV (se 2 § första stycket 4 nämnda lag). Däremot är en anhörig enligt denna lag behörig att erlagga avgifter för färdtjänst som tas ut från den enskilde. På motsvarande sätt är tanken att den anhörige enligt denna lag är behörig att t.ex. ta ut medel för samt betala avgifter hänförliga till hälso- och sjukvård samt tandvård, trots att den enskilde i samband med vårdåtgärderna företräds av den ställföreträdare som pekas ut i LSH. Ofta lär det dock vara samma person som fyller båda funktionerna.

När det gäller tillgång till massmedier ingår exempelvis inköp av tidningar, liksom avtal om prenumerationer. Det bör också kunna röra sig om inköp av en TV-apparat.

I fråga om försäkringar kan generellt sägas att sådana naturligtvis måste ha någon relevans i förhållande till den enskildes livssituation och behov. Under alla omständigheter hör avtal om och betalning för hemförsäkring hit.

Att en godtroende tredje man inte drabbas av att den anhörige överskridit sin behörighet genom att i den enskildes namn införskaffa något som denne inte kan tillgodogöra sig, trots att det inköpta formellt synes falla in under uppräkningsen i *andra stycket*, framgår av 8 §.

Behörigheten för anhöriga omfattar även rätt att göra insättning av den enskildes medel hos bank eller kreditmarknadsföretag (*tredje stycket*). Den anhörige kan med stöd av 6 § 3 därmed flytta pengar från ett av den enskildes konton till ett annat med mer gynnsamma räntevillkor.

2 kap. 3 §

Som framgår av avsnitt B 7.3.1 i allmänmotiveringen är anhörigas behörighet att företräda en enskild subsidiär till andra former av representantskap på det ekonomiska området. Det kan röra sig om en fullmäktig enligt framtidsfullmakt eller god man/förvaltare enligt föräldrabalken. En förutsättning är naturligtvis att de har behörighet

i de avseenden som här avhandlas. Detta framgår av förevarande paragraf.

Inget hindrar att en anhörig enligt detta kapitel endast har behörighet i vissa angelägenheter medan andra handhas av någon annan form av ställföreträdare. Detta förutsätter att fullmakts- eller ställföreträdarskapsförordnandet är begränsat till vissa delar.

I avsnitt B 6.4 har framhållits att en enskild inom det område som anges i 2 § bör kunna utfärda fullmakter, exempelvis i form av autogiromedgivanden, som – utan att räknas som framtidsfullmakter – har verkan även sedan den enskilde har förlorat sin rättsliga handlingsförmåga (1 kap. 23 §). En anhörig enligt detta kapitel skall ha möjlighet att ta tillbaka eller ändra ett sådant medgivande men behöver inte göra det, om medgivandet alltjämt är ändamålsenligt (se 6 § 4 detta kapitel, jfr 10 §). En sådan fullmakt inskränker således inte den anhöriges behörighet.

2 kap. 4 §

I paragrafens *första stycke*, som har avhandlats i avsnitt B 7.3.3, anges vilka anhöriga som kommer i fråga för ställföreträdarskap enligt denna lag. Någon skillnad görs inte mellan halv- och helsyskon eller adopterade anhöriga i förhållande till biologiska. S.k. styvbarn respektive styvföräldrar hör dock inte till anhöriglistan.

En inskränkning i kapitlets tillämplighet gäller enligt *andra stycket* för personer som p.g.a. bestående funktionshinder saknar förmåga att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter när de fyller 18 år. Skälen till detta har redovisats i avsnitt B 7.2. Se även författningskommentaren till 5 § andra stycket LSV, som alltså gäller området för social välfärd.

2 kap. 5 §

Paragrafen har kommenterats i avsnitt B 7.3.3.

I *första stycket* anges att turordningen mellan de anhöriga bestäms enligt vad som framgår av 4 §. I första hand blir det således aktuellt att låta uppgiften anförtros en eventuell make eller sambo. Personer som avböjer uppgiften eller inte kan anträffas skall dock avföras från listan. Det bör inte förekomma att en anhörig som tillfälligt är bortrest räknas bort från turordningen när ställföreträdarskapsfrågan för

första gången aktualiseras; företrädarrollen enligt detta kapitel tar sikte på ett långvarigt och relativt stabilt representantskap, till skillnad från vad som kan vara fallet i exempelvis hälso- och sjukvårdssammanhang, där beslut kan behöva fattas omedelbart och även vid tillfällig beslutsinkompetens hos den enskilde (jfr 13 § LSH och 13 § LSV). Ställföreträderskapet övergår inte till en lägre nivå förrän samtliga enligt en viss punkt kan räknas bort.

Utan att det sägs uttryckligen bör en anhörig som avser att utöva behörighet enligt detta kapitel lämna meddelande härom till den enskilde och – i vart fall – släktingar som har behörighet att ansöka om godmanskap för den enskilde (jfr 1 kap. 10 §).

Av *andra stycket* framgår att flera anhöriga som är släkt på lika nära håll representerar den enskilde gemensamt men att de också kan anförtro varandra behörigheten. Detta förutsätts kunna ske genom fullmakter. Under dessa förhållanden har således var och en av dem med gemensam behörighet alltjämt ett visst ansvar, eftersom den som har lämnat annan en fullmakt inte därmed har avböjt att representera den enskilde (jfr tredje stycket och 13 §). Tanken är dock att representantskapet inte skall splittras mer än nödvändigt. Har den enskilde samtidigt flera ställföreträdare lär det förr eller senare ofta finnas anledning att väcka frågan om godman- eller förvalterskap.

En anhörig ställföreträdare skall inte kunna avböja att representera den enskilde inom vissa delområden, vilket är innebörden av *tredje stycket*. Den som således inte vill representera den enskilde i en viss fråga får finna sig i att överlämna ställföreträderskapet i dess helhet till övriga på samma turordningsnivå, i andra hand till anhöriga på en lägre nivå (jfr *andra stycket*).

Någon motsvarighet i 2 kap. finns inte till vad som i 14 § LSH respektive 14 § LSV avses gälla när en anhörig är olämplig för uppgiften, nämligen att ansvarig hälso- och sjukvårdspersonal respektive förmånggivare anmäler behov av godmanskap. Detta är en skyldighet som inte kan åläggas en enskild motpart. Det får i stället förutsättas att behovet av godmanskap uppmärksammas på andra sätt, t.ex. genom att någon av de anhöriga på eget initiativ vänder sig till överförmyndaren eller formellt ansöker i eget namn om godmanskap för den enskilde.

2 kap. 6 §

I paragrafen ges de närmare ramarna för den anhörige ställföreträdarens behörighet. Bestämmelsen har utförligt kommenterats i avsnitt B 7.3.4.

Genom hänvisningen i *punkt 3* till 2 § tredje stycket ges ställföreträdaren behörighet att flytta pengar mellan den enskildes konton.

Av paragrafen följer motsatsvis att andra fullmakter än de som anges i *punkt 4* inte kan utfärdas eller ändras av en anhörig ställföreträdare (se dock även 5 § andra stycket om inbördes fullmakter).

Att den anhörige ställföreträdaren får anses behörig att kräva ut information från kreditinstitut, t.ex. en bank, för att kunna bilda sig en uppfattning om den enskildes ekonomiska situation följer av att tystnadsplikt inte kan anses gälla i förhållande till ställföreträdaren (jfr prop. 2002/03:139 om reformerade regler för bank och finansieringsrörelse, del 1, s. 478, se också förslaget till 14 kap. 4 a § sekretesslagen). Visserligen skulle det kunna hävdas att ställföreträdarens behörighet är begränsad till sådana medel som han är behörig att lyfta. I ställföreträdarens uppdrag ingår dock även att bilda sig en uppfattning om i vilken utsträckning den enskilde riskerar att stå utan medel för det fall levnadsomkostnaderna hålls på en viss nivå. Om ställföreträdaren inte skulle ges rätt till information, riskerar han att inte kunna fullgöra sina åligganden.

2 kap. 7 §

I *första stycket* klargörs att behörigheten enligt detta kapitel inte omfattar rätten att företräda den enskilde i mål eller ärende hos domstol eller annan myndighet. I allmänmotiveringen har paragrafen behandlats i avsnitt B 7.3.4.

Genom paragrafen undviks vissa gränsdragningsproblem som annars skulle ha kunnat uppstå, om den anhörige hade getts behörighet att föra den enskildes talan. Den anhörige kommer visserligen i beröring med sådana myndigheter som berörs, exempelvis genom att han eller hon ges rätt att lyfta utbetalda medel eller har i uppgift att betala in avgifter. Tvister om betalning, hyrestvister och liknande faller dock utanför den behörighet som ges en anhörig enligt förevarande kapitel. Detta betyder bl.a. att den anhörige inte är behörig att yttra sig för den enskildes räkning över en ansökan om betalningsföreläggande. Möjlighet finns naturligtvis att utverka ett god-

manskap för den enskilde, om en sådan fråga aktualiseras. Inget hindrar i och för sig att detta sker punktvis, dvs. med bibehållande av den anhörige ställföreträdarens behörighet i övrigt. Den anhörige lär dessutom i många fall bli aktuell för förordnandet.

I övrigt hänvisas till förslaget till ändring i rättegångsbalken (avsnitt B 11).

Begränsningar i den anhöriges rätt att företräda den enskilde i jävslänkande situationer framgår av *andra stycket* (jfr även 12 kap. 8 § FB). Av *tredje stycket* följer att möjligheter skall finnas att förordna god man när stridiga intressen kan föreligga. Ansökan om sådan god man får göras – utöver av den anhörige som fungerar som ställföreträdare – av samtliga den enskildes närmaste släktingar (se förslaget till 11 kap. 25 § första stycket FB).

2 kap. 8 §

I paragrafen anges att tredje man kan förlita sig på att den enskilde binds av en rättshandling som en anhörig med stöd av de grundläggande bestämmelserna i kapitlet har företagit, förutsatt att tredje man också har varit i god tro rörande förhållandet att rättshandlingen rymts inom ställföreträdarens behörighet enligt 2 §. Bestämelsen är i viss mån inspirerad av det godtrosskydd som tredje man ges i 6 kap. 4 § andra stycket äktenskapsbalken i förhållande till en sjuk eller bortavarande make för vilken andra maken har ingått en rättshandling. Bakgrunden har behandlats i avsnitt B 7.3.5. Se även författningskommentaren till den föreslagna 11 kap. 7 § FB.

2 kap. 9 §

I paragrafen ges den enskilde en skyldighet att agera för det fall han tror att hans (f.d.) ställföreträdare enligt detta kapitel kommer att företa rättshandlingar i den enskildes namn gentemot en viss person, trots att den enskilde inte längre varaktigt saknar förmåga att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter. En redogörelse för syftet med paragrafen har lämnats i avsnitt B 7.3.5 (jfr även avsnitt B 6.2.12 och den i 1 kap. 14 § intagna motsvarigheten i fråga om framtidsfullmakter samt 19 § avtalslagen).

2 kap. 10 §

Av bestämmelsen följer att ställföreträdaren skall låta den enskildes bästa vara riktmärket för ställföreträdarens handlande (jfr 12 kap. 3 § FB). I denna allmänna handlingsnorm måste anses ligga att den enskildes medel i skälig omfattning skall användas för hans eller hennes uppehälle samt nytta och välbefinnande i övrigt (se 12 kap. 4 § FB). Vidare anges att ställföreträdaren skall beakta den enskildes egen uttryckta eller förmodade inställning. Den enskilde kan i förväg – innan han p.g.a. exempelvis demenssjukdom förlorade sin beslutsförmåga – ha uttalat sig positivt eller negativt rörande vissa rättshandlingar (t.ex. preferens för vissa varor eller tjänster), vilket då bör kunna vägleda den anhörige. I övrigt hänvisas till författningskommentaren till 12 kap. 3 § första stycket FB.

Paragrafen lär få sin största betydelse i de fall som anges i 6 § 1, nämligen när det är fråga om att träffa avtal för den enskildes räkning.

Den anhörige ställföreträdarens skyldigheter enligt denna paragraf har betydelse för bedömningen av om eventuell skadeståndsskyldighet föreligger enligt 13 §.

2 kap. 11 §

Bestämmelsen ger ställföreträdaren en skyldighet att bl.a. fortlöpande föra räkenskaper över sin förvaltning och föreskriver förbud för sammanblandning av medel (jfr 12 kap. 5 § och 6 § första stycket FB).

När det gäller skyldigheten att föra räkenskaper torde det i de allra flesta fall vara tillräckligt att uppgifter förs in i en kassabok som visar inkomster och utgifter för varje år. För betydande inkomst- och utgiftsposter måste ställföreträdaren skaffa och bevara verifikationer. Det är således sällan det lär bli aktuellt att tillämpa regler om affärsmässig bokföring (jfr Walin/Vängby s. 12:11 i kommentaren till 12 kap. 5 § FB).

2 kap. 12 §

I likhet med vad som föreslagits beträffande framtidsfullmakter bör en anhörig ställföreträdare på begäran av överförmyndare ha en skyldighet att lämna upplysningar om åtgärder som vidtagits och att lämna en särskild redovisning (se 1 kap. 17 § samt avsnitten B 6.2.11

och B 7.3.6). Detta framgår av förevarande paragraf. Det kan erinras om att den anhörige knappast kan lämna redovisning beträffande sådan egendom som inte kan sägas vara omfattad av den anhöriges förvaltning enligt detta kapitel.

2 kap. 13 §

En ställföreträdare kan enligt *första stycket* ådra sig skadeståndsskyldighet för uppsåtligt eller av vårdslöshet orsakade skador, förutsatt att ställföreträdaren i något avseende har tagit sin behörighet i anspråk (se avsnitt B 7.3.7). All slags ekonomisk skada skall ersättas enligt bestämmelsen.

Bestämmelsen har sin förebild i 12 kap. 14 § FB till vilken *andra stycket* hänvisar när det gäller förhållandet att den enskilde representeras av flera anhöriga som är ansvariga för skada.

Enligt *tredje stycket* skall 12 kap. 15 § andra stycket föräldrabalken tillämpas i fråga om väckande av talan mot en anhörig (se förslaget om ändring av föräldrabalken, jfr 11 och 12 §§ i detta kapitel).

2 kap. 14 §

I paragrafen, som har behandlats i avsnitt B 7.3.7, regleras en anhörig ställföreträdarens skadeståndsskyldighet gentemot en godtroende tredje man. Bestämmelsen svarar mot vad som enligt 25 § avtalslagen gäller för en fullmäktig som rättshandlar utanför sin behörighet (jfr beträffande framtidsfullmakter vad som anges i 1 kap. 15 §).

Om en tredje man begär skadestånd av den anhörige och denne hävdar att den ifrågasatta rättshandlingen är bindande för den enskilde, torde det ankomma på den anhörige att styrka detta i förhållande till den tredje mannen (jfr nuvarande 11 kap. 6 § och Walin/Vängby s. 11:29, se förslaget till 11 kap. 8 § FB).

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Lagen skall, liksom ändringslagarna rörande föräldrabalken m.fl. lagar, träda i kraft den 1 juli 2007 (*punkt 1*).

Fullmakter som har upprättats före ikraftträdandetidpunkten skall fr.o.m. denna tidpunkt kunna ges verkan som framtidsfullmakter med stöd av den nya lagen, vilket närmare har motiverats i avsnitt

D (*punkt 2*). Det betyder alltså att en fullmakt, upprättad före ikraftträdandet, som tar sikte på en tidpunkt då fullmaktsgivaren varaktigt och i huvudsak har förlorat sin beslutsförmåga, blir att bedöma enligt den nya lagstiftningen. Har den enskilde vid ikraftträdandet redan god man eller förvaltare förordnad för sig, kan en prövning ske i domstol av om det – mot bakgrund av den aktualiserade framtidsfullmakten – fortfarande finns ett behov av ett ställföreträderskap enligt föräldralken. Om en fullmaktsgivare före ikraftträdandet blir i behov av representation lär det i de flesta fall vara motiverat att låta den utpekade framtidsfullmäktigen inträda som god man eller förvaltare.

När det gäller autogirofullmakter och andra medgivanden (stående uppdrag) av samma karaktär för sedvanliga betalningar eller penningöverföringar kommer, som framgår av avsnitt D, i princip samma förhållande att gälla. Att lagen skall tillämpas på förordnanden och medgivanden av nu nämnt slag, trots att de har tillkommit före ikraftträdandet, framgår av *punkt 3*. Några formkrav – utöver skriftlighetskravet – behöver dock inte iakttas. Konsekvensen av detta är alltså att fullmakterna och medgivandena inte skall anses ha förlorat sin verkan när den enskilde har gått miste om sin beslutsförmåga.

1.3 Förslaget till lag om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m.

1 §

I paragrafen ges en redogörelse för lagens innehåll och syfte.

Lagen är tillämplig på personer som har fyllt 18 år och som således är myndiga (se 9 kap. 1 § FB). Detta sammanhänger med att underåriga personer vanligen har en ställföreträdare i form av vårdnadshavaren. Lagen är emellertid även tillämplig på underåriga personer som är gifta, eftersom dessa saknar vårdnadshavare. En annan förutsättning för lagens tillämplighet är att personerna saknar förmåga att lämna samtycke till en åtgärd inom vården eller att annars ta ställning i angelägenheter som gäller den egna vården.

Lagens innehåll domineras av regler om ställföreträdare för dem som saknar beslutsförmåga. Den upptar emellertid också vissa regler som angår hänsynstaganden till den beslutsoförmögnes inställning, se främst reglerna om s.k. livsslutsdirektiv.

I vissa avseenden har lagen likväl betydelse för personer som fortfarande har beslutsförmågan i behåll. Sådana personer har t.ex. möjlighet att utse ett vårdombud eller att ge direktiv i frågor om livsuppehållande behandling.

Svensk rätt får anses vara tillämplig på dem som blir föremål för hälso- och sjukvård i landet.

2 §

LSH avser enligt *första stycket* att träffa den hälso- och sjukvård som bedrivs enligt hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) (HSL). Denna lagstiftning är i sin tur en grundpelare i vad som skall anses som hälso- och sjukvård enligt lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område (LYHS). Hälso- och sjukvård som erbjuds genom landsting eller kommuner eller som drivs i enskild regi omfattas härigenom.

Verksamhet som omfattas av tandvårdslagen (1985:125) berörs också av vissa bestämmelser. Det är uppenbart att somliga av dem dock saknar relevans för den verksamhet som bedrivs enligt lagen.

Som framgår av allmänmotiveringen (avsnitt B 8.10) finns särskilda lagar för viss verksamhet som visserligen delvis omfattas av hälso- och sjukvårdsbegreppet i HSL men som styrs av speciella förutsättningar t.ex. för psykiatrisk vård, aborter och transplantationer. Förevarande lag berör således inte alla medicinska åtgärder. De särskilda lagarna behandlas närmare i författningskommentaren.

I *andra stycket* definieras hälso- och sjukvård enligt lagen såsom vissa åtgärder. Härmed förstås *aktiva* åtgärder, således inte ren passivitet (jfr det engelska uttrycket ”interventions” i 2 kap., artikel 6, av Europarådets konvention om mänskliga rättigheter och biomedicin). Avsikten är likväl inte att frångå vad som redan i HSL omfattas av hälso- och sjukvårdsbegreppet.

I förtydligande syfte nämns också omvårdnadsåtgärder inom sjukvården. Med omvårdnad avses den dagliga omsorg som i anslutning till den egentliga medicinska behandlingen ägnas patienterna i form av hjälp med måltider, på- och avklädning, hygien, förflyttning m.m. Lagens tillämpningsområde utsträcks även till sådana omvårdnadsåtgärder som visserligen utförs enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade men som har ett samband med hälso- och sjukvård av patienter. Orsaken är att det i praktiken kan vara svårt, för att inte säga omöjligt,

att dra gränsen för när den ena eller den andra lagstiftningen är tillämplig.

3 §

Paragrafen behandlar begreppet bristande beslutsförmåga och frågan om ramarna för en bedömning av om beslutsinkompetens skall anses föreligga. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen, se avsnitt B 8.12.2.

De personkategorier som aktualiseras enligt *första stycket* kan ha antingen medfödda eller senare förvärvade nedsättningar i beslutsförmågan. Med begreppet psykisk störning åsyftas i paragrafen vad som i övrigt gäller inom civilrätten och processrätten, dvs. det är närmast fråga om ett grundläggande sjukdomsbegrepp (jfr prop. 1990/91:194 s. 38 ff). Till psykiska störningar hör utvecklingsstörning och demenssjukdom. Begreppet återfinns i dag i t.ex. lagen (1923:323) om verkan av avtal, som slutits under påverkan av en psykisk störning.

Även personer som drabbas av fysiska sjukdomar eller skador kan hamna i situationer då de skall anses sakna beslutsförmåga. Det kan här röra sig om personer som är medvetlösa t.ex. efter en olycka eller som ett led i ett sjukdomstillstånd. Vidare kan det röra sig om personer som är nedsövda i anslutning till ett operativt ingrepp, vilket kan anses vara ett exempel på ett sådant i paragrafen nämnt liknande förhållande som gör att beslutsförmåga inte föreligger.

Uppräkningen av olika nedsättningar i den psykiska och den fysiska förmågan överensstämmer i stort sett med utredningsförslaget i fråga om ny lydelse av 11 kap. 4 § FB (11 kap. 2 § enligt utredningsförslaget) och är mycket nära förknippad med möjligheterna att anordna godmanskap för uppkommande situationer.

I kravet på att patienten skall kunna tillgodogöra sig information i en fråga som avser patientens vård ligger också ett krav på den som erbjuder vården eller behandlingen att se till så att informationen är individuellt anpassad för patienten (jfr 2 b § HSL och 2 kap. 2 § LYHS). Den som lämnar patienten information bör redan enligt HSL på lämpligt sätt förvissa sig om att patienten har förstått vad som sagts, vilket inte är en skyldighet som begränsas till fall när patienter med språk eller hörselsvårigheter berörs (Jan Sahlin, *Hälsa- och sjukvårdslagen*, 6 u, 2000, s. 89). Uppgifter om vilken information som lämnats till patienten skall naturligtvis tillföras patientjournalen (3 § tredje stycket 5 patientjournalagen [1985:562]).

Det kan inte uteslutas att hälso- och sjukvårdspersonal ställs inför situationer med patienter som otvivelaktigt *skulle* kunna ta till sig information *och* kommunicera sin mening med hjälpmedel eller genom närstående, dock utan att dessa betingelser kan arrangeras på ett sådant sätt att samtycke omedelbart kan inhämtas. Det kan här vara fråga om bl.a. personer med grava hörselnedsättningar. Givetvis har hälso- och sjukvårdspersonal då att avvakta en bedömning till dess kommunikationen kan upprättas (om inte det är fråga om en nödsituation).

En patient kan av andra orsaker än dem som nämns i paragrafen ha svårt att fatta beslut, tex. i anledning av trötthet, koncentrativsvårigheter, rädsla eller allmän viljesvaghet. Avsikten är även här att beslut om avsaknad av beslutskompetens i en viss situation normalt skall uppskjutas i avvaktan på att patienten återfått sin beslutsförmåga. Ofta torde även närstående hjälpa till genom att i anslutning till samtal med patienten förmedla information till och från hälso- och sjukvårdspersonalen. Ytterst finns möjlighet att anordna godmanskap enligt den föreslagna 11 kap. 2 § föräldrabalken för personer som visserligen inte kan sägas sakna beslutsförmåga men som likväl är i behov av hjälp.

Det framstår som oundvikligt att somliga patienter möjligen felaktigt bedöms ha tillräcklig beslutsförmåga för att ta ställning i vissa situationer, trots att de vid en närmare granskning eller undersökning kanske borde ha försetts med en ställföreträdare. Avsikten är emellertid inte att de personer som fattar beslutet normalt skall behöva uppstå specialistkompetens för bedömningar i dylika frågor, även om detta inte heller bör uteslutas som en möjlighet i svårbedömda situationer. Endast i uppenbara fall skall beslut fattas om att en patient skall anses sakna beslutsförmåga.

Likväl kan det uppstå situationer där hälso- och sjukvårdspersonalen ställs inför att en patient uppenbarligen inte kan tillgodogöra sig *all* information som är relevant för vården men likväl för vissa moment i en aktualiserad behandling eller i frågor om omvårdnaden i anslutning till behandlingen. Härav följer att ett beslut om att beslutsförmåga saknas kan vara avsevärt begränsat. Beslutet om att patienten skall anses sakna beslutsförmåga bör därför, med en motivering, formuleras i patientjournalen på ett sådant sätt att såväl övrig hälso- och sjukvårdspersonal som ställföreträdare och, om möjligt, även patienten kan förstå dess räckvidd (se förslaget till ändring i 3 § patientjournalagen). Beslutet skall, som ovan nämnts, endast ta sikte på de delar i vilka det har ansetts att beslutsförmåga saknas.

Utgångspunkten måste vara att patienten skall anses beslutskompetent i övrigt. Om tveksamheter uppstår, bör givetvis hälso- och sjukvårdspersonalen uppmärksamma beslutsfattarna på detta eller initiera en ny prövning.

Uppmärksamhet bör fästas på situationer i vilka patienten ger uttryck för ett ställningstagande som visserligen framstår som rationellt och kanske t.o.m. står i överensstämmelse med vad hälso- och sjukvårdspersonalen har förordat, men trots det uppenbarligen inte bygger på att patienten i erforderlig utsträckning har kunnat tillgodogöra sig information om vad han eller hon har tagit ställning till. Om hälso- och sjukvårdspersonalen inte ens genom anpassad information kan uppbåda de grundläggande förutsättningarna för ett informerat samtycke eller andra ställningstaganden av motsvarande dignitet, bör frågan om avsaknad av beslutskompetens tas upp till prövning.

Av *andra stycket* framgår att ett ställningstagande i en fråga om att någon skall anses sakna beslutskompetens, liksom räckvidden av ett sådant beslut, skall ta sikte på den uppkomna angelägenhetens karaktär och förhållandena vid den tidpunkt då patientens ställningstagande aktualiseras. Någon bedömning för en viss framtid, innehållande prognoser om patientens sinnesbeskaffenhet, skall följaktligen inte avspeglas i ett beslut. Även om beslutet i strikt mening skall ta sikte på patientens beslutsförmåga i relation till en viss aktualiserad vård- eller behandlingsåtgärd, kan beslutet vara vägledande även för kommande åtgärder, vilket närmare har utvecklats i allmänmotiveringen (avsnitt B 8.12.2).

Lämpligen kan Socialstyrelsen ges ett bemyndigande att meddela föreskrifter till grund för bedömningen av om en patient skall anses sakna beslutsförmåga.

4 §

Att ett beslut skall fattas om att en patient skall anses sakna beslutsförmåga framgår redan av författningskommentaren till föregående paragraf. I 4 § behandlas bl.a. frågan om när ett sådant beslut skall fattas. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt B 8.12.2 av den allmänna motiveringen.

I *första stycket* betonas att beslut om att en patient skall anses sakna beslutsförmåga fattas när det har betydelse för patientens vård. Om patientens beslutsförmåga avtar efter att han eller hon lämnat ett giltigt samtycke till viss vård eller behandling, kan – beroende

på omständigheterna i det enskilda fallet – beslutskompetensfrågan behöva tas upp till prövning innan åtgärden genomförs. Avgörande blir om samtycket kan anses lämnat i sådan anslutning till den planerade åtgärden att det alltjämt är giltigt.

Även tillfällig nedsättning av beslutsförmågan, t.ex. medvetslöshet i anslutning till ett olycksfall, kan föranleda att frågan om beslutskompetens bör prövas.

En patient skall alltid informeras om aktuella åtgärder (jfr 6 § andra stycket). Detta kan leda till att bedömningen av patientens beslutsförmåga sätts i fokus på nytt under pågående vård när nya åtgärder aktualiseras. Om patienten samtycker till åtgärden och hans eller hennes ställföreträdare instämmer, saknas i och för sig behov av ett nytt ställningstagande i frågan, om beslutskompetens föreligger – åtgärden är laglig under alla omständigheter. Vardagliga, rutinbetonade åtgärder som patienten inte förmår uttrycka någon vilja inför kan företas t.o.m. utan uttryckligt samtycke från ställföreträdaren enligt 20 §. Inte ens med ställföreträdarens tillstyrkan kan vidtas en fysisk åtgärd som patienten ger uttryck för att motsätta sig. I så fall kan ett nytt beslut i kompetensfrågan vara påkallat. Det kan nämligen här anses ha betydelse för patientens vård. Patientens möjlighet att få sin vilja respekterad även i en nödsituation är nämligen till stor del avhängig av hans beslutsförmåga.

Att patienten redan har en fungerande och aktiverad ställföreträdare, t.ex. en framtidsfullmäktig eller en god man, när hans eller hennes beslutsförmåga sätts på prov för första gången i en vård-situation skall inte i sig innebära att beslut enligt denna paragraf kan underlåtas. Patienten har genom upprättandet av ställföreträdarskapet inte fråntagits sin rätt att fatta egna beslut. Beslutet skall, som tidigare berörts, dessutom ta sikte på beslutsförmågan i en viss konkret situation.

Motiveringen till vilka som skall delta i beslutsfattandet, något som behandlas i paragrafens *andra stycke*, återges i avsnitt B 8.12.3. Båda de personer som skall delta i beslutet skall enligt vad som framgår av allmänmotiveringen höra till hälso- och sjukvårdspersonalen. Definitionen av hälso- och sjukvårdspersonal i 1 kap. 4 § LYHS ger ramarna för den deltagande läkarens val av den person som skall bistå vid beslutsfattandet. Kraven på medicinskt kunnande, erfarenhet av vård och kännedom om patienten är alternativa men flyter i praktiken ofta samman. Härutöver krävs att den deltagande personen också med hänsyn till omständigheterna i övrigt är lämplig att delta i prövningen. I det sistnämnda kravet ligger att vederbörande besitter

tillräcklig beslutsintegritet och således kan tänkas hävda en annan uppfattning än läkaren.

Givetvis förutsätts för ett beslut att beslutsfattarna är överens, inte bara i fråga om att patienten skall anses sakna beslutsförmåga utan även vilken räckvidd beslutet skall ha. Kan de inte enas, måste det förutsättas att läkaren inte – utan att detta av hänsyn till omständigheterna, t.ex. ändringar i patientens hälsotillstånd, i övrigt framstår som motiverat – omedelbart initierar en ny prövning tillsammans med annan hälso- och sjukvårdspersonal.

Beslutet skall enligt *tredje stycket* meddelas patienten och hans eller hennes eventuella ställföreträdare. Om beslutet av olika skäl inte kan lämnas omedelbart till dessa personer, skall det naturligtvis tillställas dem i ett senare skede.

Formerna för beslutet lär ibland behöva anpassas efter omständigheterna. I akutfall kan detta yttra sig i läkarens sätt att handla. Likväl måste naturligtvis beslutet dokumenteras i efterhand. Beslutet om att patientens skall anses sakna beslutsförmåga skall enligt förslaget till ändring i patientjournalagen antecknas i patientjournalen och innehålla en motivering. Denna bör vara så utförlig och precis att den kan tjäna till vägledning för kommande ställningstaganden, måhända av andra besluts personer än de två som deltog i det första beslutet.

Något krav uppställs inte i paragrafen på att närstående eller en eventuell ställföreträdare skall höras *inför* beslutet. Givetvis kan detta i många fall trots allt ingå som ett naturligt led i utredningen av patientens status.

Det kan särskilt anmärkas att en aktualiserad ställföreträdare inte är skyldig att rätta sig efter läkarens bedömning av att patienten saknar beslutskompetens. Ställföreträdaren bör då naturligtvis klargöra för läkaren att han inte anser sig vara behörig. Som anförts i avsnitt B 8.12.3 skall ett beslut om beslutsoförmåga kunna överklagas till allmän förvaltningsdomstol (se 26 §).

5 §

I paragrafens *första stycke* ges bestämmelser om bl.a. turordningen för ställföreträdare (se även allmänmotiveringen, avsnitt B 8.12.4). Av ändringen i patientjournalagen (3 § tredje stycket 1.4) följer att uppgift om vem som kan antas vara ställföreträdare för patienten skall antecknas i patientjournalen, liksom grunden för detta, när

uppgiften är motiverad av behandlingssituationen eller patientens tillstånd.

Av *andra stycket* framgår att turordningen inte är strikt. Saknas framtidsfullmäktig, vårdombud eller anhöriga, måste en god man ta sig an uppgiften. Resultatet kan bli detsamma, om ställföreträdare i någon av dessa kategorier inte kan anförtros uppgiften. Är en god man utnämnd med ett särskilt angivet förordnande som täcker åtgärder inom hälso- och sjukvård, är det enligt 16 § denne som skall fungera som patientens ställföreträdare. Turordningen får således aktualitet först om något sådant förordnande inte finns.

I *tredje stycket* anges begränsningar i rätten att som ställföreträdare överlåta uppgiften att företräda patienten till annan. Behörighet att företräda en patient i hälso- och sjukvårdsangelägenheter är ett enligt utgångspunkten strikt personligt uppdrag. Anhörig och god man skall därför inte kunna överlåta behörighet att representera patienten. Annat skall dock gälla, om en möjlighet följer enligt denna lag. Vad som avses är rätten för anhöriga med gemensam behörighet att inbördes anförtro varandra behörigheten enligt 13 §.

Inte heller en framtidsfullmäktig skall utan vidare kunna fördela behörigheten vidare. Fullmaktsgivaren (patienten) kan dock ha förutsett behovet av detta och medgett fullmäktigen att sätta någon annan i sitt ställe, antingen en viss person eller den fullmäktigen finner lämplig (se avsnitt B 12.5.1). Detsamma skall gälla, om patienten vid nominering av vårdombud har gett ett sådant medgivande (se avsnitt B 12.5.2).

6 §

I paragrafens *första stycke* ges ramarna för ställföreträdarens roll, vilket har behandlats i allmänmotiveringen (avsnitt B 8.12.4).

Principen, som kommer till uttryck i andra meningen, är att ställföreträdaren är patientens representant i alla frågor inom ramen för hälso- och sjukvårdsverksamheten under förutsättning att representantskapet utövas som ett led i hälso- och sjukvård av patienten (se 2 § andra stycket, jfr 28 §). Det behövs alltså inga särskilda tillägg i exempelvis HSL eller LYHS för att jämställa ställföreträdaren med patienten. Befogenheten att på patientens vägnar lämna samtycke till olika åtgärder som rör patienten är emellertid ställföreträdarens viktigaste funktion och har som sådan lyfts fram i denna paragraf. Därutöver bör en ställföreträdare också kunna agera på samma sätt som

patienten när det gäller exempelvis att få till stånd ett byte av läkare eller en behandling i ett annat landsting.

Fastän det egentligen inte skall behövas, har också särskilt slagits fast ställföreträdarens rätt till information – en rätt som motsvarar en skyldighet för vårdgivaren. En ställföreträdare skall i patientens ställe därmed t.ex. kunna begära intyg om vården (se 10 § patientjournal-lagen).

I en lagrådsremiss av den 23 juni 2004, Ökad patientsäkerhet på läkemedelsområdet, har motivedes anförts att en ställföreträdare – i fråga om vuxna en god man eller en förvaltare med behörighet i personliga angelägenheter – bör kunna lämna samtycke till att uppgifter i en läkemedelsförteckning lämnas ut till bl.a. en förskrivare av läkemedel för att patienten skall kunna beredas vård eller behandling. – En ställföreträdare enligt LSH skall anses ha behörighet att för den enskildes räkning disponera över uppgifterna när det gäller hälso- och sjukvård av patienten. Den föreslagna lagen, lag om läkemedelsförteckning, bör därför framdeles lämpligen kompletteras med en hänvisning till ställföreträdarens regler i LSH.

Befogenheten att samtycka till en åtgärd innefattar en rätt för ställföreträdaren – liksom för den beslutskompetente patienten – att återkalla ett samtycke.

Att ställföreträdaren är den som – med vissa modifikationer – övertar beslutsfunktionen från patienten, innebär inte att patienten själv får lämnas ohörd och obeaktad under vården. För ett par viktiga typfall har detta uttryckligen angetts i *andra stycket*. Det gäller den informationsskyldighet gentemot patienten som framgår av gällande lagstiftning (2 b § HSL och 2 kap. 2 § LYHS). Informationsskyldigheten är i sin tur nära förknippad med bl.a. principen om att vård och behandling, så långt det är möjligt, skall genomföras i samråd med patienten (2 a § andra stycket HSL och 2 kap. 1 § första stycket LYHS).

7 §

Övervägandena i denna del återges i avsnitt B 8.12.5.

Någon skyldighet att peka ut en ställföreträdare i form av vårdombud skall inte finnas. Patienten kan därtill även lämna ett besked av innebörd att han inte önskar att anhöriga skall företräda honom, vilket annars kan bli följderna av turordningen i 5 §. Detta framgår även av 13 § första stycket. En förutsättning för sistnämnda ställningstagande är att personen kan anses besitta tillräcklig beslutskompetens.

Lämpligen bör patienten informeras om konsekvenserna av att han inte uppger någon särskild person som vårdombud. Omvänt kan patienten behöva informeras om att turordningen kan komma att upphävas för det fall vårdombudet inte kan företräda honom eller henne.

Allmänt sett måste antas att några höga krav på patientens beslutsförmåga inte torde kunna ställas när det gäller dennes möjligheter att nominera eller avböja en viss person som ställföreträdare.

8 §

I bestämmelsen beskrivs hur framtidsfullmäktig förordnas i en framtidsfullmakt (se även allmänmotiveringen, avsnitt B 8.12.5).

En framtidsfullmakt är enligt 1 kap. 1 § lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga (LFA) en fullmakt åt en eller flera personer att företräda fullmaktsgivaren efter den tidpunkt då fullmaktsgivaren på grund av psykisk störning, sjukdom, skada eller liknande förhållande varaktigt och i huvudsak är ur stånd att ha hand om de angelägenheter som fullmakten avser. I den nu behandlade paragrafen görs avsteg från vad som sägs i LFA om krav på att den enskildes tillstånd är varaktigt och dessutom sådant att han i huvudsak – dvs. i de flesta tänkbara angelägenheterna inom fullmaktens ram – skall anses vara ur stånd att fatta beslut själv.

Omvänt får vad som anges främst i 1, 3 och 5 §§ denna lag anses innebära en viss begränsning av vad som framgår av LFA. Trots att en framtidsfullmakt annars skall anses ha trätt i kraft generellt, är patienten/fullmaktsgivaren ensam behörig att ta beslut när han anses besitta tillräcklig beslutsförmåga.

I allmänmotiveringen till LFA har redogjorts för varför någon särskild registrering av framtidsfullmakter inte bör införas. Detta kan i många fall innebära att det är svårt för personalen att bilda sig en uppfattning om huruvida patienten har utsett en framtidsfullmäktig före beslutsinkompetensens inträde. Bara om särskilda indikationer ger anledning till det behöver frågan undersökas närmare. Inte sällan lär medföljande närstående eller anhöriga som kontaktas i anledning av t.ex. en sjukhusvistelse kunna ge besked. Även t.ex. personal på särskilda boenden lär ofta ha kännedom om sådana förhållanden. Därutöver kan naturligtvis patienten själv tänkas ge denna information, t.ex. i samband med att han bereds tillfälle att utse vårdombud enligt 9 §.

Framtidsfullmakter skall kunna visas upp i original av den som åberopar sig på behörighet som fullmäktig. Lämpligen fogas en kopia till patientjournalen. Under alla omständigheter bör det ofta finnas skäl att göra en notering om att en framtidsfullmäktig finns att tillgå för det fall patienten blir i behov av representation (se förslaget till 3 § tredje stycket 1.4 patientjournalagen).

Inget hindrar subsidiära förordnanden. Det kan nämligen tänkas att någon framtidsfullmäktig anges som ”reserv” för det fall den först utpekade avstår från att befatta sig med uppgiften eller helt enkelt inte går att få tag på. Därvid förutsätts att rangordningen av de tänkbara fullmäktige framgår av framtidsfullmakten.

9 §

Paragrafen anger ett enklare förfarande att utse en företrädare inom vården, ett vårdombud (jfr 8 §).

Vård som ges under intagning på sjukhus benämns slutenvård (5 § HSL). Med annan sjukvårdinrättning avses i denna paragraf bl.a. vårdcentraler, vilket dock inte skall tas till intäkt för att ett angivande av vårdombud blir det normala vid sådana besök (se nedan).

Därutöver berörs särskilda boendeformer och bostäder med särskild service för vars invånare kommunen har ett hälso- och sjukvårdsansvar enligt 18 § HSL. Det saknar för paragrafens tillämpning betydelse om kommunen har inrättat boendet och driver det i egen regi med egen personal eller om någon annan utför hälso- och sjukvårdstjänsterna och kanske också driver verksamheten på entreprenad. Som omnämns i avsnitt B 8.12.5 avses även enskilda vårdinrättningar täckas in av definitionen. Det kan röra sig om enskild verksamhet i vilken kommunen har köpt platser och där kommunen bär ett hälso- och sjukvårdsansvar.

Som en särskild kategori har omnämns sådan hemsjukvård som kommunen tillhandahåller (18 § andra stycket HSL).

Frågan om förordnande av vårdombud skall kunna väckas i samband med att patienten uppsöker en vårdinrättning men kan också få aktualitet sedan han eller hon har tagits in för vård eller observation. Vidare kan frågan tas upp när en person får plats i ett särskilt boende eller i en bostad för särskild service. Inget hindrar att ett förordnande diskuteras senare under en vistelse i en sådan boendeform.

Vid mera enstaka kontakter, t.ex. vid ett tidsbokad besök på en vårdcentral, saknas i de allra flesta fall anledning att aktualisera frågan om vårdombud. Det står nämligen klart att det inte alltid är vare sig

lämpligt eller nödvändigt att en patient aktivt bereds tillfälle att förordna vårdombud. Besökets eller vistelsens karaktär kan här vara av betydelse, liksom förväntningar eller riskbedömningar rörande patientens fortsatta hälsotillstånd. Normalt skall frågan inte behöva tas upp i samband med öppenvård. Särskilt lämpligt kan det däremot vara att bereda patienten tillfälle att ange vårdombud i samband med planerade operationer, vid inläggning för vård i livets slutskede, vid inskrivning i särskilt boende för en person i ett begynnande demens-tillstånd, vid förlossningar o.d. Under gynnsamma omständigheter kan patienten ges ett särskilt informationsblad så att han eller hon i lugn och ro kan överväga behovet av ett vårdombud, valet av person och verkningarna av att vårdombudet aktiveras. Det är viktigt att betona att utpekandet gäller endast under viss vård eller är kopplat till boendet samt att förordnandet endast gäller frågor om sjukvård och anslutande omvårdnad. (Att förordnandet även har betydelse inom området för social välfärd följer av 9 § LSV.) – Föreskrifter på området torde kunna meddelas av Socialstyrelsen.

Ett meddelande till hälso- och sjukvårdspersonalen lär i många fall vara muntligt. Inget hindrar att beskedet är skriftligt, utan att det fördenskull uppfyller kraven på en framtidsfullmakt enligt den särskilda lagen om framtidsfullmakter. Ett sådant skriftligt meddelande kan naturligtvis antecknas på en lapp eller en särskilt framtagen blankett och lämnas till hälso- och sjukvårdspersonal, t.ex. när patienten har kommunikationssvårigheter.

En förutsättning för att uppgiften skall kunna ligga till grund för ett senare ställningstagande kring vem som är patientens ställföreträdare är att patienten vid tidpunkten har tillräcklig beslutsförmåga. Prövningen av patientens beslutsförmåga förutsätts visserligen ske först när det kan ha betydelse för patientens vård (se 4 § första stycket). I tveksamma fall bör likväl en prövning av giltigheten av ett förordnande kunna göras genast med en analog tillämpning av 3 och 4 §§.

Ett vårdombud kan vara såväl en anhörig som en utomstående person. Det kan också vara två eller flera personer som pekas ut, antingen med gemensam behörighet eller med subsidiära förordnanden (jfr också vad som angetts i anslutning till 5 § tredje stycket). Om en anhörig utpekas som vårdombud, bör patienten uppmärksammas på att han därmed frångår den lista av eventuella andra anhöriga som i annat fall skulle kunna träda in enligt 5 § första stycket 2 och 12 §; visar det sig att vårdombudet exempelvis inte kan anträffas, är reservlösningen anordnande av godmanskap (se 11 §).

Inget hindrar i och för sig att en vårdanställd utpekas som vårdombud. Det måste dock betonas att någon yrkesmässig skyldighet att åta sig ett sådant uppdrag inte föreligger. Inte sällan kan det vara direkt olämpligt att så sker, eftersom det får anses ligga i vårdombudets uppgifter att bevaka den enskildes rättigheter och företräda denne gentemot sjukvårdshuvudmannen. Även i andra fall kan den vårdanställda finna att det kan uppstå en intressekonflikt som gör att han eller hon inte vill ta på sig uppdraget.

Har patienten i samband med en tidigare sjukhusvistelse angett någon som vårdombud, bör personalen i samband med att en ny vård eller behandling påbörjas lämpligen fråga patienten (förutsatt att denne kan antas ha beslutsförmågan i behåll), om det tidigare utpekandet alltså skall gälla. Till undvikande av att en patient "förlorar" sitt vårdombud när patienten flyttas mellan olika sjukvårdsinrättningar eller boenden utan att just den vård som aktualiserat vårdombudet fortsätter, har dock i paragrafen som ett specialfall nämnts att ett vårdombuds förordnande gäller även under vård eller boende som följer i omedelbar anslutning till den vård eller det boende som förordnandet ursprungligen avsåg, t.ex. när en patient flyttas från ett sjukhus till ett särskilt boende eller när en person flyttar mellan olika särskilda boenden. Detta har särskild betydelse för patienter som, sedan de utsett ett vårdombud, saknar förmåga att upprepa förordnandet. Vad som skall förstås med att vården sker i *omedelbar* anslutning till det tidigare vårdtillfället eller boendet får avgöras från fall till fall och bör närmast bedömas mot bakgrund av bestämmelsens syfte. – Om patienten har kvar sin beslutsförmåga, kan han naturligtvis, som annars, i samband med att den nya vården eller vistelsen inleds utse ett annat vårdombud. Detta gäller oavsett om samma vård fortsätter även efter flyttningen eller inte och oberoende av om vårdombudet vid något tillfälle har getts möjlighet att agera som ställföreträdare eller ej.

I annat fall har personalen att följa rangordningen i 5 § för det fall behov av en ställföreträdare uppstår i samband med vård eller vistelse. En tidigare förbigången framtidsfullmäktig som utsetts i en formell framtidsfullmakt kan därvid ånyo aktualiseras, förutsatt att framtidsfullmakten inte återkallats efter den förra vården eller behandlingen (jfr dock 10 §).

Anteckning skall göras i patientjournal av förordnande av vårdombud. Här kan hänvisas till förslaget till ändring i patientjournalagen (1985:562).

10 §

Bestämmelsen behandlar kraven för giltig återkallelse av ett framtidsfullmakts- eller vårdombudsförordnande samt den turordning som skall gälla, om flera framtidsfullmäktige eller vårdombud har förordnats.

Givetvis skall en giltig återkallelse av ett förordnande antecknas i patientjournalen (se 3 § tredje stycket 1.2 patientjournalagen).

Det kan förmodas inträffa att patienter som redan i förväg har upprättat en framtidsfullmakt med bäring på hälso- och sjukvårdsområdet av någon anledning väljer att peka ut någon annan som vårdombud i stället för den som angetts i den gällande framtidsfullmakten när de ställs inför en fråga från hälso- och sjukvårdspersonal. Detta föranleder att det senast gjorda förordnandet tills vidare skall gälla. Situationen kan även uppstå om patienten enligt 9 § har förordnat ett vårdombud som han senare under behandlingen vill ersätta med någon annan.

Om patienten inför en viss vård eller behandling eller i samband med vistelse i t.ex. ett särskilt boende förordnar ett annat vårdombud än den person som anges i en framtidsfullmakt, skall förordnandet i framtidsfullmakten inte utan vidare anses återkallat. Ett återkallande av en framtidsfullmakt förutsätter nämligen att vissa formkrav är uppfyllda, t.ex. att fullmaktshandlingen har rivits sönder eller återtagits. Framtidsfullmaktens verkan har när fullmakten inte formligen återkallats endast suspenderats under den tid som vården (eller boendet) pågår. Om patienten förlorar sin beslutsförmåga i samband med en senare vård eller behandling (alternativt en senare vistelse i nu berörd boendeform) för vilken något aktuellt vårdombud inte har utpekats enligt 9 §, kan den framtidsfullmäktig som framgår av framtidsfullmakten således aktualiseras på nytt, dock med reservation för vad som följer av 9 § vid vård eller boende i omedelbar anslutning till den vård eller det boende som förordnandet ursprungligen avsåg.

Inget hindrar att patienten under pågående vård eller vistelse på vårdinrättning byter vårdombud.

Det skall här betonas att ett giltigt utpekande förutsätter att patienten fortfarande har kvar sin beslutsförmåga i tillräcklig utsträckning. Om så inte är fallet, får personalen inför en ny vårdetapp hålla sig till det namn som framgår av en företedd framtidsfullmakt eller falla tillbaka på rangordningen enligt 5 § första stycket 2 och 3 p.

11 §

Paragrafen behandlar olika situationer som kan uppstå i vilka framtidsfullmäktigen eller vårdombudet inte kan eller bör företräda patienten (se även allmänmotiveringen, avsnitt B 8.12.5).

Möjligheterna att kontakta ställföreträdaren samt dennes inställning till och lämplighet för uppdraget får betydelse först när patienten har behov av en ställföreträdare, dvs. sedan det konstaterats att patienten skall anses sakna beslutsförmåga, och ett ställningstagande från patientens sida aktualiserats. I många fall kan det dock anses lämpligt att i vart fall undersöka möjligheterna att i förväg kontakta ställföreträdaren, t.ex. om det med fog kan antas att patienten kan bli i behov av ställföreträdare. I möjligaste mån bör givetvis samrådske med patienten innan sådana kontakter tas. Det kan nämligen tänkas att patienten inte vill att hans eller hennes ställföreträdare skall underrättas om patientens hälsotillstånd innan frågan om behovet av en sådan ställs på sin spets. Att en framtidsfullmäktig som utsetts i en framtidsfullmakt har en rätt att ta del av uppgifter om patientens hälsotillstånd är dock något som hälso- och sjukvårdspersonalen inte kan motsätta sig (se 1 kap. 9 § LFA).

Om patienten har pekat ut en subsidiär ställföreträdare, behöver normalt någon anmälan inte göras enligt paragrafen för det fall den i första hand förordnade inte kan anträffas eller annars är ur stånd att sköta uppdraget. Detta får anses gälla utan uttryckligt förbehåll.

I bestämmelsen behandlas alltså skyldigheten för den ansvarige i hälso- och sjukvården att anmäla behov av god man. Att ställföreträdaren är uppenbart olämplig kan ibland framgå vid en första kontakt med den som utpekats. Av respekt för patientens självbestämmande skall dock endast mycket starka skäl kunna föranleda att ställföreträdaren negligeras innan denne har tagit egentlig befattning med ärendet. Om framtidsfullmäktigen eller vårdombudet endast bedöms ha vissa brister i insikter eller mognad, torde den ansvariga personalen inte på denna grund kunna diskvalificera ställföreträdaren. Det kan emellertid även av andra anledningar te sig uppenbart olämpligt att patienten företräds av framtidsfullmäktigen eller vårdombudet, t.ex. när allvarliga intressekonflikter kan tänkas uppstå som patienten inte kan ha förutsett vid tidpunkten för ställföreträdarens förordnande. Detta bör givetvis utgöra tillräckliga skäl för att ett godmanskap skall aktualiseras. Vidare kan en ställföreträdare betraktas som uppenbart olämplig, om han eller hon vid upprepade tillfällen eller t.o.m. vid ett enstaka, särskilt känsligt tillfälle nonchalerar patientens

förmodade vilja genom att medverka till behandling som patienten i beslutskompetent tillstånd måste antas ha motsatt sig, med andra ord även om ställföreträdarens samtycke i objektivet hänseende kan tänkas vara i linje med vetenskap och beprövad erfarenhet. Hälso- och sjukvårdspersonal bör ägna detta uppmärksamhet, trots att ställföreträdaren egentligen därmed godtar den vård som erbjuds. Dessutom kan naturligtvis anhöriga som uppmärksammar förhållandet ansöka om godmanskap (se förslaget till 11 kap. 25 § FB).

Som skäl för att behov av god man skall anmälas har i paragrafen också angetts att framtidsfullmäktigen eller vårdombudet i klar strid med patientens intresse *vägrar* samtycke till en åtgärd. Denna punkt tar i större utsträckning än den ovan nämnda sikte på ställningstaganden i konkreta behandlingsfall. Patientens intresse är i första hand hänförligt till dennes förmodade inställning, i andra hand – om inställningen inte kan klarläggas – till vad som i objektiv mening bäst gagnar honom eller henne (jfr 22 §). Beviskravet för att framtidsfullmäktigen eller vårdombudet inte sköter sina åligganden är något lägre än när det gäller dennes allmänna olämplighet.

Ställföreträdarens diskvalificerande uppfattning om patientens intresse kan ta sig uttryck i att han vägrar samtycke till en åtgärd när detta kommer i konflikt med vad som är känt om patientens förmodade vilja (dvs. även om ställföreträdaren objektivt sett agerar på ett åtminstone försvarligt sätt genom att vägra samtycke). Även ett sådant agerande från framtidsfullmäktigens eller vårdombudets sida bör alltså kunna föranleda att en anmälan görs till överförmyndaren, förutsatt att hälso- och sjukvårdspersonalen kan bilda sig en säker uppfattning om vad patienten själv skulle ha haft för inställning. Kan patientens vilja inte klarläggas, handlar ställföreträdaren i klar strid med patientens intresse, om vägran att ta emot vård eller behandling objektivt sett och med sannolikhet riskerar patientens hälsa på ett mera allvarligt sätt.

I många fall lär den ansvariga personalen kunna ta upp en diskussion med framtidsfullmäktigen eller vårdombudet för att om möjligt få denne att skifta ståndpunkt. Personalen får naturligtvis dock inte använda sin rätt att anmäla ett behov av god man som ett föräckt hot om eliminering gentemot en motsträvig ställföreträdare.

Om det uppstår ett behov av att ersätta en framtidsfullmäktig eller ett vårdombud av skäl som anges i paragrafen, skall alltså anmälan göras till överförmyndaren, som kan ta initiativ till att godmanskap anordnas genom beslut av rätten. Överförmyndaren skall också i särskilt brådskande fall interimistiskt kunna fatta beslut om

anordnande av godmanskap (se förslaget till 11 kap. 30 § FB). Genom ett sådant träder den gode mannen i stället för framtidsfullmäktigen eller vårdombudet som patientens ställföreträdare, utan något uttryckligt beslut om uppdragets upphörande (se 15 och 16 §§). Framtidsfullmäktigen eller vårdombudet ersätts alltså inte automatiskt av någon anhörig (jfr turordningen i 5 §) ens för det fallet att den lanserade ställföreträdaren inte är tillgänglig för uppdraget. Skälen för detta har angetts i den allmänna motiveringen.

Det blir alltså ytterst rätten som får avgöra om framtidsfullmäktigen, alternativt vårdombudet, skall bytas ut mot en god man och vem som i så fall skall utses till god man. Detta sker med tillämpning av de allmänna reglerna i 11 kap. FB. De kriterier som anges i denna paragraf gäller direkt bara den ansvarige läkarens agerande men får naturligtvis indirekt betydelse också för överförmyndarens och rättens ställningstaganden. Proceduren innebär att det kan komma till stånd en domstolsprövning av t.ex. det befogade i en viss tilltänkt åtgärd beträffande patienten/huvudmannen. Det kan tänkas att rätten anser att ett vårdombuds vägran till samtycke var försvarlig och att tillräckligt behov därför inte finns att ersätta honom med en god man. – Skulle i något fall överförmyndaren inte dela läkarens uppfattning om behovet av en annan ställföreträdare och därför underlåta att föra frågan till rätten, kan enligt vad som föreslås i 27 § verksamhetschefen vända sig direkt till domstolen i ärendet.

Uppgiften att anmäla behov av godmanskap åvilar den som har ansvaret för hälso- och sjukvården av patienten. Terminologin återfinns även i LYHS (se t.ex. 2 kap. 2 § första stycket LYHS). I första hand är det den som har det direkta ansvaret för hälso- och sjukvården som berörs, men även annan som hör till personalen kan komma i fråga. Ytterst är det verksamhetschefen vid enheten som svarar för att det finns lokala instruktioner och rutiner för hanteringen av uppkommande frågor.

12 §

Lagrummet anvisar anhöriga som företrädare för en patient för det fall denne inte kan representeras av framtidsfullmäktig eller vårdombud. Övervägandena i denna del framgår av avsnitt B 8.12.6.

Det är viktigt att notera att rätten för anhöriga att – utan godmansförordnande – inträda som ställföreträdare föreligger först om framtidsfullmäktig eller vårdombud inte angetts. Anhöriga kan följaktligen inte fungera som ställföreträdare för det fall en viss utpekad

ställföreträdare inte kan anträffas, är ur stånd att sköta uppdraget, har bedömts vara uppenbart olämplig eller i klar strid med patientens intresse har vägrat samtycke till en åtgärd (jfr 11 §).

Det kan inte anses ankomma på hälso- och sjukvårdspersonalen att göra några vittomfattande undersökningar av huruvida patienten i något sammanhang har utsett en framtidsfullmäktig eller ett vårdombud och huruvida detta förordnande i så fall alltjämt äger giltighet. I första hand förutsätts det att patienten själv ger besked i denna fråga. Även närstående till denne kan tänkas ha upplysningar. Ibland lär det inte vara möjligt att få fram någon information. Har personalen emellertid kännedom om att personen tidigare har varit föremål för vård eller behandling eller att han stadigvarande bor i t.ex. ett särskilt boende, kan det framstå som lämpligt att kontroll görs hos den vårdinrättning (eller den hemsjukvårdspersonal) som senast haft kontakt med patienten eller hos patientens särskilda boende. Någon regel härom bör dock inte uppställas. Vissa situationer, t.ex. ett akut tillstånd, är sådana att de omöjliggör mer omfattande efterforskningar. – Se även kommentaren till 13 § första stycket.

Make eller sambo är ett förstahandsalternativ bland de anhöriga. Som make räknas även registrerad partner (se 3 kap. 1 § första stycket lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap).

En ny nivå i turordningen aktualiseras först när samtliga på en högre nivå har fallit bort. Barnbarn aktualiseras alltså först när samtliga barn till patienten har avlidit eller av annan anledning inte kommer i fråga som företrädare. Angående tillämpningen av turordningen i övrigt hänvisas till 13 §.

13 §

I bestämmelsen ges regler för hur turordningen i 12 § skall tillämpas och vissa möjligheter att frångå denna. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen i avsnitt B 8.12.6.

I *första stycket* hänvisas till turordningen i 12 § och vilka som därvid kan bli aktuella bland de anhöriga. Ställföreträdarskapet övergår till en ny nivå först när ingen av de anhöriga av en viss kategori kan eller skall inträda som företrädare, t.ex. när de avböjer uppgiften eller inte kan anträffas. En förutsättning för att någon skall kunna ha rollen som ställföreträdare är att han eller hon är myndig, dvs. över 18 år. Man skall inte kunna vara ställföreträdare för annan när man i själva verket är ur stånd att sköta ett sådant uppdrag. I första hand åsyftas här personer som själva saknar beslutsförmåga.

Patienten skall ha en möjlighet att avböja en eller flera anhöriga som företrädare (jfr vad som sagts i anslutning till 7 § angående rätten att avstå från att utse framtidsfullmäktig eller vårdombud). Detta kan ske under sådana former som anges i 9 § för utseende av vårdombud eller eventuellt i en framtidsfullmakt. (Har patienten pekat ut behörigt vårdombud eller framtidsfullmäktig är bestämmelserna i 12–14 §§ inte tillämpliga, se 12 §). – Analogivis följer att patienten – på samma sätt – kan avböja att över huvud taget bli representerad av sina anhöriga genom automatiskt inträde. Däremot skall patienten inte också kunna förhindra att en god man utses för det fall behov av ställföreträdarskap skulle uppstå.

En sådan viljeyttring skall strängt taget meddelas av en beslutskompetent person för att bli åtlydd. Det kan emellertid finnas goda skäl att fästa avseende även vid en viljeyttring från en patient som saknar beslutskompetens. Det kan ske genom att patienten själv – eller en anhörig – utnyttjar den allmänna möjligheten att hos rätten utverka förordnande av en god man; denne ersätter då den anhörige som dittills har varit ställföreträdare. Nära till hands ligger också att den ansvarige läkaren finner den anhörige ”olämplig” som representant – med tanke på motsättningen till patienten – och med stöd av 14 § aktualiserar ett godmanskap hos överförmyndaren.

Slutligen nämns i första stycket att rimliga uppgifter om vilka som är patientens närmaste anhöriga och var de vistas får godtas, om det inte finns skäl för något annat. Man kan följaktligen inte förutsätta att några omfattande undersökningar av släktskapsförhållanden görs av hälso- och sjukvårdspersonalen (jfr vad som sagts i kommentaren till 8 § angående kontroller av eventuella befintliga framtidsfullmäktige). I de allra flesta fall torde det räcka att fråga någon av de anhöriga som redan finns att tillgå. Även patienten själv torde ofta kunna lämna information i denna del. Omständigheterna i det enskilda fallet kan emellertid föranleda vissa kontroller; personalen har kanske kännedom om att patienten tidigare har representerats av en viss nära anhörig. – Allmänna råd angående dessa kontroller, liksom om identitetskontroller av personer som inställer sig som ställföreträdare, torde kunna meddelas av Socialstyrelsen.

Ett angeläget beslut får naturligtvis inte skjutas upp bara för att det visar sig svårt att nå berörda släktingar till patienten, även om man känner till vilka de är och var de vistas. Personalen måste betrakta den för tillfället kända och tillgängliga kretsen av anhöriga, tillhörande en viss nivå i turordningen, som beslutsför, om behovet av att ett ställningstagande kommer till stånd genast är stort. Där-

igenom kan en viss person uteslutas som ställföreträdare även vid tillfälligt förhinder. Frågan är således om ett ställningstagande kan anstå till dess den ordinarie ställföreträdaren (eller ställföreträdarna) återkommer (jfr avsnitt B 12). Detta kan innebära att kretsen av beslutspersoner kan komma att variera för det fall flera beslut skall fattas av representanterna under en och samma vård och behandling. Normalt skall dock inte ett alldeles kortvarigt förhinder innebära att personalen frångår den ordinarie kretsen av ansvariga ställföreträdare. Brott i ansvarskedjan bör nämligen undvikas. Innebär förhindret dessutom att ställföreträdare måste sökas på en ny nivå måste beaktas att frågan kanske därmed underställs en ställföreträdare som inte är förberedd på att överta ansvaret.

Huvudregeln är, som anges i *andra stycket*, att anhöriga som tillhör samma nivå skall företräda patienten gemensamt. I detta ligger ett krav på enighet. I praktiken kan överenskommelser träffas mellan likställda anhöriga genom att de utfärdar inbördes fullmakter. Inget hindrar att det endast är fråga om muntliga fullmakter. Hälso- och sjukvårdspersonalen bör inte åläggas någon ingående skyldighet att kontrollera förhållandena i denna del utan skall kunna förlita sig på de besked som lämnas om vem som skall företräda patienten. Som framgår av 14 § har den ansvarige läkaren en skyldighet att anmäla behov av god man för det fall någon framstår som olämplig i ställföreträdarrollen, varför riskerna för att patienten företräds på ett ofördelaktigt sätt är tämligen små.

14 §

I paragrafen behandlas olika situationer i vilka anhöriga inte skall anses kunna företräda patienten. Detta har också behandlats i avsnitt B 8.12.6 (se även författningskommentaren till 11 §).

När flera anhöriga gemensamt skall fatta beslut, kan det tänkas att de inte är överens och att de därmed "blockerar" ett ställningstagande. Oenighet bland företrädare med gemensam behörighet behöver emellertid inte omedelbart föranleda att behovet av god man aktualiseras. Hälso- och sjukvårdspersonalen bör om möjligt undersöka möjligheterna att uppnå enighet mellan företrädarna.

Enligt paragrafen skall anmälan om behov av god man göras, om den anhörige med hänsyn till omständigheterna är olämplig för uppdraget. Att kravet på eliminering av en sådan anhörig ställs lägre än för en framtidsfullmäktig eller ett vårdombud bygger till stor del på att patientens eget val får anses ha större tyngd än det "icke-val" som

innebär att han skall företrädas av anhöriga enligt en lagregel. Vidare öppnas härigenom möjligheterna för att en ensam ställföreträdare, t.ex. en åldrig och svag make, kan avlastas uppgiften när denna ter sig alltför betungande. Även situationer då en anhörig kan förmodas ha en särskilt konfliktfylld relation till övriga anhöriga, t.ex. en nybliven sambo till en patient med vuxna barn, eller till patienten själv, kan föranleda att bestämmelsen behöver tillgripas. Den bör emellertid tillämpas med försiktighet i de senare fallen, eftersom de anhöriga och huvudmannen även själva har rätt att ansöka om anordnande av godmanskapskap för patienten (se förslaget till 11 kap. 25 § FB).

Om endast en av flera anhöriga med gemensam behörighet uppfattas som mindre lämplig, lär personalen bara i undantagsfall behöva se till att behovet av god man anmäls.

Se även författningskommentaren till 27 § om verksamhetschefens möjlighet att ansöka om god man i domstol.

Angående innebörden av att ställföreträdaren i klar strid med patientens intresse vägrar samtycke till en åtgärd hänvisas till författningskommentaren till 11 §.

15 §

Bestämmelserna avser att säkra att patienten förses med en ställföreträdare, även om han inte kan företrädas av framtidsfullmäktig, vårdombud eller anhöriga (se allmänmotiveringen i avsnitt B 8.12.7). Att hälso- och sjukvårdspersonalen inte behöver avvakta ett förordnande av en god man för att kunna företa vissa åtgärder framgår av främst 20 och 21 §§. En anmälan hos överförmyndaren kan i brådskande fall föranleda att överförmyndaren själv fattar beslut rörande godmanskapskapet (se 11 kap. 30 och 35 §§ FB). – Se även författningskommentaren till 27 § om verksamhetschefens möjlighet att ansöka om god man i domstol.

Redan av författningskommentaren till 14 § framgår att läkarens möjligheter att initiera ett godmanskapskap inte är exklusiva. Av allmänna regler i 11 kap. FB följer att godmanskapskap i de åsyftade situationerna kan komma till stånd efter ansökan från patienten själv, även om han är beslutsinkompetent, anhöriga eller överförmyndaren. En sådan ansökan förutsätter givetvis inte någon anmälan från någon med hälso- och sjukvårdsansvar. Även ett förordnande som tillkommit efter ett sådant initiativ medför att framtidsfullmäktig, vårdombud eller anhöriga upphör att företräda patienten.

Som framgår av avsnitt B 5.2 skall det i framtiden inte vara aktuellt att tills vidare, genom ett rättsligt beslut, frånta den enskilde hans rättsliga handlingsförmåga i *personliga* angelägenheter. Förvaltarskap för den som berörs skall därför inte komma i fråga i hälso- och sjukvårdssituationer. Det är viktigt att betona att den som i en konkret situation faktiskt har beslutsförmåga själv utövar beslutanderätten, även om han har försetts med god man.

16 §

I bestämmelsen behandlas regler för situationer där flera tänkbara ställföreträdare kan tänkas figurera. I allmänmotiveringen har dessa frågor behandlats i avsnitt B 8.12.7.

I *första stycket* sägs att en god man, som har förordnande beträffande åtgärder inom hälso- och sjukvården, ensam har behörighet att företräda den beslutsinkompetente patienten i den mån inte annat följer av beslutet om godmanskap. Detta gäller vare sig godmanskapet har kommit till redan före vården eller först sedan denna har inletts och oavsett på vems initiativ som det har skett.

Enligt förslaget till 11 kap. 2 § FB kan en god man förordnas för att hjälpa en person i personliga angelägenheter, även i frågor som gäller hälso- och sjukvård (se förslaget till 11 kap. 3 § FB), utan att huvudmannen är ur stånd att ta ställning i sådana frågor. I ett sådant fall är nu förevarande lag inte tillämplig; den förutsätter att patienten saknar beslutskompetens. Likväl kan den gode mannen enligt de allmänna reglerna i FB företräda patienten, men endast genom rättshandling som har huvudmannens samtycke. Den möjligheten torde dock få mycket begränsad betydelse beträffande rena vård- och behandlingsfrågor, detta med hänsyn till skyldigheten enligt sjukvårdslagstiftningen att informera patienten personligen och samråda med denne om hur vård och behandling skall utformas och genomföras.

Har hälso- och sjukvårdspersonal vetskap om att en patient har god man med behörighet i hälso- och sjukvårdsangelägenheter bör av naturliga skäl i många fall en notering göras i patientens journal. Noteringen kan få betydelse för det fall patienten under något skede av vården eller behandlingen blir i behov av representation genom en ställföreträdare (jfr 5 §, se även ändringsförslaget beträffande patientjournalagen).

Paragrafens *andra stycke* behandlar det faktum att patienten, antingen före eller efter anordnandet av godmanskapet, kan ha förordnat en framtidsfullmäktig eller utsett ett vårdombud, vilket enligt

paragrafen skall föranleda att den hälso- och sjukvårdsansvarige anmäler förhållandet till överförmyndaren. Ur hälso- och sjukvårdens synpunkt kan det visserligen framstå som likgiltigt om patienten företräds av t.ex. ett vårdombud eller en god man (under förutsättning att båda är lämpliga). För det fall en framtidsfullmakt med förordnande i hälso- och sjukvårdsangelägenheter har funnits utan att uppmärksammas eller om patienten enligt 9 § har utsett ett vårdombud efter förordnandet av god man kan det emellertid finnas skäl att låta patientens önskemål slå igenom.

Prövningen i dylika fall av vem som lämpligen skall företräda patienten bör dock inte göras av hälso- och sjukvårdspersonalen. I stället blir detta en uppgift för överförmyndaren, som kan tänkas byta ut den gode mannen mot en ny, nämligen den som angetts som framtidsfullmäktig, alternativt vårdombud enligt 9 § (se förslaget till 11 kap. 4 och 32 §§ FB). Överförmyndaren kan också efter anmälan komma till slutsatsen att en ställföreträdare som utsetts i en framtidsfullmakt är olämplig, vilket kan ha återverkningar även på t.ex. den behörighet som getts fullmäktigen i ekonomiska angelägenheter. Framtidsfullmäktigen kan således komma att neutraliseras i fler än ett avseende. När god man har förordnats i en viss angelägenhet eller på ett visst område, är det, som framgår av första stycket, endast denne som företräder patienten i detta avseende. Överförmyndaren kan också ta initiativ till att rätten prövar hur omfattande godmanskapet skall vara mot bakgrund av att det finns en latent, för stunden neutraliserad framtidsfullmakt (11 kap. 35 § FB) eller om godmanskapet helt skall upphöra (11 kap. 31 §). Prövningen kan i brådskande fall föranleda interimistiska beslut (11 kap. 30 § andra stycket och 32 § andra stycket resp. 11 kap. 35 § tredje stycket FB). Upphör godmanskapet (eller ändras omfattningen av det) av den anledningen att det finns en framtidsfullmakt, bör således framtidsfullmakten tillerkännas giltighet (jfr avsnitt B 6.2.8, se även författningskommentaren till 1 kap. 19 § LFA).

Det ligger i sakens natur att en anmälan till överförmyndaren skall göras skyndsamt samt att överförmyndaren – sedan anmälan har inkommit – bör agera snabbt. Om det framstår som uppenbart onödigt, skall någon anmälan dock inte behöva göras över huvud taget. Bedömningen kan t.ex. grunda sig på vad som är väl känt rörande framtidsfullmäktigens eller det utpekade vårdombudets personliga förhållanden eller dennes vistelseort. Det kan också bero på att den aktuella vården eller behandlingen har avslutats. Om rätten har förordnat en god man just i syfte att koppla bort en framtidsfullmäktig

eller ett vårdombud, skall givetvis ingen ansökan göras (detta bör i så fall framgå av rättens beslut, se författningskommentaren till 1 kap. 19 § LFA). Detsamma gäller om en patient utser en ställföreträdare som tidigare har avfärdats såsom olämplig.

17 §

Till skillnad från vad som anges i 11 samt 14–16 §§ ges personal med hälso- och sjukvårdsansvar enligt denna bestämmelse en skyldighet att under vissa förutsättningar göra en *ansökan* om byte av god man, således inte bara en anmälan.

Möjligheterna för hälso- och sjukvårdspersonal att utrangera en god man är i lagtexten inskränkta till fall då denne inte uppfyller vissa lämplighetskrav eller då han i klar strid med patientens intresse vägrar samtycke till en åtgärd. Vad som skall anses vara ”patientens intresse” definieras närmare i författningskommentaren till 11 §. Kraven att den gode mannen skall visa sig ”uppenbart” olämplig överensstämmer med vad som skall gälla för initiativtagandet till att en framtidsfullmäktig eller ett vårdombud ersätts (se 11 §). Det skall således krävas ett större mått av olämplighet för att läkaren skall reagera när det gäller framtidsfullmäktige, vårdombud och gode män än vad som förutsätts bli fallet med anhöriga.

Någon särskild bestämmelse om att god man kan behöva ersättas för att han inte kan anträffas eller annars är ur stånd att sköta uppdraget (jfr 11 §) har inte ansetts behövlig. Givetvis kan emellertid även ett sådant förhållande föranleda att överförmyndaren kontaktas.

18 §

En ställföreträdare har enligt bestämmelsen inte någon behörighet att medge åtgärder som i denna lagstiftning betecknas som tvång.

En närmare redogörelse för tvångsbegreppet m.m. har lämnats i avsnitt B 8.12.8 (se även avsnitt B 10.3.8). Av allmänmotiveringen framgår att vissa åtgärder inte kan karakteriseras som tvång förrän patienten gett till känna att han eller hon inte vill medverka. Ställföreträdarens tidigare avgivna samtycke är då inte tillräckligt för att åtgärden skall få genomföras. Ställföreträdaren kan dock avböja åtgärden innan något försök görs att genomföra den, vilket givetvis är ett ställningstagande som binder hälso- och sjukvårdspersonalen.

En åtgärd vars verkliga innebörd döljs för patienten därför att det antas att patienten inte frivilligt skulle ha underkastat sig den,

om den hade företagits öppet, skall p.g.a. sitt vilseledande syfte jämföras med tvång. Smygmedicinering torde vara det vanligast förekommande exemplet, vilket också nämns uttryckligen i bestämmelsen.

Att såväl ställföreträdaren som ansvarig hälso- och sjukvårdspersonal kan ha anledning att avstå från att genomföra en åtgärd, även om den p.g.a. patientens förhållningssätt inte skall betraktas som en tvångsåtgärd, framgår av 22 och 23 §§.

En patient kan inte avtala bort det integritetsskydd som rättighetsreglerna ger honom eller henne, följaktligen inte heller om patienten har beslutsförmåga när avtalet eller överenskommelsen ingås.

19 §

Bestämmelsen inskränker en ställföreträdarens rätt att motsätta sig livräddande och livsuppehållande behandling. De bakomliggande resonemangen har utvecklats i avsnitt B 8.12.9.

I de fall som åsyftas i paragrafen är det ofta fråga om situationer av mer eller mindre akut slag, där underlåtenheten att sätta in eller bibehålla viss åtgärd med tämligen stor säkerhet kan antas leda till döden.

Med *livsuppehållande behandling* skall enligt Socialstyrelsen förstås sådana sjukvårdande åtgärder som används vid svåra sjukdomstillstånd eller omfattande yttre skador för att stödja vitala funktioner, t.ex. andning, cirkulation samt närings- och vätsketillförsel, när dessa funktioner inte spontant kan upprätthållas av den sjuke. Åtgärderna kan i sig vara medicinsk-tekniskt präglade, exempelvis respirator- eller pacemakerbehandling, men också inriktade på tillförsel av blod och blodprodukter eller näringstillförsel genom t.ex. sond. Ibland kan även läkemedelsbehandling vara livsuppehållande, t.ex. behandling med antibiotika (jfr Socialstyrelsens allmänna råd 1992:2 s. 13).

Mot denna bakgrund skall *rent livsuppehållande behandling*, vilket är det begrepp som används i paragrafen, förstås som en sjukvårdande åtgärd som syftar enbart till att upprätthålla vitala funktioner hos den sjuke men inte till att åstadkomma bot eller bestående bättring av ett sjukdomstillstånd eller lindring i detta (jfr här även vad som sägs om livsförlängande behandling i 3 kap. 17 § i den danska loven om patienters retsstilling, se avsnitt B 8.8.1). Härmed utesluts åtgärder som syftar till att "definitivt" rädda en människas liv, dvs. för en längre tid, samt andra åtgärder som syftar till patientens tillfrisknande.

Åtgärderna kan i och för sig vara desamma vid behandling som är av direkt och avgörande betydelse för att rädda patientens liv. Vad som karakteriserar åtgärder som syftar till att rädda liv är närmast att patientens liv skall upprätthållas till dess att hans eller hennes tillstånd har förbättrats; därefter skall målsättningen vara att patienten själv skall kunna överta kontrollen av de tidigare bristande funktionerna utan yttre hjälpmedel.

Behandlingen som omfattas av paragrafen kan således i sig vara inriktad på många olika resultat. Det kan vara behandling som syftar till fullständig bot eller till en relativt betydande förlängning av livet. Även behandling som endast har som målsättning att ge ett kortare uppskov med döden inbegrips. (Se även författningskommentaren till 24 §.)

Att ställföreträdaren enligt huvudregeln inte skall ha någon rätt att motsätta sig livräddande eller livsuppehållande behandling innebär inte att han inte heller skall få ge uttryck för denna uppfattning eller att läkaren bör avstå från att lyssna till ställföreträdarens argument – detta kan exempelvis ske i samband med att den ansvariga personalen fullgör sin i paragrafen föreskrivna samrådsskyldighet. Innebörden av att ställföreträdaren inte har någon sådan rätt är i stället att personalen inte behöver avstå från behandling när ställföreträdaren motsätter sig en viss åtgärd.

Läkaren är emellertid inte heller ”bunden” av ett ställningstagande från ställföreträdaren som innebär att livsuppehållande behandling skall sättas in eller fortsätta. Om en fortsatt behandling bedöms som meningslös av läkaren, företrädesvis för att läkaren bedömer att patienten ändå kommer att dö inom kort, torde läkaren kunna avsluta den (jfr Socialstyrelsens allmänna råd 1992:2 s. 19). Att en patient, vare sig han eller hon själv kan föra sin talan eller företräds av en ställföreträdare, inte har någon absolut rätt att erhålla viss begärd behandling följer redan av de allmänna reglerna på hälso- och sjukvårdens område. Likväl bör naturligtvis ställföreträdarens uppfattning i frågan kunna ha stor betydelse för läkarens ställningstagande.

Skäl för att underlåta samråd med en ställföreträdare som saknar befogenhet att motsätta sig behandling torde endast i undantagsfall föreligga. Det kan dock tänkas att ställföreträdaren undandrar sig att ge någon information som skulle kunna ligga till grund för läkarens beslut. Eftersom samrådet till stor del syftar endast till att ge en vägledning för vad patientens egen uppfattning i frågan skulle ha kunnat vara, saknas det ofta skäl för läkaren att – p.g.a. ställföreträdarens ovillighet att medverka – initiera ett byte av ställföreträdare. – Läkaren

kan även uppleva ett starkt behov av att rådgöra med anhöriga, t.ex. för att ytterligare komplettera beslutsunderlaget. Det skall här påpekas att läkaren har en självständig skyldighet enligt lagen att beakta patientens inställning, när han har att fatta beslut utan medverkan av ställföreträdare, se 23 §.

En ställföreträdare som inte delar hälso- och sjukvårdspersonalens bedömning av den enskildes tillstånd kan, liksom en patient med beslutsförmågan intakt, begära en förnyad medicinsk bedömning (3 a § tredje stycket HSL).

I paragrafen upptas det undantaget att en ställföreträdare i en framtidsfullmakt kan ges befogenhet att motsätta sig rent livsuppehållande behandling i en situation då patienten är oåterkalleligt döende. Det samma skall gälla när patienten befinner sig i ett permanent medvetslöst tillstånd (begreppen oåterkalleligt döende och permanent medvetslöst tillstånd har närmare preciserats i allmänmotiveringen, se B 8.12.12). Se även 24 §.

20 §

I paragrafen ges vissa möjligheter att underlåta inhämtande av samtycke inför mindre ingripande åtgärder (se avsnitt B 8.12.10 i allmänmotiveringen).

Vad som skall kunna ingå i begreppet omvårdnad har exemplifierats i författningskommentaren till 2 §. Någon exakt definition av begreppet ”mindre ingripande” åtgärd kan knappast åstadkommas. I första hand kan det vara fråga om rutinmässiga provtagningar. Samtidigt kan en åtgärd ha beaktansvärda konsekvenser, trots att det kroppsliga ingreppet i sig framstår som obetydligt, t.ex. när ett blodprov tas för undersökning av HIV-förekomst. Blodprov som tas för gendiagnostik kan inte heller anses falla under de mindre ingripande åtgärderna. Ett annat exempel är medicinering med lugnande medel. Eftersom sådan medicinering har till syfte att förändra patientens sinnestillstånd, vilket i sin tur faktiskt kan påverka patientens möjligheter att motsätta sig senare planerade åtgärder, bör samtycke alltid inhämtas i sådana fall. Allmänt sett måste framhållas att begreppet ”mindre ingripande åtgärd” inte kan tillåtas att bli uttänjt.

Gränsfall kan tänkas uppstå, då vissa åtgärder i och för sig kan falla utanför paragrafens tillämpningsområde men då det ändå ter sig opraktiskt och i viss mån onödigt att löpande efterfråga ställföreträdarens samtycke. Sådana fall lär ofta kunna bemästras genom att ställföreträdaren tills vidare medger t.ex. vissa omvårdnadsåtgärder

eller viss typ av medicinering. Detta sker dock i så fall inte med stöd av denna bestämmelse.

Särskild anledning att trots allt inhämta ställföreträdarens samtycke till en åtgärd kan vara att det är känt för personalen att patienten har uttalat sig i en viss riktning som tyder på att patienten inte skulle ha accepterat åtgärden, om han eller hon hade kunnat medverka i samtyckesproceduren, alternativt att patienten har motsatt sig liknande åtgärder när de tidigare har satts in. Detta följer av att ställföreträdaren vid sitt ställningstagande har att ta hänsyn till patientens vilja enligt 22 §. Detsamma bör gälla, om det är ställföreträdaren själv som kan tänkas motsätta sig åtgärden. Ofta torde det helt enkelt kunna röra sig om valet av metod – om flera metoder är tillgängliga – för att uppnå det eftersträvade resultatet. Även sådana faktorer bör vara tillräckliga för att hälso- och sjukvårdsansvariga inte skall ge sig på åtgärden utan att först inhämta samtycke från ställföreträdaren. I detta sammanhang spelar det följaktligen inte någon roll att personalens bedömning av åtgärden som rutinartad och mindre ingripande i och för sig varit fullt korrekt.

Givetvis kan inte hälso- och sjukvårdspersonalen genomdriva åtgärden när det uppdragas att patienten själv faktiskt motsätter sig den, även om den inledningsvis gjort bedömningen att åtgärden i sig är mindre ingripande och patienten själv kanske har godtagit denna i tidigare sammanhang. En erinran om detta har tagits in i 23 § andra stycket. Om något sådant skulle inträffa, kan inte heller en kontakt med och samtycke från en ställföreträdare sanktionera åtgärden. Att ställföreträdaren inte kan medge en åtgärd som innebär eller förutsätter att patienten utsätts för vad som kan betecknas som tvång framgår nämligen av 18 §. – Om personalen i utgångsläget tycker sig kunna handla på egen hand, har den likväl enligt 23 § att tillämpa riktlinjerna i 22 §. Finner den då att åtgärden strider mot patientens förmodade vilja – låt vara inte mot hans vid tillfället uttalade vilja – måste den göra en omprövning och, som angavs ovan, i vart fall kontakta ställföreträdaren.

21 §

I paragrafen, som i allmänmotiveringen avhandlats i avsnitt B 8.12.10, behandlas den ansvariga personalens rätt att i den beslutsoförmögne patientens intresse handla i vissa brådskande situationer utan att samtycke inhämtats till behandlingen. Om patienten själv kan förväntas

tillfriskna i sådan utsträckning att han själv kan ta beslut, skall givetvis detta om möjligt avvaktas.

Paragrafens innehåll knyter delvis an till den grundläggande rätten att handla i nöd enligt 24 kap. 4 § brottsbalken, en regel som dock knappast är avsedd att regelmässigt åberopas som grund för rättsenligt handlande inom hälso- och sjukvården (jfr Rynning s. 365 ff). Paragrafen tar dessutom delvis sikte på andra behandlingssituationer än dem där en typisk nödsituation föreligger och medger i sig inga andra regelöverskridanden än just underlåtenhet att invänta besked från ställföreträdaren. I den mån nödregeln inte åberopas torde i dag många av de åtgärder som kan hänföras till den föreslagna bestämmelsen genomföras och dessutom anses tillåtliga med stöd av hypotetiska samtycken, möjligen ibland i kombination med sedvanerätt inom ramen för hälso- och sjukvårdslagstiftningen (jfr Rynning s. 389 f, 396 och 401 samt 2 a § HSL och 2 kap. 1 § LYHS). För de uppskattningsvis frekvent förekommande situationer som således berörs ges alltså nu en positiv regel, som kompletterar vad som tidigare gällt på området i form av den straffrättsliga undantagsregeln och som därutöver ersätter synsättet att viss vård kan tillåtas med stöd av ett konstruerat samtycke.

Någon fara för livet behöver inte föreligga för att det skall bli aktuellt att fatta ett beslut utan ställföreträdarens samtycke. Det räcker att uppskovet kan medföra risk för icke obetydlig skada på patientens hälsa. Häri inbegrips smärttillstånd. Det är följaktligen den riskerade skadans omfattning och konsekvenser som här är av betydelse.

Det kan inte för alla situationer ges någon måttstock för hur stor risk som skall tolereras innan personalen anser sig kunna agera utan ställföreträdarens eventuella samtycke. En intresseavvägning måste här göras (jfr den intresseavvägning som enligt 24 kap. 4 § brottsbalken skall göras beträffande nödsituationer vid frågeställningar kring en gärnings straffbarhet). Vid intresseavvägningen måste en skattning också göras av vilken tidsutdräkt som kan bli följden av att en befintlig ställföreträdare bereds tillfälle att inkomma med besked i frågan eller att en ny kopplas in. Naturligtvis ankommer det på hälso- och sjukvårdspersonalen att i första hand skyndsamt underställa ställföreträdaren åtgärden.

I paragrafens *första stycke* behandlas fall då patienten visserligen har en ställföreträdare men då ett besked från denne om den planerade åtgärden inte kan erhållas utan dröjsmål. Tanken är inte att en läkare skall kunna underlåta att inhämta ställföreträdarbeskedet enbart

för att det finns grundad anledning att tro att ställföreträdaren skulle samtycka till åtgärden.

Ansvarig hälso- och sjukvårdspersonal kan, som framgår av 11, 14 och 15 §§, i olika situationer behöva agera för att ett godmanskap anordnas för patienten, varvid också en ställföreträdare i form av god man kan förordnas. I andra fall kan det finnas anledning att ansöka om entledigande av en redan utsedd god man enligt 17 §. Patienten har innan en (ny) ställföreträdare har utsetts inte någon som kan föra hans talan. I *andra stycket* medges att personalen då likväl får agera, om förutsättningarna i bestämmelsen är för handen.

Som redan nämnts och som framgår av ordalagen dispenserar 21 § endast från det villkor för en vårdåtgärd som innebär att samtycke skall inhämtas. Paragrafen ger alltså inte svar på frågan, om läkaren kan använda tvång mot patienten, vilket enligt vad som här har gjorts gällande inbegriper att åtgärden genomförs mot patientens manifesterade vilja. Tillåtligheten av en tvångsåtgärd är att bedöma enligt den nyss nämnda nödrättsregeln i 24 kap. 4 § brottsbalken, om ingen specialregel blir tillämplig. En erinran om rättsläget har gjorts i 23 § andra stycket.

Om läkaren skall agera utan samtycke från ställföreträdaren, måste han vägledas av vad som är känt om patientens förmodade vilja. Detta framgår av 22 och 23 §§. Följden kan bli att den tilltänkta åtgärden trots allt inte kan genomföras.

Om hälso- och sjukvårdspersonal har valt att vidta åtgärder utan att inhämta en ställföreträdarens samtycke, bör förfarandet dokumenteras och förses med en motivering. En anteckning görs lämpligen i patientjournalen.

22 §

Bestämmelsen behandlar betydelsen av patientens förmodade och uttryckta vilja när han eller hon företräds av en ställföreträdare och har behandlats i avsnitt B 8.12.11. I princip är det, enligt *första stycket*, ställföreträdarens skyldighet att vid sitt ställningstagande följa vad som kan anses vara patientens förmodade vilja beträffande åtgärden. Till stöd för ställningstagandet kan det finnas t.ex. skriftligt vård-direktiv, men även muntliga uttalanden av viss karaktär kan få betydelse vid tolkningen. Ställföreträdaren bör också vid samtal med den enskilde försöka bilda sig en uppfattning när detta är möjligt. Inget hindrar att ställföreträdaren aktivt söker information hos den

enskildes närstående om faktorer av betydelse; tvärtom torde detta ofta vara att rekommendera.

En speciell variant av vårddirektiv behandlas i 24 §, nämligen i form av s.k. livsslutsdirektiv (vilka delvis svarar mot vad som hittills vanligen har kallats för livstestamenten).

Ett (skriftligt) vårddirektiv behöver inte ha någon viss form. Någon motsvarighet till vad som föreslås bli ett krav för framtidsfullmakter, nämligen att det klart skall framgå att dokumentet får verkan först vid den tidpunkt då den enskilde saknar beslutsförmåga och att vissa krav för upprättandet bör ställas, är följaktligen inte aktuella. Ett vårddirektiv skall nämligen under alla förhållanden inte vara bindande för patientens ställföreträdare utan endast fungera som utgångspunkt för ställföreträdarens tolkning av patientens förmodade inställning. Vårddirektiv kan för övrigt också uppta patientens inställning i frågor där denne aldrig kan få bestämma själv, t.ex. att patienten önskar underkasta sig en viss behandling i samband med en angiven sjukdom, trots att endast alternativa men likvärdiga behandlingar kan erbjudas. Inget utesluter att besked av denna karaktär också tas in i t.ex. en framtidsfullmakt, även om de därigenom inte skall anses binda fullmäktigen/vårdbudet i större utsträckning än vad som annars skulle ha varit fallet.

Utgångspunkten måste vara att – i första hand – ställföreträdaren skall rätta sig efter vad som anges i vårddirektivet (beträffande hälso- och sjukvårdspersonals hänsynstagande till vårddirektiv – se 23 §). Samtidigt måste fältet lämnas öppet för att ställföreträdaren skall kunna frånga vad som sägs i vårddirektivet, t.ex. om han kommer till slutsatsen att patienten skulle ha ändrat uppfattning i frågan, om han eller hon hade haft erforderlig beslutsförmåga när vården eller behandlingen aktualiserades. Ett vårddirektiv som meddelats för flera år sedan kan behöva omvärderas i ljuset av bl.a. patientens personliga förhållanden och medicinskvetenskapliga framsteg, men också i anledning av uttalanden från patienten. Som framgår av paragrafen kan också patienten själv vid beslutstillfället tänkas ge uttryck för åsikter som står i strid med den inställning som vårddirektivet ger uttryck för, vilket ställföreträdaren bör ta hänsyn till.

För att ställföreträdaren skall kunna förbigå ett vårddirektiv av det slag som nu har berörts räcker det inte med en – låt vara fullt rimlig – misstanke om att patientens rekonstruerade vilja skulle leda till en annan ståndpunkt. Förhandsbeskedet kan emellertid ha fått en mindre definitiv form och kanske utgöras av muntliga uttalanden i familjekretsen eller liknande. I sådana fall torde behövas mindre av

övertygande argument för att komma fram till att ståndpunkten är överspelad, särskilt om avsevärd tid har gått sedan den första viljetrytningen gjordes.

Patientens förmodade vilja är alltså den överordnade normen. Kan den med säkerhet fastställas, bör den också följas – på samma sätt som den beslutskompetente patientens vilja respekteras. När emellertid lagtexten genom orden ”i princip” antyder en viss frihet för ställföreträdaren i hans ställningstagande, beror detta på att det praktiskt sett aldrig med full säkerhet går att slå fast vilken inställning en annan människa i ett annat mentalt tillstånd än det föreliggande skulle ha haft i en tänkt situation. Beroende på bevisläget kan alltså ställföreträdaren inte alldeles göra sig blind för vad som för en utomstående förefaller vara patientens bästa. Det acceptabla utrymmet för osäkerhet kan sägas vara större, om det förmodade ställningstagandet är i överensstämmelse med vad som ur en objektiv synvinkel synes gagna eller i varje fall inte skada patienten. Är å andra sidan beslutet kontroversiellt utifrån vad som ligger nära till hands att definiera som patientens bästa, torde större krav ställas på att ställföreträdaren verkligen är förvissad om att han följer patientens förmodade inställning. (Jfr med vad som anges i 11, 14 och 17 §§ om skyldighet för hälso- och sjukvårdspersonal att agera när en ställföreträdare i klar strid med patientens intresse vägrat samtycke till en åtgärd).

Enligt *andra stycket* har ställföreträdaren att självständigt ta ställning till vad som kan anses vara patientens bästa för det fall ställföreträdaren inte kan bilda sig någon mening om patientens inställning till en viss åtgärd. Härvid blir det följaktligen just en objektiv tolkning av patientens bästa som får göras, även om subjektiva förhållanden måste beaktas i den mån det går att bilda sig någon uppfattning härom (se redogörelsen för principen om patientens bästa i avsnitt B 8.12.11). Beslutsmodellen blir en reservlösning till vad som anges i första stycket. För ställföreträdare till patienter som aldrig har haft erforderlig förmåga att fatta egna beslut i hälso- och sjukvårdsangelägenheter blir denna lösning den enda som står till buds.

23 §

Läkarens och annan ansvarig hälso- och sjukvårdspersonals arbete är naturligen inriktat på att patientens hälsa skall sättas i främsta rummet samt att människoliv skall skyddas och bevaras. Alla som arbetar i hälso- och sjukvård har dessutom en laglig skyldighet att utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet

och skall ge sakkunnig och omsorgsfull hälso- och sjukvård som uppfyller dessa krav (2 kap. 1 § LYHS). Genom hänvisningar i paragrafens *första stycke* till vad som föreskrivs i 22 § ges emellertid såvitt gäller patienter utan beslutskompetens stöd och särskilda värderingskriterier för en annan viktig och för övrigt redan accepterad princip i hälso- och sjukvårdssammanhang, nämligen att patientens rätt till självbestämmande skall respekteras (se även 2 a § HSL och 2 kap. 1 § LYHS).

Som anges i avsnitt B 8.12.11 i allmänmotiveringen har hälso- och sjukvårdspersonal att i vissa fall agera utan medverkan av ställföreträdare, närmare bestämt när det är fråga om behandling som är av direkt och avgörande betydelse för att rädda eller uppehålla patientens liv (19 §), mindre ingripande åtgärder (20 §) och nödliknande situationer (21 §). Övervägs då en åtgärd skall alltså därvid i första hand patientens inställning beaktas. En särskild informationskälla som yppar sig för läkaren i dessa fall är patientens närstående. Av olika skäl lär något informationsunderlag sällan finnas tillgängligt för läkaren, varvid han eller hon skall låta sig styras av vad som kan antas vara patientens bästa.

I *andra stycket* erinras om att rätten att agera utan samtycke vid mindre ingripande åtgärder enligt 20 § respektive i nödliknande situationer enligt 21 § inte i sig medger tvångsåtgärder eller andra åtgärder som anges i 18 §. En annan sak är att brottsbalkens nödregel kan medge att hälso- och sjukvårdspersonal i vissa fall sätter sig över patientens motstånd (se även författningskommentaren till 21 §).

24 §

I allmänmotiveringen, avsnitt B 8.12.12, ges en utförlig beskrivning av livsslutsdirektiv och deras verkan.

Karakteriserande för livsslutsdirektiv är att de ger uttryck för att patienten inte vill ha livsuppehållande behandling i en speciell situation, nämligen den då han eller hon är oåterkalleligt döende eller befinner sig i ett permanent medvetslöst tillstånd. Ett livsslutsdirektiv kan följaktligen ta sikte på en av eller båda dessa situationer. Termen och formkraven bör reserveras just för sådana viljeyttringar. Att ett livsslutsdirektiv även upptar andra önskemål, t.ex. rörande vården i livets slutskede i allmänhet, är nog oundvikligt men innebär inte att önskemålen i sig har större bindande verkan än vanliga vårddirektiv.

En förklaring av begreppet ”rent livsuppehållande behandling” ges i författningskommentaren till 19 §. Begreppen ”oåterkalleligt döende”

och "permanent medvetslöst tillstånd" har närmare preciserats i allmänmotiveringen (avsnitt B 8.12.12).

Utrymmet för de ställningstaganden där patientens förhandsbesked *skall* följas (och där en ställföreträdare i vissa fall enligt 19 § kan motsätta sig behandling) är ganska snävt.

Trots att en beslutsinkompetent patient lider av en obotlig sjukdom måste en prognos göras av hur lång tid patienten kan förväntas ha kvar att leva. Om det inte rör sig om en helt kort tid, kan mycket tala för att han eller hon fortfarande skulle kunna se en mening i ett fortsatt liv. Patienten bör i ett sådant fall inte anses "oåterkalleligt döende". Inte heller patienter som efter plötslig sjukdom eller olycksfall riskerar att bli starkt invalidiserade fysiskt och mentalt men som sedan åtgärden satts in kan få rimligt förlängd livstid, bör kunna räkna med att deras viljeförklaring om avvisande av rent livsuppehållande behandling utan vidare följs, trots att den återstående livstiden inte kan bestämmas närmare.

Situationen ter sig annorlunda, om en patient nått slutstadiet av sin sjukdom, då livet under endast en kort tid kan upprätthållas med yttre hjälpmedel. Samma sak bör gälla för en medvetlös patient som har högst några månader kvar att leva och som drabbas av t.ex. en allvarlig komplikation som i och för sig kan hävas, dock utan att han lär återfå medvetandet. I ett sådant fall bör ett livsslutsdirektiv om att behandling skall underlåtas vara bindande, likaså ett motsvarande besked från en ställföreträdare som enligt 19 § har fått denna beslutsbefogenhet i frågan genom en framtidsfullmakt.

På motsvarande sätt bör en behandling avbrytas med stöd av ett livsslutsdirektiv, om en patient befinner sig i ett permanent vegetativt tillstånd, med irreversibel medvetlöshet, och hålls vid liv med hjälp av artificiell näringstillförsel. Detta förutsätter alltså att noggranna neurologiska undersökningar övertygande visar att situationen kan betraktas som hopplös och att det mentala livet kan sägas ha upphört. Krav måste även ställas på att observationstiden har varit tillräckligt lång. I dylika fall kan det finnas särskild anledning för ställföreträdaren att tillgripa möjligheterna till en förnyad medicinsk bedömning (se 3 a § tredje stycket HSL).

Det bör räcka att patienten själv i livets slutskede i endast vaga former ger uttryck för en viljeyttring om att livsslutsdirektivet inte bör gälla för att ansvarig hälso- och sjukvårdspersonal skall anse att den i paragrafen inbyggda presumtionen skall anses bruten.

I övrigt har ett formligt och icke återkallat livsslutsdirektiv ett nästan fullständigt vitsord, detta i viss motsats till andra vårddirektiv,

där den hypotetiska viljan är den överordnade normen. Endast vid uppenbara och relevanta felaktigheter i förutsättningarna kan livsslutsdirektivet förlora sin bindande verkan. Exempel på möjliga sådana fall har getts i den allmänna motiveringen.

Även ett "livsslutsdirektiv" som inte anses "bindande" för personalen, kanske för att formkraven inte iakttagits, kan ha viss verkan, men då i enlighet med vad som sägs i 22 och 23 §§.

25 §

Hänvisningarna till ärvdabalken om testamente avser den närmare proceduren vid undertecknandet, anteckningar som vittnena bör göra på handlingen, krav i fråga om vittnenas ålder och rättshandlingsförmåga, vittnesjäva och sätt att återkalla livsslutsdirektivet. Vad dessa närmare innebär har behandlats i avsnitt B 8.12.12. Reglerna för återkallelse av livsslutsdirektivet tar sikte på förhållanden som gäller före den tidpunkt då patienten kan anses ha mist sin beslutsförmåga.

Blanketter för livsslutsdirektiv torde i många fall underlätta hanteringen vid upprättandet och även undanröja missuppfattningar om de olika rättsverkningar som skall gälla för livsslutsdirektiv i förhållande till andra vårddirektiv. Blanketter kan förslagsvis utarbetas av Socialstyrelsen. Så länge eventuella tillhörande klausuler håller sig inom ramarna för 24 § hindrar inget att dessa på olika sätt konkretiserar förutsättningarna för att avbryta en livsuppehållande behandling och innebörden av detta

26 §

Bestämmelsen har kommenterats i avsnitt B 8.12.3. Se även förslaget till ändring av 33 § förvaltningslagen.

Ett beslut om att en patient skall anses sakna beslutsförmåga i en fråga som gäller hans eller hennes vård skall alltså kunna överklagas av patienten till allmän förvaltningsdomstol, dvs. till länsrätt (se 14 § lagen [1971:289] om allmänna förvaltningsdomstolar). Prövningen skall ske utan hinder av att en åtgärd som är hänförlig till beslutet redan har vidtagits. Detta framgår av *första stycket*. Har däremot beslutet förlorat sin verkan av andra skäl, t.ex. för att den frågeställning till vilken beslutet är hänförligt har förlorat sin aktualitet (den planerade åtgärden har t.ex. visat sig vara onödig), bör överklagandet kunna lämnas utan avseende. Samma synsätt bör gälla,

om patienten av hälso- och sjukvårdspersonal i ett senare skede, men innan åtgärden vidtagits, ansetts ha tillräcklig beslutsförmåga för att själv ta ställning i angelägenheten.

Som taleberättigad har angetts patienten. Denne får föra talan oberoende av om han anses beslutskapabel eller inte. Eftersom talan går ut på att utverka en förklaring att konstaterandet inom vården om beslutsinkompetens var oriktigt torde däremot en person som företräder patienten i fall av beslutsinkompetens med stöd av reglerna i denna lag inte vara processbehörig. Hjälp kan dock erhållas av en god man enligt föräldrabalken med ett tillämpligt förordnande. Till detta kommer möjligheten att erhålla rättshjälp. Inget hindrar givetvis att närstående biträder patienten när denne har svårt att själv föra sin talan. Patienten har befogade anspråk att inom sjukvården bli orienterad om sin rätt att vända sig till domstol för att få kompetensfrågan prövad.

Utan att detta anges särskilt, bör prövningen av ett överklagande hanteras med viss skyndsamhet. Möjlighet bör också finnas till inhibition (se 28 § förvaltningsprocesslagen).

Verksamhetschefen är, som framgår av *andra stycket*, motpart till den patient som överklagat ett beslut enligt första stycket. I *tredje stycket* anges att prövningstillstånd krävs vid överklagande till kamrarrätten.

27 §

Paragrafen, som avhandlats i avsnitt B 8.12.13, ger verksamhetschefen en direkt talerätt vid domstol i situationer då en god man behövs som ställföreträdare. Avsikten är dock att den anmälningsskyldiga hälso- och sjukvårdspersonalen enligt de nämnda paragraferna normalt först skall kontakta överförmyndaren för att denne skall beredas tillfälle att upprätta en ansökan.

Det kan noteras att verksamhetschef enligt gällande regler har ett ansvar för att överförmyndaren underrättas när en intagen person kan antas behöva god man eller förvaltare enligt föräldrabalken samt när ett förvaltaruppdrag bör upphöra (2 § 3 förordning [1996:933] om verksamhetschef inom hälso- och sjukvården). Den bestämmelsen får emellertid anses ha sitt främsta användningsområde i andra situationer än dem som avses här, nämligen när en intagen person i ett mer generellt perspektiv – dvs. även utanför hälso- och sjukvårdsfären – har eller saknar behov av en ställföreträdare.

28 §

Som angetts i avsnitt B 8.12.4 finns en rätt för ställföreträdare att representera patienten i angelägenheter som visserligen har ett nära samband med den hälso- och sjukvård som bedrivs men som inte kan ses som ett led i egentlig vård eller behandling. Frågor om bl.a. behandling av personuppgifter och deltagande i forskning, allt utan att patientens vård eller behandling direkt berörs, regleras i lagstiftning vid sidan om förevarande lag. En upplysning om detta har ansetts motiverad. Denna lagstiftning behandlas i författningskommentaren till lagändringar i dessa avseenden. – Det kan noteras att ett beslut om att en patient skall anses sakna beslutsförmåga i en viss hälso- och sjukvårdsangelägenhet inte nödvändigtvis innebär att patienten också saknar förmåga att ta ställning till angränsande frågor.

I avsnitt B 11 föreslås regler om ställföreträdare i rättegångsbalken m.m. Av det avsnittet framgår att ställföreträdare i vissa förvaltningsprocessuella frågor kan härleda sin behörighet från denna lag, dvs. LSH. Däremot är inte tanken att en ställföreträdare som åberopar sig på behörighet enligt denna lag skall kunna föra en skadeståndstalan eller en talan om ansvar för brott för en skadelidande patients räkning. Rätt att föra talan om t.ex. patientskadeersättning enligt patientskadelagen (1996:799) och möjligheten att enligt samma lag underställa patientskadenämnden ett ersättningsfall för yttrande bör tillkomma patientens ställföreträdare i rättsliga angelägenheter av detta slag.

Frågor som gäller sjukvårdshuvudmannens rätt att ta ut vårdavgifter av patienten (se t.ex. 26–26 a §§ HSL) måste hanteras av den beslutsoförmögne patientens ställföreträdare i ekonomiska angelägenheter, företrädesvis en ställföreträdare med ett förordnande som omfattar dylika frågor eller en anhörig till patienten enligt 2 kap. LFA. Detsamma gäller patientavgifter (se lagen [1993:1651] om läkarvårdsersättning).

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Lagen skall, liksom ändringslagarna rörande föräldrabalken m.fl. lagar, träda i kraft den 1 juli 2007 (*punkt 1*).

I avsnitt D har konstaterats att vissa före ikraftträdandet meddelade förordnanden från patienten från ikraftträdandet skall få den verkan som föreskrifterna i lagen anvisar under förutsättning att före-

skrifterna i lagen har följts. Detta kommer till uttryck i *punkt 2*. Det handlar om förordnande av vårdombud, avböjande av vissa anhöriga som ställföreträdare, besked om livsuppehållande behandling i livsslutsdirektiv och medgivande till en ställföreträdare att ta ställning i frågor om livsuppehållande behandling.

Beträffande några av de fall som nämnts kan följande anföras. LSH föreslås träda i kraft vid samma tidpunkt som LFA. I den senare lagen finns bestämmelser om framtidsfullmakter. En framtidsfullmäktig med behörighet inom hälso- och sjukvården förordnas således i enlighet med bestämmelserna i LFA (se 1 kap. 2 § andra stycket LFA och 8 § LSH). Som anføres i anslutning till behandlingen av LFA skall framtidsfullmakter under vissa förutsättningar kunna ha verkan efter ikraftträdandet, trots att de har upprättats före denna tidpunkt. Någon övergångsbestämmelse i LSH som tar sikte på möjligheterna att före ikraftträdandet förordna framtidsfullmäktig, utöver den övergångsbestämmelse som föreslås i LFA, behövs inte. Även ställningstaganden som utesluter vissa anhöriga från ställföreträdarskaran (13 §) resp. som är avsedda att ge en viss ställföreträdare befogenheter i situationer då livsuppehållande behandling är aktuell (19 §) kan komma till uttryck i en framtidsfullmakt. För de nu nämnda förordnandena krävs övergångsregler i LSH.

Det skall anmärkas att förordnanden, medgivanden och andra besked som lämnats av patienten kan ha betydelse, trots att föreskrifterna i lagen inte har följts. Detta gäller även sådana besked som alltså är omgärdade av vissa formkrav. Även om en patient exempelvis inte har iakttagit formföreskrifterna vid upprättande av ett livsslutsdirektiv kan hans ställningstagande få betydelse för tolkningen av patientens förmodade inställning till livsuppehållande behandling (se 23 § och hänvisningen däri till 22 §).

Om patienten före ikraftträdandet förklarar sig vilja utse ett vårdombud eller avböja kommande ställföreträdarskap genom en viss anhörig bör anteckning göras i patientjournalen angående omständigheterna då beskedet lämnades (se 9 och 13 §§).

Närmare överväganden kring vissa övergångsproblem finns i avsnitt D. Slutligen kan noteras att den behörighet som före ikraftträdandet kan ha varit knuten till ett godmanskap (förvaltarskap) förlorar sin verkan.

1.4 Förslaget till lag om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden

Lagens förkortning är i den fortsatta framställningen LSV (*lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden*). I stora stycken överensstämmer paragrafnumreringen med motsvarande paragrafer i lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH).

1 §

Paragrafen anger lagens innehåll och syfte.

Omfattningen av begreppet social välfärd framgår av 2 §.

I övrigt hänvisas till författningskommentaren till 1 § i den föreslagna LSH.

2 §

Paragrafen har behandlats i avsnitt B 10.3.2.

I *första stycket* räknas den lagstiftning upp som berörs av lagen. En gemensam faktor i de angivna lagarna och regelverken är att den enskilde förutsätts ansöka om eller anmäla behovet av en förmån. I denna lag benämns sådana förmåner som sociala förmåner (se tredje stycket). Av 6 § andra stycket framgår att åtnjutandet av en förmån stundom kan vara förknippat med en skyldighet att lämna kompletterande eller korrigerande information i vissa fall när förmånen skall beviljas eller har beviljats.

Punkt 1 nämner insatser som avses i socialtjänstlagen (SoL), vilket t.ex. kan röra sig om försörjningsstöd eller andra biståndsformer (se 4 kap. SoL). Redan av 3 kap. 5 § SoL framgår att socialnämndens insatser för den enskilde skall utformas och genomföras i samråd med honom eller henne, vilket innebär att varken socialnämnd eller socialarbetare får vidta åtgärder ”över huvudet” på klienterna (jfr även 1 kap. 1 § tredje stycket SoL, som föreskriver att verksamheten skall bygga på respekt för människornas självbestämmande och integritet). Även insatser som tillhandahålls av annan som har till uppgift att utföra kommunens uppgifter, dvs. en entreprenör, kan omfattas (se 2 kap. 5 § SoL). Oavsett om det föreligger ett avtal mellan kommunen och t.ex. det företag som driver ett boende kan det bli aktuellt att

genomföra olika åtgärder som berör insatser som avses i socialtjänstlagen (se 7 kap. 1 § SoL beträffande enskild tillståndspliktig verksamhet i form av hem eller boenden). Det kan i verksamhet som nu nämnts bli aktuellt att enligt allmänna grundsatser låta den enskilde ta ställning i olika frågor, om inte annat så i fråga om allmänna omvårdnadsåtgärder. I många fall lär det handla om att genomföra beslut om stödinsatser, vård och behandling. Lagen skall gälla för all sådan verksamhet.

I *punkt 2* tas upp insatser för särskilt stöd och särskild service som avses i lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade (LSS) respektive ersättning för personlig assistans enligt lagen om assistansersättning (LASS). Även beträffande LSS kan enskild verksamhet bedrivas (se 23 § LSS – bestämmelsen motsvarar i huvudsak vad som gäller enligt socialtjänstlagen beträffande förutsättningarna för inrättande av yrkesmässigt bedrivna verksamheter). Lagen gäller även i sådan verksamhet.

I *punkt 3* anges att lagen skall omfatta förmåner genom socialförsäkring och bidragssystem som anges i 3 kap. socialförsäkringslagen.

Därtill har i lagtextens *punkt 4* nämnts de praktiskt viktiga fallen färdtjänst enligt lagen om färdtjänst, och riksfärdtjänst enligt lagen om riksfärdtjänst samt, i *punkt 5*, bostadsanpassningsbidrag enligt lagen om bostadsanpassningsbidrag m.m.

Paragrafens *andra stycke* innebär en reservation för lagens tillämpning som medför att allmän omvårdnad som ges i samband med hälso- och sjukvård regleras av den föreslagna LSH, trots att omvårdnaden kan sägas ske enligt socialtjänstlagen eller LSS (se 2 § andra stycket LSH). Följden blir att det är reglerna i LSH som reglerar beslutsproceduren för frågor som hör till allmän omvårdnad när det finns ett samband med hälso- och sjukvård.

I *tredje stycket* ges en definition av förmånsgivare, vilket är en beteckning som endast har lagteknisk relevans. Det kan förutsättas att lagen får störst praktisk betydelse för socialnämndernas och de allmänna försäkringskassornas vidkommande, varför dessa särskilt omnämns. (I prop. 2003/04:69 har föreslagits att de allmänna försäkringskassorna och Riksförsäkringsverket avvecklas den 31 december 2004 och att en ny sammanhållen statlig myndighet för socialförsäkringens administration inrättas den 1 januari 2005 – se SFS 2004:276.) Som tidigare berörts kan det dock även röra sig om privata rättssubjekt som driver boenden av olika slag.

Med tillhandahållande av en social förmån avses åtgärder som syftar till att en förmån, t.ex. en utbetalning av bidrag eller pension, eller en tjänst genomförs eller på annat sätt effektueras. Även omvårdnadsåtgärder berörs.

3 §

Innebörden av paragrafen har närmare kommenterats i anslutning till 3 § LSH (se även avsnitt B 10.3.3).

Bedömningen enligt *första stycket* bör endast ta sikte på sådana frågor i vilka den enskildes beslutsförmåga har relevans. Det handlar följaktligen inte om att utestänga den enskilde från sådana beslut – eller delar av beslut – vilka han eller hon mycket väl kan klara av att fatta själv.

I anslutning till *andra stycket* kan sägas att ett ställningstagande visavi en förmån enligt denna lag mer sällan är av akut natur. Om förmångivaren har anledning anta att den enskilde vid ett senare tillfälle inom överskådlig framtid är i bättre skick att fatta beslut, tillkännage sin inställning eller på annat sätt agera i relation till den fråga som väckts, bör ett beslut enligt 4 § i stor utsträckning kunna anstå.

4 §

Paragrafen behandlar den beslutsprocedur som skall tillämpas när en person skall anses sakna beslutsförmåga. I allmänmotiveringen berörs detta i avsnitt B 10.3.3. – Angående behandling i domstolar av frågor om beslutsförmåga och ställföreträdare efter överklagande av ett beslut om en förmån hänvisas till avsnitt B 11.6.

Som anges i författningskommentaren till 3 § bör ett beslut om beslutsförmåga i ett visst fall inte fattas, om den enskildes tillstånd kan förväntas bli bättre vid ett senare tillfälle. När det kan ha betydelse skall ett beslut dock enligt *första stycket* kunna komma till stånd. Möjligheterna att avvakta den enskildes eventuella tillfrisknande är naturligtvis mindre, om det är den enskilde själv (eller någon som påstår sig företräda den enskilde) som har väckt en viss fråga.

En myndighet eller annan förmångivare som uppmärksammar att en enskild möjligen saknar beslutsförmåga måste således överväga vilken betydelse detta förhållande har i handläggningshänseende. Om den enskilde inte skall anses sakna tillräcklig beslutsförmåga, behöver något särskilt beslut inte fattas. Så kan vara fallet, om det är fråga om ett ärende med en närmast självklar utgång, ett rutinärende eller

något annat okvalificerat ärende. Detsamma kan gälla, om det på annat sätt kan nås ett förnuftigt resultat med stöd av den enskildes resterande beslutsförmåga. I viktigare fall bör emellertid handläggningen avbrytas, varvid myndigheten får ta upp frågan huruvida den enskilde p.g.a. beslutsoförmåga bör företrädas av ställföreträdare (jfr Besvärssakkunnigas slutbetänkande Lag om förvaltningsförfarandet, SOU 1964:27 s. 195 f).

Har den enskilde själv ansökt om t.ex. en förmån, varefter förmåns-givaren funnit att en ställföreträdare måste föra den enskildes talan, bör ansökan i enlighet med den vedertagna kommunikationsgrund-satsen inte avvisas utan att den tänkbare ställföreträdaren ges tillfälle att föra fram saken. Ofta torde därjämte myndigheternas serviceskyl-dighet ge till resultat att den enskilde inte riskerar någon rättsförlust.

Ett beslut bör naturligtvis i idealfallet grunda sig på den iakttagelse som handläggande personal gör av den enskilde, eftersom beslutet i sig kan tillerkänna en ställföreträdare en relativt vittomfattande be-hörighet att ansöka om eller tillstyrka förmåner. Särskilt om det rör sig om insatser i form av särskilt boende enligt socialtjänstlagen torde en personlig kontakt med den enskilde många gånger vara självklar. I andra ärenden är detta dock förenat med svårigheter, t.ex. därför att det är fråga om ett skriftligt förfarande. Inget lär emeller-tid hindra att förmåns-givaren exempelvis försöker upprätta telefon-kontakt med den som berörs.

Ett beslut bör dessutom grunda sig på i första hand läkarintyg. Det kan tänkas att aktuella intyg redan finns tillgängliga för förmåns-givaren när frågan väcks; det bör således inte krävas att intyget är hänförligt till just den fråga som väckts. Viss försiktighet bör dock iakttas när det gäller förmåns-givarens egna anteckningar i t.ex. akter, inte minst därför att det beslut som fattas skall ta sikte på förhållan-dena vid den tidpunkt då ett ställningstagande aktualiseras (se 3 §), men också för att undvika misstankar om att förmåns-givaren av bekvämlighetsskäl vill fränkänna den enskilde rätt att föra sin egen talan i saken.

Om något relevant läkarintyg inte finns tillgängligt, kan intyget eventuellt komma fram genom någon annan persons försorg, t.ex. den som väcker frågan om förmånen (jfr förslaget till 14 kap. 4 a § sekretesslagen). Beträffande en person som sedan länge vistats i nå- gon särskild boendeform bör det ibland vara tillräckligt att svaghets- tillståndet styrks genom journaluppgifter jämte utlåtande från en kompetent befattningshavare (jfr förarbetena till nuvarande 11 kap. 17 § föräldrabalken, prop. 1987/88:124 s. 177 f).

Ett formligt konstaterande av beslutsförmåga hos den enskilde skall, som nämnts ovan, göras endast när det har betydelse. Ett tidigare fattat beslut kan sägas få en kvardröjande effekt. Är den enskilde och den sedan tidigare fungerande ställföreträdaren överens, behövs inte något nytt beslut för att åtgärden skall komma till stånd.

Om förmånsgivaren anser att underlaget inte är tillräckligt för att ta ställning i frågan om personen saknar beslutsförmåga, kan naturligtvis behovet av ett godmanskap aktualiseras genom kontakter med överförmyndaren. Om det är en enligt 5 § i tur stående anhörig till den enskilde som väcker frågan hos förmånsgivaren i ett ärende, torde förmånsgivaren kunna ge denne möjlighet att komplettera beslutsunderlaget i den mån det inte kan anses ingå i förmånsgivarens skyldighet att själv undersöka förhållandena. Om förutsättningarna för att konstatera beslutsinkompetens därefter inte kan anses uppfyllda, får förmånsgivaren betrakta ansökan från den anhörige som inkommen från en person som saknar behörighet att föra den enskildes talan.

Det är således förmånsgivaren som fattar beslut i frågan, vilket också framgår av *andra stycket*. Begreppet förmånsgivare har definierats i 2 § (se även avsnitt B 10.3.3 i allmänmotiveringen). I den praktiska verksamheten är det naturligtvis ofta en handläggare som utövar beslutanderätten i förmånsgivarens namn. Vilka behörighetskrav som i övrigt skall ställas i detta avseende blir en fråga för förmånsgivaren.

I *tredje stycket* finns regler som tangerar tillämpningsområdet för vissa av förvaltningslagens bestämmelser. Oavsett om förvaltningslagen i det enskilda fallet kan anses vara tillämplig skall således dessa regler tillämpas. Följaktligen föreskrivs att ett beslut skall dokumenteras och innehålla en motivering. Syftet härmed är att beslut av denna karaktär inte skall fattas slentrianmässigt och på lösa grunder. Det måste således av dokumentationen framgå i vilket hänseende beslutet har giltighet och vilken omfattning det har. Det är dessutom av betydelse att såväl den enskilde som dennes ställföreträdare kan utläsa vad beslutet baserar sig på. – Är det ett förvaltningsärende i vilket frågan har väckts torde beslutet om att den enskilde inte själv kan föra sin talan dessutom vara överklagbart.

Beslutet skall meddelas den enskilde och ställföreträdaren. Något krav på delgivning ställs dock inte. Om inte ställföreträdaren har varit aktiv i ärendet tidigare, är det dock av vikt att förmånsgivaren verkligen försäkras om att ställföreträdaren nås av beslutet. Inte sällan lär förmånsgivaren nämligen ha anledning att kontrollera om

ställföreträdaren också har för avsikt att inträda i rollen som den enskildes representant (se bl.a. 15 §).

Av naturliga skäl kan det vara svårt att meddela beslutet till den enskilde, som ju i och med beslutet förutsätts sakna beslutsförmåga, åtminstone i vissa delar. Likväl är det inte acceptabelt att denne ignoreras.

Det kan anmärkas att en enskild som har god man enligt 11 kap. 2 § FB (nuvarande 11 kap. 4 §) med uppgift att sörja för den enskildes personliga angelägenheter redan har en aktiv ställföreträdare som skulle kunna vidta åtgärder som berörs av den nu föreslagna lagen. En sådan ställföreträdare kan enligt 11 kap. 7 § i föreslagen lydelse (jfr nuvarande 11 kap. 5 §) vidta rättshandlingar inom ramen för sitt förordnande utan den enskildes samtycke, om den enskilde uppenbart saknar förmåga att ta ställning eller inte kan meddela sin mening. Förmånggivaren bör i enlighet härmed följaktligen kontrollera att den enskilde antingen har gett sitt samtycke eller att omständigheterna är sådana som nyss sagts. Hit hör avgjort t.ex. beslut om bistånd i form av särskilt boende.

5 §

Paragrafen, som närmare har behandlats i avsnitt B 10.3.4, anger i *första stycket* turordningen för ställföreträdarskap för den enskilde.

Först i turordningen kommer en av den enskilde utsedd person, vilket kan vara en fullmäktig enligt framtidsfullmakt eller ett vårdombud. Andrahandsalternativet är anhöriga till den enskilde. Om varken framtidsfullmäktig, vårdombud eller anhöriga kan representera den enskilde, får uppgiften anförtros en god man eller, i vissa sällsynta fall, en förvaltare enligt föräldrabalken.

Av *andra stycket* framgår att turordningen modifieras för personer som på grund av bestående funktionsnedsättning saknar beslutsförmåga när de fyller 18 år. Det är i allmänhet fråga om personer med allvarlig utvecklingsstörning. Eftersom sådana personer inte heller kan anses ha tillräcklig beslutsförmåga för att upprätta en framtidsfullmakt eller för att utse ett vårdombud, skulle utan undantagsregeln anhöriga i princip alltid inträda i rollen som företrädare. Behovet av en ställföreträdare måste i stället tillgodoses genom en god man (eventuellt en förvaltare).

Bedömningen skall ta sikte på om den enskilde i huvudsak saknar beslutsförmåga när han eller hon blir myndig. En uppskattningsvis får med andra ord göras av den enskildes förmåga att fatta egna beslut

inom de områden som lagen hänför sig till (jfr huvudsaklighetskriteriet i 1 kap. 1 § lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga, LFA).

Turordningen kan också bli en annan om framtidsfullmäktig, vårdombud eller anhörig inte kan företräda den enskilde, vilket framgår av 11, 14 och 15 §§. Att en redan förordnad god man med uppgift att sörja för den enskildes personliga angelägenheter, däribland dem som berörs av denna lag, har företräde framför andra ställföreträdaralternativ framgår av 16 §. Detsamma gäller förvaltare med behörighet i frågor om att erhålla sociala förmåner av ekonomiskt slag.

Tredje stycket innehåller, beträffande anhöriga, gode män och förvaltare, en hänvisning till 11 kap. 23 § första stycket FB, som medger att någon av dessa ställföreträdare i fullmakt överlåter sin behörighet i en särskilt angiven angelägenhet till någon annan (se avsnitten B 12.4 och 12.5). Utgångspunkten är densamma för framtidsfullmäktige och vårdombud. Framtidsfullmakten respektive vårdombudsförordnandet kan dock ge antingen större eller mindre behörighet i detta hänseende, beroende av vad den enskilde har haft för uppfattning i frågan.

I *fjärde stycket* föreskrivs att anteckning skall göras om vem som kan antas vara den enskildes ställföreträdare och grunden för detta. Anteckning skall göras om det finns ett behov av det, lämpligen på en handling i akten. Det kan ibland finnas skäl att i förväg – dvs. innan ett beslut har fattats enligt 4 § – anteckna vem som kan antas vara den enskildes ställföreträdare. Så kan vara fallet i samband med att en person bosätter sig i ett särskilt boende. Inte sällan lär en anteckning bli aktuell i samband med att frågan om vårdombud aktualiseras (se 9 § LSH, jfr författningskommentaren till 3 § tredje stycket 1.4 patientjournalagen).

Eventuella förändringar i ställföreträdarskapet skall naturligtvis också dokumenteras.

6 §

I allmänmotiveringen har paragrafen behandlats i avsnitt B 10.3.4.

I paragrafens *första stycke* beskrivs ställföreträdarens uppgifter. Ställföreträdaren skall i den enskildes ställe ansöka om eller på annat sätt begära en social förmån. Ställföreträdaren skall också för den enskildes räkning kunna lämna samtycke till att en hjälp-, stöd- eller omvårdnadsåtgärd skall få beslutas eller genomföras. Behörigheten att lämna samtycke tar närmast sikte på situationer i vilka förmåns-

givaren själv har föreslagit en viss åtgärd eller ett visst sätt för genomförande av åtgärden. Stundom lär ställföreträdarens uppgift således begränsa sig till att ta ställning till hur en förmån skall tillhandahållas. Ofta torde uppgiften vara relaterad till förfarandet i samband med ren omvårdnad av den enskilde. Att ställföreträdaren inte kan sanktionera åtgärder som innebär eller förutsätter att den enskilde utsätts för frihetsberövande eller annat tvång eller att den enskilde vilseleds att godta en viss åtgärd framgår av 18 §.

Även i övrigt skall ställföreträdaren företräda den enskilde i frågor om åtgärder i anledning av sociala förmåner. I detta ligger exempelvis att begära att en individuell plan upprättas enligt 10 § LSS. I den mån samrådsskyldigheten inte kan fullgöras gentemot den enskilde, är det ställföreträdaren som får företräda denne. Också i andra sammanhang skall ställföreträdaren anses ha rätt till information om åtgärder som berör den enskilde (se 17 § förvaltningslagen om myndigheters kommunikationsplikt). Vidare kan ställföreträdaren för den enskildes räkning överklaga ett beslut i ett ärende eller påkalla tillsynsåtgärder.

Bestämmelsen i *andra stycket* ålägger ställföreträdaren samma skyldighet som den enskilde för att uppgifter eller anmälningar görs till förmånggivare avseende omständigheter av betydelse för olika förmåner. Som nämnts i allmänmotiveringen förutsätts att ställföreträdaren har varit aktiv gentemot förmånggivaren i den angelägenhet som motiverar ett uppgiftslämnande eller annan åtgärd för att skyldigheten skall inträda. Särskilda regler kan dock gälla för ställföreträdare som härleder sin behörighet från ett godmans- eller förvaltarförordnande. Sådana ställföreträdare kan vara ansvariga för att den enskildes intressen bevakas även i angelägenheter som de inte har tagit befattning med tidigare. Deras behörighet och ansvar härleds i så fall från förordnandet.

För att en ställföreträdare med annan bakgrund skall kunna bli uppgiftsskyldig i en angelägenhet där han ännu inte har vidtagit någon åtgärd, skall det krävas att förmånggivaren särskilt begär någon aktivitet i detta avseende – ställföreträdaren skall därigenom kunna anses skyldig att fortsättningsvis representera den enskilde. Eftersom det finns en risk för att förmånggivaren kan se sig föranledd att initiera ett ställföreträdarskap enligt FB, om inte någon tar sig an den enskildes pågående ärenden, lär i många fall den ställföreträdare som åtagit sig en viss uppgift (t.ex. en nära anhörig) ha intresse av att på bästa sätt fullgöra den enskildes åtaganden även i övrigt. Något tvång härvidlag skall dock inte föreligga. En ställföreträdare som har åtagit

sig uppgifter men har för avsikt att frånträda rollen som ställföreträdare för den enskilde bör under alla omständigheter underrätta förmäns-givaren om att han eller hon inte längre företräder den enskilde.

En ställföreträdarens behörighet enligt denna lag sträcker sig inte till förfogande över eventuella medel som utbetalas, vilket framgår av *tredje stycket* (se avsnitt B 10.3.4). Den enskilde kan dock i ekonomiska angelägenheter representeras av samma ställföreträdare som den som pekas ut enligt LSV, men då med stöd av framtidsfullmakt. Rör det sig om en anhörig, kan denne tänkas äga viss behörighet enligt förslaget till 2 kap. LFA. Att den enskilde har god man eller förvaltare i ekonomiska angelägenheter är ett annat alternativ.

Utbetalning av pensioner och likställda förmåner skall enligt 8 § förordningen (2002:782) om ansökan och utbetalning av pension m.fl. förmåner normalt ske genom insättning på mottagarens postgirokonton eller bankkonto (se också 5 § förordningen [2002:986] om sjukersättning och aktivitetsersättning). Det måste antas att en förmäns-givare – oavsett om det är försäkringskassa, kommun eller annan – normalt ser till att välja en sådan utbetalningsrutin i stället för att använda t.ex. utbetalningskort, som är en värdehandling, när det är känt att den enskilde saknar tillräcklig förmåga att representera sig själv, dvs. även i andra sammanhang än då de nämnda förordningarna är tillämpliga.

Utbetalningar får alltså inte göras till anhörig som grundar sin behörighet endast på LSV (jfr RFV:s meddelande Im 2003:117, 2003-09-05). Inte heller bör anhöriga ställföreträdare enligt 2 kap. LFA få tillgång till pengarna på villkor som innebär att de reservationslöst får disponera dem. Skall utbetalningar trots allt göras till annan än den enskilde förutsätter utredningen att det görs till någon som äger disponera medlen. Dit hör t.ex. förvaltare och framtidsfullmäktige (beroende av förordnandet).

I *fjärde stycket* anges att bestämmelserna i första stycket inte fritar från föreskriven skyldighet att sörja för information till den enskilde själv och att samråda med denne. Här kan hänvisas till 3 kap. 5 § första stycket SoL, där det anges att socialnämndens insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne. Tanken är inte att förmäns-givaren och ställföreträdaren skall vidta insatser ”över huvudet” på den enskilde, även om denne anses sakna förmåga att själv ta ställning.

7 §

Paragrafen har belysts i avsnitt B 10.3.5 och innebär att den enskilde i enlighet med turordningen i 5 § i första hand skall företrädas av antingen framtidsfullmäktig eller vårdombud, om någon sådan ställföreträdare har förordnats.

8 §

Bestämmelsen har behandlats i avsnitt B 10.3.5. Se även förslaget till 1 kap. LFA.

Huvudregeln beträffande framtidsfullmakter är, som framgår av 1 kap. 1 § LFA, att en sådan träder i kraft när fullmaktsgivaren varaktigt och i huvudsak är ur stånd att ha hand om de angelägenheter som fullmakten avser. Av 8 § LSH framgår emellertid att en framtidsfullmakt kan ges verkan i hälso- och sjukvårdsangelägenheter redan vid tillfällig beslutsoförmåga och även om den enskilde inte kan anses vara i huvudsak ur stånd att ha hand om de i fullmakten utpekade angelägenheterna. Om ett sådant förhållande har "aktiverat" framtidsfullmakten och denna därutöver ger behörighet i angelägenheter på det sociala välfärdsområdet, skall framtidsfullmakten anses ha verkan även i de angelägenheter som faller inom det senare området. Är å andra sidan fullmaktsgivaren inte föremål för vård eller har han för sådan vård annan ställföreträdare än fullmäktigen, skall således de vanliga reglerna för framtidsfullmaktens ikraftträdande gälla.

9 §

Som framgår av avsnitt B 8.12.5 skall den enskilde enligt LSH kunna utse ett vårdombud i samband med att han eller hon tas in på eller uppsöker ett sjukhus eller annan sjukvårdsinrättning eller bor i olika former av boenden, alternativt i samband med hemsjukvård. Vårdombudet får enligt denna paragraf en företrädarroll även i angelägenheter som berörs av LSV.

Den enskilde måste informeras av hälso- och sjukvårdspersonalen om att vårdombudet kan tänkas fungera som ställföreträdare även inom den sociala välfärden. Möjligheten finns nämligen att den enskilde då väljer att avstå från att utse ett vårdombud eller att inskränka dennes behörighet. Föreskrifter om tillvägagångssättet vid

förfrågan om vårdombud bör kunna meddelas i administrativ ordning.

En begränsning framgår av andra meningen, nämligen att vårdombudet endast kan företräda den enskilde i angelägenheter som rör insatser som avses i socialtjänstlagen (2 § första stycket 1), insatser enligt LSS och ersättning enligt LASS (2 § första stycket 2). Om den enskilde är i behov av en ställföreträdare även i angelägenheter enligt 2 § första stycket 3, 4 eller 5 i lagen, kan han således inte företrädas av vårdombudet. Inget hindrar att vårdombudet har denna behörighet t.ex. i egenskap av anhörig.

10 §

Beträffande återkallelse av framtidsfullmakter hänvisas till avsnitt B 6.2.8.

Återkallelse av förordnande av vårdombud har behandlats i bl.a. avsnitt B 8.12.5.

Beroende på omständigheterna kan återkallelsen få följdverkningar även på andra områden än dem som berörs i denna lag, företrädesvis inom hälso- och sjukvården. Omvänt kan en återkallelse inför berörd hälso- och sjukvårdspersonal få betydelse för ställföreträdarens behörighet inom den sociala välfärden. Någon skyldighet att lämna uppgifter om återkallelse av en framtidsfullmakt eller av förordnande av ett vårdombud föreskrivs inte. I många fall kan det dock vara lämpligt att meddela en annan verksamhetsgren (eller förmånsgivare) att ställföreträdaren har upphört att företräda den enskilde p.g.a. återkallelsen.

Det måste hållas i minnet att giltigheten av en återkallelse i allmänhet förutsätter att den enskilde har tillräcklig beslutsförmåga att själv sköta sina angelägenheter. Uppdatering av förhållandena, t.ex. genom kontakter med den enskildes vårdgivare, kan vara befogat i syfte att erhålla information huruvida den enskilde alltjämt företräds av en viss framtidsfullmäktig eller ett visst vårdombud. Inget hindrar naturligtvis heller att förmånsgivaren kontaktar den enskilde i frågan.

11 §

I paragrafen redogörs för förmånsgivarens skyldighet att i vissa fall göra en anmälan till överförmyndaren om att den enskilde är i behov av godmanskap eller förvaltarskap. Överförmyndarens bedömning av förhållandena görs på sedvanligt sätt (se de föreslagna

11 kap. 2 och 9 §§ föräldrabalken). Paragrafen har behandlats i avsnitt B 10.3.5.

Kompletterande anmärkningar framgår även av bl.a. författningskommentaren till 11 § LSH. Jämfört med förslaget i LSH saknas i paragrafen föreskrift om anmälan för det fall att ställföreträdaren i klar strid med den enskildes intresse vägrar samtycke till en åtgärd. I en ställföreträdarens uppenbara olämplighet bör likväl ligga att denne just vägrar samtycke till någon form av förmån som det med skäl kan antas att den enskilde själv skulle ha godtagit eller önskat sig, om han hade varit vid god vigör, alternativt som han är i oundgängligt behov av (jfr 20 § denna lag). Det skulle kunna röra sig om t.ex. en flyttning till ett särskilt boende. En bedömning får således göras av den enskildes förmodade vilja eller – om den enskildes förmodade vilja inte kan utrönas – vad som är i objektiv mening bäst ur dennes synvinkel.

Å andra sidan kan ställföreträdaren någon gång också anses uppenbart olämplig, om han eller hon påkallar t.ex. en insats, trots att förmångivaren tror sig veta att detta inte är förenligt med den enskildes förmodade vilja. Givetvis är det svårt för en förmångivare att i det enskilda fallet dra någon slutsats om hur den enskilde skulle ha ställt sig till en viss åtgärd. I vissa fall kan dock närstående till den enskilde tänkas bidra med upplysningar. Åtgärdens karaktär får här betydelse. Rör det sig, som i det ovan angivna exemplet, om boendefrågor, kan det finnas skäl att oftare uppmärksamma frågan om ställföreträdaren har ett egenintresse av att en viss insats eller åtgärd beviljas eller genomförs.

En ställföreträdare skall, liksom i LSH, vidare kunna anses uppenbart olämplig, om han eller hon t.ex. brister i insikt eller mognad. Denna olämplighet lär dock mer sällan kunna åberopas som skäl för att förmångivaren skall behöva vända sig till överförmyndaren, eftersom det i förevarande fall handlar om att tillerkänna den enskilde förmåner av olika slag.

Viss försiktighet vid tillämpningen av olämplighetskriteriet måste iakttas, även om en anmälan inte innebär annat än att överförmyndaren bereds tillfälle att göra en bedömning av ställföreträdarfrågan.

Det saknar för anmälningsskyldighetens uppkomst betydelse om förmångivaren själv har initierat en viss insats eller om en framtidsfullmäktig eller ett vårdombud har tagit ett initiativ. Det kan också förekomma att den enskilde själv har gjort ansökan eller motsvarande men att förmångivaren konstaterar att den enskildes ansökan inte kan godtas och att hans ställföreträdare inte förmår föra ärendet

vidare. Det saknar också betydelse om förmånsgevaren är av inställningen att den enskilde är i behov av just god man eller om anordnande av förvaltarskap är en mer passande åtgärd. Detta blir en fråga som får underställas rättens prövning.

12 §

I paragrafen anges de anhöriga som kommer i fråga för ställföreträdarskap för det fall varken framtidsfullmäktig eller vårdombud har förordnats. Paragrafen har behandlats i avsnitt B 10.3.6. Se även författningskommentaren till 12 § LSH.

Av 5 § andra stycket framgår att bestämmelserna om anhöriga som ställföreträdare inte gäller, om den enskilde på grund av bestående funktionshinder i huvudsak saknar beslutsförmåga när han eller hon fyller 18 år.

Det bör här framhållas att ett vårdombud endast kan agera i angelägenheter som anges i 2 § första stycket 1 och 2. Uppstår fråga om representation av den enskilde i t.ex. en socialförsäkringsangelägenhet när han eller hon tidigare bara har utsett ett vårdombud, blir denna paragraf tillämplig. Något behov av att initiera ett godmanskap föreligger följaktligen för det mesta inte i sådana fall, eftersom den enskilde genom att utpeka ett vårdombud inte därigenom kan anses ha valt bort anhörigalternativet som representationsform i andra angelägenheter som berörs av LSV.

13 §

I paragrafen regleras ordningen mellan de anhöriga som anges i 12 §, vilka som är uteslutna trots att de ingår i turordningen och i vilka fall som turordningen av andra skäl kan modifieras. Paragrafen har närmare belysts i avsnitt B 10.3.6.

Av *första stycket* framgår att den enskilde själv kan påverka vilka anhöriga som kan bli aktuella för ställföreträdarskap. Vissa formkrav uppställs för att upprätta en framtidsfullmakt, likaså för att förordna vårdombud. Formkraven måste iakttas även när vissa anhöriga skall uteslutas från representantskap för att den enskildes inställning skall kunna beaktas. Detta framgår genom hänvisningarna till 8 och 9 §§ i lagen (se även 8 och 9 §§ LSH).

Avges på det sätt som gäller förordnande av vårdombud en förklaring om att en enskild inte vill låta sig företrädas av en viss anhörig – eller samtliga anhöriga som kan komma i fråga enligt 12 § – kan

förklaringen såvitt gäller LSV-området endast innebära ett avböjande av företräderskap genom den anhörige i frågor som avses i 2 § 1 och 2 LSV (jfr 9 § andra meningen, där ramarna för ett vårdombuds behörighet inom den sociala välfärden ges). Den enskilde kan följaktligen inte på det sätt som anges i 9 § LSH avsäga sig anhörigrepresentation i de angelägenheter som nämns i 2 § 3–5 LSV.

Anhöriga på samma nivå har gemensam behörighet men kan inbördes anförtro varandra behörighet (*andra stycket*). Det kan dock vara olägligt att behörigheten splittras upp mellan t.ex. syskon, jfr tredje stycket.

En i princip likalydande paragraf finns även intagen i förslaget till LSH, se 13 § i författningskommentaren. Ett *tredje stycke* har här dock tillfogats i vilket föreskrivs att ett avböjande från en anhörig eller anhöriga under samma punkt endast kan avse *samtliga* angelägenheter enligt 2 § (se också 2 kap. 5 § tredje stycket LFA). Finns det flera anhöriga på samma släktskapsnivå har de att välja mellan att gemensamt företräda den enskilde, eventuellt med stöd av inbördes fullmakter enligt andra stycket, att definitivt överlåta hela behörigheten till en av dem (eller till återstående) eller att låta hela behörigheten gå ifrån dem samtliga. Det skall däremot inte gå för sig att exempelvis maken till den hjälpbehövande avstår vissa företrädaruppgifter till förmån för enda barnet men behåller andra. Se också 5 § tredje stycket. Skälet till ordningen är att den hjälpbehövande så långt möjligt endast skall behöva ha *en* representant. En eventuell framtidsfullmakt eller ett förordnande av vårdombud kan dock medföra att även andra anhöriga fungerar som ställföreträdare än den som utpekas med stöd av 12 och 13 §§.

14 §

I paragrafen ges förmånsgivaren en skyldighet att anmäla behov av ställföreträderskap enligt FB för den enskilde för det fall de anhöriga som agerar som ställföreträdare inte kan komma överens eller den anhörige ställföreträdaren bedöms vara olämplig. Kravet på olämplighet är således lägre enligt denna bestämmelse än enligt 11 och 17 §§.

Som angetts i allmänmotiveringen (avsnitt B 10.3.6) bör förmånsgivaren vara särskilt uppmärksam på intressekonflikter vid bedömningar av huruvida ställföreträdaren är olämplig eller ej. Det behöver således inte vara fråga om rena jävssituationer, där ställföreträdaren kan förväntas dra t.ex. någon ekonomisk fördel av att ett visst bistånd

eller en ersättning betalas ut. Vad som i övrigt kan konstituera olämplighet har berörts i bl.a. författningskommentaren till 11 §, där betydelsen av den enskildes förmodade vilja lyfts fram (se 20 §).

15 §

I paragrafen, som närmare behandlats i avsnitt B 10.3.7, erinras om att förmånggivaren i fall som avses i 11 och 14 §§ har en skyldighet att hos överförmyndaren anmäla behov av ställföreträdarskap för en enskild som inte bör företrädas av framtidsfullmäktig, vårdombud eller anhöriga enligt denna lag. Anmälan skall även göras, om den enskilde i andra fall inte kan företrädas av de nu nämnda kategorierna, dvs. när den enskilde inte har utsett någon person att företräda honom eller henne och dessutom saknar anhöriga som kan komma i fråga.

16 §

Som nämnts i avsnitt B 10.3.7 av allmänmotiveringen skall en god man eller förvaltare ha företräde framför andra tänkbara företrädare, om det uppstår situationer i vilka flera olika representanter synes kunna agera för den enskilde. Detta framgår av *första stycket*. Givetvis förutsätts här att den gode mannen eller förvaltaren har ett förordnande som är av betydelse för angelägenheter enligt denna lag. Det kan anmärkas att ett förvaltarskap kan omfatta frågor om att erhålla sociala förmåner från det allmänna av ekonomisk natur endast när detta särskilt angetts (se förslaget till 11 kap. 10 § andra stycket FB).

I *andra stycket* ges förmånggivaren en skyldighet att anmäla till överförmyndaren att den enskilde utsett framtidsfullmäktig eller vårdombud, om det inte är uppenbart onödigt. En anmälan bör kunna undvaras, när det är känt att den tänkbara företrädaren inte kan åta sig uppgiften, t.ex. på grund av sjukdom. En annan faktor kan vara att den vård eller vistelse som aktualiserat ett visst vårdombud har upphört, varvid också vårdombudets behörighet är utsläckt. Inte heller om godmanskapet har anordnats för att just utsläcka en olämplig ställföreträdarens behörighet skall någon anmälan behöva göras. Vidare kan en anmälan undantagsvis avvaras, om behovet av ställföreträdare för att få till stånd en viss åtgärd, t.ex. på förmånggivarens initiativ, har upphört.

En anmälan bör naturligtvis göras skyndsamt.

17 §

Som angetts i avsnitt B 10.3.7 skall förmånggivaren göra anmälan om behov av entledigande av en god man eller en förvaltare, om det visar sig att denne är uppenbart olämplig som ställföreträdare.

Kravet på graden av olämplighet är detsamma som anges i 11 § (att förmånggivaren har anledning att reagera av mindre graverande skäl när det gäller anhöriga i rollen som ställföreträdare framgår av 14 §). Naturligtvis kan ett nära släktskap mellan den enskilde och den gode mannen eller förvaltaren föranleda intressekonflikter. Detta skall dock inte föranleda att 14 § tillämpas av förmånggivaren.

18 §

Bestämmelsen inskränker ställföreträdarens behörighet genom att föreskriva att denne inte kan medge åtgärder som innebär eller förutsätter att den enskilde utsätts för frihetsberövande eller annat tvång. Vilsledande av den enskilde i syfte att få honom eller henne att godta en åtgärd likställs i paragrafen med tvång. En närmare redogörelse för bestämmelsen har lämnats i avsnitt B 10.3.8.

En utgångspunkt är att ställföreträdaren enligt 20 § skall fatta ståndpunkt utifrån den inställning som den enskilde skulle ha haft, om han eller hon hade haft sin beslutsförmåga i behåll eller, i andra hand, utifrån vad som objektivt sett är gynnsamt för den enskilde. Det kan emellertid visa sig att den enskilde reagerar på ett sätt som inte är förenligt med vad ställföreträdaren har lämnat sitt samtycke till. Det kan stundom vara svårt att tolka den enskildes reaktioner på en viss åtgärd, varför det fordras att förmånggivare/personal ägnar den enskildes beteende stor uppmärksamhet.

Ett tidigare lämnat samtycke från ställföreträdaren förlorar sin verkan, om den enskilde motsätter sig att en viss aktualiserad åtgärd skall genomföras. Tvångsåtgärder legitimeras följaktligen inte genom ställföreträdarens medgivande. Personalen får då ta ställning till om den har stöd i brottsbalkens nödregel att trots allt vidta åtgärden.

19 §

Bestämmelsen, som avhandlats i avsnitt B 10.3.9, tar sikte på situationer främst i särskilda boendeformer. Den medger att åtgärder, hänförliga till löpande omvårdnad av en person som anses sakna beslutsförmåga, vidtas utan samtycke från den enskildes ställföreträdare.

Åtgärder får dock bara vidtas, om det inte finns anledning att anta att ställföreträdaren skulle motsätta sig åtgärden. Detta framgår av *första stycket*. Ställföreträdaren kan t.ex. enligt 20 § dra slutsatsen att åtgärden står i strid med vad som kan antas vara den enskildes förmodade vilja, varvid han kan vilja motsätta sig åtgärden. I bedömningsunderlaget torde, såväl för personalens som för ställföreträdarens vidkommande, kunna ligga att den enskilde tidigare har motsatt sig åtgärdena.

De åtgärder som faller innanför paragrafens tillämpningsområde är sådana för vilka det skulle anses opraktiskt och onödigt att ständigt efterfråga samtycke från ställföreträdare för att de skall kunna vidtas.

Paragrafen medger enligt *andra stycket* inte att personal vidtar åtgärder som är av tvångskaraktär, oavsett om åtgärdena i sig är sådana att ställföreträdaren skulle kunna antas medge dem.

20 §

Av paragrafen framgår att den enskildes vilja, om vederbörande hade haft beslutsförmåga, i princip skall utgöra grunden för olika ställningstaganden från ställföreträdarens sida. Detta framgår av *första stycket*. Utan att detta anges särskilt som ett alternativ kan den enskildes vilja ha dokumenterats i någon form av skriftligt förhandsbesked, något som då bör bilda utgångspunkt för resonemangen (jfr 22 § första stycket LSH).

Som nämnts i allmänmotiveringen, avsnitt B 10.3.10, måste ställföreträdaren vara lojal mot den enskildes förmodade vilja när han eller hon företräder en beslutsinkompetent person. Av 11, 14 och 17 §§ framgår att en förmångsivare – och i nästa led överförmyndaren – i annat fall kan göra bedömningen att ställföreträdaren agerar (uppenbart) olämpligt. Anhöriga kan också ha en anledning att agera för att få till stånd ett godmanskap eller byte av en redan utsedd god man under sådana förutsättningar.

För det fall ställföreträdaren inte kan bilda sig en uppfattning om vad den enskilde skulle ha ansett får han eller hon enligt *andra stycket* ta ställning utifrån vad som objektivt sett utgör den enskildes bästa. Subjektiva förhållanden måste då också kunna beaktas (se författningskommentaren till 22 § andra stycket LSH).

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Lagen föreslås träda i kraft den 1 juli 2007. Närmare överväganden kring behovet av övergångsbestämmelser finns i avsnitt D.

2 Författningar på det medicinsk-rättsliga området

2.1 Förslaget till lag om ändring i abortlagen (1974:595)

1 §

En grundläggande princip i abortlagen är att abort inte får utföras utan kvinnans samtycke, dvs. hon skall ha begärt åtgärden. Om en kvinna lider av psykisk störning e.d. måste arten och graden av hennes rubbning fastställas för att man skall kunna bedöma om hon är beslutskapabel eller ej. Kan hon inte förstå innebörden av ingreppet och dess konsekvenser får abort inte utföras; någon annan kan inte ta över hennes beslutanderätt. (Se Rynning s. 124 med hänvisningar samt SOU 1983:31 s. 25.)

Den angivna individualiserande metoden stämmer överens med utredningens allmänna sätt att se på beslutsinkompetens hos en individ i personliga angelägenheter. Något generellt fränkännande av rättslig handlingsförmåga rör det sig alltså inte om. I allmänhet har man att utgå från att en ställföreträdare skall inta den beslutsinkompetente personens plats i beslutsproceduren. Samtidigt räknar utredningen emellertid med att det finns angelägenheter som är av så ömtålig art att någon annan inte kan tillåtas ersätta den enskilde, se förslag till 11 kap. 6 § FB. Begäran om (eller medgivande till) abort hör till denna kategori. Detta bör lämpligen klargöras genom ett tillägg i 1 § abortlagen.

Den intagna ståndpunkten skulle möjligen kunna ifrågasättas för fall då havandeskapet är en följd av våldtäkt eller motsvarande brott. Utredningen har emellertid inte funnit tillräckliga skäl att frångå vad som får anses vara gällande rätt i denna del.

6 §

I 1 § är det tal om de vanliga fallen då själva avbrytandet av havandeskapet har stått i fokus. Ett sådant avbrytande kan emellertid motiveras också av att havandeskapet på grund av sjukdom eller kroppsfel hos kvinnan medför fara för hennes liv eller hälsa. Denna situation uppmärksammas i 6 § och har där föranlett ett par särskilda regler för det fall att faran är allvarlig. Också behovet av ställföreträdare ställer sig här annorlunda än i typfallet. Att kvinnan saknar förmåga att samtycka till att havandeskapet avbryts kan naturligtvis inte tillåtas resultera i att hon lämnas utan hjälp. Det handlar i det väsentliga om sjukvård, och vanliga regler om ställföreträdare enligt den föreslagna lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) bör därför vara tillämpliga (jfr prop. 1974:70 s. 79). I klarhetens intresse bör en erinran om detta föras in i *tredje stycket*. En annan sak är att dessa regler får begränsad betydelse därför att läkaren (Socialstyrelsen) enligt reglerna i fråga många gånger har att agera utan stöd av samtycke från ställföreträdaren, t.ex. därför att en nödsituation föreligger.

Utan särskild föreskrift torde det stå klart att de sjukvårdande och omvårdande åtgärder som en beslutsförmögen kvinna blir föremål för i samband med en abort som hon har begärt omfattas av bestämmelserna i LSH om ställföreträdare m.m.

2.2 Förslaget till lag om ändring i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763)

Som framgått av den allmänna motiveringen (se särskilt avsnitt B 8.12.1) har utredningen stannat för att samla bestämmelser som gäller beslutsinkompetenta patienter inom den frivilliga hälso- och sjukvården i en särskild lag och avstått från att göra andra ingrepp i de centrala lagarna på området, nämligen hälso- och sjukvårdslagen (HSL) och lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område (LYHS), än vissa hänvisningar och kompletteringar.

2 a §

I ett nytt *fjärde stycke* erinras om den särskilda lagen om ställföreträdare, LSH. Denna och HSL (och LYHS) skall ses i ett sammanhang. Gäller det patienter med bristande beslutsförmåga kommer åtskilliga

bestämmelser om patienter i HSL att gälla patientens ställföreträdare. Beroende på sammanhanget får avgöras om en bestämmelse skall tillämpas både på patienten personligen och på hans eller hennes ställföreträdare. I 6 § LSH har med hänsyn till sakens vikt särskilt markerats att skyldigheten att samråda om vården och behandlingen och att informera om denna och hälsotillståndet m.m. gäller både i förhållande till patienten själv och till ställföreträdaren (se 2 a och 2 b §§ HSL).

2 b §

Ändringen innebär att delar av nuvarande andra stycket har förts samman med första stycket och att resten av andra stycket har fått utgå.

Att ställföreträdaren skall informeras när en vuxen patient saknar förmåga att ta till sig informationen framgår nu av 6 § LSH. Bestämmelserna i 7 kap. 3 och 6 §§ sekretesslagen och deras motsvarigheter i LYHS lär bli direkt tillämpliga på ställföreträdaren, 7 kap. 3 § sekretesslagen och 2 kap. 8 § andra stycket LYHS i praktiken ytterst sällan (se författningskommentaren till 14 kap. 4 a § sekretesslagen). Det får beträffande underåriga anses följa av föräldrabalkens regler att information skall lämnas till vårdnadshavaren, när den underårige inte själv kan tillgodogöra sig informationen respektive råda över sin vård. – Den skyldighet att lämna information som avses i 2 b § är ganska långtgående, och det saknas tillräckliga skäl att dubblera den genom att behålla nuvarande föreskrift om information till ”en närstående”, om informationen inte kan lämnas till patienten; ställföreträdaren kan f.ö. vara just en närstående. En annan sak är att de närstående, enligt vad som är förutsatt redan i dag (se Sahlin, Hälso- och sjukvårdslagen, 6:e uppl., 2000, s. 89, jfr prop. 1981/82:97 s. 51), regelmässigt skall hållas informerade om patientens tillstånd åtminstone vid mera allvarlig sjukdom eller då patienten annars inte själv kan informera sina närmaste. Denna uppgift bör inte sällan kunna fullgöras genom att man från sjukvårdspersonalens sida förvissas sig om att ställföreträdaren vidarebefordrar informationen. Att någon närstående omedelbart skall underrättas, om tillståndet för en patient allvarligt försämras, är ett åliggande för verksamhetschefen enligt 2 § 1 förordningen (1996:933) om verksamhetschef inom hälso- och sjukvården och bör så förbli. Viktigt är också att slå vakt om den ”passiva” informationen till de närstående, dvs. beredskapen att låta

dessa höra av sig med frågor och få information om den sjuke i den mån sekretessen inte anses lägga hinder i vägen.

2.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1984:1140) om insemination

2 §

Inseminationslagen handlar om att sperma förs in i en kvinnas kropp på konstlad väg. Som aktörer i lagen förekommer den kvinna som skall föda barnet, hennes make eller den person som hon bor tillsammans med samt givare av sperma, när denne är en annan person än maken/sambon.

Skriftligt samtycke till införande i kvinnans kropp av sperma krävs av maken/sambon. Detta beror knappast på att han blir föremål för medicinskteknisk åtgärd – så behöver inte vara fallet – utan på att samtycket är grunden för det rättsliga konstaterandet av hans faderskap till barnet (se 1 kap. 6 § FB). Kravet på att kvinnan skall begära åtgärden synes vara underförstått (se Rynning s. 126).

Det torde också vara underförstått att samtycke kan lämnas endast av beslutskompetenta personer och inte av ställföreträdare. Bl.a. framgår av 3 § att insemination endast får utföras om det kan antas att det blivande barnet kommer att växa upp under goda förhållanden. Utredningen föreslår i 11 kap. 6 § en bestämmelse som från god mans behörighetsområde undantar frågor av utpräglat personlig karaktär, varvid som exempel nämns rättshandlingar varigenom konstitueras föräldraskap. Det kan med hänsyn till detta tyckas överflödigt att i den nu aktuella lagen ta in en uttrycklig erinran om samtyckets personliga art. Särskilt såvitt gäller kvinnans medverkan skulle emellertid inte utan fog kunna hävdas att behandlingen även beträffande själva inseminationsfrågan utgör hälso- och sjukvård (jfr Rynning s. 126) och därmed faller under tillämpningsområdet för lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH). Därav skulle kunna följa att en ställföreträdare borde kunna agera för en beslutsinkompetent kvinna. Till undvikande av varje missförstånd är det enligt utredningens mening tillrådligt att ge ett klart besked i lagtexten om att endast eget samtycke från en beslutskompetent person har relevans i detta sammanhang.

2.4 Förslaget till lag om ändring i tandvårdslagen (1985:125)

3 §

I den särskilda lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) finns också bestämmelser som berör tandvården (se 2 § första stycket). Detta har nu i ett nyinsatt *fjärde stycke* markerats genom en hänvisning till LSH. Att inte alla bestämmelser i LSH är av betydelse är närmast uppenbart (se författningskommentaren till 2 § LSH och allmänmotiveringen avsnitt B 8.12.1). I övrigt hänvisas till författningskommentaren till 2 a § hälso- och sjukvårdslagen, där en motsvarande hänvisning föreslås bli införd.

Nuvarande fjärde stycket har flyttats till *femte stycket*.

2.5 Förslaget till lag om ändring i patientjournalagen (1985:562)

3 §

Tillägget i patientjournalagen följer av att en ny lag införs om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården.

I *tredje stycket* har tillförts fyra nya punkter, nämligen punkterna 1.2–1.4 och 6. De punkter som finns sedan tidigare kvarstår men två av dem får ny numrering.

I *punkt 1.2* anges att uppgift om förordnande av vårdombud skall ingå i patientjournalen. Möjligheten att uppge ett vårdombud följer av 9 § lagen om ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH), till vilken hänvisas.

Av den nämnda paragrafen följer att meddelande om vårdombud skall lämnas till två personer som hör till hälso- och sjukvårdspersonalen. Anteckning om ett sådant förordnande skall göras i patientjournalen, men då av personer som annars har rätt eller skyldighet att föra patientjournal. Anteckning bör också göras om vem som tagit emot förordnandet. Vad som nu sagts blir tillämpligt även vid återkallelse av ett förordnande.

Vidare skall uppgift föras in om att en patient inte önskar bli företrädd av en viss anhörig, något som kan komma till uttryck i

samma form som anges för förordnande av vårdombud men också i den form som stadgas för framtidsfullmakter (se 13 § LSH).

I *punkt 1.3* anges att beslut om att en patient skall anses sakna beslutsförmåga enligt LSH skall tillföras patientjournalen (se 4 § LSH). Ett sådant beslut skall motiveras, varmed skall förstås att grunden för beslutsoförmågan och den åtgärd som beslutsoförmågan hänför sig till skall framgå. Motiveringen skall kunna göras i löpande text.

Ett alternativ till att uppgifter förs in i patientjournalen på sedvanligt sätt hade kunnat vara att ett särskilt journalblad förts beträffande de beslut som rör patienten. Utredningen har emellertid stannat för att inte föreslå denna lösning. Någon skyldighet att anteckna att en person *har* tillräcklig beslutsförmåga, exempelvis sedan vederbörande i annat sammanhang ansetts oförmögen att själv ta ställning, finns inte. Detta följer av principen att beslutsförmågan skall relateras till varje enskild åtgärd och inte ses som något permanent underkännande av patientens egen förmåga. En särbehandling av beslutsanteckningarna skulle med andra ord kunna ge intrycket av att patienten tills vidare är berövad sin beslutsförmåga på grundval av ett sådant beslut, något som alltså inte är fallet.

Av *punkt 1.4* följer att patientjournalen skall tillföras uppgift om vem som kan antas vara ställföreträdare för en vuxen patient utan beslutsförmåga enligt LSH. Turordningen för ställföreträdarna finns angiven i 5 § första stycket LSH.

Ställningstagandet till vem som är patientens ställföreträdare görs naturligen av någon av dem som fattat ett beslut enligt 4 § LSH om att en patient skall anses sakna beslutsförmåga. Görs anteckningen innan ett sådant beslut har fattats finns det inte något som hindrar att uppgiften ombesörjs av någon annan. Något krav på att ställningstagandet görs av två personer i enlighet med den procedur som anges i 4 § andra stycket LSH uppställs med andra ord inte. Det är i sista hand den person som för in uppgiften som också svarar för att den kan antas vara riktig. Uppgiften skall spegla vem som under den närmaste tiden kan förmodas företräda patienten, om frågan om representation uppkommer.

Representantskapet kan skifta under en inledd behandling, t.ex. för att en ställföreträdare tillfälligt eller permanent inte kan anses inneha denna roll eller för att ett förordnande av en framtidsfullmäktig blir känt i ett senare skede. Uppdateringar av patientjournalen måste naturligtvis bli följden av eventuella kända personförändringar i representantskapet.

Även grunden för ställföreträdarskapet skall antecknas. Grunden kan i det enskilda fallet vara att patienten har utfärdat framtidsfullmakt med angivande av ställföreträdare i sådana hälso- och sjukvårdsangelägenheter som är aktuella eller att patienten har utsett vårdombud för viss vård eller vistelse på sjukvårdsinrättning. Ställföreträdaren kan också tänkas grunda sin behörighet på det faktum att han är anhörig till patienten eller att han har ett godmansförordnande som omfattar hälso- och sjukvård. Är det en eller flera anhöriga som företräder patienten, bör även släktskapet antecknas.

Inget hindrar således att flera personer har gemensam behörighet, varvid naturligtvis samtliga skall antecknas som ställföreträdare. Av vikt är att anhöriga med gemensam behörighet kan anförtro varandra behörigheten (13 § andra stycket LSH); har detta skett skall förhållandet framgå av patientjournalen. (Exempel på journalanteckning: "X och Y är patientens ställföreträdare i egenskap av patientens enda två barn. X har anförtrott Y behörighet att tillsammans vara patientens ställföreträdare.")

Anteckningen är inte obligatorisk. I de flesta fall lär det saknas anledning att göra sådan anteckning i samband med vård på öppna mottagningar. Främst torde frågan om vårdombud bli aktuell vid slutenvård, men inte ens då är sådana efterforskningar obligatoriska. Det är givetvis i första hand när en patient skall anses sakna beslutsförmåga som det är betydelsefullt att utreda vem som är dennes ställföreträdare. Det kan dock finnas skäl att redan dessförinnan göra en anteckning om vem som står på tur att inträda som patientens representant. En sådan anteckning har inte någon verkan utan att ett beslut som nämns i punkten 1.3 har fattats men kan underlätta eftersökningar av ställföreträdaren när hans eller hennes insatser behövs.

En dylik förtida anteckning kan vara påkallad av både behandlingssituationen och patientens tillstånd. Inför en förestående operation vid vilken patienten skall sövas kan det i förväg behöva klargöras vem som kan antas föra patientens talan. Samma sak kan gälla när patienten av annan anledning kan förväntas bli beslutsinkompetent.

I den nya *punkt 6* anges att förekomsten av vårddirektiv eller livslutssdirektiv skall antecknas i patientjournalen. Givetvis skall detta behöva ske endast om direktivet har relevans för den vård eller behandling som är eller kan bli aktuell.

Det kan anmärkas att vad som sägs i punkt 5 om uppgifter om information som lämnats till patienten och olika ställningstaganden fortsättningsvis skall förstås på så sätt att patientjournalen skall

inhålla motsvarande uppgifter även beträffande patientens eventuella ställföreträdare (se också punkt 7).

Enligt 19 § får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddela ytterligare föreskrifter om en journalhandlings innehåll, utformning och hantering. Sådant bemyndigande har getts till Socialstyrelsen. Det kan befinnas lämpligt att Socialstyrelsen utfärdar råd eller föreskrifter även i detta hänseende.

2.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen

1–3 §§

Lagen om befruktning utanför kroppen reglerar in vitro-fertilisering, dvs. provrörsbefruktning (IVF-behandling). Även i denna lag förekommer som aktörer den kvinna som skall föda barnet, hennes make eller sambo. Därutöver är givare av ägg en person av särskild betydelse, om ägget inte är kvinnans eget.

Det krävs enligt 3 § skriftligt samtycke av maken eller sambon till införande i kvinnans kropp av ägg. Detta skall betraktas mot bakgrund av 1 kap. 8 § FB, i vilken anges att samtycket är grunden för det rättsliga konstaterandet av hans faderskap till barnet (jfr 1 kap. 7 § beträffande kvinnans ställning som moder). Givare av ägg eller spermie skall enligt 2 § IVF-lagen vara myndig och lämna samtycke till att ägget får befruktas eller att spermie får användas för befruktning. Ingenting sägs om begäran eller samtycke från den mottagande kvinnan själv, men att ett sådant krävs torde ha ansetts följa av de allmänna bestämmelserna i hälso- och sjukvårdslagstiftningen (se Rynning s. 126 och 178 f). – Det kan här erinras om att det i ett förslag till lag om ändring i lagen (1991:115) om åtgärder i forsknings- eller behandlingssyfte med befruktade ägg från människa har tagits upp en bestämmelse om att kvinna eller man i ett enligt 1988 års lag behandlat par som inte är givare av ägg eller spermie, liksom givaren, skall ha informerats om ändamålet med en ifrågasatt åtgärd enligt 1991 års lag och därefter ha lämnat sitt samtycke (1 § i förslaget, se prop. 2003/04:148).

I den nu aktuella lagen, liksom i inseminationslagen, torde vara underförstått att samtycken kan lämnas endast av beslutskompetenta personer och inte av ställföreträdare. Även i denna lag finns sålunda för vissa typfall en bestämmelse som sätter det blivande

barnets möjligheter att växa upp under goda förhållanden i fokus (se 5 § första stycket). Som ovan anförts föreslås i 11 kap. 6 § en bestämmelse som medför inskränkningar i god mans behörighet i frågor av utpräglad personlig karaktär. I likhet med vad som anförts beträffande ändringsförslaget till inseminationslagen skulle frågetecken likväl kunna uppstå huruvida åtgärder enligt lagen faller under tillämpningsområdet för LSH, varav i så fall skulle följa att en ställföreträdare skulle kunna agera för en beslutsinkompetent kvinna. Därför bör ett klart besked ges i lagen om att endast eget samtycke från en beslutskompetent person är av betydelse. Kompletteringen bör omfatta alla samtyckesreglerna i lagen, annars finns risk för oönskade motsatsslut.

2.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:115) om åtgärder i forsknings- eller behandlingssyfte med befruktade ägg från människa

1 §

Ändringarna har gjorts i paragrafen enligt dess lydelse i prop. 2003/04:148.

Samtycke från givare av ägg, spermie eller kroppscell för åtgärder enligt lagen bör beträffande person utan beslutskompetens vara personligt och kan därför inte ersättas av samtycke från en ställföreträdare (*första stycket*). En sådan ståndpunkt harmonierar bäst med vad som har föreslagits i fråga om samtycke från dem som medverkar enligt lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen (IVF-lagen). Det kan också erinras om att vävnad från aborterat foster, enligt vad som föreslås beträffande transplantationslagen, får användas (för medicinskt ändamål) endast efter personligt samtycke av den kvinna som har burit fostret. Se också vad som sägs under 1 a § om propositionsförslagets innebörd beträffande forskning som skall etikprövas.

Att den kvinna eller man i ett IVF-behandlat par som inte har bidragit med genetiskt material har rätt till inflytande över vad som skall ske med de befruktade äggen vid en provrörsbefruktning framgår av *andra stycket*. Samtycket från denna person bör också vara personligt. Vederbörande kan ha ett intresse av att det befruktade ägget inte doneras till forskning, t.ex. för att det skall kunna sparas till en

senare behandling, om den första misslyckas, eller för att fler barn skall kunna erhållas senare (jfr prop. 2003/04:148 s. 55).

1 a §

I den lydelse som paragrafen har i prop. 2003/04:148 hänvisas i *andra stycket* till att bestämmelserna om information i 16, 17 och 19 §§ etikprövningslagen skall tillämpas i frågor om information och samtycke. Givarna skall t.ex. vara informerade om att givande av ägg eller celler kan resultera i en stamcellslinje med lång livslängd (se prop. s. 61).

Hänvisningarna till etikprövningslagen innefattar inte 20 §, som behandlar forskning utan samtycke. Detta kan antas tyda på att det varit lagstiftarens mening att forskning med befruktade ägg och ägg som varit föremål för somatisk cellkärnöverföring inte skall kunna äga rum, om något förhållande hos forskningspersonen hindrar att hans eller hennes mening inhämtas. Man bör inte – genom hänvisning till de i betänkandet föreslagna bestämmelserna om ställföreträdande samtycke – kullkasta huvudregeln i 1 § om krav på personligt samtycke. Hänvisningen till etikprövningslagens regler om information och samtycke bör mot denna bakgrund avse endast 16 § första stycket samt 17 § första och andra styckena. – Här kan nämnas att 16 § andra stycket och 17 § tredje stycket i föreslagen lydelse visserligen även nämner forskningspersoner som inte har fyllt 18 år, om vilka bestämmelser finns i 18 §. Någon forskning i nu berört avseende torde inte vara aktuell.

Uttrycket ”i stället för 1 §” har tagits bort. Uttrycket kan ge den felaktiga uppfattningen att inte samtycke skulle krävas av alla de personer som anges i 1 §.

2.8 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård

Lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT) innehåller, sett i förhållande till hälso- och sjukvårdslagen (HSL), kompletterande föreskrifter om psykiatrisk vård som är förenad med frihetsberövande och annat tvång. Den av utredningen föreslagna lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) är inte direkt tillämplig i fråga om dessa kompletterande föreskrifter. Också i förhållande till de allmänna reglerna i 11 kap.

föräldrabalken får vissa regler i LPT anses utgöra speciallagstiftning. Frågan är nu om och i vad mån de nya ställföreträdarereglerna i främst LSH likväl, genom särskilda bestämmelser i ämnet, skall återspeglas i LPT.

Till en början skall erinras om att LPT, som framgått ovan, gäller behandling av psykiska störningar och inte reglerar behandlingen av kroppsliga sjukdomar som patienten kan tänkas lida av. Även om det kan bereda svårigheter att dra gränsen mellan dessa två slag av behandling, står det i princip klart att det för den somatiska vården av de intagna patienterna gäller samma regler som för hälso- och sjukvården i övrigt (se Rynning s. 361 f). Detta innebär att också de föreslagna reglerna i LSH kommer att bli tillämpliga inom den psykiatriska tvångsvården såvitt gäller behandling av kroppssjukdomar och den allmänna omvårdnad som sammanhänger med denna.

En förutsättning för att tvångsvård skall komma till stånd är, utom annat, enligt 3 § första stycket 3 LPT att patienten motsätter sig kvalificerad psykiatrisk vård eller att det till följd av patientens psykiska tillstånd finns grundad anledning att anta att vården inte kan ges med hans samtycke. Det är patientens egen inställning som skall tillmätas relevans; en ställföreträdarens inställning är inte avgörande.

I två andra hänseenden kan det emellertid finnas anledning att ge ställföreträdare till intagna patienter en roll i samband med tvångsvården. Det gäller dels det samråd som enligt lagen i vissa fall skall ske med utomstående, dels frågan om talerätt i mål och ärenden enligt lagen på patientens vägnar.

16, 17 och 44 §

Enligt 16 och 17 §§ LPT skall som regel samråd ske, utom med patienten, med dennes närstående, dels när en vårdplan upprättas, dels i fråga om behandlingen under vårdtiden. Det förefaller lämpligt att denna samrådsskyldighet utsträcks till den som enligt LSH är patientens ställföreträdare. Denne har sannolikt i många fall god kännedom om patienten och har kanske också redan kontakter med den aktuella sjukvårdsinrättningen som representant för patienten inom ramen för den somatiska vården. F.ö. är ställföreträdaren ofta en närstående till patienten. För att en person som ställföreträdare skall ingå i kretsen av dem med vilka samråd bör äga rum förutsätts att patienten är beslutsinkompetent. God man för en icke beslutsinkompetent patient bör dock givetvis också höra till samråds-

kretsen, om den gode mannen har förordnande på hälso- och sjukvårdsområdet.

Enligt 44 § första stycket LPT har en patient, om han har fyllt 15 år, rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt lagen. Härmed torde avses handläggning i mål vid allmän förvaltningsdomstol angående medgivande till fortsatt tvångsvård och vid överklagande enligt 32 eller 33 § av olika beslut, bl.a. om intagning för tvångsvård eller om avslag på begäran att tvångsvård skall upphöra, samt behandling av motsvarande frågor hos chefsöverläkaren. I rätten att föra sin talan innefattas av allt att döma rätten att överklaga.

I 44 § sägs inget om hur talan förs för den som är vuxen men saknar beslutskompetens. Det förefaller sålunda inte klart, om den beslutsinkompetente patienten alltid på egen hand är behörig att föra sin talan och om god man eller förvaltare saknar behörighet att överklaga eller i övrigt föra den enskildes talan. Skrivningar i förarbetena kan tyda på att båda frågorna är att besvara jakande (prop. 1990/91:58 s. 159, 242, 274 och 284; se också Rynning s. 304 f). Det kan anmärkas att i fråga om upphörande av psykiatrisk tvångsvård tillerkände den tidigare gällande tvångslagen uttryckligen både god man eller förvaltare och vissa av patientens närstående talerätt.

Att patienten så långt det alls är praktiskt möjligt skall kunna överklaga överklagbara beslut och annars föra sin talan är en ordning som bör bestå. I allmänhet kan han säkert föra sin talan utan hjälp av en formell ställföreträdare. I flertalet mål vid förvaltningsdomstol skall sålunda enligt 38 a § LPT offentligt biträde som huvudregel förordnas för honom. Han kan också få hjälp – förutom av vårdpersonalen och närstående – av en stödperson enligt LPT (se 30–31 a §§). Likväl kan det upplevas som en brist att en gravt beslutsinkompetent person saknar en representant med formell rätt att i de berörda ärendena och målen bevaka hans intresse. Som förut berörts kan denne vara en person med unika förutsättningar att tolka patientens inställning och hjälpa honom till rätta. En sådan möjlighet bör inte möta något hinder som hänför sig till patientens ställning, om ställföreträdarens roll blir den att han är behörig att föra den enskildes talan, vid sidan av den enskilde själv. Med denna konstruktion kan man också nöja sig med en mindre stark bevisning för patientens beslutsförmåga för att ställföreträdaren skall bli taleberättigad. Som nämndes på tal om vilka personer som bör rådföras om vården, bör också beträffande talerätten gälla att denna även tillkommer en god man vars huvudman är beslutskompetent,

förutsatt att huvudmannen enligt allmänna regler i 11 kap. FB lämnar samtycke till åtgärderna.

Som ställföreträdare bör fungera den eller de som enligt reglerna i LSH är den sjukets representanter, alltså även vårdombud. Om de tillämpningsproblem som kan bli en följd av den förvaltningsmässiga hanteringen hänvisas till vad som sägs nedan i anslutning till förslaget om samma ställföreträdarens möjlighet att göra anmälan till HSAN enligt LYHS.

Det kan anmärkas att för underåriga som har fyllt 15 men inte 18 år har den underåriges legala ställföreträdare rätt att vid sidan om den underåriga föra talan, detta till synes oavsett om den enskilde saknar beslutsförmåga eller inte (jfr prop. 1990/91:58 s. 284).

2.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård

24 §

I likhet med lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT) innehåller lagen om rättspsykiatrisk vård föreskrifter om psykiatrisk vård som är förenad med frihetsberövande och annat tvång.

I 24 § finns hänvisningar till vissa bestämmelser i LPT. Sedan tidigare finns en hänvisning till 44 § första stycket LPT med innebörd att den som har fyllt 15 år har rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt lagen. Av särskilt intresse i sammanhanget torde vara att patienten hos länsrätt kan överklaga beslut enligt 5 § om intagning för psykiatrisk vård och beslut enligt 12 § som innebär avslag på en begäran att sådan vård skall upphöra. Även rätten att framställa en begäran till chefsöverläkare i frågor av det senare slaget innefattas. Vidare berörs frågor som handläggs i allmän förvaltningsdomstol om medgivande till fortsatt rättspsykiatrisk vård (13 §) och om prövning av om rättspsykiatrisk vård som är förenad med särskild utskrivningsprövning skall upphöra (16 §).

Särskilda regler om ställföreträdare saknas i lagen om rättspsykiatrisk vård. Patienten lär dock så långt det är praktiskt möjligt kunna överklaga överklagbara beslut och annars föra sin talan, något som inte bör ändras. Vidare finns möjlighet att få offentligt biträde (22 a §) samt stödperson (26 §). I enlighet med vad som anförts när det gäller LPT bör dock en ställföreträdare kunna föra patientens

tal. En hänvisning bör därför göras även till den ovan föreslagna bestämmelsen i 44 § tredje stycket LPT.

Hänvisningen i förevarande lags 8 § första stycke till bl.a. 16 och 17 §§ LPT ”i tillämpliga delar” får till följd att föreskrivet samråd med patienten också skall ske med hans ställföreträdare enligt LSH. I övrigt hänvisas till författningskommentaren till 44 § LPT.

Regler om förträddarskap i brottmål där frågan om rättspsykiatrisk vård är aktuell behandlas i avsnitt B 11.2.3 (se förslaget till 21 kap. 1 § rättegångsbalken).

2.10 Förslaget till lag om ändring i lagen (1995:831) om transplantation m.m.

Biologiskt material från avlidna

De regler om representantskap för sjuka m.fl. som föreslås i lagen om ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) är tillämpliga endast under patientens livstid. De kan inte utan vidare gälla efter en persons död. Den situation som då föreligger, när organdonation aktualiseras, är en annan: godmanskap är främmande i detta läge och det är inte säkert att man skall se på de närståendes roll på samma sätt som när personen lever men är sjuk. F.ö. kan det ju mycket väl hända att ställföreträdarna enligt LSH alls inte har trätt i funktion medan patienten levde.

Detta hindrar naturligtvis inte att man tar fasta på delar av den ordning som föreslås gälla för ställföreträddarskap för inhabila inom sjukvården. I transplantationslagen utpekad anhörig skulle t.ex. kunna få befogenhet att bestämma om transplantation eller annan organdonation, när den avlidnes inställning inte kan utrönas. Härigenom skulle det troligen i vissa fall bli lättare att få till stånd en donation. Ett förslag om detta torde emellertid kräva överväganden av en art som knappast ankommer på denna utredning. Någon ändring av transplantationslagens regler om biologiskt material från avlidna föreslås därför inte. – Av skäl som motsvarar dem som har åberopats på tal om organdonationer från en avliden person enligt transplantationslagen föreslås f.ö. inte några ändringar i reglerna i lagen (1995:823) om obduktion m.m. om närståendes inflytande på frågan om obduktion och vissa andra ingrepp på en avliden.

Biologiskt material från levande

6 §

Biologiskt material kan tas från en levande människa för transplantation eller annat medicinskt ändamål. I båda fallen krävs samtycke från den på vilken ingreppet skall göras (första stycket). Särskilda regler gäller dock i fråga om underåriga och psykiskt störda personer.

Gällande lagtext ger inte uttryck för att det skulle finnas särskilda bestämmelser för personer som p.g.a. sjukdom, skada eller liknande förhållande saknar förmåga att lämna samtycke. Anledning saknas dock att behandla sådana personer på annat sätt än de psykiskt störda. Ett exempel på att man skulle behöva ta biologiskt material från en sådan person kan vara att vederbörande har en sällsynt blodgrupp. Även tagande av vävnad för medicinska forskningsändamål kan höra hit. Allmänt sett kan emellertid framhållas att tagande av biologiskt material i många fall naturligtvis bör kunna anstå till dess en temporärt beslutsinkompetent person, t.ex. en person som tillfälligt är medvetslös, har fått tillbaka sin förmåga att själv ta ställning i frågan.

I *andra stycket* har en hänvisning gjorts även till 9 §, utöver den i gällande lagtext nämnda 8 §. Här hänvisas till författningskommentaren till 9 § nedan.

8 §

Samtycke till ingrepp på den psykiskt störde för transplantationsändamål, när sådant får ske, skall enligt 8 § i gällande lydelse lämnas av god man eller förvaltare men får inte göras mot givarens vilja. Vad som nu främst bör diskuteras är, om samtyckesbefogenhet i detta fall, i enlighet med förslaget till regler i LSH, bör tilläggas de anhöriga, vårdombud eller framtidsfullmäktig.

Ett transplantationsingrepp på en beslutsinkompetent givare förutsätter bl.a. att givaren är släkt med den tilltänkte mottagaren. Det är då enligt utredningens mening mindre lämpligt att en anhörig får legal behörighet att företräda givaren. En anhörig ställföreträdare skulle ju i de flesta fall ha nära band till både givare och mottagare. Dessa två har, åtminstone potentiellt, motstående intressen. Risken för att den anhörige företrädaren är jävig är därmed betydande, och han hamnar hur som helst i ett utsatt läge. Reglerna om anhöriga

som representanter för personer utan beslutskompetens bör alltså inte föras över till transplantationslagen.

Vårdombud skall enligt LSH utses med tanke på den enskildes vård och behandling. Vid ingrepp för transplantationsändamål är det emellertid inte fråga om sådan verksamhet. Det skulle kunna övervägas att öppna en särskild möjlighet för presumtiva givare att utse vårdombud som skall ta ställning till om transplantationsingrepp skall få göras. Detta framstår dock inte som praktiskt motiverat. Ett sådant arrangemang förutsätter nämligen att givaren har tillräcklig beslutsförmåga för att utse ett vårdombud för ändamålet men att han i ett något senare skede, när ingreppet aktualiseras, har förlorat förmågan att ta ställning till själva ingreppet. Vårdombuden bör därför inte föras in i skaran av ställföreträdare.

Däremot bör här, som annars, en framtidsfullmäktig kunna företräda givaren. Det bör förutsättas att han har ett särskilt stöd för detta i fullmakten, men som ett sådant bör, när inte annat framgår, räknas behörighet att företräda huvudmannen i fråga om hälso- och sjukvård. Att god man kan ges behörighet rörande åtgärder inom hälso- och sjukvårdsområdet framgår av förslaget till 11 kap. 3 § FB.

En god man måste utses, om vårdnadshavare för underåriga barn skulle riskera att företräda både givare och mottagare, såsom när det är fråga om tagande av biologiskt material från ett syskon för transplantation till ett annat syskon (se prop. 1994/95:148 s. 82). Även en framtidsfullmäktig eller en god man kan naturligtvis vara närstående till givaren och därför hamna i en jävssituation (se vad som ovan sagts om anhöriga som företräder direkt enligt lag). Om så är fallet, kan det finnas anledning att ersätta framtidsfullmäktigen eller den gode mannen med en annan ställföreträdare – en för ändamålet förordnad god man – när det gäller ingreppet.

Utredningens förslag innebär att förvaltare inte skall vara ställföreträdare enligt föräldrabalken för en enskild i fråga om personliga angelägenheter; en sådan uppgift skall ankomma på en god man. Förvaltare har därför utgått ur lagtexten som den som kan samtycka till ingrepp eller ansöka om tillstånd till ingrepp.

I denna paragraf, liksom i 6 §, har reglerna gjorts tillämpliga även på vuxna personer som p.g.a. sjukdom, skada eller liknande förhållande saknar förmåga att lämna samtycke.

9 §

Ändringar har gjorts i paragrafen enligt dess lydelse i prop. 2003/04:148.

Enligt första stycket får biologiskt material tas från en levande människa för annat medicinskt ändamål än transplantation – i de flesta fall forskning – endast med Socialstyrelsens tillstånd, om materialet är sådant som inte återbildas eller om ingreppet på annat sätt kan medföra beaktansvärd skada eller olägenhet för givaren. Undantag från regeln om Socialstyrelsens tillstånd gäller, om forskningen etikprövats. I andra stycket sägs att ”ingrepp enligt första stycket” inte får göras på den som är underårig eller som på grund av psykisk störning saknar förmåga att lämna samtycke. En möjlig tolkning är att andra stycket tar sikte på *alla* ingrepp varigenom vävnad tas från levande människor för annat medicinskt ändamål än transplantation, alltså även på sådana som är mindre långtgående. Tolkningen får något stöd av bl.a. det förhållandet att inget sägs om vem som i dessa fall skulle företräda givaren (jfr 8 § vid donation för transplantationsändamål). Mot denna tolkning kan åberopas själva ordalydelsen i 9 §, som kan uppfattas så att förbudet enligt andra stycket endast gäller de kvalificerade ingreppen enligt första stycket. Med tanke främst på att denna läsart har en rimlighetsbedömning på sin sida bör den ges försteg.

Utifrån denna förutsättning bör i lagen anges vem som företräder en underårig resp. en vuxen utan förmåga att själv lämna samtycke till att vävnadsprov tas för forskning m.m. när sådana prov alls får förekomma. Till den senare kategorin skall, i enlighet med vad som sägs i 6 §, räknas även personer som p.g.a. skada, sjukdom eller liknande förhållande inte har förmåga att lämna samtycke.

En möjlighet är att falla tillbaka på de regler om företrädare för underåriga och vuxna beslutsoförmögna som enligt 8 § gäller beträffande ingrepp för transplantationsändamål. De jävsskäl som talar för att anhöriga där inte skall ingå i kretsen av företrädare för vuxna med bristande beslutsförmåga gör sig emellertid inte gällande när samtycket avser ingrepp för forskningsändamål och liknande. I stället har i det nya *andra stycket* tagits fasta på den nära anknytningen till reglerna i etikprövningslagen. Denna lag är enligt 4 § tillämplig bl.a. på forskning som avser studier på biologiskt material som har tagits från en levande människa och kan härledas till denna människa.

Samtyckesreglerna i etikprövningslagen beträffande vuxna personer med bristande beslutsförmåga återfinns i förslaget i 19–22 §§ och ger något sinsemellan avvikande regler för forskning i samband med verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen och beträffande annan forskning. I båda fallen hänvisas till regler i LSH. Dessa regler blir i sin tur direkt tillämpliga när biologiskt material tas i syfte att behandla den som ingreppet görs på; här gäller inte transplantationslagen (se 2 § andra stycket denna lag). Önskemålet om enhetlig reglering i närliggande situationer har därför lett till förslaget att samtyckesreglerna i etikprövningslagen skall tillämpas också enligt transplantationslagen när samtycke kan lämnas för underåriga och vuxna utan beslutskompetens till ingrepp för annat medicinskt ändamål än transplantation. Det innebär å andra sidan, som antytts, att vissa avvikelser kommer att gälla i förhållande till samtyckesreglerna i 8 § i fråga om ingrepp i syfte att transplantera biologiskt material.

Hänvisningen till etikprövningslagens samtyckesregler har fått gälla också den där föreslagna 22 §, som handlar om samtycke från särskilt utsedda företrädare inom medicinsk forskning i anslutning till medicinsk behandling. Behovet gäller akuta situationer, då besked från vanlig ställföreträdare inte kan inväntas. Ett sådant behov finns också beträffande samtycke till tagande av vävnadsprover som avses ingå i forskningen. Det kan t.ex. röra sig om blodprov; reglerna är givetvis inte tillämpliga när ingreppet är av det allvarligare slaget enligt 9 § transplantationslagen. För kommentar hänvisas i övrigt till avsnitt B 9.6 i den allmänna motiveringen och till författningskommentaren till 22 § etikprövningslagen.

I övrigt innebär ändringarna i paragrafen att nuvarande första och andra styckena förs samman.

10 §

I 10 § har hänvisningar gjorts även till 9 § andra stycket, vilket tar sikte på tagande av biologiskt material för annat medicinskt ändamål än transplantation, under förutsättning att materialet återbildas och att ingreppet inte medför beaktansvärd skada eller olägenhet för givaren. Paragrafen behandlar den situation som uppstår när någon vill komma i fråga som givare av biologiskt material. Även den som anses sakna förmåga att själv ge uttryck för önskemålet på ett giltigt sätt omfattas av paragrafen (se beträffande vuxna personer hänvisningen i 9 § andra stycket till 21 § etikprövningslagen, vilken i sin tur

hänvisar till bestämmelser om patientens egen – förmodade – vilja i 22 § första stycket LSH).

Reglerna i 10 § lär även i övrigt utan större svårighet låta sig förenas med de bestämmelser i etikprövningslagen till vilka hänvisning görs i 9 § andra stycket. Av 10 § bör följa att ett konstaterande av beslutsinkompetens hos en vuxen skall göras av den läkare som har att besluta om ingreppet, när anknytning saknas till sjukdomsbehandling av givaren. Finns sådan anknytning blir beslutsreglerna i 4 § LSH tillämpliga via hänvisningen i 21 § första stycket etikprövningslagen.

11 §

Paragrafen behandlar förutsättningarna för att vävnad från ett aborterat foster skall få användas för medicinska ändamål.

Det finns i denna paragraf f.n. inte några särregler för kvinnor som på grund av underårighet eller psykisk störning saknar rättslig handlingsförmåga. Förarbetsuttalandena i frågan (prop. 1994/95:148 s. 84 f) är inte alldeles klara på denna punkt. Sannolikt är innebörden att ett giltigt samtycke krävs av kvinnan, att detta inte kan ersättas av samtycke från en ställföreträdare, att följaktligen vävnad från det aborterade fostret inte kan användas ens för medicinska ändamål om kvinnan saknar beslutskapacitet och att frågan om hon har sådan kapacitet skall avgöras genom en individuellt inriktad bedömning i den aktuella frågan. Synsättet torde vara detsamma som det som gäller i fråga om en kvinnas begäran om abort enligt abortlagen. Liksom beträffande denna lag föreslås ett tillägg i *första stycket* i avsikt att klargöra att endast ett personligt samtycke räknas i detta sammanhang.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2007. Några särskilda övergångsbestämmelser torde inte behövas. Vissa synpunkter som lagts fram i resonemangen kring behovet av övergångsbestämmelser i forskningsrelaterad lagstiftning gör sig här gällande (se avsnitt D i allmänmotiveringen).

2.11 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område

2 kap.

1 §

I ett nytt *andra stycke* i paragrafen görs en erinran om de föreskrifter som är intagna i LSH och som på sitt område blir styrande för hälso- och sjukvårdspersonalens handlande. Bestämmelsen är en motsvarighet till den som har föreslagits i 2 a § fjärde stycket HSL.

2 §

Ändringen innebär, i likhet med vad som föreslås rörande 2 b § HSL, att delar av nuvarande andra stycket har förts samman med första stycket och att resten av andra stycket har fått utgå. I övrigt hänvisas till författningskommentaren till nämnda paragraf.

7 kap.

7 §

I paragrafen behandlas uttömmande vem som är behörig anmälare till Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN) i frågor om disciplinpåföljd. Ställföreträdare enligt LSH anges nu som behöriga att göra en anmälan, om patienten inte själv kan anmäla saken (jfr 28 § LSH).

Ställföreträdarskap enligt LSH kan inte aktiveras i anledning av att patienten t.ex. är bortrest, varför det givetvis endast är i fall av faktisk beslutsoförmåga som en sådan ställföreträdare kan inträda.

Eventuella tillämpningssvårigheter som sammanhänger med att LSH är utformad med tanke på en vårdssituation, inte ett förvaltningsärende, torde kunna lösas i praktiken utan särskilda föreskrifter i lag. HSAN bör t.ex. själv kunna göra behövlig anmälan till överförmyndaren om behov av god man, när fullmäktig, vårdombud och anhöriga saknas. – Närstående, som inte samtidigt är ställföreträdare enligt LSH, har parallell behörighet med ställföreträdaren under patientens livstid. Företrädarskap enligt LSH gäller inte en avliden patient; i detta läge är endast närstående anmälningsbehöriga.

2.12 Förslaget till lag om ändring i smittskyddslagen (2004:168)

8 kap.

11 a §

Bestämmelserna i smittskyddslagen omfattar alla sjukdomar som kan överföras till eller mellan människor och som inte endast innebär ett ringa hot mot människors hälsa (smittsamma sjukdomar). En smittad person har en skyldighet att förebygga smittspridning, bl.a. genom att lämna information till människor som han eller hon kommer i kontakt med. Vid vissa allvarliga sjukdomar, i lagen benämnda allmänfarliga sjukdomar, kan det bli aktuellt att vidta tvångsåtgärder, såsom tvångsundersökning, tillfällig isolering samt isolering.

Syftet med smittskyddet är primärt att skydda befolkningen mot smittsamma sjukdomar. Själva vården av den sjuke faller dock under hälso- och sjukvårdslagen (HSL). Behandling eller medicinering som inte påverkar smittsamheten kan följaktligen inte ske mot den enskildes vilja (se 4 kap. 6 § smittskyddslagen samt prop. 2003/04:30 s. 212 och 227). Det senare innebär att en person som saknar beslutsförmåga och som lider av en sjukdom av nu nämnt slag kan erhålla representation vid själva behandlingen genom sin ställföreträdare enligt lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH), däremot inte exempelvis vid en sådan läkarundersökning som enligt smittskyddslagen får genomföras, i sista hand som en tvångsundersökning, för att man skall kunna konstatera om eventuell smittsamhet föreligger (se 3 kap. 1–2 §§).

Bestämmelser om eventuella ställföreträdares roll saknas i lagen, trots att det i förarbetena konstateras att majoriteten av dem som tvångsisoleras har svåra missbruksproblem och/eller allvarliga psykiska störningar. Dock sägs beträffande fall med barn som smittbärare att det i första hand är barnets vårdnadshavare som svarar för att åtgärder vidtas på ett sådant sätt att smittrisk inte uppkommer och att det rörande den informationsplikt som en smittad person har är rimligt att utgå från att barnets föräldrar åtar sig denna plikt i den utsträckning som situationen kräver (prop. 2003/04:30 s. 97 och 99).

Det framstår inte som rimligt att ålägga en ställföreträdare för en vuxen beslutsinkompetent patient den roll som föräldrar förutsätts ha när det gäller att undanröja risker för smittspridning resp. att ta

sig an informationsplikt gentemot omgivningen. Inte minst uppgifternas strängt personliga karaktär talar i denna riktning. Samtidigt har en ställföreträdare en roll att spela i det förfarande som kan följa när en person har eller misstänks ha en sådan sjukdom som aktualiserar smittskyddsåtgärder. Liksom när det gäller lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT) m.fl. lagar handlar det om olika beslut som den enskilde kan bli föremål för eller behöva utverka (av smittskyddsläkare eller annan läkare), t.ex. om förhållningsregler (4 kap. 2 §), tillfällig isolering (5 kap. 3 §), upphörande av isolering, (5 kap. 7 §) och tillstånd att vistas utanför vårdinrättning (5 kap. 17 och 18 §§) men också om mål i länsrätt om tvångsundersökning (3 kap. 2 §) och isolering (5 kap. 1 och 2 §§) samt om överklagande av beslut av främst smittskyddsläkare om exempelvis upphörande av isolering (5 kap. 8 §).

Ställföreträdare för en vuxen beslutsinkompetent person bör vara den som skall representera den vuxne i hälso- och sjukvårdssammanhang, inte minst då beröringspunkter finns mellan smittskyddsåtgärderna och den hälso- och sjukvård som patienten kan behöva underkasta sig. (Det är dock värt att notera att en läkarundersökning enligt 3 kap. 1 § i lagen inte enbart får vara motiverad av att man vill kunna behandla sjukdomen hos den enskilde, se prop. 2003/04:30 s. 217.) Detta innebär att framtidsfullmäktig, vårdombud, anhöriga och god man kan komma i fråga.

Av 5 kap. 4 § smittskyddslagen framgår att isolering enligt 5 kap. 1 och 3 §§ skall ske på en vårdinrättning som drivs av ett landsting. Vårdombud skall enligt regler i LSH kunna förordnas vid de tillfällen som anges i 9 § i den lagen. Isolering är emellertid inte nödvändigtvis förknippad med vård och behandling av den enskilde (jfr 4 kap. 6 § smittskyddslagen). För att ge klart besked i frågan om möjligheten att förordna vårdombud bör anges att vårdombud skall kunna anmälas vid intagning för isolering, dvs. oavsett om den enskilde också är eller kan bli föremål för sådan hälso- och sjukvård som avses i LSH.

I lagen bör införas en föreskrift om att den som är eller kan bli föremål för åtgärd skall ha rätt att föra sin egen talan i mål eller ärenden enligt lagen, om han eller hon har fyllt 15 år (jfr 44 § LPT, 36 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga och den föreslagna 39 a § lagen om vård av missbrukare i vissa fall). Liksom när det gäller förslaget till ändring i 44 § LPT bör det med hänsyn härtill räcka att det kan antas att den enskilde saknar beslutsförmåga för att ställföreträdaren skall aktiveras.

Det skall inte vara ställföreträdarens inställning till smittskyddsåtgärderna som avgör om dessa kan åstadkomma med eller utan tvång (jfr författningskommentaren till 44 § LPT).

Den enskilde kan förses med offentligt biträde i vissa mål (dock endast i frågor som rör isolering, 8 kap. 9 §), och stödperson (5 kap. 19 §). En stödperson avses bistå en isolerad person i personliga frågor under tiden som denne är isolerad och har rätt att närvara vid muntlig förhandling men har inte någon självständig ställning (se prop. 2003/04:30 s. 232). En ställföreträdare har således en annan roll att spela i förhållande till de nu nämnda aktörerna. Något formellt hinder bör inte ställas upp mot att en och samma person är stödperson och ställföreträdare för den enskilde, t.ex. god man (jfr avsnitt B 5.3.3 i allmänmotiveringen).

Den enskilde skall också kunna företrädas av en god man, trots att han inte anses sakna beslutsförmåga. En sådan god man är dock beroende av den enskildes samtycke i vissa fall enligt regler i föräldrabalken.

Bestämmelserna bör tas in i en ny paragraf under en ny rubrik.

Ytterligare uppgifter för en ställföreträdare kan uppstå som en följd av de förslag som våren 2004 lämnats i propositionen 2003/04:158. I denna lämnas förslag till kompletteringar av smittskyddslagen med möjligheter till extraordinära skyddsåtgärder vid s.k. samhällsfarliga sjukdomar. De nu föreslagna reglerna bör kunna tillämpas fullt ut även sedan de nämnda kompletteringarna har förts in.

3 Författningar på det socialrättsliga området

3.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

16 kap.

8 §

Paragrafen behandlar i *första stycket* skyldigheten att anmäla ändrade förhållanden för den som uppbär sjukersättning eller aktivitetsersättning. För personer som har god man eller förvaltare enligt föräldrabalken finns en motsvarande skyldighet för ställföreträdaren, om det kan anses ingå i uppdraget.

Även utan ett uttryckligt stöd i lagen bör det anses ingå i en sådan ställföreträdarens skyldigheter att bevaka att den hjälpbehövandes rätt till ersättning inte dras in (se andra stycket), något som i sig kräver att anmälningsskyldigheten fullgörs (jfr 12 kap. 3 § FB). Att en god man är beroende av samtycke från den enskilde för att kunna rätts-handla, när denne är i stånd att lämna samtycke, framgår av den föreslagna 11 kap. 7 § FB. En god man som inte erhåller sådant samtycke när det gäller fullgörande av anmälningsskyldigheten kan dock, till undvikande av krav på återbetalning (se 20 kap. 4 §), ha anledning att initiera ett förvaltarskap för den enskilde.

Beträffande personer som saknar förmåga att fatta egna beslut, bland dem sådana som har god man eller förvaltare, finns därutöver särskilda regler i nu berört avseende i 6 § lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden (LSV). För personer som har ställföreträdare enligt LSV skall således anmälningsskyldigheten fullgöras av ställföreträdaren, oavsett om det i det enskilda fallet är fråga om en framtidsfullmäktig, anhörig eller ställföreträdare enligt föräldrabalken. Vissa begränsningar i anmälningsskyldigheten gäller för de båda förstnämnda kategorierna fram

till den tidpunkt då de blivit engagerade i angelägenheten, antingen genom eget ingripande eller efter framställning från myndighet.

Bestämmelser av det slag som nu finns i *första* stycket antyder att gode män och förvaltare inte har någon skyldighet att bevaka den enskildes intressen så länge inte detta framgår av särskilt stadgande i den tillämpliga författningen. Så blir alltså inte fallet. De särskilda bestämmelserna om anmälningsskyldighet för ställföreträdare i denna lags första stycke bör därför strykas.

Att en ställföreträdare p.g.a. underlåtenhet att fullgöra sin anmälningsskyldighet kan bli ersättningsskyldig gentemot den enskilde följer av regler i 12 kap. föräldrabalken och hänvisningar till syssломannaregler i 1 kap. lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga (LFA) samt, beträffande anhöriga ställföreträdare enligt LSV, av allmänna skadeståndsrättsliga regler.

18 kap.

32 §

I *andra stycket* har en paragrafhänvisning ändrats.

20 kap.

8 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om skyldigheten för den som är försäkrad m.fl. att lämna uppgifter. För personer som har förmyndare, god man eller förvaltare gäller i dag att uppgiftsskyldigheten skall fullgöras av ställföreträdaren. Föreskrifterna härom i *första stycket* bör tas bort. Som anförts i författningskommentaren till 16 kap. 8 § saknas anledning att särskilt peka ut de ställföreträdare som kan bli aktuella, då en god man eller förvaltare enligt föräldrabalken redan i kraft av sitt förordnande får anses ha denna skyldighet (givetvis under förutsättning att angelägenheten som sådan också faller in under uppdraget; en god man har därutöver också att iaktta bestämmelser om samtycke från den enskilde, se 11 kap. 7 § FB). Motsvarande gäller naturligtvis en förmyndare. Att uppgiftsskyldighet skall fullgöras även av vissa andra kategorier av ställföreträdare som repre-

senterar vuxna utan beslutsförmåga följer också av särskilda bestämmelser i LSV (se 6 § i den lagen).

Närmare regler om hur uppgiftsskyldigheten skall fullgöras av en ställföreträdare kan lämpligen och vid behov ges i föreskrifter under lagnivå (se tredje stycket).

3.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring

8 kap.

6 §

Paragrafen tar upp skyldigheten för den som är berättigad till ersättning att lämna uppgifter som är av betydelse för tillämpningen av lagen. I enlighet med vad som anförts i kommentarerna till 16 kap. 8 § och 20 kap. 8 § lagen om allmän försäkring har förmyndare, gode män och förvaltare lyfts bort ur lagtexten som alternativa uppgiftslämnare, dock utan att någon ändring av den nuvarande tillämpningen åsyftas. Det kan dock erinras om att en god man som är ställföreträdare för en person som har erforderlig beslutsförmåga är beroende av samtycke när han vidtar rättshandlingar. – Särskilda regler om ställföreträdare för vuxna som saknar beslutsförmåga finns i LSV, se 6 § andra stycket. Av dessa framgår att uppgiftsskyldigheten skall fullgöras av den ställföreträdare som är aktuell enligt lagen. LSV:s tillämplighet i sig följer av att lagen om arbetsskadeförsäkring nämns i 3 kap. 5 § 1 socialförsäkringslagen (se 2 § första stycket 3 LSV).

3.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1984:989) om socialförsäkringsväsendet under krig och krigsfara

5 §

Av första stycket framgår att den som uppbär en förmån är skyldig att anmäla förhållanden som påverkar rätten till eller storleken av förmånen. Denna anmälningsskyldighet åligger, enligt *andra stycket*, förmyndare och vårdnadshavare när förmånstagaren är underårig och god man eller förvaltare när den enskilde har sådan ställföreträdare

och uppgiften kan anses ingå i ställföreträdarens uppdrag. Av skäl som anges i författningskommentaren till 16 kap. 8 § och 20 kap. 8 § lagen om allmän försäkring bör ställföreträdarens skyldighet inte framgå av nu berörd lag. Någon ändring i sak är dock inte avsedd.

3.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

39 a §

Lagen om vård av missbrukare (LVM) ger en möjlighet för kommunen att bereda en missbrukare vård oberoende av eget samtycke när vård inom socialtjänsten inte kan ges i samförstånd med honom enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (2 §). Vården är inriktad på att planering för behandling och andra rehabiliteringsinsatser skall ske tillsammans med den enskilde. När det finns förutsättningar för fortsatt vård i frivilliga former, skall tvångsvården upphöra.

En missbrukare som bedöms sakna beslutsförmåga bör i frågor enligt LVM kunna representeras av en ställföreträdare, liksom enligt annan i betänkandet berörd tvångsvårdslagstiftning (legal ställföreträdarens rätt att föra talan mot vissa beslut enligt gällande rätt berörs i Norström/Thunved s. 366). Vad som i första hand kommer i fråga är rätt att föra talan i länsrätt i mål om beredande av tvångsvård (38 §) men också vid överklagande av av olika beslut enligt 44 § av den som förestår vården vid ett LVM-hem, bl.a. om avslag på begäran om utskrivning. Den enskildes ställföreträdare bör också kunna ha en roll som sidoordnad representant vid behandling av nämnda frågor hos den som förestår vården vid hemmet samt vid upprättande av planer för fortsatt vård (28 §).

Ställföreträdarens rätt att föra talan bör följaktligen vara parallell med den enskildes egen. Det framstår som rimligt att den enskildes rätt därvidlag kommer till uttryck i lag (jfr 44 § första stycket lagen om psykiatrisk tvångsvård [LPT], 36 § första stycket lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga [LVU] och 11 kap. 10 § socialtjänstlagen). Gränsen för när den enskilde skall ha rätt att ensam föra sin talan bör dras vid den tidpunkt då denne fyller 15 år (*första stycket*).

Som regel är den vård som kan beredas en underårig med stöd av LVU bäst lämpad för honom eller henne, varför LVU kan sägas ha företräde (se Norström/Thunved s. 316). För det fall en underårig

likväl är aktuell för vård enligt LVM bör vårdnadshavaren anses ha rollen som ställföreträdare. Detta följer av reglerna i föräldrabalken.

För vuxna kan det ligga nära till hands att söka en ställföreträdare i den lagstiftning som tar sikte på behovet av representation i bl.a. socialrättsliga frågor, dvs. i lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden (LSV). Vårdombud och anhöriga, som kan fungera som ställföreträdare enligt LSV, kan dock mindre ofta anses vara lämpliga ställföreträdarkategorier inom LVM-området. Till stor del berör verksamhetsområdet handläggning vid domstol. Dessutom finns det inte sällan bakomliggande konflikter och intressemotsättningar i förhållandet mellan missbrukaren och de anhöriga. I stället bör god man enligt föräldrabalken och framtidsfullmäktig fungera som ställföreträdare enligt allmänna regler (*andra stycket*). Rätten att föra den enskildes talan bör således vara beroende av om förordnandet tar sikte på representation av den enskilde i nu nämnda sammanhang, vilket – om inte annat uttryckligen anges – följer ett allmänt förordnande i personliga angelägenheter.

En framtidsfullmäktigs behörighet är beroende av att den enskildes skall anses sakna beslutsförmåga. Så är inte fallet med en god man, som å andra sidan är underkastad regler om inhämtande av samtycke från den enskilde. En erinran om reglerna härom i föräldrabalken har förts in i andra stycket.

Det bör alltjämt vara den enskildes egen inställning som faller avgörandet för om vård kan ges på frivillig väg (jfr vad som anges i kommentaren till ändringen i LPT). Inställningen till eventuella insatsförsök hos en ställföreträdare för en beslutsinkompetent missbrukare skall således inte kunna läggas till grund för en bedömning av om tvångsvård över huvud taget erfordras. – En ställföreträdare enligt LSV kan, som framgår av 18 § LSV, samtidigt inte heller samtycka till att den enskilde utsätts för frihetsberövande eller annat tvång.

3.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

36 §

När insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom inte kan ges i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen kan vård beredas enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Vård kan beredas även myndiga personer med stöd av lagens 3 §, dock längst till dess de fyller 21 år. En av förutsättningarna för sådan vård är att det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke. Av 36 § framgår att den unge, om han eller hon har fyllt 15 år, har rätt att föra sin talan själv i mål och ärenden enligt lagen.

En förälder/vårdnadshavare till barnet har ställning som part i dessa mål och ärenden till dess den unge har fyllt 18 år. Utan att det anges i paragrafen är den eller de som är vårdnadshavare också ställföreträdare för barnet, oavsett om barnet har fyllt 15 år eller inte (prop. 1994/95:224 s. 57).

Som ovan nämnts avser lagen även personer som är över 18 år och som därmed saknar vårdnadshavare. Trots att den unges inställning vid handläggningen enligt särskild föreskrift (1 §) skall klarläggas och hänsyn, med beaktande av ålder och mognad, skall visas till hans eller hennes vilja kan det därför finnas anledning att se till att en ställföreträdare kan representera den enskilde i angelägenheter som berörs av lagen. Av motsvarande skäl som anges i författningskommentaren till 39 a § LVM, bör det vara allmänna regler om företrädare för vuxna i personliga angelägenheter som då skall gälla. Detta framgår av ett nytt *andra stycke*. I praktiken blir det då fråga om en god man som får föra talan vid sidan om den unge, men representation genom framtidsfullmäktig är i vart fall en teoretisk möjlighet.

Liksom när det gäller ställföreträdarskap i angelägenheter som rör LVM (resp. lagen om psykiatrisk tvångsvård) skall inte ställföreträdarens uppfattning läggas till grund för en bedömning av om vård i stället kan ges med den enskildes samtycke.

Av 39 § framgår att domstol kan förordna offentligt biträde för den unge. Ett offentligt biträde har dock inte rollen som ställföreträdare för en beslutsförmögen person som är över 15 år men kan givetvis fungera vid sidan om en ställföreträdare. Offentligt biträde kan f.ö. förordnas för en vårdnadshavare för den unge. Även en så-

dan särskilt utsedd kontaktperson som anges i 22 § kan ha en funktion att fylla vid sidan om ställföreträdaren.

3.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

Som framgår av avsnitt B 10.3.4 föreslår utredningen att regler om s.k. tvångsfullmakter skall utgå i den mån de inte redan har upphävts. Detta får till följd att 11 § nu upphävs. Utgångspunkten är givetvis att utbetalningar av medel skall ske till någon som har behörighet att disponera dem, dvs. den enskilde själv eller en ställföreträdare med sådan behörighet (se också författningskommentaren till 6 § lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden, LSV).

Det kan uppmärksammas att regeln om tvångsfullmakt träffar även andra personer än sådana som kan anses sakna beslutsförmåga. Om en person – utan att sakna beslutsförmåga – anses ha svårt att själv ta hand om det ekonomiska stöd som avses i lagens 9 § 2 kan dock ett godmanskap övervägas. Vidare finns möjligheter för en sådan person att genom fullmakt ge besked om hur det ekonomiska stödet skall omhändertas.

8 §

I LSV föreslås särskilda regler om ställföreträdarskap för vuxna personer som skall anses sakna beslutsförmåga i angelägenheter som rör bl.a. lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Den bestämmelse i 8 §, som anger under vilka förutsättningar insatser enligt lagen skall ges, bör anpassas till vad som nu sagts.

Detta föranleder vissa nya uppdelningar i paragrafen. Utgångspunkten är att en person som har fyllt 15 år endast själv kan begära insatser enligt lagen. För dem under 15 år är det alltid vårdnadshavaren eller förmyndaren som skall begära insatsen, vilket överensstämmer med nuvarande regler. Är den enskilde 15 år men under 18 år och uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan skall insatser kunna ges på begäran av ställföreträdaren. Även detta följer av gällande rätt (se även prop. 1992/93:159 bil 1 s. 173).

När det gäller personer som *har* fyllt 18 år men som uppenbart saknar förmåga att ta ställning anges nu att en ställföreträdare får sökas bland dem som enligt LSV är den enskildes ställföreträdare.

Underåriga som har fyllt 15 men inte 18 år och som själva kan ta ställning nämns inte särskilt i paragrafen. Av förarbetena framgår dock att vårdnadshavare har rätt och skyldighet att i viss utsträckning bestämma i barnets angelägenheter, vilket innebär att en underårigs begäran i vissa fall inte kan bifallas mot vårdnadshavarens vilja, trots att den underårige själv förstår vad saken gäller och kan uttrycka en vilja. Detsamma får anses gälla i förhållande till förmyndare. Däremot kan insatser inte beviljas enbart på en sådan ställföreträdarens begäran under de angivna förutsättningarna, se prop. s. 173.

Begränsningar i möjligheten att mot en vuxen hjälpbehövandes vilja samtycka till åtgärder som innefattar kroppsligt betvingande eller frihetsberövande m.m. följer av 18 § LSV.

Det är värt att särskilt notera att förvaltare (underförstått för vuxna personer) endast kan tilläggas uppgifter i fråga om erhållande av sociala förmåner av ekonomisk natur (se 11 kap. 10 § FB, jfr 9 § 2 LSS).

10 §

Paragrafen ger besked om att den enskilde kan begära att en individuell plan upprättas. Till förtydligande nämns nu i *första stycket* att även den enskildes ställföreträdare enligt LSV skall kunna framställa en sådan begäran, liksom en god man som – utan att LSV är tillämplig – agerar med samtycke. Grundkravet att den enskilde skall ges möjlighet att delta vid upprättandet skall kvarstå, även om det är ställföreträdaren som har framställt önskemålet (jfr 6 § fjärde stycket LSV). Av 20 § första stycket LSV framgår att ställföreträdaren skall samråda med den enskilde både när han begär en individuell plan och såvitt avser innehållet i planen.

15 §

I *första stycket punkt 6* finns regler om anmälningsskyldighet för kommunen i vissa fall. Ett tillägg har gjorts med innebörd att kommunen även har en uppgift att anmäla till överförmyndaren när en förmyndare, en god man, eller en förvaltare inte sköter sitt uppdrag på ett tillfredsställande sätt. Bestämmelsen motsvarar vad som för socialtjänstens del föreslås i 11 kap. 1 a § första stycket 4 socialtjänstlagen men tar sikte även på föräldrar som är förmyndare.

I det nya *andra stycket* erinras om att anmälningsskyldighet också finns enligt LSV (se 11, 14, 15 och 17 §§ LSV). Den senare anmälningss-

plikten är dock, till skillnad från vad som är fallet i första stycket punkt 6, relaterad till specifika angelägenheter.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Ändringarna avses träda i kraft den 1 juli 2007.

Förslaget innebär som tidigare nämnts att bestämmelser om s.k. tvångsfullmakter i 11 § upphör att gälla. Principen om att verkan av fullmakter som upprättats före ikraftträdandet skall bedömas enligt äldre rätt kan inte appliceras här. Äldre kommunala beslut om att ersättning skall betalas ut till någon annan än den berättigade får därmed anses sakna verkan. Någon övergångsbestämmelse med denna innebörd krävs inte.

3.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1993:389) om assistansersättning

Även i 12 § lagen (1993:389) om assistansersättning (LASS) finns en bestämmelse om utbetalning av medel till annan än den berättigade. Den nämnda paragrafen föreslås bli upphävd. Här kan hänvisas till vad som anförts i författningskommentaren angående motsvarande bestämmelse i LSS (se även avsnitt B 10.3.4). Detta bör leda till en följdändring i förordningen (1993:1091) om assistansersättning (se 11 § i förordningen).

9 §

Av paragrafens andra stycke framgår att ställföreträdare enligt föräldrabalken har en upplysningsskyldighet såvitt gäller ändring av förhållanden som kan påverka rätten till assistansersättning.

I lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden (LSV) föreslås en bestämmelse av i huvudsak samma innebörd i 6 § andra stycket. Något behov av den angivna bestämmelsen i LASS beträffande personer som har företrädare enligt LSV saknas därför.

Förmyndare eller vårdnadshavare som företräder en underårig får anses ha en direkt på deras ställning grundad plikt att lämna upplysningar, varför en särskild erinran härom i LASS inte är erforderlig.

Detsamma gäller god man eller förvaltare för en person som inte kan anses sakna beslutsförmåga (jfr 12 kap. 3 § FB).

Vad som nu sagts medför att andra stycket bör upphöra att gälla.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Förslaget innebär således att bestämmelser om s.k. tvångsfullmakter i 12 § upphör att gälla. Beslut om sådana utbetalningsanvisningar upphör att gälla vid ikraftträdandet (se författningskommentaren till LSS).

3.8 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:674) om inkomstgrundad ålderspension

15 kap.

14 §

Uppgiftsskyldighet som följer av lagen om inkomstgrundad ålderspension skall för omyndiga resp. för personer som har god man eller förvaltare enligt första stycket fullgöras av förmyndare, god man eller förvaltare. Av skäl som anges i författningskommentaren till 16 kap. 8 § och 20 kap. 8 § lagen om allmän försäkring bör ställföreträdarens skyldighet inte framgå av nu berörd lag. Någon ändring i sak åsyftas dock inte.

Särskilda regler om uppgiftsskyldighet för ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga finns i 6 § andra stycket LSV (se även 3 kap. 5 § 3 socialförsäkringslagen och 2 § första stycket 3 LSV).

3.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:703) om handikappersättning och vårdbidrag

19 §

Ändrade förhållanden som påverkar rätten till handikappersättning eller vårdbidrag skall enligt paragrafens *första stycke* utan oskäligt dröjsmål anmälas. Skyldigheten övergår till förmyndare för den som är underårig och till god man eller förvaltare för den som har sådan ställföreträdare i vars uppdrag det kan anses ingå att göra en anmälan.

Av skäl som anges i författningskommentaren till 16 kap. 8 § och 20 kap. 8 § lagen om allmän försäkring bör ställföreträdarens skyldighet inte framgå av nu berörd lag. Någon ändring i sak avses dock inte.

Särskilda regler om uppgiftsskyldighet för ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga finns i 6 § andra stycket LSV (se även 3 kap. 5 § 12 socialförsäkringslagen och 2 § första stycket 3 LSV).

3.10 Förslaget till lag om ändring i lagen (2000:461) om efterlevandepension och efterlevandestöd till barn

8 kap.

9 §

Av *första stycket* följer att den som har rätt till ersättning enligt lagen är skyldig att lämna uppgifter som är av betydelse för dess tillämpning. Skyldigheten övergår till förmyndare, god man eller förvaltare, om sådan finns.

Av skäl som anges i författningskommentaren till 16 kap. 8 § och 20 kap. 8 § lagen om allmän försäkring bör ställföreträdarens skyldighet inte framgå av nu berörd lag. Någon ändring i sak avses dock inte.

Särskilda regler om uppgiftsskyldighet för ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga finns i 6 § andra stycket LSV (se även 3 kap. 2 § 13 socialförsäkringslagen och 2 § första stycket 3 LSV).

3.11 Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)

11 kap.

1 a §

Paragrafen är ny och kommenteras närmare i avsnitt A 3.6.3.1.

Paragrafens *första stycke* motsvaras delvis av nuvarande 5 kap. 3 § socialtjänstförordningen (2001:937) och behandlar socialnämnds skyldighet att anmäla vissa förhållanden till överförmyndaren. Utöver de rapporteringsgrunder som i dag framgår av 5 kap. 3 § social-

tjänstförelörelningen förelskrivs i första stycket att socialnämnden också skall anmäla till överförmyndaren, om den upptäcker att en förordnad ställförelträdare inte sköter sitt uppldrag på ett tillfredsställande sätt.

I paragrafens *andra stycke* erinras om den skyldighet att anmäla behov av en god man eller en förvaltare som socialnämnden har enligt LSV, se 11, 14 och 15 §§ LSV.

10 §

En av de grundläggande principerna för samhällets socialtjänst är att socialtjänsten skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet (1 kap. 1 §). Av 3 kap. 5 § framgår bl.a. att insatser från socialnämndens sida skall utformas och genomföras tillsammans med den enskilde.

I 11 kap. 10 § första stycket anges att ett barn som har fyllt 15 år har rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt lagen. Att vårdnadshavaren har rätt att förelträda barnet och föra dess talan följer av bestämmelser i föräldrabalken. Därav följer att en person som har fyllt 15 men inte 18 år och som p.g.a. bristande beslutsförelmåga inte förelmår att utnyttja sin rätt att föra sin talan alltid har tillgång till en ställförelträdare.

I ett nytt *tredje stycke*, som kompletterar de ovan anförda principerna och reglerna, erinras om att bestämmelser finns som tar sikte på vuxna personer, dvs. personer över 18 år, som inte kan fatta egna beslut. Att bestämmelserna i lagen om ställförelträdare för vuxna med bristande beslutsförelmåga inom den sociala välfärden (LSV) gäller även i angelägenheter som rör insatser enligt socialtjänstlagen framgår visserligen redan av 2 § första stycket 1 LSV. Då det kan antas att frekvensen av fall som berör socialtjänstlagen är tämligen hög, finns dock skäl att i socialtjänstlagen särskilt erinra om lagens förekomst i kapitlet om socialnämndens uppgifter.

Givetvis innebär inte tillämpningen av bestämmelser om ställförelträdare i LSV att respekten för den enskildes egen vilja kan sättas åt sidan. Av 6 § fjärde stycket LSV framgår att ställförelträdarens roll som beslutsfattare och initiativtagare inte fritar från förelskrivna skyldighet att informera och samråda med den enskilde själv. Bestämmelser om betydelsen av den enskildes egen vilja finns i 20 § LSV. Det skall framhållas att socialnämnden och annat rättssubjekt som tillhandahåller insatser som avses i socialtjänstlagen har en skyldighet att agera, om en ställförelträdare uppträder olämpligt i relation till

vad som kan antas vara den enskildes vilja eller bästa (se 11, 14 och 17 §§ LSV), något som ofta förutsätter att den enskilde själv ges tillfälle att lämna synpunkter på insatser (dvs. även om han eller hon inte är i skick att för egen del fatta rättsligt giltiga beslut).

4 Författningar på forskningsområdet

4.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor

3 §

Etikprövningslagen upptar f.n. inga uttryckliga regler om behörighet att lämna samtycke enligt paragrafen till viss s.k. registerforskning för personer utan beslutsförmåga (jfr 13 § första stycket). Gäller det forskningspersoner under 18 år får antas att reglerna i 18 § tillämpas analogt. Det kunde övervägas att låta ställföreträdare lämna samtycke för vuxna forskningspersoner utan beslutsförmåga. Beträffande samtycke enligt personuppgiftslagen till behandling av personuppgifter föreslår utredningen en sådan behörighet (se författningskommentaren till denna lag). Konsekvensen av ställföreträdarsamtycke enligt 3 § etikprövningslagen skulle emellertid bli att forskning som omfattas av lagrummet och som gäller personer med mer eller mindre nedsatt beslutsförmåga i en del fall kom att undantas från etikprövning. Detta får anses olyckligt. Det har därför gjorts ett tillägg av innebörd att samtycke till personuppgiftsbehandlingen från en vuxen måste vara personligt för att lagen inte skall bli tillämplig. I detta ligger ett krav på beslutsförmåga hos forskningspersonen.

Enligt 6 § i lagen får forskning innefatta behandling av sådana personuppgifter som avses i 3 § bara om behandlingen har godkänts av en etikprövningsnämnd. Om giltigt samtycke från en forskningsperson saknas hindrar detta inte ett godkännande. Finns godkännande får de känsliga uppgifterna behandlas för forskningsändamål utan särskilt samtycke enligt personuppgiftslagen, se 19 § första stycket, jämfört med 13 och 14 §§ nämnda lag.

11 a och 11 b §§

I 21 § finns nu materiella bestämmelser som anger villkoren för att forskning skall få äga rum på en (vuxen) person som saknar beslutsförmåga. Bestämmelserna skall enligt 14 § iakttas vid etikprövningen. Enligt den nyligen införda 11 a § skall vid etikprövning av klinisk läkemedelsprövning, utöver vad som följer av etikprövningslagen, tillämpas bestämmelserna i 13 e och f §§ läkemedelslagen (1992:859). Dessa lagrum anger materiella förutsättningar för utförande av läkemedelsprövning på underåriga respektive vuxna utan beslutsförmåga. Bestämmelserna i 21 § etikprövningslagen skall inte tillämpas i fråga om klinisk läkemedelsprövning på beslutsoförmögna vuxna. Detta anses följa av 13 § etikprövningslagen, som anger att särskilda föreskrifter i en annan författning om information och samtycke vid forskning som avses i 4 § 1–3 i lagen skall gälla i stället för bestämmelserna i etikprövningslagen (prop. 2003/04:32 s. 78).

Bestämmelserna i nuvarande 21 § etikprövningslagen är upptagna under rubriken ”Forskning utan samtycke”. Utredningens förslag innebär emellertid att forskning på beslutsoförmögna vuxna personer kräver samtycke men att samtycke kan lämnas av ställföreträdare för forskningspersonen. I enlighet med vad som anges i den biomedicinska rättighetskonventionen skall ett sådant samtycke inte ersätta de materiella villkoren för forskning som nu framgår av 21 §, lika litet som samtycke ersätts av att de materiella kraven är uppfyllda. Föreskrifterna i 21 § hör därför bättre samman med föreskriften (11 a §) om vilka materiella förutsättningar för klinisk läkemedelsprövning av beslutsoförmögna underåriga och vuxna som skall vara uppfyllda vid etikprövningen.

På grund av det anförda har de nuvarande bestämmelserna i 21 § etikprövningslagen förts till en ny 11 a §, medan föreskrifterna i gällande 11 a § med vissa justeringar har tagits upp under beteckningen 11 b §. Den nya 11 a § har gjorts tillämplig även i fråga om sådana underåriga forskningspersoner som enligt 18 § inte själva kan samtycka till forskningen (se artikel 17 i den biomedicinska rättighetskonventionen). 11 a och b §§ har fått en ny, egen rubrik: särskilda förutsättningar för viss forskning. Bestämmelserna skall givetvis tillämpas vid godkännandet av forskningen. Det har uttryckligen föreskrivits att 11 b § är exklusivt tillämplig inom området klinisk läkemedelsprövning; det gäller både i fråga om underåriga och vuxna. Att läkemedelslagens bestämmelser om information och samtycke

skall tillämpas i stället för bestämmelserna i 16–22 §§ etikprövningslagen följer alltså av 13 § samma lag.

14 §

I gällande lydelse anges att forskning enligt 4 § får godkännas bara om det kan förutsättas att bestämmelserna om information och samtycke kommer att följas eller om det kan förutsättas att förutsättningarna för forskning utan samtycke i 20–22 §§ är uppfyllda. Utredningens förslag innebär emellertid att samtycke krävs även till forskning på en person som saknar beslutsförmåga men att samtycket får lämnas av en ställföreträdare. (Det kan anmärkas att t.ex. den biomedicinska rättighetskonventionen använder en något annan terminologi, se artiklarna 5 och 6.) Alternativet ”forskning utan samtycke” skall därför utgå ur paragrafen. Gällande 21 § anger som nämnts de materiella villkoren för forskning på (vuxna) personer utan egen förmåga att lämna samtycke. Att dessa villkor också i framtiden måste vara uppfyllda (och att detta gäller även underåriga) framgår enligt förslaget av 11 a §. Som förut nämnts skall de materiella villkoren tillämpas även om ett ställföreträdande samtycke föreligger.

16 §

I paragrafens sista stycke hänvisas nu till de särskilda regler i 18 § som gäller för information när forskningspersonen inte har fyllt 18 år. En motsvarande hänvisning har gjorts till 19–22 §§, där regler föreslås om information när forskningen gäller vuxna utan förmåga att ta ställning i en forskningsfråga.

17 §

Bestämmelserna i nuvarande 19 § om återtagande av samtycke har av tekniska skäl flyttats till 17 §, där de bildar ett andra stycke. Till följd av detta har rubriken närmast före 19 § utgått. Hänvisningen i sista stycket till särskilda regler har kompletterats på motsvarande sätt som 16 § sista stycket. Behörighetsreglerna i 18 och 19 §§ enligt förslaget om samtycke gäller självfallet också återtagande av samtycke.

19 §

Paragrafen upptar de grundläggande reglerna om forskning på vuxna personer som saknar förmåga att ta ställning till sin egen medverkan i denna. Den utgör en parallell till 18 § om forskning som gäller personer under 18 år och är i betydande del formulerad på samma sätt som denna. Angående innehållet hänvisas i första hand till den allmänna motiveringen, avsnitt B 9.4 och 5.

Paragrafen slår fast att forskning på icke beslutsförmögna personer i princip kan äga rum, men bara efter samtycke från en ställföreträdare. Terminologin blir därmed i viss mån en annan än den som avspeglas i nuvarande rubrik före 20 §, vilken föreslås utgå. När det där talas om ”forskning utan samtycke” åsyftas ett personligt samtycke från forskningspersonen. Med förslaget kan ett sådant personligt, positivt samtycke ersättas av ett samtycke från en ställföreträdare. Ett viktigt inslag i gällande reglering har emellertid behållits, nämligen att forskningspersonen genom en ren viljeyttring kan motsätta sig forskningen, oavsett ställföreträdarens inställning. Med detta sammanhänger att inte bara ställföreträdaren utan också forskningspersonen själv så långt möjligt skall erhålla den information som stipuleras i 16 §.

Paragrafen ersätter de regler som f.n. finns i 20 och 22 §§. Den sakliga skillnaden består i att skyldigheten att samråda med forskningspersonens närmaste anhöriga och med god man eller förvaltare enligt 11 kap. FB samt dessa personers befogenhet att motsätta sig forskningen faller bort och ersätts av krav på information till och samtycke från ställföreträdaren. Som framgår av följande paragrafer kan denne – undantagsvis kan det handla om mer än en person – vara en anhörig eller en god man (men även en annan person). Normalt innebär den föreslagna ordningen en fastare och smidigare beslutsång.

Beskrivningen av den krets av personer som kan visa sig sakna samtyckesförmåga är densamma som i den föreslagna lagen om ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. Någon saklig ändring i förhållande till nuvarande 20 § åsyftas inte. Att samtyckesförmåga saknas innebär både att forskningspersonen inte förmår att inse vad forskningen innebär och dess konsekvenser för vederbörande och att han eller hon inte förmår att ge uttryck för sin mening. Inte heller i denna del skiljer sig det sakliga innehållet från gällande rätt.

Bedömningen av samtyckesförmågan skall relateras just till kapaciteten att ta ställning till det ifrågavarande forskningsprojektet. Vilken bevisning för ett relevant svaghetstillstånd som bör krävas har diskuterats i avsnitt B 9.4. Slutsatsen blev att frågan borde lösas i praxis. I andra stycket har emellertid föreslagits en regel om att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt kompetensfrågan, när forskningen genomförs. Även om ganska stora krav skulle ställas på bevisningen om bristande samtyckesförmåga, är det viktigt att under forskningen uppmärksamma tecken på nedsatt mental förmåga och att närmare söka ta reda på hur pass alarmerande dessa är.

20 §

I paragrafen har, för överblickens skull, sammanfattningsvis angetts vilka personer som är aktuella som företrädare för en forskningsperson utan förmåga att samtycka till den aktuella forskningen. Här hänvisas i övrigt liksom beträffande 21 § till avsnitt B 9.4 och 5 i allmänmotiveringen.

21 §

Första stycket

Sambandet mellan vård och behandling enligt hälso- och sjukvårdslagen och sådan forskning på person som företas i anslutning till denna vård eller behandling har ansetts vara sådant att samma regler om företrädskap i princip bör gälla på båda områdena. Likadan ordning föreslås för klinisk läkemedelsforskning och för hantering inom hälso- och sjukvården av vävnadsprover enligt biobankslagen. Sålunda görs i detta stycke en hänvisning till relevanta lagrum i lagen om ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH). I praktiken torde det i allmänhet röra sig om forskning i samband med behandling inom den slutna vården, men det kan också vara fråga om t.ex. en anknytning till hälso- och sjukvård inom särskilda boenden såsom äldreboenden.

Att vissa lagrum i LSH skall "tillämpas" innebär att en anpassning till forskningssituationen får underförstås när reglerna i LSH skall läsas. Gäller det t.ex. regeln i 4 § första stycket om när ställning skall tas till patientens beslutsförmåga får i forskningssammanhang med patientens vård förstås forskning på patienten. Å andra sidan kan vissa regler som inte har pekats ut som tillämpliga aktualiseras

analogivis. Bestämmelsen i 3 § andra stycket om vad beslutsförmågan skall relateras till ger sålunda uttryck för en allmän princip som bör tillämpas även beträffande samtycke till forskning.

Behörigheten för en framtidsfullmäktig, ett vårdombud och en god man är beroende av innehållet i respektive förordnande. Genom en särskild regel har angetts att behörigheten för dessa ställföreträdare i fråga om forskning i samband med sjukdomsbehandling följer deras behörighet att samtycka till behandlings- och vårdåtgärder, om inte något annat framgår. Det innebär för framtidsfullmäktiges och gode mäns vidkommande att det krävs, men också räcker, att förordnandet uttryckligen anges gälla åtgärder inom hälso- och sjukvård (se 1 kap. 2 § lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga [LFA] och 11 kap. 3 § FB). En patient som utser ett vårdombud och vårdombudet bör informeras om den behörighet som följer i fråga om forskningssamtycke, med möjlighet för patienten att undanta dessa frågor från förordnandet.

Beslut om förmågan från forskningspersonens sida att ta ställning i forskningsfrågan förutsätts i första hand bli taget av den behandlande läkaren (4 § LSH). Hör den för forskningsprojektet ansvarige till kategorin hälso- och sjukvårdspersonal, vilket kan antas vara det vanliga, kan han kopplas in som "andreman" eller t.o.m., efter beslut av verksamhetschefen, överta beslutanderätten. Lämpligheten av att en person som är engagerad i forskningen tar ställning i kompetensfrågan måste emellertid observeras.

Också anmälan enligt 11 m.fl. §§ LSH till överförmyndaren om behovet av god man förutsätts bli gjord av den behandlingsansvarige läkaren. Bestämmelserna om anmälan som föranleds av olämplighet eller felbedömning hos ställföreträdaren har med tanke på sambandet med själva behandlingen inte undantagits men torde få liten betydelse i forskningssammanhang; de som är ansvariga för forskningen kan ju finna att olägenheterna av att falla undan för ställföreträdarens nej till en forskningsåtgärd är ganska ringa.

Av hänvisningen till 22 § första stycket LSH framgår att ställföreträdaren liksom i behandlingssituationer i princip har att rätta sig efter den inställning i forskningsfrågan som forskningspersonen skulle ha intagit om han eller hon hade haft sin beslutskompetens kvar. Det samråd som ställföreträdaren enligt samma paragraf åläggs att ha med forskningspersonen kan mynna ut i att denne motsätter sig att medverka. Som framgår av 19 § etikprövningslagen får forskningen då inte genomföras för hans del, trots att han anses sakna samtyckeskompetens. En hänvisning till 18 § LSH om obehörighet

för ställföreträdaren att medge tvång mot patienten har därmed ansetts överflödig.

Någon hänvisning har inte heller gjorts till andra stycket i 22 § LSH, enligt vilket ställföreträdaren, i den mån han inte kan bilda sig någon uppfattning om en patients inställning, självständigt skall ta ställning till vad som kan anses vara patientens bästa. I rena forskningssammanhang ter sig en sådan frågeställning inte direkt relevant. I de, sannolikt inte ovanliga fall, då ställföreträdaren inte kan föreställa sig hur den enskilde själv skulle ha resonerat får man räkna med att ställföreträdaren faller tillbaka på sådana överväganden som framgår av 11 a § (enligt förslaget).

Bland de övriga regler till vilka hänvisning har underlåtitits kan observeras den nödrättsliknande bestämmelsen i 21 §. Om (vad som annars är) en forskningsåtgärd är av direkt betydelse för patientens hälsotillstånd och tidsnöd föreligger, får 21 § LSH om rätt att handla till patientens bästa utan samtycke från ställföreträdaren anses vara direkt tillämplig. Denna regel tar emellertid inte sikte på den situationen att det är forskningen – inte patientens hälsa i främsta rummet – som är i farozonen, om ställföreträdarens ställningstagande skall inväntas. För sådana akutfall föreslås en specialregel om en provisorisk ställföreträdare i 22 §.

Andra stycket

Som framgår av den allmänna motiveringen (avsnitt B 9.5) föreslår utredningen att i stort sett samma regler om företrädare för personer utan samtyckesförmåga skall tillämpas inom forskning vid sidan om hälso- och sjukvården som inom forskning i samband med vården. Den viktigaste skillnaden består i att vårdombud inte kommer i fråga som företrädare för forskningspersonen. Även här har valts tekniken att hänvisa till föreskrifter i LSH. Relevanta föreskrifter är emellertid färre, mest beroende på att anknytningen till vårdsituationen saknas och att bestämmelser om vårdombud inte är av intresse.

Om en forskningsperson som skall medverka i forskning utan samband med hälso- och sjukvård behöver en ställföreträdare men inte har förordnat någon framtidsfullmäktig, blir han eller hon i första hand företrädd av en anhörig enligt den i LSH angivna turordningen. Skulle forskningspersonen ogilla den anhörige som står i tur som företrädare kan han emellertid begära att en god man utses. Om forskningsledningen är angelägen om forskningspersonens med-

verkan bör den hjälpa denne genom att kontakta överförmyndaren, som kan ansöka om godmanskap.

Reglerna i LSH om anmälan om behovet av god man när ställföreträdaren har ansetts olämplig eller omdömeslös eller när anhöriga på samma nivå i turordningen inte kan komma överens, har bedömts som mindre angelägna och inte gjorts tillämpliga. Är de anhöriga oeniga blir det liktydigt med att samtycke uteblir. Forskningsledningen är sannolikt oförhindrad att uppmärksamma överförmyndaren på vad man anser vara missförhållanden. När det annars finns anledning att anmäla behov av god man till överförmyndaren bör det ske på föranstaltan av forskningshuvudmannen (se 2 § etikprovningsslagen). Forskningshuvudmannen kan naturligtvis inom sin organisation delegera uppgiften till vissa befattningshavare.

Någon särskild bestämmelse föreslås inte om vem som skall konstatera beslutsförmåga hos en forskningsperson. Frågan torde kunna regleras genom verkställighetsföreskrifter av regeringen eller, efter delegering, av Socialstyrelsen. Har så inte skett kan det ligga nära till hands att frågan får sin lösning genom villkor som en etikprovningssnämnd ställer upp för godkännande av forskningsprojektet. Ytterst torde uppgiften ankomma på den person inom forskningsprojektet som allmänt har att svara för att ett korrekt samtycke finns från forskningspersonen (se 17 §, jfr prop. 2002/03:50 s. 136).

22 §

Paragrafen, som handlar om en särskild ställföreträdare i akuta forskningssituationer inom sjukvården, har behandlats utförligt i avsnitt B 9.6 i den allmänna motiveringen.

En första förutsättning för lagrummets tillämpning är att det rör sig om forskning i samband med sjukvård av forskningspersonen. Forskningsprojektet skall i huvudsak – om än inte uteslutande – vara inriktat på sjukdoms- och skadefall som kräver snabbt ingripande och på behandling eller undersökning i det kritiska skedet. Det förutsätts vidare att forskningspersonen, tillfälligt eller mera permanent, är beslutsförmögen och att någon ställföreträdare enligt vanliga regler inte är tillgänglig. I så fall kan samtycke lämnas av den särskilde ställföreträdaren. Det gäller i första hand åtgärder i den akuta situationen, men kan också avse följdåtgärder, t.ex. kroppsundersökningar och laboratorieanalyser av tagna prov. Ett villkor är dock generellt att åtgärden i fråga inte kan uppskjutas till dess patienten själv eller hans vanlige ställföreträdare kan ta ställning till om

samtycke skall lämnas, utan att åtgärden omöjliggörs eller förlorar sitt värde för forskningen. Finns ingen sådan tidsnöd ligger åtgärden utanför den särskilde ställföreträdarens behörighet.

Om forskningspersonen, fastän beslutsinkompetent, skulle motsätta sig den tilltänkta åtgärden, måste detta respekteras också i en akutsituation. Detta följer av en bestämmelse i 19 §. I *andra stycket* av den här paragrafen slås dessutom fast att ställföreträdaren om möjligt skall rätta sig efter forskningspersonens förmodade vilja; denna torde dock i subjektiv gestalt sällan vara åtkomlig för ställföreträdaren.

Samtycke skall enligt *tredje stycket* snarast inhämtas från patienten/forskningspersonen själv eller dennes ordinarie ställföreträdare. Detta har i första hand betydelse för frågan hur ytterligare åtgärder skall bedömas. Först sedan någon av dessa personer har informerats om uppkommande problem och haft rimlig tid att överväga dem kan den särskilde ställföreträdarens behörighet sägas vara helt ute ur bilden. Redan det förhållandet att ett möjligt samtycke från forskningspersonen eller hans ordinarie företrädare uteblir innebär å andra sidan strängt taget att en redan pågående, samtyckeskrävande åtgärd måste avbrytas. Utan positivt stöd från någon av dessa kan t.ex. en undersökning av ett vävnadsprov eller en kontinuerlig kontroll av kroppens status i något hänseende i forskningssyfte inte fortsätta. Bäst är givetvis om ett uttryckligt besked kan ges i frågan.

Som framgår av den allmänna motiveringen kan emellertid framtagna resultat av redan genomförda åtgärder tas till vara inom forskningen, enligt de regler som gäller när ett giltigt samtycke till behandling har återkallats. Härtill kommer att avidentifiering av biologiskt material från människa eliminerar behovet av samtycke över huvud taget till hantering av det. Dessutom är det högst rimligt att räkna med att forskningspersonen eller hans ordinarie ställföreträdare normalt ger sitt medgivande till att den i akutläget startade forskningen får fullföljas.

Den särskilde företrädaren skall vara en person som är utsedd av sjukvårdshuvudmannen i förväg, med tanke på sin uppgift i det ifrågavarande forskningsprojektet. Han eller hon skall tillhöra kategorin hälso- och sjukvårdspersonal men behöver inte vara läkare. Oftast torde flera företrädare utses för att finnas i beredskap när ett akutfall som berörs av projektet inträffar. Var och en av dessa är behörig, och det får bli en praktisk fråga vem av dem som träder i funktion i den akuta situationen. Vem som fullgör uppdraget måste

dokumenteras. Sedan en person väl har börjat representera patienten bör personbyte inte göras utan starka skäl.

Den som utses att vara ställföreträdare inom ett forskningsprojekt har att bilda sig en uppfattning om detta och de komplikationer som forskningsåtgärderna kan innebära för en forskningsperson. Själv skall företrädaren stå utanför projektet. Han skall inte heller delta i dess utförande; uppgiften är endast att lämna eller avböja samtycke till åtgärder som föreslås från dem som representerar forskningsprojektet. Även i övrigt bör företrädaren inta en oberoende ställning och kunna visa självständighet. Det är t.ex. inte lämpligt att en person som arbetar på den enhet inom ett sjukhus som genomför forskningen utses till ställföreträdare, låt vara utan att själv vara engagerad i projektet. Försiktigheten kan dock inte behöva drivas så långt att det finns något generellt hinder mot att en landstingsanställd person anförtros ställföreträdaruppgiften i akutfall inom en forskning för vilken landstinget i fråga är forskningshuvudman. Valet av personer blir en lämplighetsfråga, där även kandidaternas personliga egenskaper måste vägas in.

Någon särskild bestämmelse har inte införts om vem som prövar om patienten är beslutsförmögen eller ej inför en förestående forskningsåtgärd. I de typfall vi här rör oss med torde tvekan mera sällan uppstå. Både den som avser att genomföra forskningsåtgärden och den särskilde företrädaren har ansvar för att bedömningen blir korrekt. Man kan också räkna med att båda är professionella inom det medicinska facket.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Lagen skall träda i kraft den 1 juli 2007 (*punkt 1*).

Den forskning som omfattas av etikprövningslagen får inte utföras utan ett etikgodkännande. Ett etikgodkännande av viss forskning som skett före ikraftträdandet har giltighet även för forskningen när den bedrivs efter ändringslagens ikraftträdande (se avsnitt D i allmänmotiveringen). Själva genomförandet av forskningen skall dock ske med iakttagande av de nya bestämmelser som nu föreslås, se *punkt 2*.

Som nämnts i avsnitt D torde de nya reglerna innebära att själva genomförandet av forskningen i vissa avseenden blir mer hanterligt. I en del fall, företrädesvis när godkännandet har förenats med villkor som berör tillåtligheten av forskning på personer vars mening enligt den nu gällande 20 § inte kan inhämtas, kan det emellertid möjligen

förekomma att en ny ansökan om etikprövning måste göras (se prop. 2002/03:50 s. 115).

Framtidsfullmäktige och vårdombud kan, enligt övergångsbestämmelser i LFA och LSH, utses före ikraftträdandet. Som framgår av de nämnda lagarna kan sådana förordnanden få verkan från ikraftträdandetidpunkten, men inte dessförinnan.

4.2 Förslaget till lag om ändring i läkemedelslagen (1992:859)

I fråga om den allmänna motiveringen hänvisas till avsnitt B 9.4–6.

13 a §

I *andra stycket* har de vuxna personer som skall anses sakna beslutsförmåga angetts på samma sätt som i förslaget till ändringar i etikprövningslagen. För en kommentar hänvisas till vad som har sagts under 19 § nämnda lag. Någon ändring i sak i förhållande till gällande rätt åsyftas inte.

13 b §

Förslaget innebär att föreskrifterna i första stycket kvarstår i lagrummet, med en justering av hänvisningen till avvikande regler. Terminologin är densamma som den som föreslås för etikprövningslagens del, dvs. när inte annat framgår avses med samtycke för en person både samtycke från denne personligen och samtycke av ställföreträdare.

13 c §

Paragrafen upptar nuvarande regler i 13 b § andra stycket om samtycke i fråga om underåriga. Ett tillägg har gjorts om att underårig som är gift följer reglerna för vuxna (jfr 18 § tredje stycket etikprövningslagen).

13 d §

I denna paragraf upptas reglerna om ställföreträdare för vuxna personer som inte förmår ta ställning till läkemedelsprövningen. Klinisk läkemedelsprövning på sådana personer kan endast ske i samband med sjukdomsbehandling (se 13 j § enligt förslaget och prop. 2003/04:32 s. 43). Delvis som en konsekvens av detta föreslås samma regler om ställföreträdare som i etikprövningslagen beträffande samtycke till forskning i samband med verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen. *Andra stycket* i denna paragraf har därför fått samma innehåll som 21 § första stycket i förslaget till ändring i etikprövningslagen. Hänvisning görs i båda fallen till flertalet av de regler som föreslås i den nya lagen om ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. Innebörden berörs närmare i kommentaren till nämnda lagrum i etikprövningslagen.

13 d § i förslaget svarar närmast mot bestämmelserna i nuvarande 13 b § tredje stycket. I stället för det krav på dubbla ställföreträdarsamtycken som ställs upp enligt gällande, närmast provisoriska föreskrifter, kommer alltså att gälla en successivt inträdande behörighet i ordningen vårdombud/framtidsfullmäktig, anhörig och god man, dock med vissa modifikationer, varav den viktigaste är att god man kan komma att "slå ut" annan företrädare. En specialregel om en särskild företrädare för patienten i akutsituationer finns i 13 e §. Den viktiga bestämmelsen att patienten alltid har rätt att motsätta sig att delta i läkemedelsprövningen – som nu återfinns 13 b § tredje stycket – har fått sin plats i 13 f §.

13 e §

Behovet av regler som gör det möjligt att genomföra forskning på personer som är akut sjuka eller skadade, när någon ställföreträdare inte är till hands för att lämna samtycke för en beslutsinkompetent, har fått särskild aktualitet i fråga om den kliniska läkemedelsprövningen. I denna paragraf, som är konstruerad som en hänvisning till den föreslagna 22 § etikprövningslagen, föreslås en lösning i form av särskilt utsedda ställföreträdare, närmast som ett provisorium i avvaktan på utgången av överläggningar inom EU. Bestämmelserna föreslås enligt särskilda regler gälla, förutom läkemedelsprövning och (annan) forskning på person i samband med hälso- eller sjukvård, också tagande av biologiskt material enligt transplantationslagen för

medicinsk forskning och insamlande och bevarande inom hälso- och sjukvård av vävnadsprov för sådan forskning.

Angående innebörden av bestämmelserna hänvisas till allmänmotiveringen, avsnitt B 9.6, och författningskommentaren till 22 § etikprövningslagen. Vad som sägs i nämnda lagrum om ”forskning” och ”forskningsperson” skall givetvis i detta sammanhang avse klinisk läkemedelsprövning respektive patient. Till ytterligare belysning av reglernas innebörd på läkemedelsprövningens område kan nämnas följande. Den särskilde företrädaren antas i ett akutskede ha medgett att viss, tills vidare fortlöpande medicinering får sättas in på patienten. Sedan den ”ordinarie” ställföreträdaren har kontaktats och förklarat att han motsätter sig försöket får medicintillförseln inte fortsätta. Redan dokumenterade observationer får emellertid användas i forskningen. Utsättandet av läkemedlet måste givetvis ske under former som hindrar att patienten lider skada, detta i samråd med ställföreträdaren. Några ytterligare av försöket betingade provtagningar eller mätningar får inte göras på detta stadium.

13 f §

I paragrafen har placerats den från nuvarande 13 b § tredje stycket hämtade föreskriften att läkemedelsprövning på en vuxen, beslutsinkompetent person inte får utföras mot patientens viljeförklaring. Ett tillägg har gjorts om att läkemedel inte heller får tillföras patienten i dold form och i vilseledande syfte (jfr 18 § lagen om ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. [LSH]). Det hjälper i dessa fall inte om ställföreträdaren har godkänt åtgärden.

13 i §

I lagrummet har endast gjorts en justering av ett paragrafnummer.

13 j §

Paragrafen anger materiella förutsättningar för läkemedelsprövning på vuxna beslutsoförmögna patienter. I ingressen har gjorts en teknisk justering föranledd av den ändrade beskrivningen av den personkrets som är målgrupp.

4.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m.

Den allmänna motiveringen återfinns i avsnitt B 9.4–6.

3 kap.

1 §

I denna paragraf föreskrivs om samtycke till att samla in och bevara vävnadsprover i en vårdgivares verksamhet och till att föra över sådana prover och bevara dem hos en annan vårdgivare eller hos t.ex. en institution för forskning (nybildad biobank). Samtycke skall ges av provgivaren, sedan denne vederbörligen har informerats. I fråga om underåriga hänvisas f.n. till särskilda regler i 2 §. Inget förbehåll görs däremot för regler om vuxna utan förmåga att lämna samtycke. Konsekvensen torde vara att lagen inte medger hantering av vävnadsprover från vuxna som inte själva kan samtycka (prop. 2001/02:44 s.42). Utredningens förslag innebär att möjlighet öppnas för samtycke från ställföreträdare för dessa personer. Av ett nytt *andra stycke* i denna paragraf framgår att särskilda samtyckesregler gäller dels för underåriga, dels för vuxna utan beslutsförmåga. I *första stycket* har gjorts en redaktionell konsekvensändring.

2 §

Efter mönster från 6 § etikprövningslagen har gjorts ett tillägg i ett *andra stycke* om att gift provgivare alltid följer de regler som gäller för vuxna.

Under rubriken *Vuxen utan beslutsförmåga* har i tre nya paragrafer, 2 a–c §§, tagits upp regler om ställföreträdare för sådana personer. Biobankslagen har många beröringspunkter med etikprövningslagen, och de nya bestämmelserna här ansluter nära till motsvarande reglering i etikprövningslagen enligt utredningens förslag.

2 a §

Paragrafen är ny. Den kan jämföras med 2 § i denna lag och med den föreslagna 19 § i etikprövningslagen. Den ställer upp det grundläggande kravet på eller, om man så vill, möjligheten till informerat samtycke från en ställföreträdare för en i sammanhanget beslutsincompetent person. Författningskommentaren till nämnda lagrum i etikprövningslagen kan i relevanta delar tjäna till vägledning också vid tillämpningen av den här paragrafen.

Provgivaren har i sista meningen getts en vetorätt mot insamlande och bevarande i en biobank av vävnadsprover, vilken motsvarar bl.a. rätten att motsätta sig forskning enligt 19 § etikprövningslagen. Likheten är dock inte fullständig. Till skillnad från vad som ofta gäller forskning på person innebär just insamlandet och bevarandet av vävnadsprov inte något intrång i provgivarens kroppsliga integritet. Det är därför rimligt att sådan behandling av proverna får äga rum även mot den beslutsoförmögne provgivarens vilja, om ändamålet är vård eller behandling av denne, förutsatt att ställföreträdaren lämnar sitt samtycke. Gäller det andra ändamål kan däremot inte provgivarens avböjande brytas av ställföreträdaren. Det bör observeras att särskilt stöd måste finnas för att vävnad skall tas från provgivaren. Ett sådant ingrepp kan göras enligt lagen om ställföreträdare för vuxna utan beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) eller transplantationslagen. Enligt båda lagarna kan emellertid även en beslutsoförmögen person med rättslig verkan motsätta sig ingreppet (se 18, 20 och 23 §§ LSH och 8 § transplantationslagen enligt utredningens förslag).

2 b §

Situationen när ett samtycke enligt biobankslagen skall lämnas från en provgivares sida kan växla. Närmast till hands ligger att ta fasta på den situationen att ett vävnadsprov skall tas i anslutning till sjukdomsbehandling av provgivaren. Typfallet är att provet behövs för att man skall kunna ställa diagnos eller behandla patienten/provgivaren men att provet anses böra bevaras för framtiden, t.ex. för behandling eller forskning. För själva provtagningen skall då, om provgivaren saknar förmåga att samtycka, tillämpas reglerna i LSH om ställföreträdare för patienten i behandlingsfrågor. I stort sett samma regler har ansetts böra gälla för den fortsatta hanteringen av provet, inte bara beträffande forskning i form av studier på materialet utan

också beträffande lagring i en biobank. Alltså innebär förslaget i denna paragraf att den reglering av ställföreträdarfrågan som har föreslagits i etikprövningslagen för medicinsk forskning i samband med behandling i det väsentliga tillämpas också när det behövs ställföreträdare för samtycke enligt biobankslagen i anslutning till behandling och vård av provgivaren; denna reglering knyter ju mycket nära an till LSH. Också för samtycke för beslutsoförmögna i andra sammanhang har här den lösning med anknytning till föreskrifter i LSH valts som för motsvarande fall föreslås gälla enligt etikprövningslagen. Överensstämelsen underlättar handläggningen när samtycken krävs som led i ett forskningsprojekt. Det bör emellertid observeras att forskning endast är ett av de ändamål för vilket en biobank kan användas (se 2 kap. 2 § biobankslagen).

Sammantaget innebär det anförda att bestämmelserna i 2 b § har utformats i nära överensstämmelse med 20 och 21 §§ etikprövningslagen. Den viktigaste skillnaden mellan förfarandena i *andra* och *tredje styckena* är att vårdombud inte förekommer som företrädare när sambandet med hälso- och sjukvård saknas. I övrigt hänvisas för en kommentar till relevanta uttalanden under 21 § etikprövningslagen, dock med följande kompletteringar.

Avgränsningen av tillämpningsområdet för andra stycket i relation till tredje stycket har gjorts med hänvisning till att provgivaren undergår hälso- och sjukvård och att samtyckesfrågan har anknytning till denna. Har t.ex. vården av en patient avslutats när frågan uppkommer att spara ett vävnadsprov från den vården i en biobank, skall alltså tredje stycket och inte andra stycket tillämpas. Detsamma gäller i de undantagsfall då samtyckesfrågan inte har något rimligt sakligt samband med den pågående vården; medan provgivaren vistas på sjukhus aktualiseras fråga om samtycke för hans räkning till användning för nytt ändamål av vävnadsprov som sedan tidigare finns bevarat i en biobank (se förslaget till ändring i 3 kap. 5 §).

Någon hänvisning till "nödrättsregeln" i 21 § LSH har inte gjorts ens i andra stycket. Enligt 1 kap. 3 § tredje stycket biobankslagen får rutinmässiga prover för diagnos och löpande vård som tas från en patient behållas en viss tid utan att falla under lagens tillämpning. Enligt Socialstyrelsens föreskrifter om biobanker m.m. (SOSFS 2002:11 [M]) är den godtagbara tiden två månader, undantagsvis längre. Det kan visserligen te sig nödvändigt från behandlingssynpunkt att bevara ett prov i en biobank. Tillräcklig tid torde dock enligt ordinarie procedur finnas till förfogande för att få till stånd be-

hövligt samtycke från en ställföreträdare (jfr vad som har sagts under 2 a § ovan).

Även enligt tredje stycket skall i vissa fall anmälan göras till överförmyndaren om anordnande av godmanskap. Här har föreslagits att denna uppgift ankommer på den som är ansvarig för biobanken (se om denne 2 kap. 1 § och 5 § första stycket biobankslagen). Det är emellertid tänkbart att en mer efter omständigheterna anpassad ordning skulle vara fördelaktig. Ett alternativ skulle därför vara att låta regeringen eller, efter delegation, Socialstyrelsen meddela verkställighetsföreskrifter i ämnet.

Detsamma kan sägas om kompetensen enligt tredje stycket att fastställa bristen på förmåga hos provgivaren att lämna samtycke. Lika lite som i 21 § andra stycket etikprovninglagen har här föreslagits någon lagregel i ämnet. Gäller det biobank för forskningsändamål kan villkor för godkännande vid etikprovning komma i fråga. Såsom enligt etikprovninglagen blir det, i brist på annat direktiv, en uppgift för den som skall inhämta behövt samtycke att ta ställning till om samtyckesförmåga hos provgivaren finns eller ej.

2 c §

I etikprovninglagen, läkemedelslagen och transplantationslagen föreslår utredningen bestämmelser som skall göra det möjligt att genomföra medicinsk forskning och klinisk läkemedelsprovning i akutlägen, när den "ordinarie" ställföreträdaren till berörd person utan samtyckesförmåga inte finns tillgänglig för att lämna samtycke. Problematiken är behandlad i avsnitt B 9.6. Det kan tänkas att det i ett sådant akutläge också är angeläget att ett vävnadsprov utan dröjsmål tillförs en biobank för att forskningen (motsvarande) skall kunna drivas vidare med framgång. För att detta skall bli genomförbart föreslås bestämmelser om särskild ställföreträdare i akutfall. Det sker här som i läkemedelslagen och transplantationslagen genom en hänvisning till reglerna i 22 § etikprovninglagen. För författningskommentar hänvisas till detta lagrum. Följande kan tilläggas om bestämmelsernas innebörd när det gäller just sparande av vävnadsprov i biobank.

Ett vävnadsprov får givetvis bevaras i första hand tills den särskilda företrädaren har kunnat ta ställning. Om provgivaren, sedan samtycke har lämnats av den särskilde ställföreträdaren, blir kapabel att bedöma samtyckesfrågan eller om den som i vanliga fall är ställföreträdare blir tillgänglig och den av dem det gäller inte vill godta

att vävnadsprovet ingår i biobanken, skall provet genast förstöras (jfr 3 kap. 6 § biobankslagen om återkallelse av samtycke). Utvunna resultat i form av siffror och andra noterade observationer får emellertid användas. Alternativt kan proverna avidentifieras. I så fall kan proverna studeras fysiskt även i fortsättningen.

3 §

Vävnadsprover från foster får enligt denna paragraf samlas in och bevaras i biobank endast med moderns samtycke. Det är emellertid f.n. oklart vad som gäller, om modern saknar förmåga att lämna samtycke. Ändringsförslaget innebär att det klargörs att frågan om samtycke är av så personlig art att någon annan än modern inte kan samtycka. Uteblir ett giltigt samtycke från moderns sida är det alltså liktydigt med ett nej. Samma innebörd har ett förslag till ändring i 11 § transplantationslagen om medgivande till att ta till vara vävnad från ett aborterat foster för användning för medicinska ändamål.

5 §

Paragrafen upptar regler om information och samtycke när avsikten är att ändra användningen av vävnadsprover för annat ändamål än som omfattas av tidigare information och samtycke. *Första stycket* har ändrats så att det framgår att samtycke till ändringen skall lämnas av den som vid ändringstillfället är behörig att lämna samtycke enligt de föregående reglerna i kapitlet. Det innebär att samtycke kan komma att krävas från en ställföreträdare för en beslutsinkompetent person. Gäller det att ändra ändamålet till att avse viss forskning eller klinisk prövning skall enligt tredje stycket en etikprövningsnämnd bestämma vilka krav som skall gälla i fråga om bl.a. samtycke till att vävnadsproverna används för det nya ändamålet. Det får förutsättas att nämnden kan bestämma också i frågor om hur den beslutsoförmögne provgivaren skall företrädas.

6 §

Lagrummet handlar om återkallelse av samtycke till användning av vävnadsprov. Lydelsen har ändrats så att det skall framgå att den som vid återkallelsetillfället skulle vara behörig att lämna ett samtycke enligt de föregående reglerna i kapitlet också är den som med rättsverkan kan återkalla ett samtycke (jfr 5 §).

4 kap.**5 §**

Enligt paragrafen kan med provgivarens samtycke, som undantag från vad som annars gäller, vävnadsprover lämnas ut i tre angivna fall. Detta samtycke faller utanför regleringen om ”samtycke och information” i 3 kap. Ändringar har nu föreslagits som innebär att samma regler om företrädare skall gälla som tidigare har föreslagits beträffande samtycke enligt 3 kap. 1 och 5 §§. Hänvisningen till 3 kap. avses omfatta även där upptagna regler om information och om rätt för provgivare att, även om han saknar förmåga till samtycke, motsätta sig åtgärden i fråga.

5 Författningar på trafikområdet

5.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1972:435) om överlastavgift

7 §

Paragrafen anger vem som ansvarar för en påförd överlastavgift. Beroende på omständigheterna kan detta vara ägaren, innehavaren eller brukaren av fordonet.

Till följd av utredningens förslag i avsnitt A 3.6.5.5 att förmyndaren skall svara för de fordonsrelaterade kostnader som ett barn drabbas av på grund av att det äger eller innehar ett fordon, har paragrafen fått ett nytt *tredje stycke* i vilket det föreskrivs att om en underårig person är ägare eller innehavare av ett fordon som finns vara överlastat skall förmyndaren ansvara för överlastavgiften. Från denna bestämmelse görs dock undantag för situationen då den underåriga har körkort för fordonet i fråga eller, om det rör sig om ett överlastat släpfordon, körkort för ett fordon som kan dra släpfordonet.

Övergångsbestämmelser

Överlastavgift utgår enligt 5 § lagen om överlastavgift för varje färd med avgiftspliktig överlast. Den nya utformningen av 7 § lagen om överlastavgift tar sikte endast på avgifter som har påförts efter lagens ikraftträdande. Har avgiften påförts före lagens ikraftträdande tillämpas sålunda 7 § i dess äldre lydelse.

5.2 Förslaget till lag om ändring i trafikskadelagen (1975:1410)

2 §

I paragrafen anges vem som ansvarar för att ett fordon har trafikförsäkring. Försäkringsplikten fullgörs sålunda av fordonets ägare eller, om det rör sig om ett fordon som är föremål för kreditköp med förbehåll om återtaganderätt eller ett fordon som innehas med nyttjanderätt om minst ett år, innehavaren.

Till följd av utredningens förslag i avsnitt A 3.6.5.5 att förmyndaren skall svara för de fordonsrelaterade kostnader som ett barn drabbas av på grund av att det äger eller innehar ett fordon, har paragrafen utökats med en bestämmelse som innebär att förmyndaren skall svara för att det finns trafikförsäkring för ett fordon som ägs eller innehas av en underårig person. Undantag görs dock för situationen då den underårige har körkort för fordonet i fråga eller, om fordonet är ett släpfordon, körkort för ett fordon som kan dra släpfordonet.

Övergångsbestämmelser

Den nya utformningen av 2 § tar sikte endast på avgift för trafikförsäkring som avser tiden efter lagens ikraftträdande. En förmyndare som vid lagens ikraftträdande blir skyldig att hålla den omyndiges motorfordon trafikförsäkrat ansvarar således endast för den del av trafikförsäkringsavgiften som hänför sig till tiden efter ikraftträdandet.

5.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1982:129) om flyttning av fordon i vissa fall

1 §

I paragrafen anges vem som skall anses som ägare till ett fordon respektive ett övergivet fordon.

Till följd av utredningens förslag i avsnitt A 3.6.5.5 att förmyndaren skall svara för de fordonsrelaterade kostnader som ett barn drabbas av på grund av att det äger eller innehar ett fordon, har paragrafen utökats med en bestämmelse som innebär att förmyndaren

blir ansvarig för en kostnad hänförlig till att ett fordon eller fordonsvrak har flyttats. Undantag från förmyndarens betalningsansvar görs dock för situationen då den underårige har körkort för fordonet i fråga eller, om fordonet är ett släpfordon, körkort för ett fordon som kan dra släpfordonet.

Övergångsbestämmelser

Hänför sig en fråga om vem som skall anses som ägare av ett fordon till en tidpunkt före lagens ikraftträdande tillämpas 1 § i dess äldre lydelse.

5.4 Förslaget till lag om ändring i fordonsskattelagen (1988:327)

10 §

I paragrafen anges vem som är skyldig att betala fordonsskatt. Till följd av utredningens förslag i avsnitt A 3.6.5.5 att förmyndaren skall svara för de kostnader som ett barn drabbas av på grund av att det äger eller innehar ett fordon, har paragrafen utökats med en bestämmelse som innebär att förmyndaren blir betalningsskyldig för den fordonsskatt som barnet annars skulle ha drabbats av. Undantag från förmyndarens betalningsansvar görs dock för situationen då den underårige har körkort för fordonet i fråga eller, om fordonet är ett släpfordon, ett fordon som kan dra släpfordonet.

Övergångsbestämmelser

Fordonsskatt betalas enligt 11 § fordonsskattelagen för skatteår eller skatteperiod. Enligt lagens 51 § skall skatten betalas under månaden före ingången av skatteåret eller skatteperioden eller, om fordonet har blivit skattepliktigt efter ingången av uppbörds månaden, senast tre veckor efter skattepliktens inträde. Den nya utformningen av 10 § fordonsskattelagen tar sikte endast på skatt som har förfallit till betalning efter lagens ikraftträdande. Har skatten förfallit till betalning dessförinnan tillämpas 10 § i dess äldre lydelse.

5.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1997:1137) om vägavgift för vissa tunga fordon

7 §

I paragrafen anges vem som är skyldig att betala vägavgift för vissa tunga fordon. Till följd av utredningens förslag att förmyndaren skall svara för de fordonsrelaterade kostnader som ett barn drabbas av på grund av att det äger eller innehar ett fordon, har paragrafen utökats med en bestämmelse som innebär att förmyndaren blir betalningsskyldig för den avgift som den underårige annars skulle ha drabbats av. Undantag från förmyndarens betalningsansvar görs dock för situationen då den underårige har körkort för fordonet i fråga eller, om fordonet är ett släpfordon, körkort för ett fordon som kan dra släpfordonet.

Övergångsbestämmelser

I 13 § lagen om vägavgift för vissa tunga fordon anges när vägavgiften skall betalas. Den nya utformningen av lagens 7 § skall tillämpas endast på vägavgifter som förfaller till betalning efter lagens ikraftträdande. Har vägavgiften förfallit till betalning dessförinnan skall 7 § tillämpas i dess äldre lydelse.

5.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (2001:558) om vägtrafikregister

4 §

Paragrafen har tillförts ett *andra stycke* genom vilket förmyndaren anses som ägare när det är fråga om ett fordon som ett barn äger eller innehar på grund av kreditköp med förbehåll om återtaganderätt eller på grund av nyttjanderätt för en bestämd tid om minst ett år.

Bestämmelsen tar endast sikte på de fall då barnet saknar förarbehörighet för fordonet i fråga. Rör det sig om ett släpfordon tillämpas paragrafen endast om barnet saknar förarbehörighet för ett fordon som kan dra släpfordonet.

Regleringen i det nya stycket syftar till att förhindra att föräldrar registrerar fordon på sina barn och därmed undgår ansvaret för de

kostnader som är förknippade med ett fordonsinnehav. Denna problematik behandlas närmare under avsnitt A 3.6.5.5.

Övergångsbestämmelser

Regleringen i 4 § lagen om vägtrafikregister har betydelse för bl.a. bedömningen av vem som skall ansvara för felparkeringsavgifter och kontrollavgifter vid olovlig parkering eftersom de lagar som behandlar dessa avgifter hänvisar till lagen om vägtrafikregister. Den nya utformningen av 4 § lagen om vägtrafikregister skall härvid tillämpas endast på situationer som har uppkommit efter lagens ikraftträdande. Är det t.ex. fråga om vem som skall ansvara för en felparkeringsavgift hänförlig till en oriktig parkering som ägt rum före lagens ikraftträdande skall således nämnda lagrum tillämpas i dess äldre lydelse.

6 Författningar på det finansrättsliga området

6.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:980) om handel med finansiella instrument

3 kap. 5 §

Paragrafen är ny och föreskriver att ett värdepappersinstitut är skyldigt att anteckna överförmyndarens beslut att med stöd av 13 kap. 19 § första stycket 5 eller 14 kap. 21 § första stycket 4 föräldrabalken spärra en depå med finansiella instrument. Bestämmelsen motsvarar regleringen i 4 kap. 17 § 7 lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument.

Observera att skyldigheten att göra beslutet om spärren känt inom värdepappersinstitutet inte innebär att samtliga anställda inom t.ex. en bank skall ha tillgång till denna information, utan endast den del av personalen som på ett eller annat sätt har att hantera depån.

6.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:981) om värdepappersrörelse

1 kap. 8 a §

Paragrafen har tillförts ett *andra stycke* i vilket det erinras om fondbolags och värdepappersinstituts skyldighet att på begäran lämna uppgifter till överförmyndaren som denne behöver i sin tillsynsverksamhet, se förslaget till 16 kap. 10 a § föräldrabalken och avsnitt A 3.6.3.4.

6.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument

4 kap. 17 § 7

Ändringen är föranledd av justeringarna i 13 kap. 19 § respektive 14 kap. 21 § föräldrabalken, se avsnitt A 3.6.1.

8 kap. 2 a §

Paragrafen har tillförts ett *andra stycke* i vilket det erinras om fondbolags och värdepappersinstituts skyldighet att på begäran lämna uppgifter till överförmyndaren som denne behöver i sin tillsynsverksamhet, se förslaget till 16 kap. 10 a § föräldrabalken och avsnitt A 3.6.3.4.

6.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (2004:46) om investeringsfonder

2 kap. 20 §

Paragrafen har tillförts ett *andra stycke* i vilket det erinras om fondbolags och värdepappersinstituts skyldighet att på begäran lämna uppgifter till överförmyndaren som denne behöver i sin tillsynsverksamhet, se förslaget till 16 kap. 10 a § föräldrabalken och avsnitt A 3.6.3.4.

4 kap. 11 §

Paragrafen har tillförts ett nytt *tredje stycke* i vilket det föreskrivs att om lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument inte är tillämplig på andelarna i en värdepappersfond, skall den som för registret anteckna inskränkningar enligt 13 kap. 19 § eller 14 kap. 21 § föräldrabalken. Regleringen i fråga motsvarar alltså 4 kap. 17 § 7 lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument.

6.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse

1 kap. 11 §

Paragrafen har tillförts ett *andra stycke* i vilket det erinras om fondbolags och värdepappersinstitutets skyldighet att på begäran lämna uppgifter till överförmyndaren som denne behöver i sin tillsynsverk-samhet, se förslaget till 16 kap. 10 a § föräldrabalken och avsnitt A 3.6.3.4.

9 kap. 5 §

Bestämmelserna i nuvarande 9 kap. 5 § lagen om bank- och finansie-ringsrörelse har med vissa justeringar överförts från numera upp-hävda 2 kap. 23 § bankrörelselagen.

Regleringen i den nuvarande paragrafens första stycke har förts över till 9 kap. 3 a § föräldrabalken, se kommentaren till detta lagrum och avsnitt A 3.6.2.1.

I den nuvarande paragrafens andra och tredje stycken föreskrivs en skyldighet för en bank att anteckna inskränkningar enligt 13 kap. 8 och 19 §§ och 14 kap. 21 § föräldrabalken. I den nuvarande para-grafens andra stycke ges överförmyndaren dessutom rätt att begära ut vissa uppgifter om en banks mellanhavanden med omyndiga per-soner och med personer som har god man eller förvaltare.

Föreskriften om skyldighet för banker att anteckna inskränkningar i förfoganderätten över insatta medel behålls i 9 kap. 5 § lagen om bank- och finansieringsrörelse. I stället för att återge innehållet i de bestämmelser i föräldrabalken som behandlar dessa inskränkningar bör endast en hänvisning till dessa paragrafer göras. Observera att skyldigheten att anteckna inskränkningar i förfoganderätten över in-satta medel också gäller medel som har satts in hos ett kreditmark-nadsföretag.

Möjligheten för en överförmyndare att för tillsynsändamål begära information från en bank eller ett kreditmarknadsföretag kommer i framtiden att regleras i 16 kap. 10 a § föräldrabalken, och med hän-syn härtill finns det inte behov av att detta regleras i lagen om bank- och finansieringsrörelse, se kommentaren till 16 kap. 10 a § föräldrabalken samt avsnitt A 3.6.2.1 och A 3.6.3.4. Med hänsyn härtill utgår motsvarande bestämmelse i nuvarande 9 kap. 5 § andra stycket. Under förutsättning att det ryms inom ställföreträdaruppdraget, har

förmyndare, gode män och förvaltare redan i kraft av sitt förordnande rätt att få del av uppgifter från en bank eller ett kreditmarknadsföretag beträffande huvudmannens ekonomiska mellanhavanden med kreditinstitutet i fråga, se även författningskommentaren till 14 kap. 4 a § sekretesslagen (1980:100). Någon regel motsvarande 16 kap. 10 a § föräldrabalken behövs därför inte för att ställföreträdaren skall få ta del av bankens uppgifter.

Eftersom insättningsbevis och motböcker numera torde vara sällsynt förekommande, är det tillräckligt att det i paragrafen föreskrivs att inskränkningar i förfoganderätten skall antecknas på sätt som gör dem kända inom banken eller kreditmarknadsföretaget. Observera att skyldigheten att göra inskränkningarna kända inte innebär att samtliga anställda hos t.ex. en bank skall ha tillgång till denna information, utan endast den del av personalen som på ett eller annat sätt har att hantera insatta medel.

Mot bakgrund av vad som sagts ovan utgår andra och tredje styckena i den nuvarande paragrafen.

7 Övriga författningsändringar

7.1 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken

18 kap.

1 §

Ett tillägg har gjorts i *första stycket* med innebörd att god man skall förordnas av rätten i de fall som nämns i paragrafen nämligen i vissa fall när talan riktas mot bortavarande part respektive part som inte kan nås för delgivning och det inte heller kan klarläggas var den parten uppehåller sig. Bestämmelsen fanns tidigare i 11 kap. 3 a § FB.

I *andra stycket* har bl.a. en paragrafhänvisning ändrats.

7.2 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

4 kap.

1 §

I *andra stycket* har en paragrafhänvisning ändrats. I övrigt har vissa språkliga ändringar gjorts.

6 §

En paragrafhänvisning har ändrats i *första stycket*. Vidare har en språklig ändring gjorts.

10 a §

En paragrafhänvisning i *andra stycket* har ändrats.

8 kap.**2 §**

I *femte stycket* har en paragrafhänvisning ändrats.

11 kap.**1 §**

Paragrafen behandlar parts- och processbehörighet. I allmänmotive-
ringen har bestämmelsen utförligt diskuterats i avsnitt B 11.2.3 (se
även B 11.6).

I *andra stycket* har, utöver vissa språkliga ändringar, angetts att
en vuxen person mot vilken det riktas anspråk på grund av skade-
görande handling alltid har rätt att föra sin egen talan. Med ”vuxen”
avses en person som har fyllt 18 år.

Denna rätt får alltså utövas vid sidan om den som en ställföreträ-
dare har och trots att den enskilde kan sägas sakna vanlig besluts-
förmåga.

De ställföreträdare som kommer i fråga för en vuxen person utan
processbehörighet anges i ett nytt *tredje stycke*. Det handlar å ena
sidan om god man eller förvaltare enligt föräldrabalken, å andra sidan
om framtidsfullmäktig. Bestämmelser om den sistnämnda kategorin
finns i 1 kap. lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet
i vissa fall för anhöriga (LFA); det har dock ansetts onödigt att
tynga lagtexten med en uttrycklig hänvisning till LFA.

En begränsning följer av att en tolkning alltid måste göras av för-
ordnandets räckvidd.

I *fjärde stycket*, som är nytt, förtydligas att det också finns ytter-
ligare en möjlighet för en god man att föra den enskildes talan. Vad
som där anges är av vikt när en part i och för sig kan anses råda över
det som tvisten gäller eller kan ingå den rättshandling som är aktuell.
En god man för en person med förmåga att själva ingå giltiga rätts-
och processhandlingar är dock beroende av den enskildes samtycke,
vilket följer av regler i 11 kap. 7 § föräldrabalken. En särskild erinran
härom har tagits in i paragrafen. Att den enskilde i sådana fall har rätt
att utnyttja sin egen processbehörighet och, vid konflikt med den
gode mannens rättegångshandlingar, har möjlighet att utöva sin rätt
till självbestämmande är en konsekvens av föräldrabalksreglerna. Det

finns samtidigt inte något som hindrar att den enskilde lämnar ett mer generellt samtycke till sin gode mans rättshandlingar i en process.

12 kap.

2 §

I paragrafens *tredje stycke* har en paragrafhänvisning ändrats. I övrigt har vissa språkliga förändringar gjorts.

19 §

Allmänmotiveringen till paragrafen återfinns i avsnitt B 11.4.

Innebörden av bestämmelserna i det nya *första stycket* är att en fullmäktigs rättegångshandlingar upphör att ha verkan sedan fullmaktsgivaren själv har råkat ut för av allvarliga brister i sin beslutsförmåga. Orsaken till detta förhållande kan vara att fullmaktsgivaren drabbats av psykisk störning, sjukdom, skada eller något liknande (jfr förslaget till 11 kap. 2 § föräldrabalken). Förhållandet måste dock vara varaktigt och dessutom sådant att det i huvudsak försätter honom eller henne ur skick att hantera de angelägenheter som rättegången avser. Se också förslaget till ändring i 22 § avtalslagen och 1 kap. LFA. Det faktum att fullmakten är verkningslös endast när den enskilde inte själv äger vidta rättegångshandlingen innebär att fullmakter i princip har fortsatt giltighet när rättegången rör anspråk mot den enskilde på grund av skadegörande handling – den enskilde har i en sådan rättegång alltid rätt att själv föra sin talan, oavsett om vederbörande har kapacitet att utnyttja denna rätt eller inte (se 11 kap. 1 § andra stycket).

I stycket anges också att detsamma, dvs. att fullmakten förlorar sin verkan, också skall gälla när en part genom förvaltare förlorar rådigheten över det som tvisten rör (jfr nuvarande första stycket). Avsikten är alltså inte att någon bedömning skall behöva göras av den enskildes faktiska förmåga att råda över den angelägenhet som rättegången gäller, utan endast av förvaltarens omfattning.

Till följd av att fullmaktsgivarens förlust av beslutsförmågan och anordnande av förvaltare för honom således skall innebära att fullmakten förlorar sin verkan har en ändring gjorts i *andra stycket* (nuvarande första stycket). Därigenom klargörs att stycket endast har betydelse för fall då parten dör eller försätts i konkurs.

Innehållet i nuvarande andra stycket har flyttats till *tredje stycket*. I övrigt har vissa språkliga ändringar gjorts.

20 kap.

14 §

I allmänmotiveringen har frågor om rätten att ange brott eller föra talan på grund av brott eller skadegörande handling behandlats i avsnitt B 11.2.3.

Kretsen av ställföreträdare som har rätt att ange brott mot en vuxen eller föra talan om ansvar för brottet bör, enligt vad som anges i allmänmotiveringen, utökas. Såväl en god man som en framtidsfullmäktig bör ha sådan rätt när den enskildes egendom utsatts för brott, förutsatt att det kan anses ingå i deras uppdrag att bevaka den enskildes rätt rörande egendomen. Detta framgår nu av *första stycket*, där sedan tidigare förvaltare är omnämnd.

Även när det är den enskildes person som står i fokus för brottet bör han kunna företrädas av ställföreträdare. Förvaltare är dock för framtiden bara aktuell som ställföreträdare när det gäller representantskap i ekonomiska angelägenheter. Därför bör endast god man och framtidsfullmäktig med uppdrag i personliga angelägenheter kunna agera för den enskildes räkning i sådana frågor.

Inte sällan kan ett brott rikta sig mot såväl den enskildes egendom som hans person, t.ex. rån. I den polisiära hantering som föregår väckande av åtal, men också i den efterföljande rättegången, lär det i vissa fall uppstå fråga om vem eller vilka som äger representera den enskilde när denne har olika ställföreträdare i ekonomiska och i personliga angelägenheter. De handläggningssmässiga konsekvenserna av detta problem får dock inte överdrivas. Den rättsliga kvalificeringen av brottet i samband med angivandet ankommer naturligtvis på de rättsvårdande myndigheterna, men en ställföreträdare med behörighet endast i endera kategorin bör givetvis inte vara förhindrad att ange ett sådant brott så länge det har i vart fall någon anknytning till hans uppdrag. Det bör endast i sällsynta fall bli aktuellt att frånkänna en sådan ställföreträdare rätt att också t.ex. föra talan i en angelägenhet som på detta sätt ”spiller över” i frågor som han i sig inte har något förordnande för (eller som täcks av någon annan ställföreträdares behörighet). Att den enskilde i vissa fall kan komma att representeras av mer än en ställföreträdare med olika förordnanden,

teoretiskt sett i det ovan nämnda exemplet men även t.ex. när han har utsatts för olika brott med skiftande skyddsobjekt, får accepteras.

En god man kan till skillnad från en framtidsfullmäktig och en förvaltare tillåtas representera en enskild hjälpbehövande även utan att denne p.g.a. sjukdom etc. saknar förmåga att själv göra sin rätt gällande. För att en god mans rättshandlingar under sådana omständigheter skall tillmätas betydelse fordras att han agerar med den enskildes samtycke. I det nya *andra stycket* har införts en hänvisning till bestämmelser härom i 11 kap. 7 § föräldrabalken.

I övrigt har vissa språkliga ändringar gjorts.

21 kap.

1 §

Som angetts i avsnitt B 11.2.3 i allmänmotiveringen skall en eventuell ställföreträdare med behörighet i personliga angelägenheter ha rätt att, jämte den enskilde själv, föra den enskildes talan i ansvarsdelen i ett brottmål. Detta framgår nu av *första stycket*. Endast god man och framtidsfullmäktig kan ha behörighet i detta avseende för en vuxen person, varför hänvisningen till företräderskaran i 11 kap. 1 § tredje stycket här saknar relevans såvitt gäller förvaltare. En ställföreträdare i personliga angelägenheter bör, som anges i allmänmotiveringen, samtidigt anses ha rätt att föra talan i frågor som har starka drag av ekonomisk natur, i vart fall så länge dessa slutligt kan leda till någon form av sanktion mot den enskildes åtalade agerande. Vad som nu sagts utesluter inte att en företrädare i ekonomiska angelägenheter, t.ex. en förvaltare, därutöver kan ges parallell behörighet i frågor som inte hör till själva ansvarstalan.

Genom hänvisningen till 11 kap. 7 § föräldrabalken i *andra stycket* förtydligas att en god man i vissa fall är beroende av samtycke från den enskilde för att vidta processhandlingar.

Vissa språkliga ändringar har också gjorts.

3 §

Paragrafen ger ramarna för den misstänktes rätt att biträdas av försvarare som han själv eller annan utser.

Av gällande lydelse i *andra stycket* framgår att den misstänkte själv kan utse försvarare. Särregler gäller för dem som är under 18 år eller

som lider av allvarlig psykisk störning. För den senare kategorin har i förslaget klargjorts att ställföreträdare som anges i 11 kap. 1 § tredje stycket med behörighet i personliga angelägenheter – dvs. god man eller framtidsfullmäktig – är den som skall kunna utse försvarare.

27 kap.

27 §

I *andra stycket* har en paragrafhänvisning ändrats.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Ändringslagen skall träda i kraft den 1 juli 2007.

Ändringarna i rättegångsbalken innebär bl.a. att en ställföreträdare i fler fall än med gällande regler kan föra den enskildes talan m.m. För redan pågående mål innebär detta egentligen inte annat än att ställföreträdaren har behörighet att inträda vid sidan av den enskilde eller att ensam inträda och föra den enskildes talan (se 11 kap. 1 §, 20 kap. 14 § och 21 kap. 1 §).

I 12 kap. 19 § införs en bestämmelse som korresponderar med vad som anges i 22 § avtalslagen om att fullmakter upphör att ha verkan när den enskilde förlorar sin beslutsförmåga. Viss osäkerhet kan sägas råda om huruvida en rättegångsfullmakt med dagens regler skall frånkännas verkan sedan fullmaktsgivaren förlorat sin beslutsförmåga (jfr NJA 1970 s. 550). En fullmakt som upprättats före ikraftträdandet blir att bedöma enligt äldre rätt, vilket framgår av avsnitt D i allmänmotiveringen. Några övergångsbestämmelser föreslås inte och har inte heller föreslagits beträffande ändringen av 22 § avtalslagen.

7.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

4 kap. 3 § och 5 kap. 4 §§

Förslaget beträffande det nya *tredje stycket* i 4 kap. 3 § överensstämmer med det som lämnades i delbetänkandet SOU 2003:51. En närmare redogörelse för de ställningstaganden som ligger till grund för förslaget upprepas inte här.

Därutöver har nu vissa paragrafhänvisningar ändrats. Vidare har språkliga förändringar gjorts.

7.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

22 §

Paragrafen har kommenterats i avsnitt B 6.3.

Ett nytt *första stycke* har intagits i paragrafen. Innebörden av bestämmelsen är att en fullmakt saknar verkan sedan fullmaktsgivaren befinner sig i ett sådant tillstånd som i sig skulle kunna aktivera en eventuell framtidsfullmakt (se 1 kap. 1 § lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga, LFA). Som framgår av allmänmotiveringen finns dock ett visst utrymme för att den "vanlige" fullmäktigen med bindande verkan rättshandlar för fullmaktsgivarens räkning i ett konkret fall, trots att fullmaktsgivaren själv inte skulle ha kunnat rättshandla med giltig verkan.

Av slutsatserna i avsnitt B 6.1.4 följer att tillägget i paragrafen inte torde innebära någon principiell ändring av gällande rätt.

Undantag från vad som anges ovan följer av LFA, till vilken en hänvisning görs. I den nämnda lagen regleras det särskilda fullmaktsinstitutet framtidsfullmakter. Ett annat undantag följer av 1 kap. 23 § LFA såvitt avser skriftliga fullmakter som någon har lämnat annan att i visst angivet avseende hos kreditinstitut eller annan tredje man uppbära medel för periodiskt återkommande betalningar eller andra betalningsöverföringar för de ändamål som anges i 2 kap. 2 § samma lag, närmare bestämt för ombesörjande av sedvanliga rättshandlingar med anknytning till fullmaktsgivarens dagliga livsföring. Detsamma gäller skriftliga fullmakter rörande insättning av den enskildes medel

hos bank eller kreditmarknadsföretag (se 2 kap. 2 § tredje stycket LFA). Sådana fullmakter fortsätter att gälla även sedan rättshandlingsförmågan varaktigt har försvunnit. Så är även fallet med andra skriftliga medgivanden om stående betalningsöverföringar för samma ändamål, när de har fullmaktskaraktär. En hänvisning görs därför i första stycket till de särskilda reglerna i LFA.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Ändringen avses träda i kraft den 1 juli 2007.

Några övergångsbestämmelser föreslås inte, vilket närmare har utvecklats i avsnitt D.

7.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal

25 §

Paragrafen behandlar försäkringsgivarens regressrätt mot den som uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet har vållat en skada eller den som enligt lag är skyldig att svara för en skada oavsett eget vållande, dvs. strikt skadeståndsansvar.

I paragrafens *första stycke* föreskrivs undantag från försäkringsgivarens regressrätt i de fall då någon svarar för skadan enligt reglerna i 3 kap. 1 eller 2 § skadeståndslagen (1972:207) uteslutande på grund av annans vållande. En kommun som på grund av regleringen i 12 kap. 15 a § föräldrabalken ansvarar för ren förmögenhetsskada som en förordnad ställföreträdare vållar sin huvudman genom förmögenhetsbrott bör inte heller drabbas av försäkringsgivarens regressrätt, och med hänsyn härtill bör också denna situation undantas i 25 § lagen om försäkringsavtal. Ämnet behandlas närmare i avsnitt A 4.3.2.2.

7.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1936:83) om vissa utfästelser om gåva

4 §

I paragrafens *första stycke* har gjorts ett tillägg för att förtydliga när en gåva i form av pengar eller annan lös egendom som har överlämnats till bank, kreditmarknadsföretag eller annat företag som driver verksamhet enligt lagen (2004:299) om inlåningsverksamhet är fullbordad.

Sakrättsligt skydd uppkommer i dessa sammanhang när givaren har överlämnat egendomen till t.ex. en bank utan att förbehålla sig rätt att förfoga över egendomen och utan att givaren, ensam eller i förening med annan, likväl har en sådan fri rätt.

Förtydligandet har föranletts av att föräldrar i sin egenskap av förmyndare har möjlighet att förfoga över sina barns pengar. Vill en förälder att en penninggåva av det slag som beskrivits ovan skall vara sakrättsligt skyddad måste han avhända sig rådigheten över pengarna t.ex. genom att sätta in pengarna på ett spärrat konto och ställa upp villkor om särskild överförmyndarkontroll för gåvan, se avsnitt A 3.6.6.3 och A 3.6.6.4 samt kommentaren till 13 kap. 2 § FB.

Den föreslagna utformningen av lagens 4 § tar sikte endast på insättningar som har gjorts av en förmyndare efter lagens ikraftträdande. När det gäller insättningar som förmyndaren har gjort dessförinnan får det överlämnas till rättspraxis att avgöra huruvida dessa är sakrättsligt skyddade. Med hänsyn härtill föreslås inte någon särskild övergångsbestämmelse.

7.7 Förslaget till lag om ändring i fastighets-taxeringslagen (1979:1152)

18 kap.

2 §

I paragrafen behandlas skyldigheten att i enlighet med lagen lämna deklaration eller annan uppgift. Av intresse är punkterna 1 och 2 i vilka uppgiftsskyldigheten för enskilda hjälpbehövande personer överförs till god man och förvaltare.

I *punkt 2* nämns de ställföreträdare som kan bli aktuella för vuxna personer med hjälpbehov, nämligen god man enligt nuvarande 11 kap.

4 § FB (11 kap. 2 i förslaget) och förvaltare. I konsekvensens namn bör också framtidsfullmäktige enligt 1 kap. LFA nämnas.

En god man kan naturligtvis ha i uppdrag att företräda en ägare som har beslutsförmåga, vilket kan påverka den gode mannens skyldigheter enligt lagen. En beslutskompetent person är nämligen alltid behörig att själv lämna uppgifterna, trots att han har god man. Om en sådan person inte medger att den gode mannen fullgör sin skyldighet, bör denna gå över till den enskilde. Detta får anses följa av reglerna i 11 kap. 7 § föräldrabalken om samtycke som förutsättning för den gode mannens rättshandlingar. En erinran om att dessa regler finns har tagits in i ett nytt *andra stycke*.

Det kan finnas skäl att tro att många hjälpbehövande vuxna med bristande beslutsförmåga i framtiden kan erhålla hjälp, i vart fall i de mest trängande vardagliga angelägenheterna, av anhöriga som är beredda att inträda som ställföreträdare enligt bestämmelserna i 2 kap. LFA. En sådan ställföreträdarens behörighet kan inte likställas med den som tillkommer t.ex. en god man med ett oinskränkt förordnande i ekonomiska angelägenheter. Skillnaderna innebär exempelvis att en anhörig ställföreträdare aldrig har behörighet att för den hjälpbehövandes räkning köpa eller sälja fast egendom eller värdepapper.

Av reglerna i 2 kap. LFA följer inte att en anhörig ställföreträdare har behörighet att företräda den hjälpbehövande i uppgifter av det slag som regleras i denna lag (dock har en sådan ställföreträdare behörighet i frågor som rör betalning av skatter). Följden av att en anhörig ställföreträdare inte genom särskilda behörighetsregler ges rätt att representera den hjälpbehövande i angelägenheter om deklarationer och uppgiftslämnande skulle i de flesta fall bli att ett särskilt godmanskap måste anordnas parallellt med (och inte sällan i stället för) det ställföreträdarskap som 2 kap. LFA erbjuder när det gäller personer som i generell mening har stora brister i sin rättshandlingsförmåga. Detta är ägnat att väsentligt minska institutets praktiska användningsområde.

Anhöriga ställföreträdare bör således särskilt tas upp i lagen som i förekommande fall tänkbara ställföreträdare enligt ett nytt *tredje stycke*.

Uppgiften att företräda den enskilde i deklaraionsfrågor m.m. enligt denna lag ligger något vid sidan av de uppgifter som en anhörig ställföreträdare har i övrigt enligt 2 kap. LFA. Exempelvis kan fastigheten som sådan, som tidigare berörts, inte ens anses höra till den anhöriges förvaltning (jfr punkterna 1 och 2 i första stycket). Det

bör för denna ställföreträdarkategori därför föreskrivas en behörighet – ej en plikt – att fullgöra vad som anges om deklarationsskyldighet och uppgiftslämnande. Om Skatteverket inte får in deklaration eller annan uppgift, trots att det är känt att den enskilde skulle kunna företrädas av en anhörig, kan det bli aktuellt att uppmärksamma överförmyndaren på behovet av en god man för den enskilde. Anordnande av t.ex. ett godmanskap lär i många fall radera ut den behörighet som den anhörige i övrigt har – och kanske t.o.m. har utnyttjat sig av – enligt 2 kap. LFA, nämligen när rätten finner lämpligt att den gode mannen ges ett mer generellt uppdrag (jfr författningskommentaren till 11 kap. 2 § FB). Detta kan i sig vara en anledning för en anhörig att i ägarens ställe fullgöra de åligganden som finns i lagen, om inte annat så för att undvika att ställföreträderskapet övergår till någon annan, myndighetsförordnad person.

En anhörigs behörighet bör anses inskränkt till sådan egendom som inte står under någon annan ställföreträdares förvaltning (varvid uppgiftsskyldigheten i berörda delar naturligtvis i stället skall åvila den förordnade ställföreträdares). Detta får anses följa redan av de grundläggande principerna för anhöriga ställföreträdares subsidiära position i förhållande till ställföreträdare med ett förordnande.

I övrigt har vissa paragrafhänvisningar ändrats.

21 kap.

9 §

I *första stycket* ändras bl.a. en paragrafhänvisning.

22 kap.

5 §

I paragrafens *andra stycke* har en paragrafhänvisning ändrats. Därutöver har vissa språkliga ändringar gjorts.

7.8 Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Förslag till ny sekretesslag har år 2003 lämnats av Offentlighets- och sekretesskommittén (OSEK, se SOU 2003:99). Kommitténs förslag bereds för närvarande i Justitiedepartementet, och utredningen har därför inte ansett sig böra beakta detta. Utredningen räknar med att dess egna förslag till ändringar i sekretesslagstiftningen passas in i en ny sekretesslag, möjligen med vissa modifikationer.

7 kap.

3 §

I paragrafen finns nu för hälso- och sjukvårdens del ett undantag från regeln att sekretess till förmån för enskild inte gäller i förhållande till denne. Det är, som framgår av ordalydelsen, endast uppgifter om den enskildes hälsotillstånd som avses.

En patient kan enligt 4 § lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) förklaras sakna beslutsförmåga. Ett sådant beslut skall meddelas patienten och patientens ställföreträdare. Beslutet skall enligt 26 § nämnda lag kunna överklagas.

Även om det med hänsyn till den vård- eller behandlingsbehövandes bästa skulle kunna anses olämpligt att underställa honom ett sådant beslut bör detta inte underlåtas (jfr reglerna om partsinsyn i 14 kap. 5 §). Till förtydligande av vad som bör gälla har ett nytt *andra stycke* med denna innebörd lagts till i paragrafen. Vad som nu sagts bör givetvis gälla också motiveringen till beslutet (se förslaget till 3 § tredje stycket punkt 1.3 patientjournalagen). En annan sak är att det ibland kan krävas särskilda överväganden om utformningen av ett beslut (jfr Regner m.fl. s. 14:44).

Bestämmelsen blir vägledande för vad som skall omfattas av tystnadsplikt för hälso- och sjukvårdspersonal inom den enskilda vården i motsvarande situationer (se 2 kap. 8 § andra stycket lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område).

7 §

En bestämmelse motsvarande den som för hälso- och sjukvårdsområdet del tagits in i 7 kap. 3 § finns för socialförsäkringsärendenas del i förevarande paragraf. I enlighet med det förslag som lämnats avseende den förstnämnda paragrafen bör ett beslut enligt 4 § lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden (LSV) inte kunna hållas hemligt för den enskilde, trots att det med hänsyn till ändamålet med vården eller behandlingen skulle kunna anses vara av synnerlig vikt att så sker. Ett förtydligande härom har tagits in i *andra stycket*.

9 kap.

15 §

I *första stycket* har bl.a. en paragrafhänvisning ändrats.

14 kap.

4 §

I paragrafen ges bl.a. regler om den enskildes rätt att förfoga över sekretess som gäller i hans intresse.

I ett nytt *tredje stycke* hänvisas till den bestämmelse i lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga (LFA), 1 kap. 9 § *andra stycket*, som är avsedd att underlätta för en utsedd framtidsfullmäktig att avgöra om kriterierna för att framtidsfullmakten skall ha trätt i kraft är uppfyllda. I bestämmelsen anges att förordnandet skall anses innefatta ett medgivande för fullmäktigen att ta del av uppgifter om fullmaktsgivarens hälsotillstånd, om detta behövs för att avgöra om fullmaktsgivarens tillstånd är sådant att fullmaktsgivaren varaktigt och i huvudsak är ur stånd att ha hand om de angelägenheter som fullmakten avser. Bestämmelsen ger med andra ord besked om att vissa uppgifter får lämnas ut till en sådan påstådd ställföreträdare, dock endast sådana som behövs för ställningstaganden i en dylik fråga. Uppgifterna bör kunna lämnas i form av ett intyg. Se även avsnitt B 6.2.4 och författningskommentaren till nämnda lagrum samt 14 kap. 4 a § nedan.

4 a §

Paragrafen, som behandlar behörighet att förfoga över sekretess, är ny. Vissa synpunkter på möjligheten för en ställföreträdare att få tillgång till information för vilken sekretess gäller till skydd för den enskilde redovisas i avsnitt B 7.3.2.

Behörigheten att disponera över sekretess följer f.n. av allmänna grundsatsen om ett ställföreträdarskaps räckvidd (se t.ex. RÅ 1999 ref. 38 och Regner m.fl. s. 14:33 ff). Det finns dock behov av klargöranden i vissa avseenden. Särskilda regler härom föreslås i SOU 2003:99 med innebörd att sekretess till skydd för en underårig inte gäller i förhållande till vårdnadshavare i den utsträckning vårdnadshavaren enligt 6 kap. 11 § FB har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör den enskildes personliga angelägenheter; om sekretess inte gäller i förhållande till vårdnadshavaren förfogar denne ensam eller, beroende på den underåriges ålder och mognad, tillsammans med den underåriga över sekretessen (9 kap. 4 § i förslaget). Mot bakgrund av att fler ställföreträdarkategorier nu föreslås (framtidfullmäktige, vårdombud och anhöriga) ökar behovet av en reglering även i fråga om sekretess för vuxna.

Paragrafen tar alltså sikte på rätten att förfoga över sekretess. Med detta skall förstås rätten att bryta sekretess, på samma sätt som den enskilde själv kan göra i fråga om sekretess till skydd för honom själv. Det handlar emellertid även om rätt att medge andra personer och myndigheter tillgång till uppgifterna (se 14 kap. 4 §). Dessa båda rättigheter för ställföreträdaren bör i princip sammanfalla, dvs. har ställföreträdaren möjlighet att bryta sekretessen för att själv få tillgång till uppgifter om den enskilde, så bör han även vid behov kunna låta andra ta del av samma information.

Rätten att förfoga över sekretess till skydd för den enskilde bör naturligtvis anknyta till den behörighet som redan getts åt ställföreträdare enligt annan lagstiftning. Man kan emellertid tänka sig att hänga upp rätten på olika faktorer eller kriterier. Ett alternativ skulle kunna vara att låta ställföreträdaren få behörighet att förfoga över sekretess när det gäller sådan information som ställföreträdaren normalt befattar sig med. Exempel på en tillämpning av denna modell är att en ställföreträdare med behörighet att företräda den enskilde i hälso- och sjukvårdsangelägenheter ges rätt att förfoga över all sekretess som i dessa sammanhang är uppställd till skydd för den enskilde, dvs. oavsett sambandet med viss vård eller behandling. En ställföreträdare skulle därigenom ha rätt att ta fram även gammal

information som gäller den enskildes hälso- och sjukvård och hälsotillstånd utan att behöva klargöra för den utlämnande myndigheten vad informationen skall användas till. Därigenom öppnas också vägen för att ställföreträdaren av ren nyfikenhet begär ut uppgifter från den enskildes förflutna.

Ett alternativ kan vara att låta ställföreträdaren få ut uppgifter som ställföreträdaren kan antas behöva för att fullgöra sitt uppdrag. Exempelvis skulle en ställföreträdare med behörighet i sociala välfärdsfrågor kunna göra gällande att han har behov av information om den enskildes ekonomiska ställning för att kunna lämna korrekta uppgifter i en ansökan om ett visst bidrag.

Det står klart att en kombination av dessa behörighetsgrundande faktorer skulle föra för långt. I allmänhet bör det senare alternativet, dvs. det som förutsätter en behovsprövning, vara av störst relevans och förknippat med minst risker för den enskildes integritetsskydd. En behovsprövning bör kunna komma till stånd också när det är en utomstående som begär en uppgift. Även då är det ställföreträdarens behov av att uppgiften lämnas ut som skall stå i fokus, såsom när bakgrundsinformation till en tidigare ingiven bidragsansökan behöver kontrolleras av en förmånsgivare. I slutändan är det som regel den enskildes eget behov som skall stå i förgrunden, eftersom det är detta som ställföreträdaren är satt att bevaka. Det bör vara tillräckligt att företrädaren förmår göra antagligt att ett behov finns av uppgiften.

Med ledning av det sagda anges i *första stycket* punkt 1 att sekretessen inte gäller i förhållande till en god man eller en förvaltare enligt FB, om ställföreträdaren har rätt att ensam bestämma i fråga om den enskildes angelägenheter (jfr beträffande gode män vad som anges i 11 kap. 7 § FB). Detta får anses vara ett förtydligande av vad som gäller redan med dagens regler.

En ställföreträdare av nu nämnt slag med ett generellt uppdrag i ekonomiska angelägenheter har i allmänhet behov av de flesta uppgifter av ekonomisk karaktär, även mer allmänna data. Givetvis måste en ställföreträdare i ekonomiska frågor därför också kunna få tillgång till uppgifter som härrör från en tidpunkt som ligger före förordnandetidpunkten, eftersom han kan antas behöva bilda sig en helhetsbild av hur den enskildes ekonomi gestaltar sig. Samma presumption kan inte sägas råda beträffande uppgifter hänförliga till den enskildes personliga angelägenheter visavi en ställföreträdare som har generell behörighet i sådana frågor, trots att uppgifterna formellt

sett kan kopplas till ett område inom vilket den gode mannen ensam kan bestämma. Behovsprövningen får m.a.o. större genomslag här.

Motsvarande undantag görs i *punkt 2* för en person som enligt särskild lagstiftning företräder en vuxen som saknar beslutsförmåga. Här avses sådana företrädare som härleder sin behörighet från lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga (LFA), lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) eller lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden (LSV). Det rör sig således om framtidsfullmäktige, vårdombud och anhöriga.

En ställföreträdare enligt punkt 2 (men även en god man eller förvaltare enligt punkt 1) kan stundom behöva en uppgift som inte omedelbart hör till det behörighetsområde som han är satt att svara för. Exempelvis kan en ställföreträdare med behörighet i sociala välfärdsfrågor behöva en uppgift om den enskildes hälsotillstånd i visst avseende. För att uppdraget skall gå att fullgöra bör sekretess kunna brytas i förhållande till ställföreträdaren rörande sådana uppgifter. I det nämnda fallet är inte tanken att en prövning skall göras av om den påstådde ställföreträdaren inom det sociala välfärdsområdet är den enskildes ställföreträdare också i hälso- och sjukvårdsangelägenheter enligt LSH, eftersom uppgifterna – när de begärs utlämnade – inte behövs för patientens vård.

En ställföreträdare utan myndighetsförordnande skall också kunna kräva att få ut information om den enskildes hälsotillstånd som underlag för att styrka sin behörighet i det sammanhang som är aktuellt, t.ex. inför en tredje man som inte har tillgång till uppgifter om den enskildes hälsotillstånd. Möjligheten att styrka behörigheten får således anses rymmas inom vad som anges om behov av en uppgift för fullgörande av ett uppdrag. Den som mottar en sådan begäran måste då naturligtvis pröva *dels* om den enskildes tillstånd är sådant att han inte kan företräda sig själv, *dels* om den påstådde ställföreträdaren är den som står på tur för ställföreträdarskap enligt den turordning som är aktuell. – Som ett exempel kan pekas på anhöriga ställföreträdare i vissa ekonomiska angelägenheter enligt 2 kap. LFA. En anhörig bör kunna begära att få ut uppgifter, *om* dessa visar att den enskilde saknar förmåga att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter och den anhörige kan antas ha behov av uppgifterna för att styrka att den enskildes tillstånd är sådant som nu sägs (se 2 kap. 1 § LFA). Turordningen för de anhöriga framgår av 2 kap. 4 § LFA. Visar det sig att det är någon annan än

den närmaste anhörige som har begärt ut uppgifterna kan det krävas att denne visar att de som står före i turordningen inte kan eller vill inträda som ställföreträdare (se 2 kap. 5 § LFA).

En särskild fråga är om ställföreträdaren dessutom skall kunna ges sådan information rörande hälsotillståndet som patienten själv inte kan få, när det med hänsyn till ändamålet med vården eller behandlingen är av synnerlig vikt att uppgiften inte lämnas till patienten (7 kap. 3 § sekretesslagen, se även 2 b § HSL och 2 kap. 2 § LYHS). I förarbeten till sekretesslagen (prop. 1988/89:67 s. 39 f) har uttalats att när en legal ställföreträdare har i uppdrag att sörja för huvudmannens person kan det finnas ett berättigat intresse för denne att få ta del av integritetskänsliga uppgifter om huvudmannen, t.ex. uppgifter i en patientjournal, om det behövs för att ställföreträdaren skall kunna fullgöra sitt uppdrag; i allmänhet torde det inte finnas några motstående intressen i dessa fall. Detta angavs också vara anledningen till att det inte behövdes någon speciell lagreglering om sekretesskydd för sådana relationer (annat gäller dock beträffande vårdnadshavare). De undantag som gäller för den enskildes rätt att ta del av uppgifter om sig själv till följd av 7 kap. 3 § sekretesslagen (och i andra sammanhang enligt 7 kap. 7 § samma lag) torde därmed sällan vara tillämpliga, varför ett utlämnande till ställföreträdaren bör kunna äga rum (Regner m.fl. s. 14:35). Samma får anses gälla i förhållande till vad som stadgas om tystnadsplikt i 2 kap. 8 § andra stycket LYHS, vilket är en bestämmelse som korresponderar med vad som för det allmännas verksamhet gäller enligt just 7 kap. 3 § sekretesslagen. Sekretess (resp. tystnadsplikt) kan däremot gälla för anmälan eller utsaga om patientens hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden även gentemot en ställföreträdare för patienten, när det gäller att skydda anmälaren eller uppgiftslämnaren eller närstående till dessa (se 7 kap. 6 § sekretesslagen resp. 2 kap. 9 § LYHS). Om detta i sin tur påverkar ställföreträdarens möjligheter att på ett adekvat sätt företräda patienten, bör det övervägas om en annan ställföreträdare skall inträda.

Uppgifter som lämnas i avsikt att utgöra underlag för en ställföreträdare som vill styrka sin behörighet bör kunna tas in i intyg, lämpligen utarbetade efter råd eller föreskrifter från Socialstyrelsen.

Det skall noteras att särskilda regler gäller för en framtidsfullmäktigs rätt att ta del av uppgifter om den enskildes tillstånd enligt LFA (se 1 kap. 9 §).

Enligt *andra stycket* får en ställföreträdare också under vissa förutsättningar häva sekretessen helt eller delvis, dvs. till förmån för annan

som begär att denna skall lämnas ut. En förutsättning är att sekretessen inte gäller i förhållande till ställföreträdaren själv, vilket, som anges i första stycket, innebär att ställföreträdaren har behov av att uppgiften lämnas ut som ett led i fullgörande av *sitt* uppdrag.

Ibland framgår det inte att det ligger i den enskildes intresse att en viss efterfrågad uppgift lämnas ut eller att ett utlämnande annars är i överensstämmelse med ställföreträdarens uppdrag. Som huvudregel skall då gälla att ställföreträdaren inte skall kunna häva sekretessen (se första stycket). Från denna princip kan emellertid ställas upp ett undantag.

Undantaget gäller uppgiftsutlämnande till förmån för forsknings- eller statistikändamål. Inte sällan kan det tänkas att en ställföreträdare med behörighet att medge forskning kan häva sekretessen för uppgift om den enskilde med stöd av första stycket, främst punkt 2. Så kan emellertid inte alltid anses vara fallet. För att underlätta forskning och statistikinsamling har därför öppnats behörighet för ställföreträdare att häva sekretessen för uppgifter om den enskilde även när det brister i sambandet med ställföreträdarens behov. Här kan erinras om att forskningen redan med gällande regler har relativt sett goda möjligheter att få tillgång till sekretessbelagda uppgifter, i sista hand – och om det finns synnerliga skäl – med utnyttjande av dispensregeln i 14 kap. 8 § sekretesslagen (se föredragande statsrådets uttalanden i prop. 1979/80:2 s. 347).

Vad som nu sagts förutsätter i sin tur givetvis att ställföreträdaren har en grundläggande behörighet att företräda den enskilde i angelägenheter till vilka forskningen eller statistikinsamlingen anknyter. I de flesta fall torde ställföreträdaren också vara behörig att samtycka till forskning m.m. på den enskilde enligt de särskilda reglerna om detta. Om innebörden kan i övrigt nämnas att en anhörig i denna egenskap sällan kan efterge sekretess till skydd för ekonomiska intressen, medan en god man som förordnats att ha hand om huvudmannens ekonomiska frågor inte kan medge utlämnande för forskningsändamål av hemliga uppgifter om huvudmannens rent personliga angelägenheter.

I detta sammanhang kan uppmärksammas en speciell situation. Den enskilde kan tänkas sakna förmåga att själv häva sekretess och dessutom sakna en ställföreträdare som har behörighet på området. Det är då att märka att behovskriteriet enligt första stycket inte kan anses uppfyllt för en god man med förordnande i allmänna termer att ha hand om huvudmannens personliga eller ekonomiska angelägenheter, om inte utlämnandet av uppgiften angår dessa ange-

lägenheter utöver själva utlämnandefrågan. Det rör sig t.ex. om uppgifter av närmast historiskt intresse som någon utomstående vill få del av. Emellertid kan det undantagsvis finnas ett behov av att en representant för den enskilde i sådana fall får ta ställning till frågan om att efterge sekretessen. Detta kan åstadkommas genom att rätten med stöd av 11 kap. 3 § första stycket FB lämnar uttryckligt lov till en god man att pröva på visst sätt definierade sekretessfrågor. Har så skett kan den gode mannen enligt första och andra styckena i den här paragrafen häva sekretessen. Rättens förordnande innebär inte att den gode mannen har en skyldighet att häva sekretessen, utan att det finns ett befogat intresse att någon tar ställning för den enskildes räkning.

Motsvarande behörighet bör kunna tillkomma en fullmäktig enligt framtidsfullmakt, om fullmaktsgivaren tydligt har tagit ställning i frågor av nu nämnt slag. Enbart en hänvisning i fullmakten till att fullmäktigen har oinskränkt behörighet i t.ex. personliga angelägenheter är följaktligen inte tillräckligt när det gäller förfoganderätt över sekretessbelagda uppgifter – vad som krävs är att fullmaktsgivaren har låtit det komma till uttryck i fullmakten att fullmäktigen får föfoga över sekretess även när utlämnandefrågan inte är knuten till uppdraget i övrigt. Därmed är givetvis inte sagt att fullmäktigen också *måste* ge andra tillgång till uppgiften när en begäran framställs.

Personer som företräds av god man kan – men behöver inte – vara utan förmåga att disponera över sekretessen. I den mån den enskilde har förmåga att själv ta ställning eller meddela sin mening förutsätter naturligtvis den gode mannens dispositioner samtycke från den enskilde (se 11 kap. 7 § andra stycket FB).

Den föreslagna paragrafen gäller direkt endast det allmännas verksamhet. Därigenom utesluts exempelvis uppgiftsutlämnande från banker och privata vårdgivare. Med en analog tillämpning bör emellertid de föreslagna reglerna få betydelse även i enskild verksamhet, för vilken sekretesslagens bestämmelser ju inte gäller. Något obehörigt röjande av en uppgift är det således inte fråga om när en ställföreträdare kan åberopa sig på grunderna för förevarande paragraf. I enlighet med vad som tidigare nämnts medför detta att en ställföreträdare i ekonomiska angelägenheter bör kunna göra anspråk på att få ut i stort sett alla uppgifter från en bank om den enskildes ekonomiska situation, oberoende av om de är av äldre datum, när det finns ett sådant behov.

I sekretesslagen saknas en allmän föreskrift om att enskilda som tar del av hemliga handlingar eller som annars får vetskap om sekre-

tessbelagda uppgifter har tystnadsplikt. Någon sådan föreslås inte i detta lagstiftningsarbete för ställföreträdare och kan inte heller anses gälla i dag. Utredningens överväganden i denna del har behandlats i avsnitt C 2.4 (se även utredningens delbetänkande SOU 2003:51 s. 110). – Regler i sekretesslagen om förbehåll vid utlämnande av uppgift till enskild torde dock kunna tillämpas i förhållande till tredje man, om det bedöms vara påkallat (se främst 14 kap. 9 §).

7.9 Förslaget till lag om ändring i förvaltningslagen (1986:223)

33 §

Som framgår av avsnitt B 8.12.3 införs en möjlighet att överklaga beslut om att en person skall anses sakna beslutsförmåga enligt 4 § lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH, se 26 § samma lag). Eftersom överklagandemöjlighet således ges i föreskrift i specialförfattning skulle det kunna hävdas att 14–30 §§ FL skulle bli tillämpliga för handläggningen. Något sådant eftersträvas inte, varför ett klagande tillägg har införts.

7.10 Förslaget till lag om ändring i personuppgiftslagen (1998:204)

35 a §

Paragrafen är ny, liksom rubriken.

Det är den registrerade, dvs. den som personuppgifterna avser, som enligt personuppgiftslagen (PuL) kan samtycka till behandling av personuppgifter. Det är emellertid endast den som kan förstå innebörden av ett samtycke som kan lämna ett giltigt samtycke i PuL:s mening.

PuL grundar sig på Europaparlamentets och rådets direktiv 95/46/EG av den 24 oktober 1995. I Datalagskommitténs betänkande, som till stora delar kom att utgöra grunden för propositionen till PuL, angavs att frågan, om samtycket i alla lägen måste avges personligen, dvs. av den registrerade själv, var svår att besvara i avsaknad av ledning från EG-direktivet. Kommittén menade dock att

inte bara föräldrar, utan även andra ställföreträdare, borde kunna lämna samtycke för den som inte själv kan bli informerad eller kan avge en egen viljeyttring i saken (SOU 1997:39 s. 344). Något ställningstagande till vem som kan lämna samtycke för personer *utan* ställföreträdare som inte kan bli informerade eller som inte kan avge en egen viljeyttring i saken, t.ex. den som är tillfälligt medvetlös, förefaller kommittén inte ha gjort (jfr Sören Öman/Hans-Olof Lindblom, Personuppgiftslagen. En kommentar, 2001, s. 62).

I propositionen till PuL (prop. 1997/98:44) togs inte frågan om ställföreträdande samtycke upp särskilt.

Datainspektionen har i en skrift till vägledning om innebörden av kravet på samtycke enligt PuL anfört att när det gäller vuxna personer som saknar förmåga att lämna samtycke, t.ex. för att de är psykiskt sjuka, måste en eventuell behandling av personuppgifter utföras med stöd av någon annan bestämmelse – i PuL eller i annan författning – som inte förutsätter ett giltigt samtycke (jfr 10 §). Om inte heller detta är möjligt, måste den personuppgiftsansvarige avstå från behandlingen; eventuell behandling av personuppgifter kan, enligt Datainspektionen, inte heller grundas på samtycke från t.ex. en anhörig. När det gäller barn synes dock den underåriges vårdnads-havare kunna ge samtycke, vilket dock beror på faktorer som barnets ålder, uppgifternas art och ändamålet med behandlingen (se Datainspektionens skrift Samtycke enligt personuppgiftslagen, Datainspektionen informerar nr 11 [2003], s. 11).

Utgångspunkten här, liksom i Datalagskommitténs betänkande, är att EG-direktivet i vart fall inte hindrar att samtycke lämnas av en företrädare enligt nationell lag. Frågan om ställföreträdarskap är av särskild betydelse i förhållande till (registrerade) personer som saknar förmåga att lämna samtycke till behandling. I detta sammanhang är endast företrädarskap för vuxna aktuellt.

Det finns därvid anledning att först falla tillbaka på de regler som även utan särskilda föreskrifter i PuL torde komma att gälla i dylika frågor, om utredningens förslag beträffande företrädare för vuxna i allmänhet genomförs. I *första stycket* erinras därför om att det av bestämmelser i 11 kap. FB och i lagen om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i vissa fall för anhöriga (LFA) finns ställföreträdare – god man, förvaltare och framtidsfullmäktig – som för en enskild kan lämna samtycke, ta emot och begära information samt annars vidta åtgärder för att bevaka den enskildes rättigheter enligt PuL.

En god man för en hjälpbehövande kan enligt huvudregeln i den föreslagna 11 kap. 2 § andra stycket FB inte förordnas utan samtycke från den enskilde.

Såvitt gäller framtidsfullmäktig krävs enligt huvudregeln i 1 kap. 1 § LFA att den enskilde varaktigt och i huvudsak är ur stånd att ha hand om de angelägenheter fullmakten avser för att fullmakten skall ha verkan.

Förvaltare är enligt utredningsförslaget en ställföreträdarkategori som i stort sett endast kan ha behörighet i ekonomiska angelägenheter (11 kap. 9 §, jfr 11 kap. 10 § andra stycket FB). Det är därför bara när personuppgifter rör ekonomiska förhållanden, vilka omfattas av förvaltarskapet, som förvaltaren kan ha behörighet.

För att en ställföreträdare som avhandlas i första stycket skall ha behörighet att företräda den enskilde enligt PuL krävs således att förordnandet direkt täcker den uppkomna angelägenheten.

Ställföreträdaren skall även kunna vara behörig att lämna samtycke till behandling av känsliga personuppgifter (se 15 § PuL).

I *andra stycket* kompletteras katalogen av företrädare med sådana representanter som enligt särskild lagstiftning företräder en vuxen person. De lagar som avses är i första hand lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. (LSH) och lagen om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom den sociala välfärden (LSV). I dessa lagar anges även vårdombud och anhöriga som ställföreträdare. Anhöriga kan också ha behörighet i vissa vardagliga ekonomiska angelägenheter enligt 2 kap. LFA. Utöver vad som nu sagts finns regler i vissa forskningsrelaterade lagar som pekar ut företrädare för vuxna personer utan förmåga att själva ta ställning. – Även gode män, förvaltare och framtidsfullmäktige träffas av bestämmelserna i den omnämnda särskilda lagstiftningen.

I flertalet fall kan det inte av de nämnda lagarna direkt anses följa en behörighet för de särskilda företrädarna att representera en hjälpbehövande i fråga om behandling av personuppgift enligt PuL och i övrigt vid tillämpning av lagen. Reglerna i andra stycket innebär därmed en utvidgning av den behörighet som annars tillkommer ställföreträdare. Det räcker att den fråga som uppkommit enligt PuL endast har ett *samband* med det område över vilket ställföreträdaren enligt andra stycket bestämmer för att ställföreträdaren skall anses behörig att företräda den enskilde.

Vilket samband som kan krävas i det enskilda fallet får överlåtas till rättstillämpningen. Sambandet får inte tänjas för långt. Som en

sista utväg kan rätten med stöd av föräldrabalken förordna en god man att ta till vara den registrerades intressen.

En inskränkning i den behörighet som tillkommer vissa företrädare enligt särskild lagstiftning görs i fråga om rätt att föra talan för den enskilde i frågor om skadestånd enligt 48 § PuL. Se i övrigt avsnitt B 11.2.3 i allmänmotiveringen. Motsvarande får anses gälla även hänvändelser till Justitiekanslern i frågor om skadestånd, eftersom JK har möjlighet att besluta om skadestånd om en myndighet behandlat personuppgifter i strid med PuL:s bestämmelser, respektive hänvändelser direkt till den personuppgiftsansvarige.

Av *tredje stycket* framgår att ställföreträdarens samtycke till behandling av personuppgifter enligt denna paragraf är utan verkan, om den registrerade själv ger uttryck för att motsätta sig behandlingen. Även om behandling mot den enskildes vilja inte kan karakteriseras som tvång i den bemärkelse som ordet annars används i utredningens förslag, skall således den enskildes vilja fälla utslaget, och detta trots att han eller hon inte anses kompetent att fatta ett eget beslut i saken.

Ett avböjande av personuppgiftsbehandling från en beslutsoförmögen persons sida har naturligtvis bara betydelse när samtycke inte kan undvaras. Den enskildes negativa inställning kan yttra sig i att han på något sätt ger till känna för t.ex. den personuppgiftsansvarige att han inte önskar medverka till behandlingen. I vissa fall lär detta komma fram i samband med att den personuppgiftsansvarige fullgör sin informationsskyldighet gentemot den registrerade, en skyldighet som enligt tredje stycket inte kan underlåtas ens i förhållande till en person som skall anses sakna beslutsförmåga.

Vid sidan om PuL finns många s.k. registerförfattningar som kan innehålla särregler. Ofta rör de inrättandet och förändring av viktigare register på det offentliga området. I vissa fall handlar det dock om register på det privata området. I den mån avvikande regler finns, har de företrädare framför PuL (förutsatt att de intagits i lag eller i förordning, se 2 § PuL). Flera lagstiftningstekniker finns dock när det gäller förhållandet till PuL:s regler. I den mån reglerna faller tillbaka på PuL kommer den nu föreslagna paragrafen att gälla. För andra författningar torde endast vad som anges i första stycket att gälla, nämligen att god man och framtidsfullmäktig (samt i vissa fall förvaltare) i kraft av sitt förordnande kan representera den enskilde i frågor som rör behandling av personuppgifter. Utredningen saknar tidsmässiga förutsättningar för att åstadkomma en fullständig kartläggning av vilka författningar som kan vara i behov av komplette-

ringar genom hänvisningar till den nu behandlade paragrafen. – När det gäller frågor om skadestånd i samband med behandling av personuppgifter i strid med någon särskild registerförfattning, vilka i och för sig är att bedöma enligt PuL, får begränsningen i fråga om ställföreträdarens rätt att föra den enskildes talan enligt 48 § PuL anses gälla trots att det då inte är fråga om behandling av personuppgifter i strid med just PuL (se i övrigt andra stycket och avsnitt B 11.2.3).

7.11 Förslaget till lag om ändring i lagen (2001:1227) om självdeklarationer och kontrolluppgifter

19 kap.

1 §

Paragrafen behandlar skyldigheten att lämna uppgifter enligt lagen. Närmare motiv till ändringsförslagen ges i författningskommentaren till 18 kap. 2 § fastighetstaxeringslagen.

I *första stycket punkt 2* har angetts att även en framtidsfullmäktig skall ha skyldighet att lämna uppgifter för en hjälpbehövande beträffande rättshandling som omfattas av hans förordnande. I ett nytt *andra stycke* erinras om att det beträffande gode män finns bestämmelser om samtycke i 11 kap. 7 § föräldrabalken, vilket i sin förlängning har betydelse för den gode mannens skyldigheter enligt nu aktuell lag. Vidare ges i det nya *tredje stycket* anhöriga ställföreträdare enligt 2 kap. LFA rätt att lämna uppgifter i den enskildes ställe.

I övrigt har bl.a. vissa paragrafhänvisningar ändrats.

Särskilda yttranden, m.m.

Särskilda yttranden

Särskilt yttrande av experten *Ulla Lönnqvist Endre*

Utredningens förslag att lagstifta om införandet av legala ställföreträdare för beslutsinkapabla patienter inom hälso- och sjukvården rör ett angeläget och eftersatt område där behov finns av regelsystem. Utredningens förslag kommer när det genomförs att öka de administrativa kostnaderna för landstingen. Ett försök till uppskattning av kostnaderna härför har inte låtit sig göra men måste ske i det fortsatta arbetet. Resultatet av dessa beräkningar får ligga till grund för den ersättning till landstingen som erfordras för att full kompensation skall erhållas i enlighet med finansieringsprincipen

Särskilt yttrande av experten *Ingmar Hammer*

Utredningens olika lagförslag om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården, den sociala välfärden och forskningen innebär att ett eftersatt område blir rättsligt reglerat. Förslagen innebär att patienter, omsorgstagare, provgivare och forskningspersoner som saknar förmåga att lämna samtycke till en viss åtgärd eller att annars ta ställning till en angelägenhet som gäller det egna behovet av vård, stöd och hjälp m.m. skall representeras av en legal ställföreträdare. Syftet är att klargöra och stärka de beslutsoförmögna ställning inom dessa områden.

Lagförslagen tillgodoser dock enligt min mening inte i tillräcklig utsträckning den enskilda människans

- rättssäkerhet,
- rättsskydd, och
- behov av att varaktigt ha någon lämplig person som företräder honom eller henne i kontakten med verksamheter och personal inom aktuella områden.

Lagförslagen underlättar inte heller rättstillämpningen eftersom utformningen av förslagen

- inte harmonierar med den centrala lagstiftningen på hälso- och sjukvårdens område,
- återfinns i olika lagar i stället för i en sammanhållen författning om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga, och
- innehåller korsvisa hänvisningar till bestämmelser både i dessa lagar och i andra lagar.

Bakgrund

Behovet av att stärka rättsskyddet för dem som på grund av sitt hälsotillstånd eller av annan orsak inte kan ta ställning i frågor, som gäller det egna behovet av vård och omsorg och åtgärder av olika slag i samband därmed, har kommit att framstå som allt mer angeläget i och med att HSU 2000 inte lämnade något förslag till lagreglering i det avseendet i sitt betänkande (SOU 1997:154) Patienten har rätt.

Behovet av lagreglering har därefter uppmärksammats bl.a. i samband med beredningen av lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m. och lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor (se prop. 2001/02:44 och prop. 2002/03:50).

Socialstyrelsen har för sin del i samband med tillsyn bl.a. över äldreomsorgen konstaterat att det förekommer informellt tvång och andra missförhållanden inom verksamheter på det området. Det har bl.a. framkommit att personal vidtar vård- och omsorgsåtgärder med bristande respekt för den enskildes självbestämmande och s.k. skyddsåtgärder, dvs. åtgärder som begränsar vårdtagarens rörelsefrihet, i situationer när stöd saknas i lag. Det handlar t.ex. om olika former av inlåsning för att hindra vårdtagare att lämna ett särskilt boende. På så sätt vill man skydda vårdtagaren från att skada sig själv eller andra personer eller från att utsätta omgivningen för störande beteende. Man bestämmer också i frågor som gäller den enskilda vårdtagarens dagliga liv.

I en skrivelse den 19 december 1999 uppmärksammade Socialstyrelsen regeringen på behovet av att stärka rättsskyddet för äldre personer som till följd av demenssjukdom, psykisk störning eller andra tillstånd har en bristande beslutsförmåga.

Det yttersta ansvaret för att säkerställa att vården och omsorgen ges med respekt för den enskilda människans självbestämmande, integritet och värdighet vilar naturligtvis på de fysiska eller juridiska personer (landsting, kommuner, bolag, stiftelser m.fl.) som bedriver verksamhet inom dessa områden. Samtidigt har den struktur som omger verksamheterna, i synnerhet statens tillsyn och möjligheten till rättslig prövning, stor betydelse för att huvudmännen skall uppfylla de kvalitets- och säkerhetsnormer som har fastställts för verksamhetsområdet.

För att komma till rätta med brister av detta slag är det också viktigt att den enskilda människans ställning stärks, genom att denne representeras av en ställföreträdare som han eller hon har eller kan tänkas ha förtroende för och som även på annat sätt är lämplig för uppgiften. Det är i och för sig eftersträvansvärt att patienter, omsorgstagare, provgivare och forskningspersoner på ett enkelt och snabbt sätt kan få en ställföreträdare när det behövs. Men samtidigt måste en lagreglering på detta område tillgodose högt ställda krav på rättssäkerhet.

Utredningens metodik och lagteknik

Enligt min mening tillgodoser utredningens olika förslag till lagar om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inte fullt ut de höga kvalitets- och rättssäkerhetskrav som bör fastställas i

den nya lagstiftningen. Bristerna är att hänföra både till den metodik och den lagteknik som ligger till grund för lagförslagen. Dessvärre är bristerna av den karaktären att det finns en risk för att den enskilda människans självbestämmande, integritet och värdighet inte kommer att respekteras i rättstillämpningen och att således avsedda effekter med lagreformen inte uppnås.

Metodiken

Utredningen har valt att föreslå en ny form av legal ställföreträdare i stället för att utveckla den ordning som redan finns i föräldrabalkens bestämmelser om gode män. Man frångår därmed också de procedurer som gäller för anordnande av godmanskap och för förordnande av och tillsyn över gode mäns verksamhet.

Utredningens förslag har till syfte att en ställföreträdare skall träda in på ett enkelt och snabbt sätt när det behövs. Lagförslagen innebär att den enskilda människans beslutsförmåga skall bedömas med avseende på en viss åtgärd och prövas från fall till fall av personal i den verksamhet som har ansvaret för åtgärden.

Det innebär bl.a. att frågan om en patients eller en omsorgstagares behov av ställföreträdare kan komma att bedömas av samma personal som utsätter denne för informellt tvång och andra kränkningar.

Även i andra hänseenden kan förslagen innebära en ”rolldiffusion” för personalen, dvs. en sammanblandning av roller och ansvar, som skapar problem för personalen i relationen till patienter och omsorgstagare.

I sin strävan att en ställföreträdare bör träda in på ett enkelt och snabbt sätt har utredningen bortsett från att den enskilda människans behov av ställföreträdare gör sig olika starkt gällande, beroende på om beslutsförmågan är tillfälligt eller varaktigt nedsatt, och om det är fråga om akut hälso- och sjukvård eller om åtgärder av annat slag. För personer med bestående behov av vård, stöd och hjälp finns det också skäl att anta att tryggheten i vården och omsorgen, liksom kontinuiteten i ett ställföreträdarskap, är viktigare än i andra fall.

Vid tillstånd av *tillfälligt nedsatt beslutsförmåga* är det i en akut situation med allvarlig och överhängande fara för en patients liv eller hälsa inte möjligt att efterforska och kontakta en ställföreträdare. Följaktligen förutsätts det att hälso- och sjukvården och dess personal kan vidta nödvändiga vårdåtgärder utan samtycke.

Det lagliga stöd som krävs för att vård skall kunna ges i dessa fall bör återfinnas i den centrala lagstiftningen på hälso- och sjukvårdens område. Lagstiftningen bör tydligt ange vilka förutsättningar som skall vara uppfyllda för att vård och behandling skall få ges utan samtycke.

Vid tillstånd av *varaktigt nedsatt beslutsförmåga* gör sig behovet av ställföreträdare naturligtvis inte bara gällande i frågan om en viss åtgärd utan det gör sig gällande i ett flertal andra frågor som förutsätter att han eller hon lämnar ett informerat samtycke.

Det är mot den bakgrunden inte lämpligt och inte heller nödvändigt att anordna ställföreträdarskapet enligt ett summariskt förfarande eller att begränsa ställföreträdarens behörighet på det sätt som föreslås av utredningen, dvs. till en viss åtgärd. För att verksamheten skall kunna bedrivas med respekt för den enskilda människans självbestämmande, integritet och värdighet bör det förutsättas att hans eller hennes behov av ställföreträdare utreds med noggrannhet och omsorg. Syftet bör vara att klargöra i vilket eller vilka avseenden beslutsförmågan brister och att ställföreträdarens legala ställning skall definieras med hänsyn till den enskilda människans reella behov.

Sammanfattningsvis finner jag att ställföreträdarskap inte bör komma i fråga vid akuta tillstånd av nedsatt beslutsförmåga. Det bör framgå av den nya lagstiftningen att den inte är tillämplig i dessa fall.

Det innebär att lagstiftningen bör omfatta dem med kvarvarande eller bestående behov av ställföreträdare. Den huvudsakliga målgruppen bör utgöras av *de stora grupper av vård- och omsorgstagare med demens, utvecklingsstörning och psykisk störning* som bor i särskilda boendeformer eller är intagna på ett behandlingshem eller en sjukvårdsinrättning.

Mot bakgrunden av de brister i den enskilda människans rättskydd som Socialstyrelsen konstaterat i tillsynen över verksamheter inom bl.a. äldreomsorgen anser jag att ställföreträdarskapet bör anordnas enligt särskilda procedurer och efter prövning av ett från verksamheten fristående organ. För att säkerställa att den enskildes rättssäkerhet tillgodoses bör ställföreträdarskapet omprövas fortlöpande och stå under särskild tillsyn.

Lagtekniken

Utredningens förslag innebär att frågor om ställföreträdarskap behandlas i olika lagar, beroende på om behovet av ställföreträdare gör sig gällande på hälso- och sjukvårdens, den sociala välfärdens eller forskningens område.

Utredningens olika lagförslag skulle dock vinna mycket på att fogas samman i en lag med tillägget att den gäller ”för vuxna med bristande beslutsförmåga i vissa fall”. En sammanfogning bör göras för att underlätta rättstillämpningen och därmed uppnå avsedda effekter.

Med en sådan lagteknik bör lagen dels innehålla gemensamma bestämmelser, som gäller oavsett verksamhetsområde, dels särbestämmelser för respektive område. Ambitionen bör vara att begränsa antalet särbestämmelser och att koncentrera innehållet till gemensamma bestämmelser om

- vad som avses med bristande beslutsförmåga,
- ordningen för beslut om att anordna ställföreträdarskap,
- vem som får utses som ställföreträdare med hänsyn till turordning, lämplighet samt jäv och andra hinder,
- ställföreträdarens befogenhet och behörighet på respektive område,
- ställföreträdarens skyldigheter och ansvar,
- påföljder och tillsyn.

Beslut om bristande beslutsförmåga m.m.

Europakonventionen om biomedicin och mänskliga rättigheter behandlar visserligen inte ordningen för beslut i frågan om en enskild persons bristande beslutsförmåga och hans eller hennes behov av ställföreträdare. För skyddet av enskilda personer som inte kan lämna samtycke anger Europakonventionen – förutom vad gäller psykiatrisk vård oberoende av samtycke (artikel 7) – inte heller krav på tillsyn samt procedurer för kontroll och överprövning. Beslutsordningen bör dock enligt min mening utformas med hänsyn till de principer som utgör grunden för Europakonventionen och syftet med konventionen. Det innebär att Sverige i den nationella lagstiftningen skall vidta alla nödvändiga åtgärder för att ”protect the dignity and identity of all human beings and guarantee everyone, without discrimination, respect for their integrity and other rights and funda-

mental freedoms with regard to the application of biology and medicine”.

Ett beslut om att en person saknar beslutsförmåga i fråga om en viss vårdåtgärd innebär att han eller hon fråntas sin rätt att själv bestämma i den frågan. Beslutet kommer i många fall att gälla tills vidare. I andra fall kommer beslutet att ligga till grund för ett nytt beslut och får på så sätt ändå giltighet över tiden.

Beslutet bör då inte (såsom utredningen föreslår i LSH) definieras som ett vårdbeslut, dvs. ett beslut rörande diagnostik, vård och behandling av en enskild patient, utan som ett beslut om anordnande av ställföreträdarskap för den personen. Eftersom beslutet får rättsverkan för den enskilda människan måste beslutsordningen ges en utformning som tillgodoser dennes rättssäkerhet. Det bör bl.a. innebära att ett beslut i fråga om beslutsförmågan skall definieras som myndighetsutövning. Beslutet skall kunna överklagas om det ifrågasätts från objektivitetssynpunkt m.m.

Beslutet bör därför inte fattas av personalen i den verksamhet som handlägger en åtgärd (läkare m.fl.), utan av det organ som utövar ledningen av verksamheten eller är en del av ledningen eller av ett från verksamheten fristående organ. Enligt min mening kan det diskuteras om det inte närmast bör vara en uppgift för patientnämnderna med hänsyn till att de utser stödpersoner för dem som är intagna i den psykiatriska tvångsvården enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, LPT eller enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, LRV.

I konsekvens med detta bör utredningens förslag innebära att ”verksamheten” anmäler behov av ställföreträdare och att nämnden fattar beslut på ett underlag som bl.a. innefattar en redogörelse för begränsningen i den enskilda människans beslutsförmåga och skälen till detta, inkl. en medicinsk bedömning. Beslutet bör kunna bli föremål för överprövning. Om patientnämnderna skulle anförtros denna uppgift bör anmälan till nämnderna även kunna göras från den privata vården och omsorgen.

I konsekvens med utredningens förslag till ändringar i lagar angränsande till lagstiftningen på hälso- och sjukvårdens område bör patientnämnderna även besluta i frågan om ställföreträdare för provgivare och forskningspersoner.

I utredningens förslag till lagar om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga behandlas den enskilde människan olika beroende på om behovet av ställföreträdare avser en åtgärd på hälso- och sjukvårdens, den sociala välfärdens eller forskningens område.

Jag har från rättssäkerhetssynpunkt svårt att förstå det slags differentiering. Med hänsyn till vad som ovan sagts anser jag att beslutsordningen på samtliga dessa områden bör tillgodose att beslut inte fattas av den personal i verksamheten som handlägger en åtgärd som omfattas av den enskildes bristande beslutsförmåga. På den sociala välfärdens område bör beslut fattas av ansvarig nämnd.

Tillsynen

Om ställföreträderskap för vuxna med bristande beslutsförmåga inom föreslagna områden inte anordnas enligt särskilda procedurer, och efter beslut av ett från verksamheten fristående organ, bör tillsynen förstärkas lokalt och utövas fortlöpande. Det bör ske genom återkommande inspektioner av verksamheter i hälso- och sjukvården och särskilda boenden där vuxna personer med bristande beslutsförmåga ges vård och omsorg under längre tid.

Förhållandet till annan lagstiftning

Utredningens förslag till lag (2005:000) om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården, LSH, bör inte genomföras utan att nya bestämmelser samtidigt införs i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), HSL, och i lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område, LYHS. Det gäller de föreslagna bestämmelserna om åtgärder som får vidtas utan ställföreträdarens samtycke och övriga bestämmelser som reglerar vårdgivarens och hälso- och sjukvårdspersonalens ansvar och skyldigheter. Bestämmelser av det slaget bör enligt min mening finnas i den centrala lagstiftningen på hälso- och sjukvårdens område och inte i en lag som innehåller regler om ställföreträdarens ansvar och skyldigheter.

De nya bestämmelserna i HSL och LYHS bör utformas som påbuds- och förbudsregler. De bör harmoniera med regleringen i övrigt på hälso- och sjukvårdens område. Exempelvis bör mot bakgrunden av 3 § 3 lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, LPT, begreppet ”samtycke” introduceras i lagarna. I anslutning till LPT bör (i stället för det uppenbarhetsrekvisit som utredningen har föreslagit) anges att en patient skall representeras av en ställföreträdare om ”det finns grundad anledning att anta att vården inte kan ges med patientens

samtycke”. Alternativt kan ett uppenbarhetsrekvisit införas i bestämmelsen i LPT för att åstadkomma den nödvändiga harmoniseringen.

För att den enskilda människan inte skall drabbas av skada när det finns en allvarlig och överhängande fara för hans eller hennes liv eller hälsa, bör i tidsnöd hälso- och sjukvård kunna ges utan samtycke av ställföreträdaren. En åtgärd bör dock (naturligtvis) inte få vidtas om patienten motsätter sig åtgärden. Det innebär att förslaget i den delen bör utformas som en positiv påbudsregel som anger inom vilka ramar hälso- och sjukvårdspersonalen får agera. Jag menar dock att det ytterligare bör övervägas, om det bör vara tillåtet att vidta åtgärder utöver vad som medges enligt nödrätten och som utredningen föreslår i 21 § LSH, redan när det finns risk för en icke obetydlig skada. Utredningens förslag torde inte ha stöd i Europakonventionen om biomedicin och mänskliga rättigheter (artikel 8), som behandlar åtgärder som får vidtas i akuta situationer (emergency situation) då patienten behöver omedelbar hälso- och sjukvård (jfr 4 § HSL). En sådan mer generös undantagsbestämmelse för dessa icke helt akuta situationer bör hellre hanteras inom ramen för ett skyndsambetskrav.

Vad gäller undantaget för ”mindre ingripande åtgärder” i 22 § LSH menar jag att det är tveksamt om sådana åtgärder bör kunna vidtas i andra fall av löpande vård än som omfattas av tidigare information och samtycke. I övriga fall torde åtgärder av det slaget omfattas av avgränsningsregeln i 4 § LSH och kunna vidtas utan ställföreträdare. Däremot bör inte förslaget till 24 § LSH överföras till LYHS eftersom bestämmelsen reglerar ställföreträdarens ansvar och skyldigheter när det finns ett (giltigt) livsslutsdirektiv.

Med hänsyn till vad som nu sagts bör 20, 21 och 23 §§ förslaget till LSH överföras till 2 kap. LYHS. Kapitlet, som innehåller bestämmelser om hälso- och sjukvårdspersonalens skyldigheter, skulle kunna kompletteras enligt följande (förslagen har kursiverats):

1 a § Om det finns grundad anledning att anta att en vuxen patient till följd av sitt hälsotillstånd eller av annan orsak inte kan lämna samtycke i en fråga som rör den egna hälso- och sjukvården, skall den som har ansvaret för vården av patienten omedelbart anmäla behovet av ställföreträdare till patientnämnden enligt lagen (2005:000) om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. I skyndsamma fall bör läkaren muntligen eller på annat sätt underrätta patientnämnden om att en anmälan kommer att

göras. Anmälan behöver dock inte göras om den bristande beslutsförmågan saknar betydelse för vården av patienten.

Med bristande beslutsförmåga avses enligt 3 § samma lag att patienten inte förmår att tillgodogöra sig information i en fråga som gäller hans eller hennes vård, att självständigt överväga konsekvenserna av ett beslut i frågan eller att meddela sin mening.

2 b § En vuxen patient som skall representeras av en ställföreträdare får inte ges hälso- och sjukvård utan att ställföreträdaren först har givits individuellt anpassad information enligt 2 § detta kapitel och därefter lämnat sitt samtycke.

Om patienten på grund av sitt hälsotillstånd har ett omedelbart behov av vård och ett besked från ställföreträdaren inte kan erhållas utan dröjsmål, får patienten ges nödvändig vård utan samtycke. Vård får dock inte ges om patienten motsätter sig detta.

En åtgärd som endast innebär löpande omvårdnad av patienten eller som med hänsyn till art, omfattning och övriga omständigheter framstår som mindre ingripande, får vidtas utan nytt samtycke av en ställföreträdaren, om åtgärden omfattas av tidigare information och det inte finns grundad anledning att anta att han eller hon skulle ha motsatt sig åtgärden.

2 c § När den som har ansvaret för hälso- och sjukvården av en patient som representeras av ställföreträdare, beslutar om en åtgärd för patienten utan medverkan av ställföreträdaren, skall den ansvarige söka bilda sig en uppfattning om vilken inställning som patienten skulle ha haft, om han eller hon hade haft beslutsförmåga vid den ifrågavarande tidpunkten och utövat den under gynnsamma betingelser. Denna inställning skall ligga till grund för beslutet i fråga om åtgärden.

Den uppfattning som patienten i förväg, medan han eller hon hade beslutsförmåga, har gett till känna i ett skriftligt vårddirektiv eller i någon annan form, skall respekteras. I 24–25 §§ lagen (2005:000) om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m. finns bestämmelser om åtgärder som får vidtas med stöd av ett livsslutsdirektiv.

Så långt möjligt skall samråd ske med patienten. Om patienten inte ger uttryck för någon egen uppfattning och hans eller hennes inställning inte heller kan fastställas på något annat sätt, skall den som är ansvarig för vården av patienten iaktta vad som är patientens bästa.

I anslutning till det avsnitt i HSL som innehåller bestämmelser om krav på hälso- och sjukvården, skulle följande kunna anges i 2 a § andra stycket (förslagen har kursiverats):

2 a § Hälso- och sjukvården skall bedrivas så att den uppfyller kraven på en god vård. Detta innebär att den särskilt skall

1. vara av god kvalitet och tillgodose patientens behov av trygghet i vården och behandlingen,
2. vara lätt tillgänglig,
3. bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet,
4. främja goda kontakter mellan patienten och hälso- och sjukvårdspersonalen.

Vården och behandlingen skall så långt det är möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten. *Detta gäller även om patienten till följd av sitt hälsotillstånd eller av annan orsak representeras av en ställföreträdare som, enligt lagen (2005:000) om ställföreträdare för vuxna med bristande beslutsförmåga inom hälso- och sjukvården m.m., skall ta ställning i en fråga om patientens vård och behandling.*

Varje patient som vänder sig till hälso- och sjukvården skall, om det inte är uppenbart obehövt, snarast ges en medicinsk bedömning av sitt hälsotillstånd.

Föreskrifter av motsvarande eller liknande innehåll bör även införas i lagstiftning på den sociala välfärdens område.

Vårdombud

För att den enskilda människan skall kunna förordna ett vårdombud och tillfullo förstå innebörden och konsekvenserna av förordnandet bör det förutsättas att han eller hon har beslutsförmåga i det avseendet. Det verkar motsägelsefullt att en patient, som ges hälso- och sjukvård på en sjukvårdsinrättning eller i hemmet eller som bor i ett särskilt boende eller en bostad för särskild service, anses ha förmåga att förordna ett ombud men sakna förmåga att besluta om den egna vården. Av förslaget framkommer inte om och i så fall när vårdombudet kommer att inta ställning som ställföreträdare. Det ger snarare vid handen att det är fråga om ett slags stödperson med befogenheter motsvarande ett s.k. personligt ombud (jfr Psykiatriutredningens slutbetänkande, SOU 1992:73).

Förslaget bör hellre utformas som en författningsreglerad rätt för vård- och omsorgstagare att på begäran få ett sådant personligt ombud och en skyldighet för vårdgivaren/verksamhetschefen att informera denne om denna rätt och i förekommande fall utse ett vårdombud. Bestämmelser av det slaget bör finnas i den centrala lagstiftningen på hälso- och sjukvårdens och den sociala välfärdens område.

Särskilt yttrande av experten *Björn Norell*

Utredningen lyfter inte fram några av de bakomliggande mer centrala orsakerna till bristerna i den nuvarande överförmyndarverksamheten. Hit hör bl.a. frågan om huvudmannskapet för den rättsvårdande verksamheten som utövas av överförmyndaren. Mycket av de brister i gråzonen som finns mellan den statliga styrningen genom lagstiftning och tillsyn och den självstyrande kommunala överförmyndaren finns kvar. Hit hör också frågor om den resursbrist som kännetecknar överförmyndareverksamheten i stort sett i hela landet. Utredningen presenterar många teknisktjuridiskt bra förslag som tar sikte på en effektivisering av verksamheten; flera eftersträlvade mål torde uppnås bara om efterlevnad sker av det synsätt och värderingar som utredningen vilar på. Att en uppstramning i praxis kommer att ske genom länsstyrelsens förstärkta tillsynskontroll är högst troligt, men likväl kommer det att vara den enskilde överförmyndarens självständighet som styr i alla frågor som inte är uttryckligen reglerade genom lagstiftning.

Även om utredningens förslag i sina olika delar griper in i varandra på ett sätt som innebär en helhetssyn, är vissa delar, som mer direkt berör överförmyndarverksamheten, av så stor angelägenhet att de borde presenterats i ett delbetänkande för att underlätta en snabbare handläggning av ett fortsatt lagstiftningsarbete.

I följande för överförmyndaren mer direkta frågor har jag en annan uppfattning än utredningen.

1. Det nuvarande godmanskapet enligt 11:4 FB (11:2 i förslaget) bygger i sin grundkonstruktion på samtycke från den enskilde. Utredningsförfarandet samt vad som bör beaktas (beslutsunderlaget) vid anordnandet av ett godmanskap är väl preciserat i lag. En inte oväsentlig effektivitetsvinst hos både tingsrätt och överförmyndare skulle uppnås om överförmyndaren erhöll rätt att anordna, jämka och besluta om upphörande av godmanskap. Utöver möjligheten att överklaga överförmyndarens beslut och länsstyrelsens tillsyn över verksamheten finns samhällets övriga kontrollfunktioner (kommunfullmäktige, JO, JK, DO osv.).

Överförmyndaren bör få besluta om anordnande och därmed sammanhängande fråga som gäller godmanskap enligt 11:2 FB i utredningens förslag.

2. Utredningen preciserar en god mans uppdrag att sörja för person – i förslaget benämnt handha personliga angelägenheter. Gode mannen förutsätts därvid ta tillvara sin huvudmans mer personliga intressen, ibland i känsliga omvårdnadssituationer; efter uttryckligt förordnande därom även inom hälso- och sjukvård. Det kommer inte att vara ovanligt att en god man förväntas aktivt delta i vårdplanering för sin huvudman och tar del av integritetskänsliga uppgifter från både sin huvudman och från olika myndighetspersoner.

För att ge gode män en säker plattform för ett förtroendefyllt agerande till förmån för sina huvudmän bör gode männen åläggas en uttrycklig tystnadsplikt för uppgifter i personliga angelägenheter de hanterar.

3. Utredningen undanröjer vissa eventuella hinder för samverkan inom överförmyndarverksamhet mellan kommuner. Utredningen är i övrigt positiv till att överförmyndarverksamhet organiseras med en överförmyndarnämnd i stället för en s.k. ensamöverförmyndare. Genom ett obligatorium med överförmyndarnämnd tillskapas ett kollegialt styrorgan för den kommunala verksamheten, och indirekt, mer eller mindre framtvingar samverkan mellan vissa kommuner, ock än viktigare, krav på en förvaltningsorganisation till respektive nämnds förfogande. Genom att en kommunal förvaltningsorganisation tillskapas skulle många kunskaps-, kompetens-, resurs- och kontinuitetsproblem med dagens överförmyndarorganisation få sin lösning.

4. Utredningen föreslår en förstärkt och utvidgad roll för överförmyndaren. För att överförmyndaren skall kunna fullgöra denna roll krävs att myndigheten får ändamålsenliga verktyg. Följande punkter skulle förbättra överförmyndarens möjligheter att fullgöra sina åligganden

- utöver de föreslagna aviseringsskyldigheterna gentemot överförmyndaren för olika myndigheter och enskilda bör en generell anmälningsplikt för alla ock en var införas när misstanke finns om behov av ett ställföreträderskap (god man eller förvaltare). Jfr bl.a. när barn far illa.
- överförmyndaren bör få rätt att bryta sekretess hos bank, kreditmarknadsföretag och värdepappersföretag när fråga aktualiseras hos överförmyndaren om ett ställföreträderskap. Denna överförmyndarens rätt måste finnas, inte bara i befintliga ställföreträderskap, utan också så snart överförmyndaren har att fullgöra sin

åligganden i vidare bemärkelse; utöver överförmyndarens ansvar enligt föräldrabalken tillkommer överförmyndarens nya roll som kontrollinstans enligt förslag till lag om framtidsfullmakter m.m. och om behörighet i viss fall för anhöriga (12 § i förslaget).

5. I de fall överförmyndaren inte använder sig av den av utredningen föreslagna möjligheten att besluta om annan redovisningsperiod än kalenderår för en redovisningsskyldig ställföreträdare skall den redovisningsskyldige fullgöra sin årliga redovisningsskyldighet gentemot överförmyndaren före den 1 mars året efter förvaltningsårets utgång (samma tidpunkt som i gällande rätt). Tidpunkten som har tillkommit under beaktande av när allmän självdeklaration senast skulle ges in, saknar idag denna koppling till deklarationsförfarandet. För att ge överförmyndaren möjlighet att komma igång med det årliga granskningsarbetet och tidigare kunna vidta eventuella åtgärder med anledning av granskningen bör senaste tidpunkt för att fullgöra redovisningsskyldigheten tidigareläggas.

6. Kravet på överförmyndarens samtycke till en ställföreträdares uppsägning och överlåtelse av avtal om hyresrätt till en bostadslägenhet hämtar inte sitt motiv i något reellt behov i överförmyndarens verksamhet utan är snarare teoretiskt motiverat (jämförelse med bostadsrätt). En hyresrätt kan visserligen under vissa förutsättningar representera ett ekonomiskt värde. I föräldrabalken infördes år 1995 krav på överförmyndarens samtycke till överlåtelse av bostadsrätt. Regeln motiverades med de regelmässigt höga värden bostadsrätter i vissa storstadsregioner representerar. Motsvarande värde torde mycket sällan en hyresrätt betinga. Den föreslagna utvidgningen av kravet på överförmyndarens samtycke vid avveckling av en huvudmans hyresrätt kommer att leda till en onödig och betungande omgång vid avveckling av en huvudmans bostad (hyresrätt är i många kommuner den helt dominerande upplåtelseformen). Förslaget innebär både volym- och tidsmässigt nya stora krav på överförmyndarens handläggning, samtidigt som syftet med en överprövning av överförmyndare torde ha en begränsad betydelse.

Särskilt yttrande av experten *Lars Rutberg*

Utredningen har haft ett mycket vidsträckt uppdrag enligt sina direktiv. I det omfattande slutbetänkandet läggs fram ett stort antal lagförslag och det föreslås ett flertal angelägna reformer. Utredningsarbetet har präglats av stor kompetens, entusiasm och vilja att försöka beakta olika aspekter och intressen. Den finansiella branschens roll i samspelet med till exempel olika former av ställföreträdare och branschens särskilda verksamhetsvillkor i detta hänseende är dock kanske inte i alla lägen uppenbar för var och en. Bankerna har i slutändan en central roll när det gäller att i praktiken omsätta de förslag som läggs fram av utredningen inom den ekonomiska förvaltningens område. I slutbetänkandet läggs enligt min mening fram ett antal förslag som inte i nyssnämnda avseende beaktar bankernas speciella verksamhetsförutsättningar. Jag är av denna anledning inte enig med utredningens förslag i vissa delar. Dessa redovisas nedan under separata rubriker.

Ikraftträdandetidpunkten för framtidsfullmakter

Utredningen lägger fram ett förslag om att så kallade framtidsfullmakter skall införas såsom ett komplement till föräldrabalkens representationsregler. Förslaget om att i Sverige införa ett system med framtidsfullmakter fyller säkerligen ett angeläget och efterfrågat behov att skapa en ytterligare form av ställföreträdarskap vid sidan av godmansinstitutet. Jag ställer mig således bakom utredningens förslag om att införa institutet framtidsfullmakt som sådant. Utredningen avstår dock från att föreslå några särskilda regler för *när* en framtidsfullmakt skall anses ha trätt ikraft. Detta är en väsentlig svaghet anser jag. Utredningen har i och för sig övervägt för- och nackdelar med till exempel en möjlighet till en frivillig, alternativt krav på, registrering av framtidsfullmakterna. Utredningen stannar dock för att inte föreslå några sådana regler. En registreringsmöjlighet i sig skulle dock inte lösa alla de problem som jag ser från bank-synpunkt med att fastställa en objektiv tidpunkt för när en framtidsfullmakt kan anses ha trätt ikraft. Jag anser att en lämpligare lösning är att överlämna frågan om att fastställa ikraftträdandetidpunkten av en framtidsfullmakt till överförmyndaren. Genom den lösning som nu förordas av utredningen övervältras ett betydande ekonomiskt risktagande på banken, som har att bedöma, utifrån ett kanske svår-

tolkat läkarintyg, huruvida den presenterade framtidsfullmakten kan anses ha trätt ikraft. Risken för att den berörda bankmannen gör en felbedömning är uppenbar, vilket kan medföra men för parterna och skadeståndsanspråk mot banken. När däremot en "vanlig" fullmakt presenteras för banken kan denna i tveksamma fall till exempel kontakta fullmaktsgivaren för att få fullmäktigens uppdrag bekräftat. En sådan möjlighet saknas oftast av naturliga skäl när det är fråga om en framtidsfullmakt eftersom fullmaktsgivarens hälsotillstånd i ett sådant fall sannolikt är svårbedömbart. Bankernas bedömning i detta hänseende kompliceras av att utredningen lägger fram förslag om ytterligare former av ställföreträdarskap inom det ekonomiska området, till exempel om anhöriga ställföreträdare i vissa ekonomiska angelägenheter. I sistnämnda hänseende lägger dock utredningen fram förslag om ett visst tredjemansskydd som gör att bankernas risktagande i detta hänseende begränsas något.

Om överförmyndaren istället är den som får i uppgift att fastställa huruvida förutsättningar föreligger för att en framtidsfullmakt har trätt ikraft uppnås bland annat den fördelen att såväl fullmaktsgivaren som fullmäktigen får ett myndighetsbeslut om att framtidsfullmakten gäller. En sådan ordning torde enligt min mening dels inge en trygghet och hjälp både för den som överväger att upprätta en framtidsfullmakt och för framtidsfullmäktigen, dels allmänt sett stärka rättsskyddet. Eftersom det endast skulle bli fråga om en engångsprövning av överförmyndaren torde kostnaden för en sådan ordning vara tämligen ringa. Efter en tid skulle rutiner och praxis ha utvecklats hos överförmyndaren varför kostnaderna skulle komma att bli marginella. Härutöver är att beakta att framtidsfullmakter är tänkta att vara ett relativt enkelt komplement till, och till viss del kanske ersätta, legala ställföreträdarskap såsom god man, varför kostnaderna för godmansinstitutet torde kunna minskas i motsvarande mån.

Parallellt med denna utredning har även pågått ett utredningsarbete i Finland där förslag nyss lagts fram om införande av institutet intressebevakningsfullmakt, som i sak mycket liknar det svenska förslaget om framtidsfullmäktig. Till skillnad dock från det svenska förslaget i Finland att en intressebevakningsfullmakt skall träda i kraft först sedan förmyndarmyndigheten på ansökan av fullmäktigen beslutat att fastställa fullmakten. En ordning som alltså motsvarar den av mig ovan förordade. Skälen för att införa ett system med en sådan medverkan av förmyndarmyndigheten grundas även, såvitt jag erfarit, på i huvudsak samma rättssäkerhetsskäl som jag ovan pekat på.

Det saknas enligt min mening anledning att se på saken annorlunda i Sverige.

Skydd för gåvor till underåriga genom insättning på bankkonto

Utredningen lägger fram ett förslag till ändring av 13 kap. 2 § föräldrabalken som innebär att en förälder som överlämnar en gåva till sitt barn och i samband därmed ställer upp ett villkor om särskild överförmyndarkontroll inte får återkalla ett sådant villkor. Dessutom föreslås ett förtydligande i 4 § i 1936 års gåvolag så att det framgår att sakrättsligt skydd för en gåva i form av insättning på bankkonto uppkommer när givaren har överlämnat pengar till banken utan att förbehålla sig rätten att förfoga över egendomen och utan att givaren, ensam eller i förening med annan, likväl har en sådan fri rätt.

Utredningen åberopar med hänvisning till de uttalanden som görs i proposition 1993/94:251 s. 235 till att sakrättsligt skydd för en förälders insättning på sitt barns konto endast kan uppnås genom att föräldern föreskriver om ett oåterkalleligt villkor om särskild överförmyndarkontroll eller att medlen överlämnas till särskild förvaltning. Utredningen slår således fast stränga krav för att sakrättsligt skydd skall uppnås. Jag kan inte ställa mig bakom utredningens ställningstagande i denna del. Jag delar inte heller utredningens syn på att anordnande av särskild förvaltning måste betraktas som en "förhållandevis okomplicerad" åtgärd. För de oftast mycket ringa belopp det är fråga om, till exempel regelbunden insättning av barnbidrag eller dylikt, är det en mycket långtgående åtgärd att anordna en särskild förvaltning.

Bankföreningen har i en framställning till Justitiedepartementet den 24 juni 1996 begärt en ändring i 4 § i 1936 års gåvolag så att sakrättsligt skydd för insättningar på en underårigs bankkonto kan uppnås redan genom insättningen. Före 1995 års föräldrabalksreform kunde en förälder lita på att en insättning på bankkonto var sakrättsligt skyddad redan i och med insättningen. Detta eftersom den omyndiges konto i princip var oåtkomligt för en förälder, om denne inte hade överförmyndarens samtycke till ett uttag. Nyssnämnd reform innebär emellertid att föräldrarna i egenskap av förmyndare fick en betydligt större tillgång till sina barns konton och tvekan uppstod därmed om en penninggåva från föräldern till ett barn var sakrättsligt fullbordad. Redan vid tidpunkten för reformen uppmärksammades av lagstiftaren att lagändringen skulle komma att leda till en försämring

av skyddet för barnets egendom. Som en följd av 1995 års reform följde alltså att denna form av enkla penninggåvor från föräldrar till barn inte längre var helt säkra ur ett sakrättsligt perspektiv.

Bankföreningen uppmärksammade tidigt denna problematik och såsom nyss nämnts hemställde föreningen hos Justitiedepartementet att 4 § i 1936 års gåvolag skulle ändras. I hemställan påpekade föreningen att det var nödvändigt att *inte urholka* det sakrättsliga skyddet för barnen och skapa en klarhet i rättsläget. Bankföreningen föreslog därför att första stycket 4 § i gåvolagen skulle ändras så att penninggåvor som föräldrar skänker sina barn genom att medel sätts in på bankkonto skulle erhålla ett otvetydigt sakrättsligt skydd eller med andra ord att rättsläget skulle "återställas" till vad som gällde före 1995 års reform. Föreningen menade att detta skulle kunna åstadkommas genom en precisering i 4 § i gåvolagen enligt vilken det endast var när någon *för egen räkning* förbehöll sig dispositionsrätten över medlen som sakrättsligt skydd inte skulle uppkomma. Genom en sådan precisering menade föreningen att ändringen inte skulle få en generell räckvidd utan endast påverka förhållandet mellan föräldrar och barn som gåvogivare respektive gåvotagare.

Inom svensk rätt finns, som också konstateras i utredningen, en tydlig avgränsning mellan en rättshandlings obligationsrättsliga och sakrättsliga rättsverkningar. Den obligationsrättsliga verkan är att givaren i sitt förhållande till gåvotagaren avhänt sig gåvoegendomen och också obligationsrättsligt slutfört rättshandlingen. Gåvan är således dessa parter emellan att betrakta som fullbordad.

Efter det att gåvan obligationsrättsligt fullbordats saknar givaren rätt att ändra gåvovillkor med mindre denne i samband med gåvan förbehållit sig en sådan rätt eller villkoret kan anses föreskrivet endast i givarens eget intresse (jfr NJA 2000 s. 262). Än mindre torde givaren kunna komplettera den redan fullbordade gåvan med *nya* villkor.

I slutbetänkandet föreslås som ovan framhålls att föräldrar som givit bort medel till sina omyndiga barn med iakttagande av 4 § gåvolagen, men utan att samtidigt ha uppställt villkor om särskild förvaltning eller särskild överförmyndarkontroll, har att för tillskapandet av sakrättsligt skydd "föra över aktuellt belopp till ett nytt konto som förses med överförmyndarspärrens samt därefter anmäla gåvan till överförmyndaren".

Förslaget, såvitt avser åtgärder för att åstadkomma ett sakrättsligt skydd, bygger på det felaktiga antagandet att någon *obligationsrättslig* verkan aldrig inträtt och att 4 § gåvolagen inte skulle medföra några

rättsverkningar överhuvudtaget. Givaren skulle istället, som en slutsats av förslaget, alltså innehå en sådan äganderätt till gåvoegen-
domen att den fortfarande skulle vara tillgänglig för en ny gåvotrans-
aktion från dennes sida. En sådan slutsats är enligt min mening inte
möjlig.

Om förslaget istället bygger på det riktigare antagandet att 4 § gåvo-
lagen medför en sådan rättsverkan att gåvan är obligationsrättsligt
fullbordad, förutsätter det föreslagna förfarandet istället att det skulle
vara möjligt för givaren att lägga till ytterligare gåvovillkor i efter-
hand. Något legalt stöd för en sådan möjlighet finns inte. De medel
som förmyndaren i sin egenskap av givare skänkt sitt barn genom
insättning på ett bankkonto i barnets namn, och utan någon förbe-
hållen dispositionsrätt för givaren, är således obligationsrättsligt sett
redan barnets och utanför givarens vidare gåvodispositioner.

Att föräldrar vill spara medel åt sina omyndiga barn måste ur alla
aspekter ses som en företeelse som bör stimuleras och förenklas.
Som framhålls i Bankföreningens framställning fanns år 1996 i bank-
systemet ca 2 miljoner konton som tillhörde underåriga. Det finns
ingenting som tyder på att antalet konton skulle vara färre nu, tvärt-
om. Det kan vidare hållas för visst att ett stort antal av dessa konton
innehåller medel som skänkts i gåva av föräldrarna till barnen. Att
tillskapa regler som i varje sådant fall kräver en sådan myndighets-
medverkan som den särskilda överförmyndarkontrollen förutsätter,
framstår som både onödigt byråkratiskt och hämmande på sparan-
det. Det säger sig självt att det skulle leda till orimliga belastningar
för banksystemet, men inte minst för föräldrar och överförmyndaren,
om alla dessa konton skulle "omvandlas" till sakrättsligt skyddade
konton. De tänkbara relevanta sakrättsliga intressen som förslaget
syftar till att tillgodose är enligt min mening redan väl tillgodo-
sedda genom återvinningsreglerna i 4 kap. 6 § konkurslagen.

En annan komplicerande faktor är att utredningen genom de slut-
satser som dras i slutbetänkandet åstadkommer en rättsosäkerhet om
vad som gäller för sådana konton som redan öppnats men där några
åtgärder i enlighet med vad utredningen anvisar inte vidtas. På sådana
konton kan det dessutom förekomma en sammanblandning av gåvo-
medel som skänkts av föräldrarna *före* reformen år 1995, och som
därmed redan torde ha uppnått sakrättsligt skydd, liksom även medel
som skänkts efter år 1995. Varken propositionen 1993/94:251 eller
slutbetänkandet ger någon säker vägledning för banker och föräldrar
vad som gäller i ett sådant fall.

Intresset av att kunna freda den omyndige från utmätningar med avseende på givarens skulder måste, för att få relevans, kunna motiveras av att utmätningsborgenärer anvisar kronofogdemyndigheten den omyndiges bankkonto för utmätning. En utmätningsåtgärd av nu aktuellt slag har såvitt jag förstår aldrig överhuvudtaget ha förekommit.

Problemet kan därför inte enligt min mening anses vara av sådan betydelse att det motiverar att alla förekommande gåvotransaktioner enligt 4 § gåvolagen för tillskapande av sakrättsligt skydd måste omgärdas av nu föreslagna formaliaregler och myndighetsmedverkan. Den kostnad överförmyndarnas hantering av gjorda anmälningar, korrespondens med bankerna om överförmyndarspär, registerhållning och uttagsprövningar står inte i rimlig proportion till den eventuella nytta förfarandet skulle ge utmätningsborgenärerna.

Ställföreträdarens åtgärder med huvudmannens kontokort och Internetbank

Det finns ett stort behov för gode män och andra ställföreträdare att använda enkel och modern teknik för att utföra ekonomiska transaktioner för sina huvudmäns räkning. Bankerna har således de senaste åren haft ett stort tryck på sig att tillåta att gode män kan utnyttja tjänster som till exempel kontokort eller Internetbank för att utföra ekonomiska transaktioner för huvudmannens räkning. Utredningens ställningstagande är dock att det inte behöver tillskapas några särskilda regler för den förordnade ställföreträdarens hantering av huvudmannens kontokort och Internetbank. Jag instämmer inte i utredningens ståndpunkt i denna del.

Jag delar i och för sig de slutsatser beträffande det gällande rättsläget som utredningen drar. Det innebär dock å andra sidan att, så länge inga lagändringar görs, kommer bankerna att vara fortsatt restriktiva med att tillåta ställföreträdare nyttja den nya tekniken genom till exempel Bank på Internet. En sådan konsekvens av utredningens överväganden är mycket olycklig.

En ändring av 11 kap. 5 § (7 §) föräldrabalken i det avseendet att kravet på huvudmannens samtycke inte skulle vara nödvändigt vid användandet av kontokort och Bank på Internet skulle, med bibehållande av skyddsintresset för den enskilde huvudmannen, kunna ske på det viset att överförmyndaren, efter bedömning av den avsedda användningen med kontokortet eller Internetbanksavtalet, med

eller utan inhämtande av huvudmannens syn på detta, fick godkänna att banken upplät tekniken för den gode mannens disposition. Ett nytt andra stycke bör således enligt min mening av skäl som nedan anges läggas till i 11 kap. 5 § (7 §) föräldrabalken av innebörd att sådana transaktioner under nyssnämnda förutsättningar skall vara gällande för huvudmannen.

Överförmyndaren har ändå att bedöma gode mannensandel och regelbundet granska dennes skötsel av huvudmannens angelägenheter. Bedömningen av om tekniken bör ställas till gode mannens förfogande, vilket torde utgöra en enkel prövning vid ett enstaka tillfälle, bör således kunna anses utgöra ett naturligt led i den granskningsverksamheten. Genom att lägga prövningen i varje enskilt fall, ges huvudmännen den rättssäkerheten att överförmyndaren enskilt bedömer gode mannens lämplighet även i detta avseende. En huvudman som anser att gode mannen handlar i strid med dennes intressen har alltid även möjligheten att få gode mannen ersatt eller bringa godmanskapet till upphörande.

Den tekniska utvecklingen går snabbt framåt och den teknik som nu diskuteras kan inom en snar framtid ha ersatts av än mer förfinad och avpersonifierad teknik. Lagstiftaren kan givetvis motverka eller försvåra en sådan utveckling genom att inte bereda gode män legala och andra förutsättningar att använda den. Detta framstår dock som bakåtsträvande och inte som någon modernisering och anpassning av lagstiftningen.

I takt med att tekniken utvecklas förändras också bankkontorens traditionella roller. På flera orter i landet läggs bankkontor ned eller görs om till kontantlösa rådgivningskontor. Härigenom försvåras gode männens situation och behovet av en sådan förändring i lagstiftningen som jag pekar på ovan framstår som uppenbar. Utan en sådan förändring kommer gode männen att ställas utanför all modern teknisk utveckling inom området och rekryteringen av gode män kommer därför sannolikt att väsentligt försvåras. Därtill kommer också att gode männens arvoden torde komma att bli högre om de även i fortsättningen är hänvisade till kontantuttag på kontor jämfört med uttag och betalningstjänster med hjälp av den moderna tekniken. Kostnader som i många fall direkt drabbar huvudmännen, i andra fall samhället. Därför torde den av mig föreslagna förändringen mer kunna ses som ett samhällsintresse snarare än som ett renodlat bankintresse.

Bank som fullmäktig för god man eller förvaltare i en särskilt angiven angelägenhet

Utredningen lägger fram ett förslag i 11 kap. 23 § föräldrabalken som innebär att det är möjligt för gode män och förvaltare att vid eget tillfälligt förhinder eller vid behov av hjälp i en viss, särskilt angiven angelägenhet utfärda fullmakt åt annan som därmed får rätt att fatta beslut på den hjälpbehövandes vägnar. Ursprungligen tänkte sig utredningen en ordning som innebar att fullmakter endast skulle få ställas ut till namngivna, fysiska personer. Under utredningens gång har dock framförts uppfattningar att det är förhållandevis vanligt att gode män och förvaltare vill uppdra åt banker att sköta förvaltningen av till exempel värdepapper. Med hänsyn härtill har framförts tankar på att en fullmakt skulle kunna ställas ut på en bank att förvalta den enskildes egendom.

Jag ställer mig tveksam till detta förslag. Av slutbetänkandet framgår att utredningen i princip endast har avsett att träffa fall där den förordnade fullmäktigen överlåter förvaltningen av t.ex. den hjälpbehövandes värdepapper till en bank och där banken, genom förvaltningsavtalet, ges en "fullmakt" att i eget namn men för den enskildes räkning ingå avtal med tredje man, dvs. de rena kommissionsfallen. Det påpekas även att det inte skulle vara fråga om att banken skall företräda den enskilde i förhållande till banken själv. Denna snäva begränsning i uppdragets eller fullmaktens omfattning framgår dock inte alls av själva lagtextförslaget. Av denna framgår nu endast att om fullmakten avser rätt för bank eller kreditmarknadsföretag att i en viss särskilt angiven angelägenhet förvalta den enskildes egendom, får fullmakten ställas till en namngiven juridisk person. Lagtexten ger således intrycket av att en god man eller förvaltare rent allmänt skulle kunna överlåta huvudmannens angelägenheter till banken, utan koppling till själva uppdraget att förvalta t.ex. värdepapper för den enskildes räkning. Jag vill därför i detta sammanhang poängtera att alla banker normalt har interna regler, som bygger på jävsregler och revisionsöverväganden, som inte tillåter att banken – eller person anställd i banken – uppträder som ombud för sina kunder gentemot sig självt. Lagtexten bör därför enligt min mening omformuleras så att den tydligt avspeglar det begränsade syftet bakom den.

Särskilt yttrande av experten *Elisabeth Rynning*

Allmänt om utredningsuppdraget

Med hänsyn till att mitt uppdrag som expert i utredningen torde vara motiverat av min kompetens inom det medicnrättsliga området, begränsar sig också synpunkterna i detta yttrande till att avse de delar av utredningen som behandlar området för hälso- sjukvården och den medicinska forskningen, samt i någon mån området för social omsorg.

Behovet av ett tydligare regelverk avseende ställföreträdare för patienter med nedsatt beslutsförmåga har länge varit uppenbart. Det rör sig emellertid inte om något enkelt problemkomplex, särskilt inte mot bakgrund av den samordning som fordras med redan befintliga bestämmelser av olika slag. Ett system för ställföreträdare i vård och forskning måste således låta sig förenas bland annat med de andra system för ställföreträdare och kontaktpersoner som även fortsättningsvis skall användas, liksom med övriga föreskrifter och grundläggande principer inom hälso- och sjukvården och den medicinska forskningen. Regelverket måste också vara utformat på ett sådant sätt att det får faktiska förutsättningar att fungera väl i hälso- och sjukvårdens speciella miljö.

Det var mycket välkommet när regeringen år 2002 beslutade att tillsätta en utredare med uppdrag att granska och ta ställning till behovet av ändringar i regelverket för gode män och förvaltare, samt överväga behovet av en ny form av legal ställföreträdare i vård och forskning avseende personer som på grund av sjukdom, psykisk störning eller liknande inte själva förmår att ge samtycke. Som antyds av det föreliggande betänkandets omfattning har utredningens uppdrag emellertid spänt över en mängd frågor av mycket varierande art och har aktualiserat såväl ändringar som nyproduktion av ett betydande antal bestämmelser. Många av de frågor som omfattas av uppdraget ligger långt ifrån hälso- och sjukvårdens område. Vissa andra frågor, som är av stor betydelse för rättssäkerheten i vården av icke beslutskompetenta patienter, har däremot lämnats utanför uppdraget. Det gäller bland annat förutsättningarna för olika typer av tvångsåtgärder, frihetsberövanden och övervakning. Inte heller har uppdraget omfattat regelverket för beslutsfattande i vård och forskning avseende barn och ungdomar. Dessa frågor har av naturliga skäl ett nära samband med frågan om ställföreträdare för icke beslutskompetenta patienter.

Utredningsuppdragets utformning och omfattning har således medfört att det inte har givits egentliga förutsättningar för att åstadkomma någon tillfredsställande helhetslösning avseende integritetsskydd och rättssäkerhet i vården av icke beslutskompetenta patienter. Utredningen har emellertid ägnat stor uppmärksamhet åt frågan om ställföreträdare, samt om patientinflytande i vissa andra avseenden. Jag ansluter mig i huvudsak till de presenterade förslagen vad gäller det nya regelverkets materiella innehåll, men har på vissa punkter en delvis avvikande uppfattning.

Synpunkter på utredningsförslagets lagtekniska utformning

Min främsta invändning gäller dock den lagtekniska utformningen av det nya regelverket. På ett område som det föreliggande är det särskilt angeläget att regleringen utformas på ett sådant sätt att den blir någorlunda lättillgänglig och överblickbar för de olika grupper som berörs av den. Det gäller i detta fall bland annat hälso- och sjukvårdspersonalen, vårdgivarna och forskarsamhället, liksom patienterna och deras närstående. Ett otillgängligt och svåröverskådligt regelverk utgör i sig ett hot mot rättssäkerheten, genom den ökade risken för att vissa bestämmelser missuppfattas eller förblir okända.

Det är dessvärre sällan möjligt att lösa komplicerade frågor med ett fåtal enkla bestämmelser. I detta fall har målsättningen varit att åstadkomma ett system där enskilda människor ges goda möjligheter att påverka valet av framtida ställföreträdare och vårdåtgärder, samtidigt som alla patienter och försökspersoner garanteras någon form av ställföreträdare och ett tillfredsställande skydd mot illojalt beslutsfattande. Möjligheterna att ge patienten god vård skall inte inskränkas mer än vad som är nödvändigt för att tillgodose respekten för hennes integritet och självbestämmande.

Med de begränsningar i tid och övriga resurser som förelegat har utredningen knappast haft möjlighet att både överväga innehållet i de nya bestämmelserna, och därtill fullt ut inordna dem i det befintliga regelverket. Förslagen innefattar därför en hel del hänvisningar mellan olika lagar, något som redan tidigare har ansetts utgöra ett problem bland annat vad gäller regleringen av den medicinska forskningen. Det får anses talande att utredningens egna experter ibland har haft svårt att få överblick över slutresultatet av sådana olika hänvisningar. Utredningen framhåller också behovet av en genomgripande översyn av samtliga frågor rörande patientens ställning, varvid

ett mera enhetligt och lättillgängligt regelverk skulle kunna åstadkommas. Det är onekligen beklagligt att en sådan översyn ännu inte har kommit till stånd i Sverige, och inte heller tycks vara nära förestående.

För att de nya bestämmelserna om ställföreträdare på ett tillfredsställande sätt skall kunna fylla sin funktion i hälso- och sjukvården och forskningen, skulle det vara önskvärt med ytterligare överväganden avseende deras placering och språkliga utformning. Förhoppningsvis kan viss sådan bearbetning också komma till stånd under till det fortsatta lagstiftningsarbetet, utan att reformen för den skall behöva försenas. Frågan om ställföreträdare för icke beslutskompetenta patienter och försökspersoner har väntat på en lösning under så lång tid att något ytterligare uppskov knappast kan accepteras.

Vissa synpunkter rörande de föreslagna bestämmelsernas innehåll

När det gäller det materiella innehållet ansluter jag mig som redan nämnts till huvuddelen av utredarens förslag, men känner tveksamhet på en del enskilda punkter.

Förslaget lämnar bland annat viss kvarstående osäkerhet om när ett beslut om bristande beslutskompetens egentligen skall vara påkallat och vad som i anslutning därtill gäller beträffande patientens tidigare klart uttalade önskemål om vården. Enligt 4 § förslaget till LSH skall ett sådant beslut fattas ”när det kan ha betydelse för vården av patienten”. Av såväl den allmänna motiveringen som författningens kommentaren framgår emellertid att ett tidigare lämnat samtycke i vissa fall kan vara giltigt även sedan patienten har förlorat sin beslutsförmåga. Kommer en ställföreträdare in i bilden föreslås enligt 22 § LSH gälla att denne ”i princip” skall lägga patientens förmodade inställning till grund för sina ställningstaganden. Patientens rätt att förväg avsäga sig livräddande behandling avses dock vara mycket begränsad, liksom ställföreträdarens möjligheter att avböja sådan, se 19 och 24 §§ LSH. En beslutskompetent patient har däremot rätt att avböja vilken behandling som helst och en ställföreträdare får enligt 18 § LSH inte medge åtgärder som innefattar tvång mot patienten. Fastställandet av den tidpunkt där vården inte längre kan ges enbart med stöd av den nyss beslutskompetenta patientens egna ställningstaganden, utan en ställföreträdare måste tillkallas, kan därmed komma att visa sig högst betydelsefull. I utredningens förslag anges dock inte med tillräcklig tydlighet när denna tidpunkt skall

anses inträda och patientens tidigare viljeyttringar inte längre anses "giltiga".

I vissa avseenden framstår förhållandet mellan utredningsförslagets olika typer av möjliga ställföreträdare som väl komplicerat. Det gäller t.ex. situationen där patienten vill att den inbördes rangordningen mellan olika anhöriga som tänkbara ställföreträdare skall frångås. Om patienten anger att hon inte vill företrädas av den anhörig som står först i turordningen, blir följden att nummer två först kommer att tillfrågas, samt i andra hand nummer tre osv. Det blir då fortfarande fråga om ställföreträdarskap enligt bestämmelserna om *anhöriga*. Om patienten däremot formulerar sitt önskemål så att hon helst vill företrädas just av nummer två bland de anhöriga, anses hon ha utsett ett *vårdombud*. Kan den utpekade anhörige inte anträffas, eller anses vederbörande olämplig, blir det därmed inte längre aktuellt att gå vidare i turordningen av anhöriga utan en god man får utses, om inte patienten själv uttryckligen har utsett en "reserv". Utformningen av patientens önskemål kan också få betydelse för ställföreträdarens behörighet, eftersom det i detta avseende föreslås vissa skillnader mellan anhöriga och vårdombud. Det kan befaras bli svårt för enskilda personer att överblicka vilken behörighet som en viss typ av förordnande eller "automatiskt" ställföreträdarskap kan komma att omfatta. Behovet av omfattande informations- och utbildningsinsatser, gentemot såväl allmänheten som personal vid berörda myndigheter och privata verksamheter, kan inte nog understrykas.

Enligt utredningsförslaget gäller vidare att en god man med förordnande i hälso- och sjukvårdsfrågor alltid skall ges företräde framför en eventuell framtidsfullmäktig med samma behörighet. Detta ställningstagande motiveras bland annat med vårdpersonalens behov av klara och enkla riktlinjer. I situationer där den utpekade framtidsfullmäktigens lämplighet inte är ifrågasatt framstår det dock som otillfredsställande att en uttrycklig viljeyttring från den enskilde, tillkommen i behörig ordning, skulle få stå tillbaka för ett myndighetsförordnande som tillkommit utan kännedom om patientens önskemål. Det får anses vara rimligt att någon sorts rättslig prövning kommer till stånd i sådana fall av kolliderande behörighet, men utgångspunkten att den gode mannen skall ges företräde till dess att så har skett, kan med fog ifrågasättas.

Kvarstående frågor

Avslutningsvis vill jag åter framhålla det nödvändiga i att lagstiftaren tar sig an också de återstående angelägna frågorna avseende icke beslutskompetenta patienters rättsskydd och rättssäkerhet. En sådan översyn har länge och återkommande efterfrågats (se t.ex. Rynning, Rättssäkerhet och rättsskydd i vården av icke beslutskompetenta, i Rättssäkerhetsfrågor inom socialrätten [red. Lotta Vahlne Westerhäll], Norstedts Juridik 2002, s. 267–301, samt de källor som anges i nämnda arbete, särskilt not 25) senast av Socialdepartementets egen Demensarbetsgrupp år 2003 (se Ds 2003:47, På väg mot en god demensvård s. 141). Även frågan om underårigas ställning i vård och forskning förtjänar mera uppmärksamhet från lagstiftarens sida.

En samlad översyn av hälso- och sjukvårdslagstiftningen i syfte att bl.a. åstadkomma en patientfokuserad och tydlig reglering av patientens ställning utlovades i regeringens proposition 1997/98:189 Patientens ställning, men några konkreta åtgärder har därefter inte vidtagits. I europeiskt och särskilt i nordiskt perspektiv blir den svenska situationen i detta avseende alltmer anmärkningsvärd.

Särskilt yttrande av experten *Eva von Schéele*

Utredningen har i sitt förslag till 12 kap. 15 a § föräldrabalken förordnat att kommunen solidariskt skall svara för sakskada och ren förmögenhetsskada som en ställföreträdare inom ramen för sitt uppdrag har vållat den enskilde genom förmögenhetsbrott intill ett visst belopp. Mot detta förslag vänder jag mig helt. Bakgrunden till min inställning är följande.

För det första är en god man/förvaltare/förordnad förmyndare en lekman som frivilligt åtagit sig ett uppdrag som ställföreträdare för en enskild. Det finns således inget arbetsgivar- respektive arbetstagarförhållanden mellan kommunen och ställföreträdaren. Ett skadeståndskrav mot en kommun på grund av att en icke-anställd person förorsakat en enskild skada synes vara oskäligt. Utredningens förslag att kommunen skulle låta teckna avtal med ett försäkringsbolag för att skydda sig mot sådant anspråk är inte en realistisk möjlighet idag. Dels finns ytterligt få försäkringsbolag som tecknar försäkringar med en kommun överhuvud (Stockholms stad kan som exempel nämnas där inga försäkringar tecknas alls), dels har bolagen enligt uppgift inget intresse av dylika försäkringsavtal. Kommunerna har idag inte heller några ekonomiska möjligheter att avsätta medel för premier i storleksordningen tusentals kronor per år för en händelse som eventuellt kan inträffa någon gång i framtiden med tanke på de besparingskrav som för närvarande finns.

För det andra strider förslaget mot kommunalrättens grunder i 2 kap. kommunallagen. Det kan vara svårt att motivera att förslaget är en angelägenhet av allmänt intresse.

För det tredje bör det understrykas att kommunen/överförmyndaren aldrig kan garantera att en person som förordnas till ställföreträdare alltid kommer att agera oklanderligt. Vid anordnandet av ställföreträdare i dessa ärenden är det tingsrätten som fattar beslut om vem som förordnas. Överförmyndaren kan visserligen under pågående ställföreträdarskap fatta beslut om att entlediga en mindre lämplig person och förordna en annan för ett visst uppdrag. Men den enskildes egen vilja vid förordnandet har en mycket stor tyngd – i synnerhet vid godmanskap då huvudregeln är att det är den enskildes vilja som är avgörande. Detta har visat sig vid överklagande till tingsrätten av överförmyndarens beslut att byta ställföreträdare. Begär den enskilde hos rätten att den f.d. gode mannen åter förordnas, trots viss olämplighet, följer tingsrätten i de allra flesta fall den

enskildes vilja och återinsätter således den av överförmyndaren entledigade ställföreträdaren.

För det fjärde skulle det – med ett lagförslag som ovan beskrivs – krävas att överförmyndaren företar en regelrätt revision av ställföreträdarnas redovisningar istället för som idag en granskning för att försäkra sig om att inga oegentligheter förekommer. En följd av detta är naturligtvis ökade kostnader för kommunen då endast kvalificerade överförmyndare/tjänstemän är lämpliga. Dessutom bör även högre krav ställas på ställföreträdarens kompetens varför en lekman, som idag med en allmän kunskap, inte skulle hålla måttet.

Slutligen kan man visa på en annan väg för att säkerställa att den enskilde inte drabbas ekonomiskt om ställföreträdaren inte har möjlighet att återgälda den ekonomiska skada han/hon förorsakat den enskilde. Brottsskadelagen har tillkommit för att skydda dem som drabbas av brott och som inte kan få ersättning på annat sätt. Den snäva begränsningen i lagens 3 § har sitt ursprung i att man vid tidpunkten för lagens tillkomst önskade skapa öppna anstalter och därvid skydda de omkringboende från eventuella påhållningar av de intagna.

I 4 § brottsskadelagen finns möjligheten att ersätta den enskilde då ”ersättningen annars framstår som särskilt angelägen”. Denna bestämmelse har redan idag använts vid ekonomiska brott av gode män mot enskilda. Då de berörda i dessa ärenden, det vill säga omyndiga och vuxna med bristande beslutsförmåga, drabbas hör dessa till de svagaste i samhället. Därför bör staten med stöd av nu nämnd bestämmelse ersätta de drabbade. Dessbättre bör man även understryka att dessa brott inträffar ytterst sällan.

Särskilt yttrande av experten *Kerstin Tegnér*

Följande synpunkter vill jag framföra:

Föräldrabalken

11 kap 32 § FB Entledigande/avsägelse

Om en huvudman en gång fått en god man, får han/hon enligt lagen inte vara utan god man.

Om den gode mannen avsäger sig uppdraget kan det ibland ta lång tid för överförmyndaren att förordna en ny god man. Förslagsvis skulle man kunna lämna över förordnandet till förvaltarenhet eller en resurspool i väntan på det nya förordnandet. Det finns ett fall från Uppsala där en god man blivit mordhotad av huvudmannen och ändå måste kvarstå tills man funnit en ersättare.

11 kap FB Förvaltningsuppdrag/Godmanskap

Det är för stort glapp mellan godmanskap och förvaltarskap. Möjlighet borde finnas för den gode mannen att via överförmyndaren få en viss fördröjning på ett större uttag så att inte huvudmannen tar ut alla sina medel från banken. Beloppsgräns? Exempel: Om den gode mannen tillsammans med huvudmannen har fått ordning på ekonomin men huvudmannen likväl på pensionsdagen med tryck från kompisar vill komma åt sina pengar borde uttaget kunna stoppas av gode mannen.

God mans död

Det bör föreskrivas i lag att vid en god mans död skall alla handlingar lämnas av den gode mannens anhöriga till överförmyndaren, som upprättar slutredovisning. Det är orimligt att den gode mannens dödsbo har redovisningsskyldighet. Alternativt borde överförmyndaren stå för de kostnader som kan uppstå om dödsboet lämnar redovisningen till exempelvis bokförings/revisionsbyrå.

Överförmyndarverksamheten

Mina önskemål om överförmyndarverksamheten är:

- Att överförmyndare över hela landet har erforderlig juridisk kompetens
- Att tillgängligheten bör förbättras så att det finns fasta telefon- och besökstider och att det finns personal under semester, för akuta ärenden
- Att förordnandet bör vara tillsvidare och inte kopplat till allmänna val vart fjärde år
- Att överförmyndaren informerar personal vid olika boendeformer om vad godmans- och förvaltarskap innefattar. Detta skulle minska risken för onödiga anmälningar mot gode män, då dessa inte utför sysslor som egentligen ankommer på personal.

Länsstyrelsernas tillsyn och roll i övrigt

Länsstyrelsens utökade roll är positiv. Länsstyrelsen bör vara rådgivande och kunna ge kvalificerad information.

Länsstyrelsen skall kunna verka kraftfullt vad gäller granskning och de skall kunna verka omgående vid påträffande av brister.

Ersättningsfrågorna

Formuleringen att uppdragen skall präglas av ideell verksamhet torde räcka i lagtexten ("betydande mått" är väl starkt).

Överförmyndaren bör fatta beslut om ersättningen och godkännande av redovisningen **senast 3 månader** efter det att redovisningen inkommit.

Överförmyndaren bör bestämma arvodet till den gode man som å sin huvudmans vägnar påtager sig att ordna med exempelvis en begravning, en bouppteckning, avveckla ett dödsbo eller liknande. Denna typ av uppdrag anses ju inte ingå i det ordinarie förordnandet. Stockholms överförmyndarnämnd har upprättat riktlinjer för denna typ av arbete och dessa bör kunna tillämpas över hela landet.

Ikraftträdande

Den nya lagstiftningen bör kunna träda i kraft under år 2006. En senareläggning ger inte den prioritet åt den nya lagen, som vi alla önskar. I avvaktan härpå erfordras övergångsbestämmelser.

Övrigt

- Det bör inte vara så att huvudmannen kan bli arbetsgivare. Denna situation uppkommer då arvudet skall betalas av huvudmannen. Orimligheten är ju att huvudmannen har behov av ställföreträdare.
- Det vore önskvärt om delar av den nya lagstiftningen översattes till engelska, exempelvis sammanfattningen.

Kommittédirektiv

Förmyndare, gode män och förvaltare

**Dir.
2002:55**

Beslut vid regeringssammanträde den 4 april 2002.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall utvärdera 1995 års förmynderskapsreform. Utvärderingen skall särskilt ta sikte på reformens avreglering av föräldrars förmyndarförvaltning och de nya arbetsuppgifter som överförmyndarna och länsstyrelserna fått.

Utredaren skall därutöver granska och ta ställning till behovet av ändringar i regelverket för gode män och förvaltare. En särskild fråga är om god man, förvaltare eller någon ny form av legal ställföreträdare skall kunna lämna samtycke till åtgärder inom hälso- och sjukvård, socialtjänst eller forskning för personer som på grund av sjukdom, psykisk störning eller liknande inte själva förmår att ge samtycke.

Utredaren skall överväga om reglerna bör ändras även mot bakgrund av den rekommendation om skydd för hjälpbehövande vuxna som år 1999 antogs i Europarådet.

1995 års förmynderskapsreform

Lagstiftningen om förmyndares, gode mäns och förvaltares förvaltning av egendom och tillsynen över sådan förvaltning reformerades den 1 juli 1995 (se prop. 1993/94:251, bet. 1994/95:LU3, rskr. 1994/95:29). Syftet med förmynderskapsreformen var att modernisera reglerna på området och att få till stånd en avreglering utan att berättigade skyddsintressen sattes åt sidan. Ändringarna byggde på principen att domstolarna skall handlägga enbart sådana frågor som verkligen kräver domstolsprövning och att förmynderskapsärenden som är av övervägande förvaltningsnatur skall handläggas av förvaltningsmyndigheter.

I praktiken innebar reformen väsentliga inskränkningar i reglerna om redovisning och kontroll av föräldrars förvaltning av barns egendom. Överförmyndarens kontroll är numera inriktad på fall där värdet av barnens tillgångar överstiger åtta prisbasbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Samtidigt finns det möjlighet att ställa viss egendom under s.k. särskild överförmyndarkontroll för att ge en omyndigs egendom ett extra skydd.

Genom reformen flyttades behörigheten att förordna god man och förvaltare i många fall från tingsrätterna till överförmyndarna. Även vissa andra beslutsfunktioner övertogs av överförmyndarna, däribland att förelägga vid vite. Domstolarna behöll uppgiften att besluta om anordnande, omprövning och upphörande av förvaltar-skap och av godmanskap enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken. Tillsynen över överförmyndarna överfördes från tingsrätterna till länsstyrelserna.

Utredningsbehovet

När riksdagen behandlade förmynderskapsreformen framhöll Lagutskottet att det var av vikt att en så pass genomgripande reform följdes upp och utvärderades relativt snart. Lagutskottet betonade särskilt att den omfattande avregleringen av föräldrars förvaltning borde bli föremål för uppmärksamhet. Överflyttningen av arbetsuppgifter till överförmyndarna och till länsstyrelserna lyftes också fram för utvärdering (se bet. 1994/95:LU3).

Justitiedepartementet anordnade som ett första led i utvärderingen en hearing i mars 1998. Vid denna deltog företrädare för bl.a. Sveriges advokatsamfund, Handikappombudsmannen och ett antal organisationer. Samma år sändes en enkät ut till överförmyndarna i ett större antal kommuner, liksom till samtliga länsstyrelser, för att samla in ytterligare underlag för utvärderingen.

Lagutskottet har därefter pekat på behovet av en utvärdering (se bl.a. 2001/02:LU7). Som naturlig utgångspunkt för utvärderingen har utskottet angett frågeställningar som aktualiserats genom de motioner som återkommande väckts sedan de nya reglerna trädde i kraft (se bet. 1996/97:LU8, 1997/98:LU10, 1998/99:LU20, 1999/2000:LU15, 2000/01:LU15 och 2001/02:LU7).

Den utvärdering av förmynderskapsreformen som alltså redan har inletts i Regeringskansliet bör nu fortsätta genom att en särskild utredare tillkallas.

I motioner till riksdagen har även andra frågor som rör förmynderskapslagstiftningen tagits upp. Företrädesvis har dessa anknytning till hur godmanskap och förvaltarskap fungerar i praktiken och vilka krav som kan ställas på gode män och förvaltare. Kritik har i olika sammanhang funnits mot att gode män och förvaltare ibland visat bristande engagemang och haft otillräckliga kunskaper. Det har framhållits att många personer med utvecklingsstörning behöver hjälp med att få det stöd och den service som de är berättigade till enligt bl.a. lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. Likaså har påtalats antalet uppdrag som en god man eller en förvaltare kan ha och reglerna för arvodering.

Justitieministern har de senaste åren i riksdagen hänvisat till att det i vissa avseenden finns anledning att se över reglerna om god man (se bl.a. svar på fråga 1998/99:314 om kontrollen av gode mäns lämplighet, svar på interpellation 2001/02:239 om arvodering, utbetalningar och ansvarsfrågor och svar på fråga 2001/02:579 om möjligheterna för god man att bli entledigad från sitt uppdrag).

Utredningen om bemötande av äldre betonar betydelsen av det stöd som äldre personer kan få i form av god man (SOU 1997:170). I utredningen anförs att det bör kunna ske en utveckling av stödformen god man inom gällande regelsystem, möjligen med betoning av ansvaret att sörja för någons person, och att en utveckling mot ökad användning av institutet kräver särskilda informationsinsatser om bl.a. den gode mannens uppgifter.

Frågor som rör gode mäns och förvaltares uppgifter har också väckts på det medicinska området. I propositionen Biobanker inom hälso- och sjukvården m.m. (prop. 2001/02:44) behandlar regeringen samtycke till insamling och bevarande av vävnadsprover. I propositionen uttalar regeringen att det i annat sammanhang bör övervägas vem som kan och bör lämna samtycke när det gäller vävnadsprover från personer som på grund av sjukdom, psykisk störning eller liknande förhållande själv saknar möjlighet till det. I en nyligen beslutad lagrådsremiss om etikprövning av forskning som avser människor anför regeringen att det saknas klara bestämmelser om legala ställföreträdare för personer som på grund av sjukdom, psykisk störning eller liknande inte själva förmår ge samtycke till åtgärder vare sig inom hälso- och sjukvård eller forskning. Regeringen konstaterar i lagrådsremissen att det bör övervägas särskilt om god man eller förvaltare bör kunna lämna ett giltigt samtycke till deltagande i forskning för forskningspersonens räkning.

Europarådet har år 1999 utfärdat en rekommendation om det legala skyddet för hjälpbehövande vuxna (Recommendation No. R [99] 4). Det bör utredas om rekommendationen bör föranleda lagändringar.

Även andra frågor som rör förmynderskapslagstiftningen har de senaste åren belysts, inte minst i massmedierna och i brev till Justitiedepartementet. Nordiska ministerrådet har uppmärksammat bl.a. tillvägagångssättet när god man utses. I forskningsrapporten "Overgrep mot äldre" (Nord 1994:2) rekommenderas en översyn av reglerna för tillsättandet, villkoren för att bli god man samt överförmyndarnas kontroll av gamla personers ekonomi.

Uppdraget

Den särskilde utredaren skall ha följande uppdrag.

1995 års förmynderskapsreform

Utredarens huvuduppgift är att undersöka hur de nya bestämmelserna på förmynderskapsområdet har fallit ut och om de i något avseende bör ändras. I enlighet med vad riksdagen anförde när reformen genomfördes bör utvärderingen särskilt avse avregleringen av föräldrars förvaltning av barns egendom och överförmyndarnas och länsstyrelsernas hantering av sina nya arbetsuppgifter.

Föräldrars förmyndarförvaltning

Genom förmynderskapsreformen avgränsades i princip det område som skall kontrolleras av överförmyndarna från det okontrollerade området genom en beloppsgräns. Huvudsyftet var att förenkla reglerna och anpassa dem till moderna förhållanden. I och med att ett större antal föräldraförvaltningar därigenom ställdes utanför överförmyndarens direkta kontroll gavs överförmyndarna i stället möjlighet att koncentrera kontrollen på de förvaltningar där kontroll framstår som särskilt motiverad. Utredaren skall analysera vilka konsekvenser de nya bestämmelserna fått på föräldraförvaltningens område. Frågan är om avregleringen har lett till att berättigade skyddsintressen satts åt sidan. Om utredaren kommer fram till att så är fallet, skall utredaren överväga i vad mån och på vilket sätt kontrollen bör skärpas.

Överförmyndarna har möjlighet att i enskilda fall skärpa reglerna för föräldrarnas förvaltning om det finns särskild anledning. Omvänt kan överförmyndarna ge föräldrarna större frihet i deras förvaltning. Trots att de flesta föräldrar givetvis har sina barns bästa för ögonen, kan man inte bortse från att det kan förekomma situationer där missbruk av barnets tillgångar förekommer. För att förebygga eller åtgärda sådant missbruk krävs att överförmyndarna har information om att föräldrarnas förvaltning kanske inte sköts på ett betryggande sätt. Utredaren skall undersöka om de informationsvägar som redan är tillgängliga, framför allt genom socialnämndernas upplysningsskyldighet (se 16 kap. 10 § föräldrabalken), är tillräckliga för att ge överförmyndarna kännedom om situationer som bör föranleda åtgärder eller om överförmyndarnas beslutsunderlag bör förbättras.

Överförmyndarnas övertagande av förmynderskapsärenden

Som ett led i en strävan att renodla domstolarnas verksamhet överflyttades åtskilliga förmynderskapsärenden av övervägande förvaltningsnatur till överförmyndarna. Utredaren skall granska hur överförmyndarna har hanterat det ökade ansvar som lades på dem genom reformen. Om utredaren gör bedömningen att det finns brister, skall utredaren överväga hur man kan komma till rätta med dem. Utredaren får föreslå att vissa ärenden flyttas till domstol eller annan myndighet, om detta bedöms tillräckligt motiverat.

Länsstyrelsernas tillsynsverksamhet

Länsstyrelserna tilldelades genom förmynderskapsreformen ansvaret för tillsynen över överförmyndarna. Utvärderingen skall inrikta sig på hur länsstyrelserna har axlat detta ansvar och om förbättringar bör göras.

Frågor om god man och förvaltare

Sverige står inför en ändring av befolkningsstrukturen som kommer att innebära att en allt större del av befolkningen är över 65 år. Det är rimligt att anta att det kommer att finnas fler äldre personer som behöver någon av de stödformer som föräldrabalken erbjuder. Detta ställer krav på att såväl godmans- som förvaltarinstitutet

täcker de behov som personer med sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande kan ha.

Allmänna riktlinjer

Utredaren skall se över de stödformer som erbjuds i föräldrabalken och inventera reformbehovet. Arbetet skall bedrivas med beaktande av de andra stödformer en hjälpbehövande kan få tillgång till, såsom befullmäktigade ombud, kontaktperson enligt socialtjänstlagen (2001:453) och kontaktperson enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Europarådets rekommendation om hjälpbehövande vuxna

Utredaren skall ta ställning till om några ändringar i regelsystemet bör göras mot bakgrund av Europarådets rekommendation om det legala skyddet för hjälpbehövande vuxna.

Utseende av och behörighet för god man och förvaltare

Enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken kan en god man utses för den som behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person. Om någon som befinner sig i en sådan situation som avses i 11 kap. 4 § är ur stånd att vårda sig eller sin egendom, får domstolen besluta att anordna förvaltarskap för honom eller henne. En förutsättning är dock att det inte är tillräckligt att godmanskap anordnas eller att den enskilde får hjälp på något annat mindre ingripande sätt. En rättshandling som företagits av en god man utan den enskildes samtycke men inom den angivna ramen är inte bindande för den enskilde, om inte denne på grund av sitt tillstånd varit ur stånd att ge uttryck för sin mening eller denna av annan orsak inte har kunnat inhämtas. Sedvanliga rättshandlingar inom uppdragets ram kan dock ofta anses omfattade av den enskildes samtycke (11 kap. 5 §). En förvaltare har inom ramen för förvaltaruppdraget ensam rådighet över den enskildes egendom och företräder denne i alla angelägenheter som omfattas av uppdraget (11 kap. 9 §).

En enskild skall inte fråntas sin rättshandlingsförmåga i vidare mån än vad som är befogat i det enskilda fallet. I enlighet med vad som i dag gäller bör utgångspunkten vara att förvaltarskap skall anordnas bara när det inte är tillräckligt med godmanskap. Samtidigt

kan problem uppkomma i de situationer där någon är ur stånd att uttrycka sin mening eller där denna av någon annan orsak inte kan inhämtas. Frågan är om en god man då utgör ett tillfredsställande skydd för den enskilde. Mot denna bakgrund skall det utredas om reglerna för när förvaltare respektive godmanskap skall anordnas fungerar väl i praktiken. Utredaren skall överväga om det finns skäl att vidga möjligheten att anordna förvaltare i sådana situationer.

God mans eller förvaltares behörighet är inte heltäckande i förhållande till de situationer som kan uppstå. Stödpersonerna kan ställas inför val då det framstår som oklart huruvida de får eller bör agera för den enskildes räkning, särskilt om den enskildes samtycke till en viss åtgärd inte kan inhämtas. Närliggande problem har uppmärksammats i de ovan nämnda lagstiftningsärendena om biobanker inom hälso- och sjukvården och etikprövning av forskning som avser människor. Exempel kan även hittas när det gäller god mans agerande i ekonomiska angelägenheter.

Härvid kan erinras om att det i Europarådets konvention om mänskliga rättigheter och biomedicin finns särskilda skyddsbestämmelser för vuxna som inte kan ge sitt samtycke till forskning; i de fall en vuxen enligt lag saknar förmåga att lämna samtycke till forskning, på grund av psykiskt handikapp, sjukdom eller liknande orsak, får forskningen bara utföras med bemyndigande av hans eller hennes ställföreträdare eller av en myndighet, person eller instans som lagen anger.

Utredaren skall redovisa var gränserna går för gode mäns och förvaltares behörighet enligt gällande rätt och hur reglerna tillämpas. Utredaren skall undersöka om det finns behov av att förtydliga och eventuellt revidera godmans- och förvaltarinstitutet i fråga om behörigheten. Utredaren skall därvid ta ställning till om det är möjligt att låta godmans- och förvaltarinstitutet innefatta en vidare behörighet än vad som nu är fallet i fråga om t.ex. vård- och omsorgsinsatser och forskningsmedverkan när den enskildes samtycke på grund av sjukdom, psykisk störning eller liknande förhållande inte kan inhämtas. I utredarens uppdrag ingår även att föreslå alternativ till utvidgning av de stödformer som ges i föräldrabalken när det gäller frågor om samtycke i dessa sammanhang, t.ex. en ny form av legala ställföreträdare, för det fall godmans- och förvaltarinstitutet inte bedöms kunna inrymma sådana uppgifter. En särskild fråga är vilken roll anhöriga kan spela i detta sammanhang. En annan fråga

är om, och i så fall hur, s.k. livstestamenten kan utgöra ett komplement till en legal ställföreträdare vid vård i livets slutskede.

Gode mäns och förvaltares lämplighet och kvalifikationer

Bestämmelser om de krav som kan ställas på gode män och förvaltare ges i 11 kap. 12 § föräldrabalken. Till god man eller förvaltare skall utses en rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig man eller kvinna.

I bl.a. brev till Justitiedepartementet och massmedia har kritik riktats mot gode män och förvaltare som inte utför sina sysslor på ett korrekt sätt. Man menar att gode män och förvaltare i vissa fall visar bristande engagemang i de hjälpbehövandes situation, ibland för att de har en större mängd uppdrag, eller att den hjälpbehövandes utsatta ställning missbrukas av just den person som är utsedd att hjälpa honom eller henne. I många sammanhang har gode män och förvaltare själva pekat på att de saknar den kunskap och utbildning som krävs för att kunna ge den hjälp som stödformerna syftar till.

För att godmans- och förvaltarinstituten skall betraktas som tillförlitliga alternativ för att bereda stöd åt hjälpbehövande måste tillgången på kvalificerade gode män och förvaltare säkras. Även om det är naturligt att många av dem som utses för uppdraget kommer i fråga i egenskap av anhöriga till den enskilde, finns det anledning att särskilt se över rekryterings- och tillsättningsförfarandet. Utredaren skall i denna del undersöka vilka åtgärder som är möjliga att vidta för att garantera tillgången på kvalificerade och lämpliga gode män och förvaltare. Bland de frågor som utredaren skall ta ställning till hör om samordning bör ske av de utbildningsinsatser som nu ges och vilket organ som i så fall bör ansvara för detta. En annan fråga är om de gode männen och förvaltarna har det stöd som behövs för att utföra uppdraget på ett sätt som gagnar den hjälpbehövande.

Utredaren skall vidare undersöka vilka möjligheter den hjälpbehövande har att påverka valet av god man eller förvaltare samt vilka möjligheter den hjälpbehövande har att ta initiativ till byte om han eller hon inte är nöjd med eller har förtroende för sin gode man eller förvaltare. Om den hjälpbehövandes möjligheter till inflytande bedöms vara otillräckliga, skall förslag till förbättringar läggas fram. I detta sammanhang bör uppmärksamhet även riktas mot överförmyndarnas möjligheter att ta initiativ till att entlediga en god man eller förvaltare som inte är lämplig att inneha uppdraget. Det skall

utredas om den skyldighet som i dag finns för myndigheter att lämna överförmyndaren upplysningar om missförhållanden och andra omständigheter som kan vara av betydelse i tillsynsverksamheten är tillräcklig eller om underrättelseskyldigheten bör utvidgas (jfr 16 kap. 10 § föräldrabalken).

Arvode och ersättning för utgifter

Även frågor om arvode och ersättning för utgifter skall utredas. Enligt 12 kap. 16 § föräldrabalken har gode män och förvaltare rätt till ett skäligt arvode för uppdraget och ersättning för de utgifter som varit skäligen påkallade för uppdragets fullgörande. Om den enskildes beräknade inkomst eller tillgångar överstiger två gånger prisbasbeloppet enligt lagen om allmän försäkring under det år uppdraget utfördes, skall enligt huvudregeln arvodet eller ersättningen betalas med den enskildes medel. I annat fall skall arvodet och ersättningen betalas av kommunen.

Kritik har riktats mot att gode män och förvaltare av olika anledningar inte ersätts i tillräcklig utsträckning för det arbete de lägger ned på uppdraget, samtidigt som många uppbär ersättning från ett så stort antal enskilda att det kan ifrågasättas om inte deras arbete skall betraktas som yrkesutövning. Därutöver har det framförts kritik mot att hjälpbehövande kan drabbas onödigt hårt i ekonomiskt hänseende på grund av sitt stödbehov.

Utredaren skall se över principerna för ersättningssystemet och ta ställning till om ändringar bör göras av hänsyn till dels de hjälpbehövandes situation, dels de gode männens och förvaltarnas anspråk på ersättning för nedlagd tid och utfört arbete. Utredarens utgångspunkt skall vara att uppdragen, liksom i dag, skall präglas av ett betydande mått av ideell verksamhet.

Utredaren skall också överväga om en annan ordning än den nuvarande bör införas när det gäller utbetalningar av arvoden till gode män och förvaltare (jfr 2000/01:LU15 s. 27 f.).

Rättsskydd för personer med nedsatt beslutsförmåga

Innan domstolen anordnar godmanskap eller förvaltarskap har det ofta ställts en diagnos över den sjukdom eller det tillstånd som gör att den enskilde är i behov av hjälp. Detta gäller inte minst personer med någon form av demenssjukdom. Personer med demenssjukdomar kan ibland i den tidiga sjukdomsfasen till det yttre uppvisa

bibehållen handlingskraft och ett beteende som inte antyder någon nedsatt beslutsförmåga trots att de har problem att inse innebörden av sina handlingar. Uppmärksamhet har riktats mot att personer utan tydlig diagnos företar rättshandlingar som är till men för personen eller dennes anhöriga. Inte så sällan ifrågasätts avtal och testamenten i efterhand, dvs. sedan diagnos ställts.

I lagstiftningen finns bestämmelser som syftar till att begränsa konsekvenserna av att personer med bristande rättshandlingsförmåga ingår avtal. Enligt lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under påverkan av en psykisk störning är ett avtal som någon har ingått under påverkan av en psykisk störning ogiltigt. Även andra bestämmelser kan vara tillämpliga, t.ex. 33 § avtalslagen. Vidare kan nämnas att ett testamente inte gäller om det har upprättats under påverkan av en psykisk störning (13 kap. 2 § ärvdabalken).

Sannolikt fyller lagstiftningen sin funktion väl. Utredaren skall dock se över de bestämmelser som finns på området. Om det finns oklarheter eller brister, skall utredaren överväga i vad mån lagändringar bör göras för att svara mot behovet att värna dessa personers rättsskydd utan att det för den skull går ut över motpartens berättigade intressen.

Äldre, funktionshindrade och sjuka personer, särskilt de med nedsatt beslutsförmåga, kan ha svårt att hävda sin rätt även i andra sammanhang än när de företar rättshandlingar. Detta gäller bl.a. i samband med anmälningar om våld och övergrepp. För att brott riktade mot denna grupp skall kunna uppdragas krävs ofta en särskild lyhördhet hos närstående eller vårdpersonal. Inte minst är det av betydelse att kommunikationen mellan berörda myndigheter fungerar väl så att den enskilde kan få hjälp att göra en anmälan och åstadkomma en prövning av denna. Utredaren skall undersöka om det, för att förbättra den hjälpbehövandes möjligheter att komma till rätta med våld och övergrepp, finns behov av ändrade bestämmelser i fråga om t.ex. myndigheters skyldighet att lämna uppgifter till andra myndigheter. Även reglerna om rätt till åtal i 20 kap. 14 § rättegångsbalken kan behöva justeras. En särskild fråga är vilken roll en god man eller förvaltare kan eller bör spela i dessa situationer.

Alternativ till god man och förvaltare

Om en hjälpbehövande enskild förstår sin situation men inte klarar av att genomföra de uppgifter han eller hon har föresatt sig, kan utfärdande av fullmakt i vissa avseenden vara ett alternativ till

anordnande av godmanskap eller förvaltarskap. Detta gäller särskilt för personer som noga har valt fullmaktstagare och klargjort deras uppdrag.

Utfärdande av fullmakter av generell karaktär skulle möjligen kunna ses som ett alternativ till godmans- eller förvaltarinstitutet. Fullmaktsgivaren skulle i en sådan fullmakt kunna ge till känna hur han eller hon önskar att vederbörandes angelägenheter eller person skall tas om hand vid den tidpunkt då han eller hon på grund av t.ex. sjukdom inte klarar av detta längre och kanske inte ens är kapabel att utfärda en fullmakt. En fördel kan vara att fullmaktsgivaren därmed själv pekar ut den person som skall utöva fullmaktsförordnandet – kanske en familjemedlem eller en utanförstående, neutral person – när sjukdomstillståndet inträder. Utfärdande av fullmakter för framtiden är samtidigt förknippat med risker. Den enskildes möjligheter att återkalla fullmakten är av naturliga skäl inskränkta. Vidare kan insynen i den enskildes förhållanden bli lidande.

I flera anglosaxiska länder finns lagstiftning på området, som där går under begreppen "continuing powers of attorney", "durable powers of attorney" eller "enduring powers of attorney". Även i Haagkonventionen om det internationella skyddet för vuxna (Convention of 13 January 2000 on the International Protection of Adults, se särskilt artikel 15) finns regler om fullmakter av detta slag.

Utredaren skall ta ställning till om fullmakter av detta slag kan vara ett gångbart komplement till stödformerna i föräldrabalken. Om utfallet i denna del blir positivt, skall utredaren överväga om ett sådant institut bör formaliseras och ge förslag till nödvändig lagstiftning på området.

Ensamkommande barn

Under senare tid har situationen för barn som kommer till Sverige utan sina föräldrar eller andra vårdnadshavare uppmärksamrats. Regeringen har nyligen uppdragit åt Migrationsverket och Socialstyrelsen att gemensamt och i samråd med Integrationsverket och Barnombudsmannen förbättra mottagandet av barn i sådana situationer.

I syfte att förbättra det rättsliga skyddet för i första hand ensamkommande barn utvidgades år 1997 möjligheten att förordna godman för utomnordiska barn. Utredaren skall följa upp lagändring-

arna och överväga om ytterligare åtgärder behöver vidtas för att stärka skyddet för de ensamkommande barnen.

Övriga frågor

Ett flertal skrivelser och brev har kommit in till Justitiedepartementet de senaste åren med synpunkter på nuvarande lagstiftning på området. De ärenden som sålunda finns i departementet skall i den mån det bedöms lämpligt och i samråd med utredaren överlämnas till denne. Utredaren får även ta upp andra frågor om förmyndare, god man och förvaltare som aktualiseras under utredningsarbetet om det bedöms motiverat.

Arbetsmetoder och redovisning av uppdraget

Utredaren skall redovisa och beakta gällande rätt och lagstiftningsarbete i Danmark, Finland, Island och Norge på förmyndarskapslagstiftningens område. Vidare skall utredaren i den mån det anses lämpligt samverka med den arbetsgrupp, tillsatt av regeringen, som har getts i uppdrag att kartlägga förhållanden i samhället för personer med demenssjukdom och deras anhöriga. Utredaren skall även följa och beakta arbetet och redovisningen av det uppdrag som regeringen den 28 februari 2002 gav till Migrationsverket och Socialstyrelsen om att förbättra mottagandet av barn från annat land som kommer till Sverige utan någon vårdnadshavare.

Utredaren skall föreslå de författningsändringar som bedöms behövliga.

Om förslagen påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting eller enskilda, skall en beräkning av dessa kostnader redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för staten, kommuner eller landsting, skall utredaren föreslå en finansiering. Om förslagen innebär ändrade åtaganden eller ambitioner för kommunsektorn, skall en reglering ske enligt finansieringsprincipen (se prop. 1993/94:150, bilaga 7, avsnitt 2.5.1).

Uppdraget skall redovisas senast den 1 juli 2004. Om utredaren anser det lämpligt, kan någon eller några delar av uppdraget redovisas i ett eller flera delbetänkanden.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till Utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare (Ju 2002:04)

**Dir.
2003:23**

Beslut vid regeringssammanträde den 20 februari 2003.

Sammanfattning av uppdraget

Utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare skall med förtur behandla frågan om det rättsliga skyddet för s.k. ensamkommande barn. Utredningen skall senast den 30 juni 2003 i ett delbetänkande redovisa resultatet av sitt arbete i denna del.

Uppdraget

Med stöd av regeringens bemyndigande den 4 april 2002 (dir. 2002:55) tillkallade chefen för Justitiedepartementet en särskild utredare med uppdrag att bl.a. utvärdera 1995 års förmynderskapsreform. I uppdraget ingick även att överväga frågan om det rättsliga skyddet behöver stärkas för sådana barn som kommer till Sverige utan sina föräldrar eller andra vårdnadshavare (ensamkommande barn). Utredningen skall enligt direktiven redovisa resultatet av arbetet senast den 1 juli 2004.

Utredningen skall senast den 30 juni 2003 redovisa den del av uppdraget som gäller frågan om ensamkommande barn.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till Utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare (Ju 2002:04)

**Dir.
2004:56**

Beslut vid regeringssammanträde den 6 maj 2004.

Förlängd tid för uppdraget

Med stöd av regeringens bemyndigande den 4 april 2002 (dir. 2002:55) tillkallade chefen för Justitiedepartementet en särskild utredare med uppdrag att bl.a. utvärdera 1995 års förmynderskapsreform. Utredningen, som har antagit namnet Utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare, skulle enligt direktiven redovisa resultatet av arbetet senast den 1 juli 2004.

I enlighet med därefter beslutade tilläggsdirektiv (dir. 2003:23) har utredningen den 3 juni 2003 redovisat vissa delar av uppdraget i delbetänkandet God man för ensamkommande flyktingbarn (SOU 2003:51).

Tiden för redovisning av uppdraget i övrigt förlängs, vilket innebär att utredningen skall redovisa resultatet av sitt arbete senast den 31 december 2004.

(Justitiedepartementet)

Fremtidsfuldmagter – et nyt retsinstitut¹

Af adj. professor, dr. jur. Svend Danielsen, Københavns Universitet.

1. Indledning

Senil demente og andre handicappedes retsstilling er et vigtigt aktuelt emne i de nordiske lande. Befolkningen bliver stadig ældre, og dermed øges antallet af dem, der ikke længere er i stand til at varetage egne anliggender. Et nyt juridisk emne ”ældre- eller handicapret” er ved at udvikle sig med personretlige grundelementer, men med betydelige grænseflader til social- og sundhedsretten. Der er nylige privatretlige love i Danmark og Finland, henholdsvis værgemålsloven fra 1995 og lagen fra 1999 om förmynderverksamhet. Et norsk vergemålsudvalg er ved at afslutte sit arbejde, og det samme er f.d. hovrättspresident Bo Broomé, som i Sverige er udpeget som utredare om förmyndare, gode män og förvaltare til at vurdere reformen fra 1995. Jeg er blevet bedt om at bistå svenskerne som ekspert. Dette er baggrunden for denne redegørelse, som beskæftiger sig med en ny fuldmagtsmulighed.

Begrebet ”fremtidsfuldmagter” er Bo Broomés forslag. Jeg har selv tidligere forsøgt mig med ordene ”vedvarende fuldmagter”, som er anvendt i direktiverne til det norske vergemålsudvalg. De dækker det, der i England kaldes ”Continuing Power of Attorney”,

---

¹ Bidrag til ”de lege, Familjerättslige studier, Vänbok till professor Åke Saldeen, Juridiska Fakulteten i Uppsala, Årsbok 2003” – lettere omskrevet og udvidet i efteråret 2003, navnlig som følge af et nyt engelsk lovforslag og et oplæg til overvejelser om ændring af en amerikansk modellov.

forkortet CPA, eller "Enduring Power of Attorney", forkortet EPA, og i USA benævnes "Durable Power of Attorney". I den australske enkeltstat New South Wales anvendes betegnelsen "Protected Power of Attorney". I Skotland er nylig yderligere indført "Welfare Power of Attorney", forkortet WPA, og i et engelsk lovforslag fra sommeren 2003 findes et nyt udtryk "Lasting Power of Attorney", forkortet LPA, som begge skal dække personlige anliggender. I Tyskland er begrebet "Vorsorgevollmacht". Det er fuldmagter, som skal have virkning, efter at udstederen varigt er blevet ude af stand til at handle fornuftmæssigt og dermed er afskåret fra selv varetage sine anliggender. Navnlig i en række engelsktalende lande findes lovregler om sådanne fuldmagter. De er et alternativ til offentligt udpegede repræsentanter svarende til danske og norske værger samt de svenske förvaltare og gode män.

I de senere år har jeg i flere artikler beskæftiget mig med emnet, herunder efter studier af engelsk ret, se litteraturlisten nedenfor. Baggrunden for at tage emnet op igen er, at jeg senere har samlet skotsk, australsk og amerikansk materiale, at jeg ønsker at udbrede kendskabet til ordningen, og at jeg har fundet det hensigtsmæssigt at sammenfatte de udenlandske erfaringer, jeg har læst om, samt mine overvejelser med henblik på norske og svenske reformovervejelser.

I det følgende afholder jeg mig fra at behandle en række materielle dispositioner, som kan træffes med henblik på tiden efter, at man har mistet evnen til at træffe beslutninger. Det gælder de såkaldte livstestamenter og organdonation. Heller ikke de legale bemyndigelser til familiemedlemmer til at give samtykke, som findes f.eks. i den danske lov om patienters retsstilling, omtales.

2. Argumentation

Når fremtidsfuldmagter efter min opfattelse er interessante i nordiske sammenhænge, er baggrunden, at det forekommer rimeligt at udstrække selvbestemmelsesadgangen eller viljesprincippet til dette vigtige område og dermed i nogen grad at privatisere det. I dag er muligheden knapt lovreguleret i de nordiske lande, og retstilstanden er ikke afklaret, se nedenfor under pkt. 3. Meget taler for at give ældre og syge mulighed for og måske en opfordring til selv i private rammer at tilrettelægge, hvad der skal ske, når de ikke længere kan varetage deres anliggender. Adgangen kan tillige

udnyttes som en forsigtighedsforanstaltning med henblik på uventede sygdomme eller ulykker og dermed være aktuel f.eks. i forbindelse med testamentsoprettelse. Dermed bliver der mulighed for at bestemme over egne anliggender også i denne situation. Navnlig er det betryggende for den, der udpeger en sådan fuldmægtig, at vide, at det er en person, vedkommende kender, har tillid til, og som må påregnes loyalt at varetage vedkommendes interesser. Der kan udpeges en eller flere blandt de nærpåroende eller en professionel, som måske nu virker som advokat eller revisor for vedkommende. I forbindelse med oprettelsen kan fremtiden drøftes med den kommende fuldmægtig, f.eks. med henblik på at sikre en ægtefælle eller samlever. Samtidig undgås, at formuen skal administreres og anbringes efter de særlige regler, som gælder, hvis det offentlige har iværksat en repræsentationsordning. I australsk teori fremhæves som en yderligere fordel, at der er let tilgængelige formularer forsynet med oplysende noter og anvisninger, så udpegningsen sædvanligvis kan ske uden advokatbistand.

Med dokumentet kan fuldmægtigen disponere, straks tilstanden er indtrådt, og når det bliver aktuelt at træffe beslutninger, uden at det er nødvendigt at afvente en sagsbehandling samt en offentlig myndigheds beslutning, herunder af om der er behov for indgriben. Fuldmagten giver udadtil, måske sammen med en lægeerklæring om fuldmagtsgiverens helbred, den fornødne dokumentation, som fuldmægtigen kan forevise i pengeinstitutter og andetsteds.

Udnyttelsen af ordningen giver udstederen større sikkerhed for ikke at blive inddraget under en offentlig ordning, fordi fuldmagten kan og sikkert ofte vil opfylde behovet. De påroende undgår at skulle tage et måske for dem ubehageligt initiativ over for myndighederne og at skulle gennem en sag for at få udpeget en til at disponere.

Den potentielle danske målgruppe for den nye type fuldmagter blev vurderet af det danske værgemålsudvalg, som i begyndelsen af 1990-erne skønnede, at der med et indbyggertal på godt 5 mio. var 25–30.000 svært demente, 10–15.000 sindssyge, hovedsageligt skizofrene, og et tilsvarende antal psykisk udviklingshæmmede. Det skønnedes således, at over 40.000 danske opfyldte betingelserne for at få en værge og dermed for, at der kunne gøres brug af en fremtidsfuldmagt. I et engelsk lovforslag fra 2003 antages, at ud af en befolkning på omkring 50 mio. lider mere end 700.000 af demens, og at tallet sandsynligvis vil stige til omkring 840.000 i 2021. Omkring 145.000 voksne har alvorlige og dybe ”learning

disabilites”, som er betegnelsen for det, der i Danmark kaldes hæmmet psykisk udvikling. På et eller andet tidspunkt i livet vil omkring 1 % af den engelske befolkning lide af schizofreni, 1 % vil få en manisk depression og 5 % have en alvorlig klinisk depression. Alle disse vil ifølge lovforslaget sandsynligvis få behov for beslutninger truffet på deres vegne.

Med disse skøn anså det danske udvalg det for givet, at brugen af værgemål ville stige, idet antallet af personer, der i begyndelsen af 1990-erne havde beskikket en værge kun var omkring 4.000. Skønnene varierede mellem en fordobling og en femdobling. Antallet af nye sager antoges at ville stige til 1.700–2.800 om året, se værgemålsbetænkningen nr. 1247/1993 s. 367–68. Udviklingen i de første år under den nye værgemålslov har ikke været så dramatisk som spået. Af tre publikationer, Værgemål i praksis 1997–98, 1999 og 2002, udsendt af Civilretsdirektoratet, fremgår, at der omkring 1990, og dermed før værgemålslovens ikrafttræden var ca. 620 sager om året, hvoraf nogle dog ikke blev til noget. De nye tal viser, at det samlede antal iværksatte værgemål efter den nye lovs §§ 5–7 var 774 i 1997, 1034 i 1998, 1076 i 1999 og 1120 i 2002, se statistikkerne som findes på direktoratets hjemmeside www.civildir.dk. Alligevel må det forudses, at det offentliges udgifter ved at iværksætte og kontrollere værgemål vil stige yderligere i de kommende år. Der vil være en besparelse af nogen størrelse ved at overlade det til folk selv at iværksætte administrationsordninger uden offentlig indblanding.

Naturligvis er der også ulemper ved vedvarende fuldmagter – uformelle ordninger har deres pris. Navnlig er den, der udpeges som beslutningstager trods udstederens dårlige helbred, ikke underkastet det tilsyn, som er fundet nødvendig over for værger og forvaltare. Der skal ikke indsendes regnskab til myndighederne, der er ikke pligt til at anbringe formuen i sikre aktiver, og usædvanlige dispositioner skal ikke forelægges til godkendelse. Der kan være risiko for, at den svage ved udstedelsen udsættes for utilbørlig påvirkning fra den, der ønsker at blive fuldmægtig for dermed at få rådighed over aktiverne. Forholdene kan senere have ændret sig på en måde, som ikke var eller kunne forudses, uden at fuldmagtsgiveren har eller har kunnet tage skridt til en ændring eller tilbagekaldelse af fuldmagten. Det kan, når spørgsmålet bliver aktuelt, vise sig, at der ikke er interessesammenfald, eller at fuldmægtigen handler på en måde, som udstederen ikke ville have godtaget. Generelt kan der være en fare for, at fuldmagten misbruges, samt at dette står på

over længere tid, uden at nogen har haft reel mulighed for at gribe ind. Et erstatningskrav mod fuldmægtigen er ikke meget værd, hvis der ikke er nogen til at anlægge sag, eller hvis pengene er brugt. I denne forbindelse gør det indtryk, at en engelsk parlamentskomite i en rapport fra november 2003 beskriver foruroligende oplysninger om alvorligt misbrug af økonomiske ”enduring powers of attorney”, der skønnes at forekomme i omkring 10–15 %, måske helt op til 20 %, herunder i tilfælde hvor fuldmagtsgiveren er i færd med at miste evnen til selv at handle.

Alt i alt må de generelle overvejelser om lovgivning indebære en afvejning af ønsket om en uformel, simpel, smidig, effektiv og billig ordning over for den nødvendige beskyttelse af de svage gruppers interesser. Min holdning til en nyordning er ikke overraskende positiv. Om overvejelserne i de konkrete tilfælde se nedenfor under pkt. 7.

3. Nordisk ret

Ved en gennemgang af de sparsomme oplysninger om gældende ret i Danmark, Norge og Sverige er det naturligt at tage udgangspunkt i de almindelige fuldmagtsregler. De findes i den danske lov fra 1917 om aftaler og andre retshandler på formuerettens område, i den norske lov fra 1918 om avtaler, om fuldmagt og om ugyldige viljeseklæringer og i den svenske lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. I lovene findes som § 22 bestemmelser, der minder meget om hinanden. I den danske regels 1. pkt., som ændret i forbindelse med værgemålsloven fra 1995, anføres, at kommer fuldmagtsgiveren under værgemål med fratagelse af den retlige handleevne, jf. værgemålslovens § 6, erhverver tredjemand ikke ved en retshandel med fuldmægtigen en anden retsstilling over for den, der er under værgemål, end tredjemand ville have erhvervet, hvis retshandelen var foretaget med denne selv. I den tilsvarende norske regel er det afgørende, om fuldmagtsgiveren bliver gjort umyndig, og i den svenske om fuldmagtsgiveren får en förvaltare.

I Danmark og Finland er retsstillingen sikkert den, at en fuldmagt ikke falder bort, fordi fuldmagtsgiverens tilstand forværres, selv om denne bliver tiltagende senil, og fordi vedkommende mister evnen til at handle fornuftmæssigt, se om dansk ret Lyng Andersen og Jørgen Nørsgaard: Aftalelovskommentaren, 1993, s. 118.

Opfattelsen støttes af danske domme fra landsretterne og en enkelt højesteretsdom, hvor det forudsattes, at en fuldmagt bestod trods fuldmagtsgiverens forværrede tilstand. I UfR 1979.637 Ø og i en utrykt dom også fra Østre Landsret fra januar 1980 blev det fastslået, at en såkaldt generalfuldmagt i denne situation kunne bruges til dispositioner under behandlingen af et dødsbo. Ifølge to nyere domme indebar tilstedeværelsen af en fuldmagt, at der ikke var behov for et værgemål, se UfR 1994.581 Ø og T:FA 1999.156 Ø. Endelig toges i højesteretsdommen stilling til et erstatningskrav i anledning af et groft misbrug af en sådan fuldmagt, se UfR 1999.1566 H. Det er min vurdering, at der i praksis i Danmark udfærdiges fuldmagter med henblik på fremtidig inhabilitet, navnlig alvorlig senilitet, men i hvor stort et omfang det sker vides ikke. Det danske udvalg gik i værgemålsbetænkningen (nr.1247/1993) s. 58–59, 126, 136 og 245–46 under henvisning til § 22 og dommen fra 1979 ud fra, at fuldmagter ikke bortfalder på grund af fuldmagtsgiverens inhabilitet, blot der ikke er gennemført en sag om fratagelse af den retlige handleevne. Der pegedes på denne baggrund på fuldmagter som et frivilligt alternativ til værgemål. Udvalget, der ikke havde udstrakt sin retssammenligning ud over de nordiske lande, foreslog ikke nogen lovgivning.

Retsstillingen i Norge og Sverige er mere usikker. Det er således ikke afklaret, hvilken tilstand, fuldmagtsgiveren skal være i, for at fuldmagten falder bort, men i svensk teori antages, at fuldmægtigen kun kan træffe dispositioner, vedkommende selv kan foretage.

4. Internationale instrumenter

I et par nyere internationale instrumenter er der henvisninger til de særlige fuldmagter. I Europarådsrekommandationen fra 1999 om ”Principles concerning the legal protection of incapable adults”, No R (99) 4, anføres i princip 2 (7), at det skal overvejes, om der er behov for at regulere ordninger, hvorefter en person, som stadig er habil, kan træffe beslutninger om, hvad der skal ske ved efterfølgende inhabilitet. I princip 5 (2) nævnes, at når der skal træffes beslutning om graden af beskyttelse, skal mindre formelle ordninger tages i betragtning. I den forklarende rapport pkt. 33 anføres som eksempel ”continuing powers of attorney” og forhåndstilkendegivelser på helbredsområdet. Det nævnes, at der er et øget brug af sådanne særlige fuldmagter i visse retssystemer, men at de skaber

særlige vanskeligheder i forhold til almindelige fuldmagter. Meget afhænger af, om der er regler, som muliggør, at de fortsat er i kraft uanset fuldmagtsgiverens habilitet. I så fald er der behov for at overveje, hvilke sikkerhedsforanstaltninger der er nødvendige.

I Haagerkonventionen fra 2000 om international beskyttelse af voksne er art. 15–17 regler af internationalprivatretlig natur om ”powers of representation”. I professor Lagardes halvofficielle rapport om konventionen pkt. 95 nævnes, at medens denne form for fuldmagter er ganske almindelige i visse stater, navnlig i Nordamerika, er de ukendte i en række europæiske lande, hvor fuldmagter nødvendigvis ophører at have virkning, hvis udstederen bliver inhabil.

5. Andre landes lovgivning

I England og Wales gælder en særlig ”Enduring Powers of Attorney Act 1985”. Reglerne og praksis har jeg udførligt beskrevet i en artikel fra 1999: ”Enduring Powers of Attorney – En dansk analyse”. Her er der også en oversigt over engelsk litteratur, se dog tillige nedenfor. England er i øvrigt det eneste sted, hvor jeg har fundet statistiske oplysninger. Fra 1990 til 1995 blev antallet af anmodninger om registreringer, se herom nedenfor under pkt. 6.4 fordoblet. Det skønnes, at der for få år siden var mere end 47.000 registrerede fuldmagter, hvilket ville svare til knap 8.000 efter svenske forhold. Det blev også oplyst, at det årlige antal registreringer overstiger antallet af tilfælde, hvor der ved en myndighedsbeslutning udpeges en legal repræsentant.

I juni 2003 er der fremsat et lovforslag i det engelske parlament, en ”Draft Mental Incapacity Bill”, som findes på internettet under www.lcd.gov.uk/menincap. I lovforslaget er der ganske omfattende afsnit om ”Lasting powers of attorney” og om ”Powers of the court in relation to lasting powers of attorney”, der som nævnt vedrører personlige spørgsmål. I et tillæg Schedule 1 er der yderligere regler om fuldmagternes registrering m.v. Lovforslaget har været behandlet i en fælleskomite i parlamentet, som i november 2003 har afgivet sin første rapport efter at have modtaget 1.200 skriftlige henvendelser og hørt 61 vidneudsagn. Rapporten findes på www.publications.parliament.uk/pa.

I Skotland er gennemført "Adults with Incapacity (Scotland) Act 2000", hvor der er en hel Part 2 med section 15–24 om "Continuing Powers of Attorney and Welfare Powers of Attorney".

I Australien, Canada og USA er området et enkeltstatsansvarliggende, men der er lovgivning i næsten alle staterne i de nævnte lande. Lovene varierer i detaljerne, men der er i U.S.A. søgt skabt ensartethed med en "Uniform Durable Powers of Attorney Act" fra 1979 med ændringer fra 1987, udarbejdet af "The National Conference of Commissioners on Uniform State Laws". 48 amerikanske enkeltstater har fulgt anbefalingen ved at gennemføre modelloven eller ved at indføre lignende regler. Nyere undersøgelser viser, at den oprindelige ensartethed er vigende, idet kun 13 stater har bevaret det oprindelige forbillede, medens andre har foretaget mere eller mindre omfattende ændringer eller udvidelser. På denne baggrund drøfter konferencen for tiden ganske omfattende ændringer.

Nogle steder er der særskilt lovgivning, f.eks. foruden i England og Skotland i den canadiske British Columbias "Representation Agreement Act". I andre lande er reglerne indsat i bredere lovgivning, f.eks. section 163 og 163 G i "Conveyancing Act" i New South Wales. Der er også som i den australske stat Victoria eksempler på, at de formueretlige og personlige fuldmagter reguleres i to forskellige love. I New Zealand omhandler section 97 i "Protection of Personal and Property Rights Act 1988" formueretlige fuldmagter og section 98 fuldmagter om personlig omsorg og velfærd.

Den seneste udvikling er, at fuldmagtstanken har bredt sig ud over engelsktalende lande, idet der både i Tyskland og Japan vedtaget lovregler herom. De tyske regler, der er trådt i kraft den 1. januar 1999, findes i BGBs fjerde bog om familieret § 1896, § 1904 og § 1906 og omhandler såkaldte "Vorsorgevollmacht", som har forrang for myndighedsbestemte ordninger. I Japan er der gennemført en lov om en frivillig værgemålskontrakt (1999/150), som trådte i kraft i april 2000. Af mange grunde inddrages disse regler ikke i omtalen i det følgende.

6. Enkeltspørgsmål

Med de erfaringer, jeg har indhøstet ved studier af engelsk ret og indtryk, jeg har fået fra redegørelser om anden lovgivning m.v., redegøres uden at gå i detaljer og uden dybtgående henvisninger til

de enkelte landes regler i det følgende for nogle områder, hvor der kan hentes udenlandsk inspiration, for en række spørgsmål der må overvejes, hvis fuldmagter at denne karakter skal indføres i de nordiske lande, og for hvorledes der i givet fald kan lovreguleres. Der er stor forskel på detaljeringsgraden i de enkelte landes lovgivninger. I New Zealand og New South Wales nøjes man med to regler i anden lovgivning, i Skotland er der ti paragraffer hvoraf nogle er ganske omfattende, medens der er en ganske omfattende selvstændig engelsk lov. Det amerikanske udkast til en ændret modellov har 39 paragraffer. Jeg har tidligere i en artikel "Vedvarende fuldmagter- en lovskitse" fra 1999 på et mere ufuldstændigt grundlag forsøgt at udforme fem danske paragraffer, men det er måske for lidt.

6.1. Fuldmagternes indhold

Den første overvejelse er, om der skal være en obligatorisk formular. I England er dette tilfældet, og de anviste variationer er få. Der er dog mulighed for andre individuelle tilføjelser. I nogle australske enkeltstater er der også blanketter, undertiden så individuelt udformede fuldmagter i det væsentlige skal svare til standardformularen. Fordelen ved en standardisering er, at en offentlig formular kan forsynes med vejledning om retsvirkningerne. I den australske stat Victoria udleveres samtidig en hel mappe, "A do-it-Yourself Kit", med informationsmateriale om kravene til oprettelsen, vidnepåtegningen, konsekvenserne af oprettelsen og muligheden for tilbagekaldelse.

Dernæst må det kræves, at det af fuldmagtens titel eller af indholdet klart fremgår, at det er udstederens mening, at fuldmagten skal have virkning, efter at vedkommende er blevet ude af stand til at varetage sine anliggender, hvilket bekræftes med underskriften. Samtidig må der tages stilling til, om fuldmagten skal træde i kraft straks og vedvare efter den indtrufne inhabilitet, eller om den først skal have virkning fra dette tidspunkt, og dermed være det der kaldes springende. En amerikansk undersøgelse har vist, at 61 % af fuldmagterne trådte i kraft med det samme. Er dette ikke tilfældet, bliver konstateringen af, at betingelserne er opfyldt, særlig vigtig, se herom nedenfor under pkt. 6.4. På det personlige område kan fuldmagten naturligt nok først få virkning, når fuldmagtsgiveren

ikke længere selv kan træffe beslutninger, f.eks. om lægelig behandling eller flytning til plejehjem.

Dermed opstår spørgsmålet om fuldmagternes omfang. Som nævnt ovenfor er nordisk fuldmagtslovgivning i dag begrænset til formueretlige spørgsmål. Det samme er tilfældet med de engelske "enduring powers of attorney", de skotske "continuing powers of attorney" samt de amerikanske "durable powers of attorney", idet de sidstnævnte omfatter "property and business affairs". I Skotland er i 2000 indført regler om "welfare powers of attorney" vedrørende spørgsmål om personlig velfærd. En fuldmagt af denne art kan ikke anvendes til at indlægge på en psykiatrisk hospitalsafdeling mod patientens vilje, og der kan ikke gives samtykke til en række særligt opregnede lægelige behandlinger. Ifølge det engelske lovforslag fra 2003 vil "lasting powers of attorney" omhandle personlig velfærd, inklusive helbreds spørgsmål. Der var forudgående langvarige og omfattende overvejelser om begrænsninger i, hvilke beslutninger der skulle kunne træffes på helbredsområdet. Resultatet er i forslaget blevet en opregning, hvorefter fuldmægtigen kan træffe beslutninger om, hvor fuldmagtsgiveren skal bo, om hvilken kontakt denne skal have med bestemte personer, om at bestemte personer kan forbydes at have kontakt, og om at iværksættelse eller fortsættelse af helbredsmæssig behandling kan tillades eller afslås. Om livsforlængende behandling gælder det dog kun, hvis det udtrykkeligt er angivet i fuldmagten. På den anden side giver en LPA ikke fuldmægtigen beføjelse til at bruge magt eller true hermed for at gennemføre noget, fuldmagtsgiveren ikke ønsker eller for at begrænse bevægelsesfriheden, medmindre særlige betingelser er opfyldt. De er, at fuldmægtigen med rimelighed tror, at det er nødvendigt at gennemføre beslutningen for at undgå en betydelig risiko for, at fuldmægtigen vil lide alvorlig skade, "to avert a substantial risk of significant harm". I nogle australske enkeltstater er fuldmagtsområdet også udvidet til alle former for personlig beslutningstagen, herunder tilladelse til lægebehandling. Ifølge "Illinois Power of Attorney Act" § 4-2 er det muligt uden begrænsninger at overlade beføjelserne til at blive orienteret om og give samtykke til, at afslå eller at tilbagekalde alle typer af helbredsmæssig behandling for enhver fysisk eller mental tilstand og at indlægge på og udskrive fra et hospital, hjem eller institution til en fuldmægtig.

Der må tages stilling til, om fuldmagten skal kunne begrænses til bestemte aktiver eller anliggender. I England omfatter så godt som

alle fuldmagter "all my property and affairs", og 93 % af undersøgte amerikanske fuldmagter var generelle. Dermed undgås et beslutningsmæssigt tomrum, som det offentlige må udfylde ved at udpege en til at disponere på de områder, fuldmagten ikke omfatter. Der kan i en formular eller i retningslinjerne være en opregning af ulige dispositioner, fuldmagten skal omfatte, med afkrydsnings- eller udstrekningsmuligheder. Omvendt kan der, som anvist i amerikansk lovgivning, indbygges indskrænkninger i generelle fuldmagter. Der kan også opstilles betingelser for, at fuldmægtigen kan angå bestemte opregnede dispositioner. Den amerikanske modellov indeholder meget omfattende anvisninger om anvendelse af fuldmagterne og deres afgrænsning.

I lovgivningen eller fuldmagterne kan det være hensigtsmæssigt at tage stilling til nogle praktiske, men måske kontroversielle anliggender. Ifølge en engelsk lovregel kan fuldmægtigen begunstige sig selv eller andre, men kun i den udstrækning udstederen kunne forventes at sørge for deres behov. I den amerikanske modellov findes en udførlig regel om forsørgelse af fuldmagtsgiveren og familien. Hvis der er bestemmelse herom i fuldmagten, kan fuldmægtigen træffe beslutninger for at opretholde den sædvanlige levestandard for udstederen, dennes ægtefælle, børn og andre, som efter sædvane eller loven har krav på at blive forsørget, herunder bl.a. sørge for bolig, for hjælp til husholdningen, for sædvanlige ferier samt for betaling af læge- og medicinudgifter.

En engelsk bestemmelse hjemler fuldmægtigens mulighed for at give gaver. Det kan ske, hvis værdien af hver gave ikke er urimelig under hensyntagen til alle omstændigheder og særligt størrelsen af fuldmagtsgiverens formue. Yderligere kræves, at modtagerne skal være slægtninge eller personer, fuldmagtsgiveren er knyttet til, og de skal være sæsonmæssige eller gives i en speciel anledning. Gaver kan tillige være til velgørende formål, forudsat at fuldmagtsgiveren tidligere har givet eller måtte forventes at ville give gaver af denne karakter. Begge muligheder kan begrænses eller udvides i fuldmagten ved brug af individuelle klausuler. I lovforslaget er der også en udtrykkelig gaveregel, hvor de specielle anledninger opregnes som fødsels- eller bryllupsdage og andre lejligheder, hvor det er sædvanligt i familien eller vennekredsen at give gaver. Det nævnes udtrykkeligt, at gaven kan være til fuldmægtigen selv. I den amerikanske modellov, der i dag ikke indeholder en gaveregel, foreslås en regel om, at selv om der ikke er angivet noget i fuldmagten, kan fuldmægtigen give gaver under hensyntagen til, hvad der er i fuld-

magtsgiverens interesse, herunder ud fra værdien og karakteren af gaven, muligheden for at begrænse skatter og afgifter samt i hvilket omfang fuldmagtsgiveren tidligere har givet gaver.

Det er rimeligt at få afklaret, om fuldmægtigen kan tage sig betalt for sit arbejde. Selv uden en udtrykkelig tilkendegivelse antages i engelsk ret, at fuldmægtigen kan kræve refusion for udgifter og udlæg. Hvis fuldmægtigen er professionel, kan denne kræve arbejdet honoreret, hvilket dog udtrykkeligt bør reguleres i fuldmagten, evt. med en betingelse om at størrelsen skal godkendes af en udenforstående. I det amerikanske udkast er det udtrykkeligt anført, at fuldmægtigen har krav på rimelig kompensation efter omstændighederne.

Det må overvejes som foreskrevet i skotsk lovgivning og i det amerikanske udkast at pålægge fuldmægtigen at føre regnskab, noget en engelsk parlamentskomite også er inde på, og som anført i amerikanske regler at opbevare bilag og kvitteringer samt at holde midlerne adskilte fra sine egne. Der kan indbygges en kontrol ved at kræve, at regnskabet skal sendes til en tredjemand, f.eks. fuldmagtsgiverens advokat eller revisor eller en slægtning.

6.2. Fuldmægtigvalget

I lovgivningen eller i fuldmagten må tages stilling til, om der kan være mere end en fuldmægtig. Hvis der udpeges flere, opstår spørgsmålet, om de kun kan handle i forening, eller om de skal kunne disponere hver for sig, eller som udtrykt på engelsk "joint eller several". I en tredjedel af de engelske fuldmagter er der mere end en fuldmægtig, og i størstedelen af tilfældene kan de handle hver for sig. Det amerikanske udgangspunkt er, at de skal handle i forening, men der er i udkastet regler om, at en af fuldmægtigen kan handle alene, hvis det er nødvendigt for at undgå uoprettelige skade på fuldmagtsgiverens interesser, og den anden fuldmægtig ikke er til rådighed på grund af fravær, sygdom m.v., ligesom det kan ske, hvis fuldmægtigen varigt er ude af stand til at handle.

Flere samtidigt virkende fuldmægtige kan være en hensigtsmæssig sikring mod misbrug og til familiens enhed. Ulempen ved et krav om, at de kun kan handle i fællesskab, er bl.a., at der kan være risiko for handlingslammethed, og at fuldmagten falder bort, blot en af fuldmægtigene ikke længere kan udfylde sin opgave. Kan de handle hver for sig, forbliver fuldmagten i kraft, selv om en dør.

Der er mange kombinationsmuligheder. Det kan f.eks. foreskrives, at en beslutning fra en af fuldmægtigene normalt er nok, men at der skal være enighed om eller to af tre fuldmægtiges underskrift til vigtigere, særligt opregnede beslutninger, f.eks. salg af en fast ejendom. Opgaverne kan også opdeles. Navnlig i England omtales muligheden for at have forskellige fuldmægtige på det økonomiske og det personlige område, og risikoen for modstridende interesser på de to felter fremhæves. Ifølge en amerikansk regel kan der i fuldmagten udpeges en efterfølger for den oprindelige fuldmægtig, hvis denne fratræder eller bliver ude at stand til at udføre hvervet.

Endelig er det et spørgsmål, om fuldmægtigen skal udføre hvervet personligt, eller om denne selv kan benytte en fuldmægtig. I engelsk ret er generel delegation ikke tilladt, ligesom en fuldmægtig ikke kan udpege en afløser eller en efterfølger. Det er også et spørgsmål, om der kan antages bistand.

6.3. Oprettelsen

Når henses til, at fuldmagterne skal have virkning på et tidspunkt, hvor fuldmagtsgiveren ikke længere selv kan gribe ind, er det naturligt at omgærde oprettelsen med sikkerhedsgarantier. Det kan være nærliggende at drage paralleller fra kravene ved testamentsoprettelse. Dermed vil det i Danmark være naturligt som tilfældet også er efter den amerikanske modellov at kræve, at underskrivelsen sker for en notar, idet næsten alle danske testamenter oprettes på dommerkontoret, hvilket yderligere har den fordel, at en genpart kan opbevares i notarialarkivet. Dermed sikres, at en offentlig ansat med træning i at vurdere habiliteten medvirker, og at der kan gives den fornødne mundtlige vejledning. I nogle amerikanske enkeltstater kræves, at der udover notaren skal medvirke et eller to vidner.

I de fleste lande kræves, at oprettelsen overværes af vidner, der skal medunderskrive fuldmagten, og det må vel også være den svenske løsning, når der skeles til fremgangsmåden ved testamentsoprettelse. Ifølge den skotske lov skal en advokat eller en person med særligt opregnede kvalifikationer medvirke. I Australien varierer kravet fra en til to vidner. Vidnerne skal være uafhængige, og det må derfor ikke være fuldmægtigen selv eller en slægtning af fuldmagtsgiveren, i nogle stater heller ikke en slægtning af fuldmægtigen. I nogle australske stater kræves, at vidnet eller en af dem skal være domstolsansat eller advokat.

Et næste spørgsmål er, hvilke krav der skal stilles til opretterens åndsevner. Ifølge en ledende engelsk dom kræves, at fuldmagtsgiveren er klar over, hvem der skal være fuldmægtig, at dennes beføjelser vil bestå, efter at udstederen selv er blevet ude af stand til at handle, og at fuldmagten da ikke kan tilbagekaldes uden domstolens medvirken. Er fuldmagten generel, skal udstederen have forstået, at fuldmægtigen kan træffe beslutninger på alle områder og over hele formuen på samme måde som fuldmagtsgiveren. I australsk teori anføres, at udstederen generelt må forstå, at der udpeges en anden til at træffe juridiske beslutninger, og at udpegningen vil fortsætte, efter at vedkommende mister evnen til selv at træffe beslutninger. Derimod er det ikke nødvendigt, at udstederen forstår enkelthederne. Ifølge skotsk ret skal den medvirkende advokat bekræfte, at der ikke er grund til at antage, at udstederen handler under utilbørlig påvirkning, eller at der er andre ugyldighedsgrunde.

Efter nogle lovgivninger kræves, at både fuldmagtsgiveren og fuldmægtigen underskriver. Dermed bekræfter fuldmægtigen sin villighed til at påtage sig opgaven. I England er det tillige et tilsagn om at anmode om registrering, se herom nedenfor under pkt. 6.4.

I nogle retssystemer kræves, at udstederen orienteres om retsvirkningerne eller bekræfter at være bekendt med dem. Det kan ske ved, at det er en betingelse, at vidnerne forklarer dem. Det kan foreskrives, at medvirkende i et ledsagende dokument skal bekræfte, at de har udspurgt udstederen umiddelbart før underskrivelsen, og at de er overbevist om, at denne forstod karakteren og udstrækningen af dokumentet, enten på grund af deres eget kendskab til fuldmagtsgiveren eller fordi de har orienteret sig hos andre navngivne personer, som kender udstederen. Ifølge andre lovgivninger skal vidnerne afgive erklæring om, at udstederen har forstået dokumentets betydning. I British Columbia kræves, hvis fuldmagten omfatter mere væsentlige spørgsmål, at udstederen har fået juridisk rådgivning. Ifølge det engelske lovforslag er det tilstrækkeligt, at udstederen afgiver en erklæring om at have læst den foreskrevne information.

Er der tvivl om opretterens habilitet, anbefales i udenlandsk ret, at der indhentes en erklæring fra en læge. Nogle steder tilføjes, at lægen enten bør være til stede ved oprettelsen eller have tilset underskriveren inden for 24 timer efter oprettelsen. Et engelsk reformforslag vil indebære, at der altid skal være en lægeerklæring om habiliteten vedhæftet eller påført fuldmagten.

6.4 Ikraftsættelsen

Navnlig for så vidt angår reglerne om, hvorledes en fuldmagt, der først skal have virkning ved indtrådt inhabilitet, bliver virksom, er der store forskelle. Kravene varierer fra det meget formelle med en offentlig registrering og kontrol til det helt uformelle.

I England er det en betingelse for, at fuldmagten kan få eller vedblive at have virkning, efter at fuldmagtsgiveren er blevet inhabil, at den registreres offentligt. Forinden skal fuldmægtigen have orienteret fuldmagtsgiveren om, at det er hensigten at anmode om registrering. Dernæst skal mindst tre af fuldmagtsgiverens slægtninge underrettes. I loven er der en opregning i grupper af, hvilke familiemedlemmer der kan komme på tale. I forarbejderne anføres, at registreringen normalt vil være en simpel administrativ opgave. I praksis er der dog i mange sager problemer med overholdelse af kravene ved oprettelsen af dokumentet og i endnu flere med den foreskrevne registreringsprocedure. Et af formålene med underretningen er, at de pågældende kan gøre indsigelse. Mulighederne herfor er opregnet i loven. Det kan gøres gældende, at fuldmagten ikke er gyldig, at den er tilbagekaldt, at den er blevet til ved svig eller utilbørlig påvirkning, eller hvad der er det hyppigste, at fuldmægtigen er uegnet til at varetage hvervet, hvilket der efter praksis er et bredt spektrum af eksempler på. I lovforslaget er der krav om, at udstederen ved fuldmagtens oprettelse oplyser om den eller de personer, denne ønsker skal underrettes om registreringsanmodningen eller angiver, at der ikke er nogen, der ønskes underrettet. Registreringsmyndigheden kan fritage for underretningspligten. Yderligere skal anmodningen ifølge forslaget indeholde en erklæring fra fuldmægtigen om at have læst den foreskrevne information og en erklæring om fuldmagtsgiverens tilstand fra en særlig kvalificeret. Parlamentskomiteen har i rapporten fra 2003 anført, at også myndighederne bør underrettes om, at det er aktuelt at anvende fuldmagten, ligesom der skal ske underretning af to, hvis der ikke i fuldmagten er angivet nogen underretningsforpligtelse.

I Skotland skal fuldmagten også registreres, for at den kan anvendes. Forudsætningen er, at myndigheden får klarhed over, at fuldmægtigen er villig til at påtage sig opgaven. Det kan i fuldmagten bestemmes, at registrering ikke kan ske, før en bestemt situation foreligger, og i sådanne tilfælde kan registrering ikke finde sted, medmindre det er godtgjort, at begivenheden er indtrådt. Ved

registreringen sendes en kopi til fuldmagtsgiveren, og, hvis det er foreskrevet i fuldmagten, til højst to angivne personer eller indehavere af bestemte embeder eller funktioner.

I et par australske enkeltstater kræves altid registrering, når der skal gøres brug af fuldmagten, men der er, så vidt det har kunnet konstateres, ikke særlige procedurer herfor. I andre skal der ske registrering, hvis der skal træffes beslutning om salg af fast ejendom. I atter andre stater er der krav om en lægeerklæring om, at fuldmagtsgiveren ikke længere er i stand til at træffe beslutning. I staten Victoria er der mulighed for at få en erklæring om inhabiliteten fra den offentlige myndighed, der administrerer værgemål.

I det amerikanske udkast til ændringer i modelloven findes en regel om, at fuldmagtsgiveren skal udpege en eller flere, som skal være bemyndiget til endeligt at afgøre, om inhabiliteten eller andre begivenheder, som skal kunne sætte fuldmagten i kraft, er indtrådt, samt at afgive en erklæring herom. Der er ikke forskrifter om registrering.

Hvilke krav, der skal opstilles i nordisk ret, må overvejes. Spørgsmålet vil f.eks. opstå ved tinglysning af et skøde, hvor fuldmagten forevises som legitimation, og kan blive aktuelt, hvis der disponeres over en bankkonto. Det kan overvejes at skabe lov-hjemmel for, at fuldmægtigen kan indhente en lægeerklæring for at komme ud over tavshedspligten. En tanke til overvejelse er at opstille underretningskrav i lighed med de engelske for at give nærstående mulighed for at rette henvendelse til myndighederne om indgreb. Et sådan pligt for fuldmægtigen vil være vanskelig at sanktionere, men manglende overholdelse af forskriften kan vise noget om fuldmægtigens egnethed.

6.5. Brugen

Af regler i det engelske lovforslag fra 2003 fremgår indirekte, at fuldmægtigen skal handle efter hvad der er bedst for fuldmagtsgiveren: "behave in P's best interests". Det har sammenhæng med et grundlæggende princip i forslaget om, at "any decision ... made on behalf of a person who lacks capacity ... must ... be made in the person's best interest". Inspirationen er muligvis hentet i den engelske Children Act 1989, hvorefter "the best interest of the child shall be a primary consideration", hvilket er i overensstemmelse med FN's børnekonvention art. 3. På samme måde som

i børneloven er der en såkaldt check- eller huskeliste med en ganske udførlig opregning af forhold, der skal tages i betragtning, når det skal afgøres, hvad der i vedkommendes interesse. Heri anføres bl.a., at fuldmægtigen kan og bør inddrage fuldmagtsgiveren i beslutningsprocessen så langt som muligt, ligesom der skal tages hensyn til dennes tidligere og nuværende ønsker og følelser. Den engelske parlamentskomite går et skridt videre og foreslår en omfattende angivelse af den "standard of conduct", som kræves af fuldmægtigen, idet der i rapporten fra november 2003 er en opregning af fuldmægtigens generelle forpligtelser som et tillæg til de konkrete anvisninger i fuldmagten. Også i Amerika har fuldmægtigen pligt til at handle "in the best interest of the principal".

Om brugen af fuldmagten fremhæves i nogle australske lovgivninger udtrykkeligt, at fuldmægtigen skal beskytte fuldmagtsgiveren, og at tab skal erstattes, hvis pligten ikke opfyldes. Der er regler, som forbyder dispositioner, hvis der er interessekonflikter mellem fuldmægtigen og fuldmagtsgiveren.

I den skotske lov er der en regel om, at fuldmægtigen ikke har pligt til at gøre noget omfattende af fuldmagten, hvis det under hensyn til værdien eller nytten vil være for byrdefuldt eller bekosteligt.

6.6 Ophør

Fuldmagtsgiveren må kunne tilbagekalde fuldmagten, forudsat at denne fortsat har den fornødne evne hertil, hvilket muligt bør fremgå af en lovregel for at tilkendegive, at fuldmagter af denne karakter ikke kan gøres uigenkaldelige. Ved overvejelser om formkravene må der kunne indhentes inspiration fra reglerne om tilbagekaldelse af testamenter.

Fuldmægtigen kan frasige sig hvervet. Ifølge den amerikanske modellov skal der i sådanne tilfælde ske underretning til fuldmagtsgiveren, hvis denne kan forstå betydningen heraf, til værgeren, hvis en sådan er udpeget, eller til dem der drager omsorg for fuldmagtsgiveren eller er interesseret i dennes forhold.

Spørgsmålet om, hvorledes en fuldmagt kan bringes til ophør på anden måde, er væsentligt. Ifølge det engelske lovforslag kan domstolen gribe ind, hvis fuldmagten er blevet til ved svig eller utilbørlig påvirkning, og hvis fuldmægtigen har handlet eller handler i modstrid med fuldmagten eller fuldmagtsgiverens "best interests". Såfremt det er tilfældet, kan fuldmagten tilsidesættes. Domstolen

kan pålægge fuldmægtigen at aflægge rapport om dispositioner også på det personlige område, at give informationer samt at indsende regnskaber eller andre dokumenter i dennes besiddelse. Der kan fastsættes retningslinjer om vederlaget, og gaver uden for de ovenfor under pkt. 6.1 angive rammer kan tillades. Den engelske parlamentskomite har under indtryk af oplysningerne, gengivet ovenfor under pkt. 2 om antallet af misbrugstilfælde, understreget behovet for stærke beskyttelsesregler og klare retningslinjer for brugen, herunder om at der skal føres et rimeligt regnskab, og at der skal være adgang til at overvåge brugen af fuldmagten med henblik på at forhindre misbrug eller udnyttelse.

I de australske lovgivninger er der forskellige muligheder for indgriben. I et par enkeltstater kan fuldmægtigen fjernes, uden at fuldmagten bringes til ophør, og myndigheden må i så fald udpege en ny. I en anden stat kan der udstedes direktiver til fuldmægtigen, herunder om at denne skal foretage eller afholde sig fra bestemte dispositioner. Ifølge loven i New South Wales kan domstolen fjerne fuldmægtigen og udpege en anden, ligesom fuldmagtens område, andre bestemmelser og fuldmægtigens beføjelser kan ændres. Det kan tillige pålægges fuldmægtigen at forsyne retten med regnskaber og andre oplysninger, og fuldmagten kan bringes til ophør. I lovene er det fastlagt, hvem der kan indbringe spørgsmålet for myndighederne. Nogle steder er det fuldmægtigen, i andre kræves rettens tilladelse, og i atter andre er det tilstrækkeligt, at vedkommende har retlig interesse.

Den skotske lov giver dommeren vidtgående muligheder for indgriben. Forudsætningen er, at det godtgøres, at fuldmagtsgiveren er ude af stand til at varetage sine interesser eller til at handle for så vidt angår formuen, økonomiske anliggender eller personlige spørgsmål, omfattet af fuldmagten, og at det er nødvendigt at beskytte eller fremme disse interesser. Det kan bestemmes, at fuldmagten skal underkastes kontrol af den sædvanlige tilsynsmyndighed eller for så vidt angår personlige spørgsmål af lokale myndigheder i et nærmere beskrevet omfang. Fuldmægtigen kan pålægges at indlevere regnskaber til tilsynsmyndigheden for en bestemt angivet periode. Ved personlige fuldmagter kan det pålægges at indgive indberetning til dommeren om den måde, hvorpå hvervet er varetaget i en bestemt periode. Endelig kan fuldmagten tilbagekaldes, eller fuldmægtigen kan fratages hvervet.

Lovgivningen i New Zealand er endnu mere detaljeret, og den gengives som en yderligere illustration af indgribensmulighederne.

Domstolen kan afgøre tvivlsspørgsmål om forståelsen af fuldmagten og kan afgøre, om dokumentet er eller ikke er ophørt at have virkninger. Der kan gives direktiver om bestyrelsen af fuldmagtsgiverens formue og anliggender, om at der skal indleveres regnskaber, om refusion af fuldmægtigens udgifter og dennes honorar samt om alle spørgsmål vedrørende fuldmagtsgiverens personlige omsorg og velfærd. Domstolen kan også ændre rækkevidden af fuldmagten, det kan pålægges fuldmægtigen at give oplysninger og fremlægge dokumenter eller effekter, som er i hans besiddelse, og der kan gives tilladelse eller autorisation til handle, som fuldmagtsgiveren ellers ville have givet. Det kan vurderes, om fuldmagten er blevet til ved utilbørlig indflydelse eller svig, og det kan konstateres, om fuldmægtigen er uegnet. Domstolen kan tilbagekalde udpegningen af fuldmægtigen, hvis det godtgøres, at denne ikke har handlet eller ikke har til hensigt at handle ud fra, hvad der er i fuldmagtsgiverens interesse.

I de nordiske lande er det muligt, at overvejelserne må gå på, om ophørsvejen går over udpegning af en offentlig repræsentant. Konstruktionen bliver da, at udpegning af en værge, en förvaltare eller en god man automatisk bringer fuldmagten til ophør. Dermed må det behovskrav, der opstilles i dansk ret for at iværksætte værgemål, udvides til at omfatte tilfælde, hvor formålet alene er at erstatte fuldmægtigens rådighed med en legal repræsentants. Bevisførelsen får da en anden karakter, idet der udover en godtgørelse af, at de medicinske og retlige betingelser er opfyldt, gennem vidneførelse eller på anden måde må bevises, at fuldmægtigen har misbrugt sin stilling, eller at der er en berettiget mistillid til denne. Der opstår da yderligere det spørgsmål, hvem der kan indbringe en sådan sag for myndighederne. I den danske værgemålslov er der visse begrænsninger i, hvem der kan tage initiativ til en værgemålssag. Det kan de nærtstående samt visse opregnede myndigheder. Jeg har tidligere foreslået, at også en fuldmægtig skal kunne indlede en værgemålssag, men det er et spørgsmål om det er tilstrækkeligt.

7. Konkrete overvejelser

Fuldmagtsgivere og deres rådgivere må forud for oprettelse af en konkret fuldmagt nøje overveje, om de nødvendige forudsætninger er til stede for, at selvbestemmelsesmuligheden kan udnyttes med rimelig sikkerhed for, at den får den tilsigtede virkning efter

fornuftmanglens indtræden, og om et sådant dokument er den rigtige løsning under de givne omstændigheder. Som det er anført af en af de bedste kendere af den engelske ordning er en vedvarende fuldmagt i de forkerte hænder, i de forkerte familier og med den forkerte rådgivning som en Pandoras æske. Fuldmagtsgiverens forhold og familierelationer må tages i betragtning, ligesom det må vurderes, hvorledes de pårørende kan tænkes at ville reagere, når fuldmagtsgiverens helbred bliver så dårligt, at det er aktuelt at anvende fuldmagten. En fremtidsfuldmagt er ikke en egnet ordning i konfliktfyldte eller mistroiske familier, og den er ikke løsningen på slægtens potentielle tvister, heller ikke selv om der udpeges en neutral udenforstående som fuldmægtig. Fuldmagtsgiveren bør derfor udtrykkeligt advares mod konflikt- og misbrugsmulighederne.

Endvidere er det en forudsætning, at den rigtige fuldmægtig kan findes. Denne må være absolut pålidelig, og det er vigtigt, at denne har familiens eller andre familiemedlemmers tillid. Det er afgørende, at der ikke er risiko for, at fuldmagten misbruges, og at der ikke senere opstår tvivl om fuldmægtigens egnethed i vid forstand. Fuldmægtigen må have den fornødne integritet og skal kunne modstå et måske samlet ønske fra familien om brug af pengene udover fuldmagtens grænser og forudsætninger.

Endelig må de interesserede gøre sig retsvirkningerne af en vedvarende fuldmagt klart. De er anderledes end ved den legale repræsentation, et værgemål indebærer, idet lovreglerne herom ikke finder anvendelse. Navnlige er fuldmægtigen, som nævnt ovenfor under pkt. 2, ikke undergivet beskyttelsesforanstaltningerne. Der er ikke noget offentligt tilsyn, ingen godkendelsesforskrifter ved usædvanlige beslutninger og ingen pligt til at indsende noget regnskab til en offentlig myndighed. Selv en større formue forvaltes efter fuldmægtigens anvisninger uden særlige krav om bestyrelse eller anbringelsesmåde. Det eneste værn mod misbrug ud over efterfølgende offentlig indgriben er de almindelige erstatningsregler, hvad de så måtte være værd i det konkrete tilfælde. I Danmark er der en højesteretsdom om et skrækindjagende eksempel på misbrug af en vedvarende fuldmagt og om et større erstatningskrav, se UfR 1999.1566 H. Muligheden for at erstatte fuldmagten med et værgemål har heller ikke megen effekt, hvis skaden er sket og pengene brugt. Endnu en vigtig pointe er, at fuldmagtsgiveren bevarer sin retlige evne til at indgå aftaler, og der er en risiko for indgåelse af uhensigtsmæssige aftaler og måske også en teoretisk for såkaldte kolliderende retshandler.

Fuldmagter af denne karakter er således navnlig eller måske kun brugbare i de heldigvis fleste tilfælde, hvor der er harmoniske familieforhold med indbyrdes tillid, og hvor der er en utvivlsomt egnet fuldmægtig, som vil påtage sig opgaven.

8. Nordiske perspektiver

Inden for de sidste år er der både i Norge og i Sverige taget skridt til revision af reglerne om legal repræsentation for personer, der ikke er i stand til at varetage deres egne anliggender. I det norske vergemålsudvalgets mandat fra 2001 findes et særligt afsnit med overskriften ”vedvarende fullmakter”, hvori anføres: ”Utvalget bør vurdere om det bør innføres særlige regler om såkalte ”vedvarende fullmakter”, som innebærer en privatrettslig adgang til ved fullmakt å arrangere representasjonsordninger på forhånd, med tanke på en situasjon der man selv ikke lenger er i stand til å ivareta sine interesser.”

I de svenske kommittedirektiver fra 2002 omtaltes fuldmagter af generel karakter som et muligt alternativ til godmans- eller förvaltarinstitutionen. Der henvises til, at der i flere anglosaksiske lande findes lovgivning på området, og at der også findes regler om sådanne fuldmagter i Haagerkonventionen. Videre anføres: ”Utredaren skall ta ställning till om fullmakter av detta slag kan vara ett gangbart komplement till stödformerna i föräldrabalken. Om utfallet i denna del blir positivt, skall utredaren överväga om ett sådant institut bör formaliseras och ge förslag till nödvändig lagstiftning på området.”

Med dette perspektiv bliver det interessant at erfare, om der bliver norsk-svensk tilslutning til mine tanker om indførelse af det nye retsinstitut, og om der kan opnås et samarbejde mellem de to udvalg med nogenlunde ens forslag som resultat, forhåbentlig også med ensartet terminologi. Skulle det lykkes, er der efter min bedste vurdering gode udsigter til, at man fra dansk side vil følge trop, og forhåbentlig vil det samme blive tilfældet i Finland og Island med nordisk retsenhed som et attraktivt resultat.

Dansk litteratur:

Buss, Dorte: Dementes retsstilling, 1999, kap. 13, Generalfuldmagter, s. 235–48

– : Anvendelse af generalfuldmagter for personer, der har mistet deres handleevne, i *Juristen* 1997 s.345–51

Danielsen, Svend: Vedvarende fuldmagter – en lovskitse, i *Juristen* 1999 s. 1–13,

– : Enduring Powers of Attorney – en dansk analyse, i *Generationsskifte i ret og praksis*, Festskrift til Taksøe-Jensen, 1999, s. 296–320.

– : Vedvarende fuldmagter i dag, i *Tidsskrift for Familie- og Arveret*, 1999, s. 361–65.

Engelsk litteratur og rapporter:

Ashton: *The Elderly Client Handbook*, *The Law Society's Guide to Acting for Older People*, 1999, kapitel 9.

Cretney, Stephen og Lush, Denzil: *Enduring Powers of Attorney*, 4th ed., 1996.

Making Decisions, The Government's proposal for making decisions on behalf of mentally incapacitated adults, oktober 1999, kapitel 2, *Continuing Powers of Attorney*.

Draft Mental Incapacity Bill, 2003, se www.lcd.gov.uk/menincap.

Joint Committee on the Draft Mental Incapacity Bill First Report, se www.publications.parliament.uk.pa.

Om yderligere engelsk litteratur, herunder betænkninger, henvises til *Generationsskifte i ret og praksis*, 1999, s. 319–20.

Skotsk litteratur og rapporter:

Patrick, Hilary og Ward, Adrian: *Greens Annotated Acts, Adults with Incapacity (Scotland) Act 2000*, 2001, s. 178 og 199–208.

Report on Incapable Adults, Scottish Law Commission (Scot Law Com No 151), Cm 2962, 1995, part 3 s. 28–45.

Managing the Finances and Welfare of Incapable Adults, A consultation paper, 1997, afsnit 3, s. 16–27.

Se også www.scotland.gov.uk/justice/incapacity og www.publicguardian.scotland.gov.uk.

Australsk litteratur:

Collier, Berna: Enduring powers of Attorney in Australia: A Comparative Analysis, i (1994) Australian Property Law Journal, s. 44–67,

– and Lindsay, Shannon: Powers of Attorney in Australia and New Zealand, Chapter 6, Enduring Powers of Attorney, 1992.

Creyke, R: Who Can Decide? Legal Decision-Making for Others, Chapter 5: Decisions made by agents or attorneys under Enduring Powers of Attorney, Canberra: Department of Human Services and Health, 1995, s. 92–114

– : Privatising guardianship – the EPA alternative, i Adelaide Law Review 15 (1) 1993 s 79–103.

– : Abuse of Enduring Powers of Attorney – Lessons from the Australian Tribunal Experiment?, i New Zealand Universities Law Review, december 1999, s. 481–508.

Utkast till förordningsändringar

1. Utkast till förordning om ändring i förordningen (1949:661) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken

4 §

En tingsrätt skall underrätta överförmyndaren om tingsrättens eller en högre rätts beslut i ärenden om förmynderskap, godmanskap och förvaltare. *En sådan underrättelseskyldighet föreligger också beträffande tingsrättens eller en högre rätts beslut varigenom det förordnas en särskilt förordnad vårdnadshavare som också är förmyndare för den underårige.*

2. Utkast till bestämmelser i förmynderskapsförordningen (1995:379) eller motsvarande författning

X §

Länsstyrelsen i a län fullgör de uppgifter som anges i 19 kap. 18 § föräldrabalken också beträffande överförmyndarverksamheten i b län.

Y §

Länsstyrelserna skall när det behövs meddela överförmyndarna allmänna råd angående deras verksamhet. Länsstyrelserna skall inbördes samråda om innehållet i sådana råd. Samrådet leds av Länsstyrelsen i Stockholms län.

**3. Utkast till
förordning om ändring i förordningen (1996:933)
om verksamhetschef inom hälso- och sjukvården**

2 § 3

att överförmyndaren underrättas när en *patient* kan antas behöva god man eller förvaltare enligt föräldrabalken, när ett förvaltaruppdrag bör upphöra *samt när det finns anledning att anta att en ställföreträdare missköter sitt uppdrag.*

**4. Utkast till
förordning om ändring i trafikförordningen
(1998:1276)**

14 kap.

12 §

Den som innehar ett fordon på grund av kreditköp med förbehåll om återtaganderätt eller med nyttjanderätt för bestämd tid om minst ett år har samma skyldigheter som ägaren har enligt 1 kap. 5 § och döms i ägarens ställe enligt 11 §.

Vad som sägs i första stycket om innehavaren tillämpas på förmyndaren när det är fråga om ett fordon som ägs eller som innehas på sätt som avses i första stycket av en omyndig person. Detta gäller dock inte, om den omyndige har förarbehörighet för fordonet i fråga eller, om fordonet är ett släpfordon, har förarbehörighet för ett fordon som kan dra släpfordonet.

**5. Utkast till
förordning om ändring i förordningen (2001:423)
om vissa frågor rörande Skatteverkets handläggning
enligt 20 kap. ärvdabalken**

2 §

Om det framgår av bouppteckningen att någon som är underårig eller som har *god man* eller förvaltare har del i ett dödsbo, skall Skatteverket snarast sända en underrättelse om detta och en kopia av bouppteckningen till överförmyndaren. Är bouppteckningen omfattande, behöver kopian endast omfatta sådana delar som överförmyndaren kan behöva.

Vad som sägs i första stycket gäller också då någon som är underårig eller som har god man eller förvaltare på grund av avstående från arv eller testamente erhåller egendom till ett värde överstigande ett prisbasbelopp.

6. Utkast till förordning om ändring i förordningen (2001:650) om vägtrafikregister

Omyndigas innehav av fordon

10 a §

När en person som inte har fyllt 18 år registreras som ägare till ett fordon skall samtidigt hans förmyndare registreras. Detsamma gäller, om en omyndig person registreras som innehavare av ett fordon på grund av kreditköp med förbehåll om återtaganderätt eller med anledning av nyttjanderätt för en bestämd tid om minst ett år.

Vad som sagts i första stycket gäller inte, om den omyndige har eller förvärvat förarbehörighet för det fordon som avses med registreringen eller, om fordonet är ett släpfordon, har eller förvärvat förarbehörighet för ett fordon som kan dra släpfordonet.

Ändringar i fråga om förmynderskapet skall snarast införas i vägtrafikregistret.

Litteraturförteckning

Propositioner och skrivelser

- Prop. 1974:70 med förslag till abortlag, m.m.
Prop. 1974:142 med förslag till lag om ändring i föräldrabalken, m.m.
Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen
Prop. 1978/79:220 om samhällets tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m.fl.
Prop. 1979/80:1 om socialtjänsten
Prop. 1979/80:2 med förslag till sekretesslag m.m.
Prop. 1980/81:8 med förslag till utskökningsbalk
Prop. 1981/82:97 om hälso- och sjukvårdslag, m.m.
Prop. 1984/85:171 om särskilda insatser inom socialtjänsten för ungdomar i samband med missbruk och kriminalitet, m.m.
Prop. 1987/88:124 God man och förvaltare
Prop. 1987/88:147 om tvångsvård av vuxna missbrukare, m.m.
Prop. 1988/89:67 om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m.
Prop. 1989/90:158 om utvidgad rätt till målsägandebiträde, m.m.
Prop. 1990/91:52 om användning av genteknik på människa, m.m.
Prop. 1990/91:58 Psykiatrisk tvångsvård m.m.
Prop. 1990/91:194 om förverkande av rätt att ta arv, m.m.
Prop. 1991/92:83 om ny konsumentkreditlag
Prop. 1991/92:107 Ny läkemedelslag m.m.
Prop. 1992/93:159 Stöd och service till vissa funktionshindrade
Prop. 1993/94:97 Ansökningsförfarandet enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
Prop. 1993/94:130 Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder)
Prop. 1993/94:149 Åligganden för personal inom hälso- och sjukvården m.m.
Prop. 1993/94:218 Psykiskt stördas villkor
Prop. 1993/94:251 Förmynderskapslagstiftningen

- Prop. 1994/95:148 Transplantationer och obduktioner m.m.
Prop. 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals
Prop. 1995/96:146 Vissa frågor om personlig assistans
Prop. 1996/97:60 Prioriteringar inom hälso- och sjukvården
Prop. 1996/97:105 Kommunal samverkan
Prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen
Prop. 1997/98:113 God man för ensamma flyktingbarn
Prop. 1997/98:151 Inkomstgrundad ålderspension, m.m.
Prop. 1997/98:189 Patientens ställning
Prop. 1998/99:4 Stärkt patientinflytande
Prop. 1998/99:119 Socialförsäkringens personkrets
Prop. 1999/2000:6 Förmånsbeskattning av miljöbilar, m.m.
Prop. 1999/2000:79 Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken
Prop. 2000/01:8 Ny socialavgiftslag
Prop. 2000/01:80 Ny socialtjänstlag m.m.
Prop. 2001/02:44 Biobanker inom hälso- och sjukvården m.m.
Prop. 2002/03:50 Etikprövning av forskning
Prop. 2002/03:139 Reformerade regler för bank och finansieringsrörelse
Prop. 2003/04:30 Ny smittskyddslag
Prop. 2003/04:32 Genomförande av EG-direktivet om kliniska prövningar av humanläkemedel
Prop. 2003/04:69 En ny statlig myndighet för socialförsäkringens administration
Prop. 2003/04:148 Stamcellsforskning
Prop. 2003/04:150 Ny försäkringsavtalslag
Prop. 2003/04:158 Extraordinära smittskyddsåtgärder
- Skr. 2002/03:25 Uppföljning av den Nationella handlingsplanen för handikappolitiken

Ds och SOU

Ds 2003:47 På väg mot en god demensvård

SOU 1964:27 Lag om förvaltningsförfarandet

SOU 1983:31 Familjeplanering och abort. Erfarenheter av ny lagstiftning

SOU 1986:50 God man och förvaltare

SOU 1988:40 Föräldrar som förmyndare
SOU 1991:106 Domstolarna och 2000-talet. Arbetsuppgifter och förfaranderegler
SOU 1992:73 Valfärd och valfrihet – service, stöd och vård för psykiskt störda
SOU 1995:5 Vårdens svåra val
SOU 1995:69 Betaltjänster
SOU 1997:39 Integritet. Offentlighet. Informationsteknik
SOU 1997:170 Bemötandet av äldre
SOU 1999:53 Ekonomisk brottslighet och sekretess
SOU 2000:6 Döden angår oss alla. Värdig vård vid livets slut
SOU 2001:6 Döden angår oss alla. Värdig vård vid livets slut
SOU 2002:14 Statlig tillsyn. Granskning på medborgarnas uppdrag
SOU 2003:51 God man för ensamkommande flyktingbarn
SOU 2003:91 Äldrepolitik för framtiden. 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning
SOU 2003:99 Ny sekretesslag
SOU 2004:14 Det ofullständiga pusslet. Behovet av att utveckla den ekonomiska styrningen och samordningen när det gäller länsstyrelserna
SOU 2004:66 Egendomsskatter – Reform av arvs- och gåvoskatter

Utskottsbetänkanden

LU 1974:38
1988/89:LU9
1989/90:SoU1
1990/91:SoU4
1994/95:LU3
1995/96:SoU15

JO-beslut

JO 1973 s. 302 ff
JO 1974 s. 21 ff
JO 1990/91:1 s. 243 f
Beslut dnr 4228-1998
JO 1998/99:1 s. 224 ff
Beslut 2003-11-05, dnr 273-2002

JK-beslut

Beslut 1994-05-03, dnr 1555-93-40 (JK 1994 s. 176 ff)

Rättsfall

NJA 1895 s. 509
NJA 1907 s. 474
NJA 1938 s. 481
NJA 1954 s. 568
NJA 1962 s. 669
NJA 1966 s. 44
NJA 1970 s. 550
NJA 1971 s. 519
NJA 1971 s. 587
NJA 1972 s. 272
NJA 1978 s. 350
NJA 1981 s. 291
NJA 1981 s. 464
NJA 1981 s. 857
NJA 1983 s. 791
NJA 1984 s. 582
NJA 1987 s. 3
NJA 1992 s. 263
NJA 1992 s. 820
NJA 1992 s. 863 I och II
NJA 1993 s. 34
NJA 1993 s. 560
NJA 1994 s. 61
NJA 1994 s. 108
NJA 1995 s. 416
NJA 1999 s. 691
NJA 2003:60

RH 1990:67
RH 1998:6

AD 1991 nr 17

RÅ 1987 ref. s. 126
RÅ 1989 ref. 11
RÅ 1992 not. 24
RÅ 1992 not. 270
RÅ 1999 ref. 38

Statistik, rapporter och studier

Datainspektionen, Samtycke enligt personuppgiftslagen,
Datainspektionen informerar nr 11, 2003
Det Etske Råd, Behandling af døende. De svære beslutninger, 2002
Frihet och oberoende. Personer med funktionshinder beskriver
samhällets stödsystem, Riksförsäkringsverket analyserar 2002:1
Hallberg, Ingalill Rahm, m.fl., Kommunal och regional vård till
äldre. Vård och omsorg i Eslöv, Hässleholm, Malmö, Osby
och Ystad till personer 65 år och däröver, våren 2001, En
delstudie i SNAC, 2002
Nationellt råd för kvinnofrid, Han var väl inte alltid så snäll – Våld
mot äldre kvinnor, 2000
Landstingsförbundet, Rekommendation om valmöjligheter inom
hälso- och sjukvården 2000-12-08, Dnr Lf 924/00
Råd & Rön, nr 4 april 2002
Socialstyrelsen, Anhörig 300 – Slutrapport, 2002
Socialstyrelsen, De äldre och besvärsrätten. Överklagade beslut om
hemtjänst och särskilt boende, 2002
Socialstyrelsen, Funktionshindrade personer – insatser enligt LSS
år 2002, Socialtjänst 2003:2
Socialstyrelsen, God vård i livets slut. En kunskapsöversikt om
vård och omsorg om äldre, 2004
Socialstyrelsen, Handikappomsorg. Lägesrapport 2002, 2003
Socialstyrelsen, Handikappomsorg. Lägesrapport 2003, 2004
Socialstyrelsen, Kommunikationen mellan patient och läkare vid
svåra beslut. Analys av ett antal fallstudier om förnyad medi-
cinsk bedömning, 2003
Socialstyrelsen, Livsuppehållande åtgärder i livets slutskede,
Allmänna råd från Socialstyrelsen 1992:2
Socialstyrelsen, Social tillsyn 2002. Resultat av länsstyrelsernas
tillsyn, 2003

- Socialstyrelsen, Uppdrag att implementera, utveckla och utvärdera verksamheter med personligt ombud till personer med psykiska funktionshinder. Lägesrapport 1 december 2003, 2003
- Socialstyrelsen, Vård och omsorg om äldre. Lägesrapport 2002, 2003
- Socialstyrelsen, Vård och omsorg om äldre. Lägesrapport 2003, 2004
- Socialstyrelsen, Valfärd och valfrihet? Slutrapport från utvärderingen av 1995 års psykiatrireform, Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1999:1
- Socialstyrelsen, Äldre – vård och omsorg år 2002, Socialtjänst 2003:3
- Socialstyrelsen, Äldre som flyttar till service och vård. Uppföljning av situationen i Sundsvall 2002, 2003
- Socialstyrelsens meddelandeblad nr 14/2000
- Statistiska Centralbyrån, Aktieäggande i bolag noterade på svensk marknadsplats, december 2003, Statistiska meddelanden från SCB
- Statistiska Centralbyrån, Barnens del av kakan. Väststånd och fattigdom bland barn 1991–1999, SCB:s demografiska rapporter 2002:1
- Statistiska Centralbyrån, Befolkningsstatistik i sammandrag 1960–2003, 2004

Övrig litteratur

- Adlercreutz, Axel, Avtal, 11 uppl., 2000
- Adlercreutz, Axel, Avtalsrätt I, 11 uppl., 2000
- Almén, Tore, och Rudolf Eklund, Lagen om avtal, 9 uppl., 1968
- Bengtsson, Bertil, Särskilda avtalstyper I, 1971
- Bengtsson, Bertil, och Erland Strömbäck, Skadeståndslagen. En kommentar, 1995
- Blankman, Kees, Betreuungsformen im niederländischen Recht für einwilligungsunfähige Volljährige, kapitel i P.M. Hoffmann och M. Tamayo Korte, Betreuungsrechtliche Praxis in Einrichtungen der stationären Altenhilfe. Endbericht zum Forschungs- und Praxisprojekt, 2001
- Danielsen, Svend, Vedvarende fuldmagter – en lovskitse, Juristen, Januar 1999, s. 1–13
- Dieckman, Jochen, och Andreas Jurgeleit, Die Reform des Betreuungsrechts, Betreuungsrechtliche Praxis 4/2002

- Dotevall, Rolf, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, 1998
- Draft Mental Incapacity Bill, The Secretary of State for Constitutional Affairs, 2003
- Ekelöf, Per Olof, Rättegång. Andra häftet, 8 uppl., 1996
- Entwurf eines Zweiten Gesetzes zur Änderung des Betreuungsrechts (2. Betreuungsrechtsänderungsgesetz – 2. BtÄndG), 2003
- Fitger, Peter, Rättegångsbalken I, Norstedts laghandböcker
- FN:s generalsekreterares rapport, Abuse Against Older Persons, 2001
- Grauers, Per Henning, Gode män, 1994
- Gregow, Torkel, Tredje mans rätt vid utmätning, 1987
- Grönfors, Kurt, Avtalslagen, 3:e uppl., 1995
- Hellner, Jan, Speciell avtalsrätt II. Kontraktsträtt, 3 uppl., 1996
- Hellners, Trygve, och Bo Malmqvist, Nya förvaltningslagen med kommentarer, 5:e uppl., 1999
- Hessler, Henrik, Allmän sakrätt, 1973
- Håstad, Torgny, Aktuella spörsmål: Är 1924 års lag om verkan av avtal som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet tillämplig på ensidiga rättshandlingar? – ratihibition och legitimationskrav vid ensidiga rättshandlingar, SvJT 1991 s. 470 ff
- Jareborg, Nils, Straffrättens ansvarslära, 1994
- Johnsson, Lars-Åke, Patientsäkerhet och vårdkvalitet i hälso- och sjukvården, 2 uppl., 2002
- Klie, Thomas, Gesetzliches Verteretungsrecht für Angehörige, Betreuungsrechtliche Praxis 3/2002
- Levin, Barbro, Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med fuktionshinder, Brottsoffermyndigheten 2002
- Making decisions. Helping people who have difficulty deciding for themselves. A guide for legal practitioners, Lord Chancellor's Department, 2003
- Mental Capacity Bill, House of Commons, London, 2004
- Nial, Håkan, och Per-Ola Jansson, Banksekretessen, 1987
- Nordiska ministerrådet, Nordiske patientrettigheter, TemaNord 2002:540
- Nordiska ministerrådet, Övergrep mot äldre, Nord 1994:2
- Norström, Carl, och Anders Thunved, Nya sociallagarna, 16 uppl., 2003
- Reference Guide to Consent for Examination or Treatment, Department of Health, 2001

- Regner, Göran, Marianne Eliasson och Sigurd Heuman,
Sekreteresslagen. En kommentar, Norstedts gula bibliotek
- Rodhe, Knut, Svensk rättspraxis. Obligationsrätt 1941–1944,
Svensk Juristtidning 1946 s. 29 ff
- Rodhe, Knut, Svensk rättspraxis. Förmögenhetsrätt: Förpliktelsers
uppkomst och obligationsrätt 1966–1977, Svensk Juristtidning
1979 s. 594 ff
- Rynning, Elisabeth, Samtycke till medicinsk vård och behandling.
En rättsvetenskaplig studie, 1994
- Rynning, Elisabeth, Rättssäkerhet och rättsskydd i vården av icke
beslutskompetenta vuxna, artikel i Rättssäkerhetsfrågor inom
socialrätten, red. Lotta Vahlne Westerhäll, 2002
- Sahlin, Jan, Hälso- och sjukvårdslagen, 6 uppl., 2000
- Saveman, Britt-Inger, Elder abuse in residential settings in Sweden,
artikel införd i Journal of Elder Abuse & Neglect 10, 1999
- Strand, Marie-Louise, Eva Benzein och Britt-Inger Saveman,
Violence in the care of adult persons with intellectual dis-
abilities, artikel införd i Journal of Clinical Nursing, Volume 13,
issue 4, May 2004
- Sverne, Tor, Lagar och grundläggande principer, artikel i Göran,
Lantz, Rolf Ahlzén, Tor Sverne och Kim Lützen, Nedsatt
beslutsförmåga. Vem bestämmer för patienten?, 1998
- Tiberg, Hugo och Rolf Dotevall, Mellanmansrätt, 9 uppl., 1997
- Tiberg, Hugo, och Dan Lennhammer, Skuldebrev, växel och check,
7 uppl., 1995
- Tottie, Lars, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., 1990
- Vahlén, Lennart, Fastighetsköp, 1965
- Vierter Bericht zur Lage der älteren Generation, Bundesministe-
rium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, April 2002
- Vängby, Staffan, Avbrytande av behandling och brottsbalken,
Svensk Juristtidning 1991 s. 245 ff
- Walín, Gösta, Kommentar till ärvdabalken. Del 1, 5 uppl., 2000
- Walín, Gösta, Lagen om skuldebrev, m.m., 2 uppl., 1997
- Walín, Gösta, och Staffan Vängby, Föräldrabalken. En kommentar.
Del I och II, Norstedts blå bibliotek
- Warnling-Nerep, Wiweka, ”Påtvingat kroppsligt ingrepp” [RF 2:6]
och JO:s rättsvägläddande funktion, Förvaltningsrättslig tidskrift
1/02, s. 19 ff
- Welamson, Lars, Rättegång VI, 3 uppl., 1994
- Wennergren, Bertil, Förvaltningsprocesslagen m.m. En
kommentar, 4 uppl, 2001

Vergemål, Norges offentlige utredninger 2004:16, 2004
Who Decides? Making Decisions on Behalf of Mentally
Incapacitated Adults, Lord Chancellor's Department, 1997
Öman, Sören, och Hans-Olof Lindblom, Personuppgiftslagen. En
kommentar, 2001

Statens offentliga utredningar 2004

Kronologisk förteckning

1. Ett nationellt program om person-säkerhet. Ju.
2. Vem tjänar på att arbeta? Bilaga 14 till Långtidsutredningen 2003/04. Fi.
3. Tvång och förändring. Rättssäkerhet, vårdens innehåll och eftervård. + Bilagor. S.
4. Förnybara fordonsbränslen. Nationellt mål för 2005 och hur tillgängligheten av dessa bränslen kan ökas. M.
5. Från klassificering till urval. En översyn av Totalförsvarets pliktverk. Fö.
6. Översyn av personuppgiftslagen. Ju.
7. Ledningsrätt. Ju.
8. Folkbildning och lärande med ITK-stöd – en antologi om flexibelt lärande i folkhögskolor och studieförbund. U.
9. Bokpriskommissionens fjärde delrapport. Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter IV. Ku.
10. Rätten till skadestånd enligt konkurrenslagen. N.
11. Sveriges ekonomi – utsikter till 2020. Bilaga 1–2 till Långtidsutredningen 2003/04. Fi.
12. Patientskadelagen och läkemedelsförsäkringen – en översyn. S.
13. Samhällets insatser mot hiv/STI – att möta förändring. S.
14. Det ofullständiga pusslet. Behovet av att utveckla den ekonomiska styrningen och samordningen när det gäller länsstyrelserna. Fi.
15. Tolkförmedling. Kvalitet registrering tillsyn. Ju.
16. Digital Radio. Ku.
17. Turistfrämjande för ökad tillväxt. N.
18. Brottsförebyggande kunskapsutveckling. Ju.
19. Långtidsutredningen 2003/04. Fi.
20. Genetik, integritet och etik. S.
21. Egenförsörjning eller bidragsförsörjning? Invandrarna, arbetsmarknaden och välfärdsstaten. Ju.
22. Allmänhetens insyn i partiets och valkandidaters intäkter. Ju.
23. Från verksförordning till myndighetsförordning. Fi.
24. Utlandstjänstens villkor. Arbetsvillkor, ersättningssystem och skatteregler för statligt anställda under utlandsstationering. UD.
25. Informera om samhällets säkerhet. Fö.
26. Arbetstid vid vägtransporter – förslag till ny lag. N.
27. En Ny Doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt. U.
28. Hyressättning av vissa ändamålsbyggnader. Fi.
29. Tre vägar till den öppna högskolan. U.
30. Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor. U.
31. Flyktingskap och könsrelaterad förföljelse. UD.
32. Informationssäkerhet i Sverige och internationellt – en översikt. Fö.
33. Kunskap för integration. Om makt i skola och utbildning i mångfaldens Sverige. Ju.
34. Regional utveckling – utsikter till 2020. Bilaga 3 till Långtidsutredningen 2003/04. Fi.
35. Utan timplan – med målen i sikte. U.
36. Reformerade egendomsskatter. Fi.

37. Miljöbalkens sanktionssystem och hänsynsregler. M.
38. Alternativ för miljöbalkens prövningsorganisation. M.
39. Nytt regelverk för marksänd digital-TV. Ku.
40. Kortare instanskedja och ökad samordning. Alternativ för plan- och bygglagens prövningsorganisation. M.
41. Totalförsvarets forskningsinstitut. En översyn. Fö.
42. Lärare, forskare och läkare – tre kompetenser i en befattning. U.
43. Den könsuppdelade arbetsmarknaden. N.
44. Kan vi räkna med de äldre? Bilaga 5 till Långtidsutredningen 2003/04. Fi.
45. Nationaldagen – ny helgdag. Ju.
46. Svensk kod för bolagsstyrning. Förslag från Kodgruppen. Ju.
47. Näringslivet och förtroendet. + Bilagedel. Ju.
48. Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag. Ju.
49. Engagemang, mångfald och integration. Om möjligheter och hinder för politisk jämlikhet. Ju.
50. Skolans ansvar för kränkningar av elever. U.
51. Vem får vara med? En belysning av folkbildningens relation till icke deltagarna. U.
52. Samhällets behov av betaltjänster. N.
53. Bevara ljud och rörlig bild. Insamling, migrering – prioritering. U.
54. Handikappolitisk samordning – organisation för strategi och genomförande. S.
55. Ett utvidgat skydd mot könsdiskriminering. Ju.
56. E-tjänster för alla. Fi.
57. Tillsyn för säkra varor och öppna marknader. UD.
58. Försvarshögskolan. En översyn. Fö.
59. Kvinnors organisering. Ju.
60. Samspel och integration. Nationell organisation för deltagande i EU:s forsknings- och utvecklingsarbete. U.
61. En översyn av Brottsoffermyndigheten. Ju.
62. Handla för bättre klimat – handel med utsläppsrätter 2005–2007, m.m. N.
63. Skatt på väg. Fi.
64. Allmänna vattentjänster. M.
65. En statsförvaltning i utveckling och förnyelse. Fi.
66. Egendomsskatter. Reform av arvs- och gåvoskatter. Fi.
67. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2004. M.
68. Sammanhållen hemvård. S.
69. Marknadsmisshandling. Fi.
70. Tid och pengar – dela lika? Bilaga 13 till Långtidsutredningen 2003/04. Fi.
71. Sexuell exploatering av barn i Sverige. S.
72. Utsädeskontroll i förändring. Jo.
73. Migration och integration – om framtidens arbetsmarknad. Bilaga 4 till Långtidsutredningen 2003/04. Fi.
74. Utlänningslagstiftningen i ett domstolsperspektiv. UD.
75. Insyn och sekretess – i statliga företag – i internationellt samarbete. Ju.
76. Godstransporter – noder och länkar i samspel. N.
77. Snö, mörker och kyla. Fö.
78. Byggnadsdeklarationer. Inomhusmiljö och energianvändning. M.
79. Allt ljus på storstadspolitikens lokala utvecklingsavtal? Förslag till nationellt utvärderingsprogram. Ju.
80. Kompletterande bestämmelser till den nya Bryssel II-förordningen. Ju.
81. Ett steg mot ett enklare och snabbare skuldsaneringsförfarande. Ju.
82. Sluta strunta i EU – EU 2004-kommitténs förslag till permanent bidragsgivning och utåtriktad verksamhet. SB.
83. Hjälpmedel. + Lättläst, DAISY och sammanfattning på teckenspråk. S.
84. SWENTEC AB – för en nationell kraftsamling på svensk miljöteknik. N.
85. Genomförande av direktivet om information och samråd. N.
86. Var går gränsen? S.

87. Ny reglering för transporter av farligt gods. Fö.
88. Tobakskontroll i internationellt perspektiv. S.
89. Verksamheten vid IMEGO AB. U.
90. Bokpriskommissionens femte delrapport. Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter V. Ku.
91. Reformerad hyressättning. Ju.
92. En samlad järnvägslagstiftning. + Bilagedel. N.
93. Lönegarantiförsäkring – en partsfråga. Fi.
94. K-märkt.
Förslag till förbättrat skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. K.
95. PROSPEKT. Nya regler om prospekt m.m. Fi.
96. Remissvaren på 2003/04 års Långtidsutredning. Fi.
97. Att lyfta matematiken – intresse, lärande, kompetens. U.
98. För oss tillsammans. Om utbildning och utvecklingsstörning. U.
99. Kärnavfall – demokrati och vetenskap. M.
100. Tillsyn. Förslag om en tydligare och effektivare offentlig tillsyn. Fi.
101. Genomförande av tjänstepensionsdirektivet. Fi.
102. Ekonomisk brottslighet inom taxinäringen. N.
103. LSS – Särskilt personligt stöd. + Lättläst sammanfattning, DAISY och sammanfattning på teckenspråk. S.
104. Att lära för hållbar utveckling. U.
105. Utdelning av överskott i inkomstpensionssystemet. S.
106. Folkbokföringsuppgifter hos arkivmyndigheterna. Integritet – Effektivitet – Tillgänglighet. Ku.
107. Att granska och pröva ansvar i kommuner och landsting. + Bilaga. Fi.
108. Personskyddet för den centrala statsledningen. Ju.
109. Energideklarering av byggnader. För effektivare energianvändning. N.
110. Gränskontrollag – effektivare gränskontroll. Ju.
111. Ny vallag. Ju.
112. Frågor om Förmyndare och ställföreträdare för vuxna. Band I-III. Ju.

Statens offentliga utredningar 2004

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Sluta strunta i EU

- EU 2004-kommitténs förslag till permanent bidragsgivning och utåtriktad verksamhet. [82]

Justitiedepartementet

Ett nationellt program om personsäkerhet. [1]

Översyn av personuppgiftslagen. [6]

Ledningsrätt. [7]

Tolkförmedling. Kvalitet registrering tillsyn. [15]

Brottsförebyggande kunskapsutveckling. [18]

Egenförsörjning eller bidragsförsörjning? Invandrarna, arbetsmarknaden och välfärdsstaten. [21]

Allmänhetens insyn i partiets och valkandidatens intäkter. [22]

Kunskap för integration. Om makt i skola och utbildning i mångfaldens Sverige. [33]

Nationaldagen – ny helgdag. [45]

Svensk kod för bolagsstyrning. Förslag från Kodgruppen. [46]

Näringslivet och förtroendet. + Bilagedel. [47]

Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media, och vardag. [48]

Engagemang, mångfald och integration. Om möjligheter och hinder för politisk jämlikhet. [49]

Ett utvidgat skydd mot könsdiskriminering. [55]

Kvinnors organisering. [59]

En översyn av Brottsoffermyndigheten. [61]

Insyn och sekretess

- i statliga företag
- i internationellt samarbete. [75]

Allt ljus på storstadspolitikens lokala utvecklingsavtal?

Förslag till nationellt utvärderingsprogram. [79]

Kompletterande bestämmelser till den nya Bryssel II-förordningen. [80]

Ett steg mot ett enklare och snabbare skuldsaneringsförfarande. [81]

Reformerad hyressättning. [91]

Personskyddet för den centrala statsledningen. [108]

Gränskontrollag

- effektivare gränskontroll. [110]

Ny vallag. [111]

Frågor om Förmyndare och ställföreträdare för vuxna. Band I–III. [112]

Utrikesdepartementet

Utlandstjänstens villkor. Arbetsvillkor, ersättningssystem och skatteregler för statligt anställda under utlandsstationering. [24]

Flyktingskap och könsrelaterad förföljelse. [31]

Tillsyn för säkra varor och öppna marknader. [57]

Utlänningslagstiftningen i ett domstolsperspektiv. [74]

Försvarsdepartementet

Från klassificering till urval. En översyn av Totalförsvarets pliktverk. [5]

Informera om samhällets säkerhet. [25]

Informationssäkerhet i Sverige och internationellt – en översikt. [32]

Totalförsvarets forskningsinstitut.
En översyn. [41]
Försvarshögskolan. En översyn. [58]
Snö, mörker och kyla. [77]
Ny reglering för transporter av farligt gods. [87]

Socialdepartementet

Tvång och förändring. Rättssäkerhet, vårdens innehåll och eftervård.
+ Bilagor. [3]
Patientskadelagen och läkemedelsförsäkringen – en översyn. [12]
Samhällets insatser mot hiv/STI – att möta förändring. [13]
Genetik, integritet och etik. [20]
Handikappolitisk samordning – organisation för strategi och genomförande. [54]
Sammanhållen hemvård. [68]
Sexuell exploatering av barn i Sverige. [71]
Hjälpmedel. + Lättläst, DAISY och sammanfattning på teckenspråk. [83]
Var går gränsen? [86]
Tobaks kontroll i internationellt perspektiv. [88]
LSS – Särskilt personligt stöd. + Lättläst sammanfattning, DAISY och sammanfattning på teckenspråk. [103]
Utdelning av överskott i inkomstpensions-systemet. [105]

Finansdepartementet

Vem tjänar på att arbeta? Bilaga 14 till Långtidsutredningen 2003/04. [2]
Sveriges ekonomi – utsikter till 2020. Bilaga 1–2 till Långtidsutredningen 2003/04. [11]
Det ofullständiga pusslet. Behovet av att utveckla den ekonomiska styrningen och samordningen när det gäller länsstyrelserna. [14]
Långtidsutredningen 2003/04. [19]
Från verksförordning till myndighetsförordning. [23]
Hyressättning av vissa ändamålsbyggnader. [28]
Regional utveckling – utsikter till 2020. Bilaga 3 till Långtidsutredningen 2003/04. [34]
Reformerade egendomsskatter. [36]

Kan vi räkna med de äldre? Bilaga 5 till Långtidsutredningen 2003/04. [44]
E-tjänster för alla. [56]
Skatt på väg. [63]
En statsförvaltning i utveckling och förnyelse. [65]
Egendomsskatter. Reform av arvs- och gåvoskatter. [66]
Marknadsmisbruk. [69]
Tid och pengar – dela lika? Bilaga 13 till Långtidsutredningen 2003/04. [70]
Migration och integration – om framtidens arbetsmarknad. Bilaga 4 till Långtidsutredningen 2003/04. [73]
Lönegarantiförsäkring – en partsfråga. [93]
PROSPEKT. Nya regler om prospekt m.m. [95]
Remissvaren på 2003/04 års Långtidsutredning. [96]
Tillsyn. Förslag om en tydligare och effektivare offentlig tillsyn. [100]
Genomförande av tjänstepensionsdirektivet. [101]
Att granska och pröva ansvar i kommuner och landsting. + Bilaga. [107]

Utbildningsdepartementet

Folkbildning och lärande med ITK-stöd – en antologi om flexibelt lärande i folkhögskolor och studieförbund. [8]
En Ny Doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt. [27]
Tre vägar till den öppna högskolan. [29]
Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor. [30]
Utan timplan – med målen i sikte. [35]
Lärare, forskare och läkare – tre kompetenser i en befattning. [42]
Skolans ansvar för kränkningar av elever. [50]
Vem får vara med? En belysning av folkbildningens relation till icke deltagarna. [51]
Bevara ljud och rörlig bild. Insamling, migrering – prioritering. [53]
Samspel och integration. Nationell organisation för deltagande i EU:s forsknings- och utvecklingsarbete. [60]

Verksamheten vid IMEGO AB. [89]
Att lyfta matematiken
– intresse, lärande, kompetens. [97]
För oss tillsammans. Om utbildning
och utvecklingsstörning. [98]
Att lära för hållbar utveckling. [104]

Jordbruksdepartementet

Utsädeskontroll i förändring. [72]

Kulturdepartementet

Bokpriskommissionens fjärde delrapport.
Det skall vara billigt att köpa böcker och
tidskrifter IV. [9]
Digital Radio. [16]
Nytt regelverk för marksänd digital-TV.
[39]
Bokpriskommissionens femte delrapport.
Det skall vara billigt att köpa böcker och
tidskrifter V. [90]
K-märkt.
Förslag till förbättrat skydd för kultur-
historiskt värdefull bebyggelse. [94]
Folkbokföringsuppgifter hos arkiv-
myndigheterna. Integritet – Effektivitet
– Tillgänglighet. [106]

Miljödepartementet

Förnybara fordonsbränslen. Nationellt
mål för 2005 och hur tillgängligheten av
dessa bränslen kan ökas. [4]
Miljöbalkens sanktionssystem och
hänsynsregler. [37]
Alternativ för miljöbalkens prövnings-
organisation. [38]
Kortare instanskedja och ökad samord-
ning. Alternativ för plan- och bygg-
lagens prövningsorganisation. [40]
Allmänna vattentjänster. [64]
Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2004.
[67]
Byggnadsdeklarationer. Inomhusmiljö och
energianvändning. [78]
Kärnavfall – demokrati och vetenskap. [99]

Näringsdepartementet

Rätten till skadestånd enligt konkurrens-
lagen. [10]
Turistfrämjande för ökad tillväxt. [17]
Arbetsvid vid vägtransporter – förslag till
ny lag. [26]

Den könsuppdelade arbetsmarknaden. [43]
Samhällets behov av betaltjänster. [52]
Handla för bättre klimat – handel med
utsläppsrätter 2005–2007, m.m. [62]
Godstransporter – noder och länkar i
samspel. [76]
SWENTEC AB – för en nationell kraft-
samling på svensk miljöteknik. [84]
Genomförande av direktivet om informa-
tion och samråd. [85]
En samlad järnvägslagstiftning.
+ Bilagedel. [92]
Ekonomisk brottslighet inom taxi-
näringen. [102]
Energideklarering av byggnader. För
effektivare energianvändning. [109]